

KRAJSKÝ PAMIATKOVÝ ÚRAD KOŠICE

PAMIATKOVÁ ZÓNA MESTA
SPIŠSKÉ VLACHY

~ ~ ~

ZÁSADY OCHRANY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

~ TEXTOVÁ ČASŤ ~

KOŠICE 2016

Krajský pamiatkový úrad Košice

Hlavná 25, 040 01 Košice

zodpovedný riešiteľ:

Ing. arch. Róbert KIRÁL

autorská spolupráca:

Ing. arch. Eva ŠMELKOVÁ

Ing. Vladimír Sobota - historická zeleň

Mgr. Martin Horvát - archeológia

Mgr. Juraj Gembický - pamätihodnosti

riaditeľka KPÚ:

Ing. Kristína MARKUŠOVÁ

spolupráca:

Mgr. Kamil Alezár (KPÚ Košice) - história

JUDr. Mgr. Gabriel LUKÁČ (KPÚ Levoča) - história

PhDr. Marián Soják, PhD. (AÚ SAV) - archeológia

OBSAH

PROTOKOL O PLATNOSTI ZÁSAD	str. 2
-----------------------------------	---------------

Časť I. - ZÁKLADNÉ IDENTIFIKAČNÉ ÚDAJE

A. Základné údaje o pamiatkovom území	str. 6
A.1. Názov pamiatkového územia	
A.2. Lokalizácia pamiatkového územia	
A.3. Vyhlásenie pamiatkového územia	
A.4. Súčasť iných chránených území a ochranných pásiem zriadených podľa osobitných predpisov	
B. Vymedzenie hraníc územia podľa vyhlásenia	str. 6
B.1. Parcelné vymedzenie hraníc pamiatkového územia	
B.1.a. Súpis parciel pamiatkovej zóny	
B.2. Hranica v katastrálnom systéme	
B.3. Vyhlásenie ochranného pásma pamiatkového územia	
C. Údaje o zadaní a spracovaní zásad	str. 9
C.1. Odôvodnenie účelu a cieľa zásad	
C.2. Rozsah spracovania zásad	
D. Podklady a pramene	str. 11
D.1. Prehľad územno-plánovacích dokumentácií a štúdií	
D.2. Mapové podklady	
D.3. Staršie prieskumy a výskumy, archeologické výskumy a odborné podklady skúmaného a príľahlého územia	
D.4. Archívne pramene	
D.5. Odborná literatúra a použité pramene	str. 13

Časť II. – ODÔVODNENIE OCHRANY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

E. Historický a urbanisticko-historický vývoj skúmaného územia	str. 15
E.1. Historický vývoj mesta	str. 15
E.2. Urbanisticko-historický a stavebný vývoj mesta	str. 22
E.3. Vývoj od vyhlásenia pamiatkovej zóny	str. 27
E.4. Prehľad významných udalostí historického a stavebného vývoja mesta	str. 28
E.5. Historické názvy mesta	str. 35
F. Charakteristika pamiatkových hodnôt územia	str. 37
F.1. Pamiatkové hodnoty územia hmotnej povahy	
F.1.1. Vonkajší obraz mesta a PZ	str. 37
F.1.2. Vnútorň obraz PZ	str. 39
F.1.3. Funkčné využitie skúmaného územia	str. 41
F.1.4. Historická pôdorysná schéma a uličná sieť Parcelácia – vývoj a rozsah jej zachovania	str. 42
F.1.5. Objektová skladba skúmaného územia Výškové usporiadanie objektov PZ	str. 48
F.1.6. Strešná krajina	str. 54
F.1.7. Architektonické, umelecko-remeselné a výtvarné hodnoty objektov PZ	str. 58
F.1.8. Prvky uličného interiéru a parteru	str. 63
F.1.9. Historická zeleň	str. 67

F.1.10	Archeologické náleziská	str. 70
F.2	Pamiatkové hodnoty územia nehmotnej povahy – Významné osobnosti mesta	str. 73
F.2.a	Historický vývoj názvov ulíc na území mesta	
F.3	Kategorizácia objektov	str. 77
F.3.1	Národné kultúrne pamiatky (kat. A.):	
F.3.2	Historické objekty v PZ (kat. B.):	
F.3.3	Objekty vytypované na zápis do ÚZPF (podkategória BA):	
F.3.4	Ostatné nehnuteľnosti v PZ (kat. C)	
F.3.5	Objekty s rušivými atribútmi (podkategória X)	
F.4	Vyhodnotenie pamiatkových hodnôt územia a odôvodnenie jeho ochrany	str. 83

Časť III. - ZÁSADY PAMIATKOVEJ OCHRANY: POŽIADAVKY ... **str. 88**

G.1	Všeobecné požiadavky ochrany pamiatkového územia	str. 89
G.2	Požiadavky na primerané funkčné využitie pamiatkového územia	str. 90
G.3	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu a parcelácie	str. 91
G.4.	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu hodnotnej obj. skladby pam. územia	str. 93
G.4.1	Požiadavky diferencovaného prístupu k ochrane, obnove a údržbe objektov	str. 94
...		
G.4.4	Požiadavky pre plochy dvorov a záhrad meštianskych domov	str. 98
G.4.5.	Všeobecné požiadavky pre novostavby a prístavby	str. 99
G.4.6.	Požiadavky pre zástavbu na revitalizačných plochách	str. 101
G.5.	Požiadavky pre výškové a priestorové usporiadanie objektov	str. 102
3.5.1.	Požiadavky pre ochranu strešnej krajiny	str. 105
...		
G.6.	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu materiállovej skladby, architektónického výrazu a historických konštrukcií	str. 110
...		
G.7.	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu prvkov uličného interiéru a uličného parteru	str. 121
...		
3.8	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu historickej zelene	str. 131
...		
G.9.	Požiadavky a odporúčania na ochranu obrazu mesta - silueta, panorámy, pohľady, dominanty	str. 133
G.10.	Požiadavky na zachovanie a prezentáciu archeologických nálezísk	str. 135
G.11.	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu ďalších kultúrnych a prírodných hodnôt	str. 136
3.11.1.	Pamätihodnosti mesta	
G.12.	Prezentácia pamiatkového fondu PZ SpV	str. 138
G.13.	Všeobecné doplňujúce požiadavky na ochranu pamiatkových hodnôt	str. 138

H. ZÁVEREČNÉ USTANOVENIA **str. 139**

H.1.	Spolupráca a účasť orgánov, organizácií a samosprávy na regenerácii pam. územia	str. 139
H.1.	Aktualizácia Zásad ochrany pamiatkového územia	str. 141
H.1.	Záver	str. 142

I. PRÁVNE NORMY **str. 142**

A. Základné údaje o pamiatkovom území

A.1 Názov pamiatkového územia

Pamiatková zóna Spišské Vlachy

/ ďalej aj „PZ Spišské Vlachy“ alebo „PZ SpV“ /

A.2 Základné údaje pamiatkového územia

Kraj: Košický

Okres: Spišská Nová Ves (810)

Mesto / obec: Spišské Vlachy (543 594)

Katastrálne územie: Spišské Vlachy č. 857 696

Typ pamiatkového územia: **mestská PZ**

Číslo v ÚZPF (register PZ): **50**

Počet nehnuteľných kultúrnych pamiatok v PZ: **55 NKP / 63 PO**

Počet nehnuteľných kultúrnych pamiatok mimo PZ: **1 NKP**

Poloha sídla: 48°56,5' sev. zem. šírky - 20°47,4' vých. zem. dĺžky

A.3 Vyhlásenie pamiatkového územia

Vyhlásenie: Okresný úrad v Spišskej Novej Vsi, vyhláška č. 3 / 1992

Dátum vyhlásenia: 23. 10. 1992

Právoplatnosť vyhlásenia: 31. 8. 1994

Zmena vymedzenia územia PZ: Rozhodnutie Ministerstva kultúry SR o vyhlásení zmeny vymedzenia pamiatkovej zóny Spišské Vlachy, č.: MK-2188 / 2015-221 / 11116, vydané 16. 7. 2015, právoplatné od 6. 8. 2015

A.4 Súčasť iných chránených území a ochranných pásiem zriadených podľa osobitných predpisov:

Pamiatková zóna Spišské Vlachy nie je súčasťou iných chránených území.

B. Vymedzenie hraníc územia podľa vyhlásenia

B.1 Parcelné vymedzenie hraníc pamiatkového územia - podľa aktuálneho vyhlásenia zmeny vymedzenia pamiatkovej zóny, právoplatného od 6. 8. 2015:

Východiskový bod hranice pamiatkovej zóny sa nachádza v severnej časti územia, v severnom rohu parcely č. 133/1 (v dotyku s parcelami č. 171 a 2133). Hranica pamiatkovej zóny prechádza východnými hranicami parciel č. 133/1, 133/4 a 2092. Hranica pamiatkovej zóny pretína parcelu č. 2139/1 (vodná plocha - Žehrica) tak, že prechádza západnou stranou mosta nad vodným tokom. Hranica pamiatkovej zóny prechádza severnou hranicou parcely č. 2132, východnými hranicami parciel č. 2097/1, 260/2, severnými hranicami parciel č. 255/1 a 255/2 a opisuje východné hranice parcely č. 2097/1. Hranica pamiatkovej zóny prechádza južnou hranicou parcely č. 2097/1, východnými hranicami parciel č. 253 a 252, severnou a východnou hranicou parcely č. 249, východnými hranicami parciel č. 247/1, 246/1, 242/2, 240, 236, 233, 231, 229, 226, 223, 221, 218/1, 215/1, 211, 208, 205/1, 205/2, severnými hranicami parciel č. 202/2, 203, severnou a východnou hranicou parcely č. 204/1 a severnými hranicami parcely č. 2098/4, 2098/10 a 2098/11, až dosiahne východný cíp naposledy uvedenej parcely. Hranica pamiatkovej zóny pretína parcelu č. 2134/10 (Hviezdoslavova ul.) a dosahuje severovýchodný roh parcely č. 999/1 (v dotyku s parcelami č. 999/2 a 2134/10). Hranica pamiatkovej zóny prechádza severnou, východnou a južnou hranicou parcely č.

999/2, južnou hranicou parcely č. 999/1, východnou a južnou hranicou parcely č. 2098/12 a krátkym úsekom parcely č. 2134/34. Hranica pamiatkovej zóny pokračuje východnými hranicami parciel č. 1051 a 2127, južnými hranicami parciel č. 2127 a 1066 a východnou hranicou parcely č. 1067, až dosiahne jej juhovýchodný roh. Hranica pamiatkovej zóny pretína parcely č. 1070/1 a 1071/1, a dosahuje severný roh parcely č. 1075 (v dotyku s parcelami č. 1071/1 a 1074). Hranica pamiatkovej zóny ďalej prechádza východnými hranicami parciel č. 1075, 1076, 1081, 1082, 1087, severnými hranicami parciel č. 1088/4 a 1088/3, východnými hranicami parciel č. 1088/3 a 1088/4, východnou hranicou parcely č. 1092/2, južnými hranicami parciel č. 1092/3 a 1091 a východnou hranicou parcely č. 1094, až dosahuje jej východný roh. Hranica pamiatkovej zóny pretína parcelu č. 1093 a dosahuje severný roh parcely č. 1096 (v dotyku s parcelami č. 1093 a 1095). Hranica pamiatkovej zóny prechádza východnými hranicami parciel č. 1096, 1097/3, 1097/1, 1104, 1105/1, 1109 a 1110, a dosahuje východný cíp naposledy uvedenej parcely. Hranica pamiatkovej zóny pretína parcelu č. 2106/1 (Jilemnického ul.), dosahuje severný roh parcely č. 1142 (v dotyku s parcelami č. 2106/1 a 1143) a pokračuje po severovýchodných hraniciach parciel č. 1142 a 1141. Hranica pamiatkovej zóny prechádza južnými hranicami parciel č. 1141, 1136, 1133, 1132, 1129, 1124, 1121/2, 1120, 1117, východnou a južnou hranicou parcely č. 1114, až dosahuje jej južný roh. Hranica pamiatkovej zóny pretína parcely č. 2113/2 (cesta) a 2130/10 (Kostolná ul.), a dosahuje juhovýchodný roh parcely č. 2108 (v dotyku s parcelami č. 2130 a 2110). Hranica pamiatkovej zóny prechádza južnými hranicami parciel č. 2108 a 1866, potom západnými hranicami parciel č. 1866, 1867, 1869/4, 1871, 1873, 1874, 1877/1, 1878, 1881/1, 1881/2, 1883/1, 1884/2, 1887/1, 1887/2, 1890, 1892/2, 1892/3, 1892/1, 1894, 1896/1 a 1898/2. Hranica pamiatkovej zóny prechádza severnými hranicami parciel č. 1898/2 a 1899, západnou hranicou parcely č. 1900, západnou a severnou hranicou parcely č. 1900 a 1901/1, západnými hranicami parciel č. 1902/9, 1902/4, 1902/7, južnou a západnou hranicou parcely č. 1902/2, západnými hranicami parciel č. 1905/1, 1909, 1911/1, 1913, 1914, 1916, 1921/1, 1924, 1926, 1929/1, 1929/4, 1931/1, 1937, 1939, 1942, 1945, 1948/1, 1951, 1949, 1955, 1958, 1960/2 a po západnej a južnej hranici parcely č. 2134/4, až dosiahne bod dotyku parciel č. 2134/4, 2107/1 a 1961/1. Hranica pamiatkovej zóny odtiaľ pretína parcely č. 2134/4, 2134/2 a 2134/3 (cesty), a dosahuje juhozápadný roh parcely č. 1 (v dotyku s parcelami č. 2134/3 a 2090). Hranica pamiatkovej zóny prechádza po západnej hranici parcely č. 1; od jej severozápadného rohu pretína parcelu č. 2090 (cesta) a dosahuje juhovýchodný roh parcely č. 9. Hranica pamiatkovej zóny prechádza južnými hranicami parciel č. 9, 8 a opäť 9, západnou a severnou hranicou parcely č. 9, až dosiahne jej severovýchodný roh. Hranica pamiatkovej zóny pretína parcelu č. 2090 (cesta) a dosahuje severozápadný roh parcely č. 51. Hranica pamiatkovej zóny prechádza východnou hranicou parcely č. 2090, až dosiahne parcelu č. 37. Hranica pamiatkovej zóny pokračuje severnou hranicou parcely č. 37, západnými hranicami parciel č. 38, 41/1, 43, 46/2, 46/1, 47, 50/1, južnou, západnou a severnou hranicou parcely č. 52, západnými hranicami parciel č. 55, 58, 61/1, 64, 67, 70, 73/2, 74/1, 74/2, 77, 80, 83 a južnou, západnou a severnou hranicou parcely č. 86/1, až dosiahne severovýchodný roh naposledy uvedenej parcely. Hranica pamiatkovej zóny pretína parcely č. 2091/2 (cesta), 8479 (Požiarnická ul.) a 2100 (cesta) a dosahuje južný roh parcely č. 190 (v dotyku s parcelami č. 2100 a 2091). Hranica pamiatkovej zóny prechádza západnými hranicami parciel č. 190, 188/1, 187/3 a 187/1, pretína parcelu č. 2137/1 (vodná plocha), pokračuje západnými hranicami parciel č. 129, 128, opäť 124, prechádza na severnú hranicu a dosahuje severovýchodný roh naposledy uvedenej parcely. Hranica pamiatkovej zóny pretína parcely č. 2139/1 (vodný tok - Žehrica), 2092 (cesta) a 134/1, až dosahuje západný roh parcely č. 132/1. Hranica pamiatkovej zóny prechádza severnými hranicami parciel č. 132/1 a 133/1, až dosahuje určený východiskový bod.

B.1.a Súpis parciel pamiatkovej zóny:

Kompletný súpis parciel pamiatkového územia - podľa aktuálneho vyhlásenia zmeny vymedzenia pamiatkovej zóny, právoplatného od 6. 8. 2015:

1, 8, 9, 10/1, 10/2, 10/3, 10/4, 12/1, 12/2, 13/1, 13/2, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32/1, 32/2, 33, 34/1, 34/2, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41/1, 43, 44, 45, 46/1, 46/2, 47, 48, 49, 50/1, 52, 53, 54, 55, 58, 59, 60, 61/1, 64, 65, 66, 67, 70, 71, 72, 73/2, 74/1, 74/2, 75/1, 75/2, 75/3, 76, 77, 80, 81, 82, 83, 86/1, 86/10, 124, 125, 128, 129, 130, 131/1, 131/2, 131/3, 132/1, 132/2, 132/3, 132/4, 133/1, 133/2, 133/4, 134/1 (časť), 173/1, 173/2, 173/3, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 182/1, 182/2, 183, 184, 185/1, 185/2, 185/4, 185/5, 186, 187/1, 187/2, 187/3, 188/1, 188/2, 190, 191/1, 191/2, 191/3, 191/4, 191/5, 191/7, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200/1, 200/2, 201, 202/1, 202/2, 203, 204/1, 204/2, 205/1, 205/2, 206/1, 206/2, 207, 208, 211, 212, 213/1, 213/2, 213/3, 213/4, 213/5, 213/6, 213/7, 213/8, 213/9, 213/10, 214, 215/1, 215/2, 218/1, 218/2, 219/1, 219/2, 220/1, 220/2, 220/3, 220/4, 220/5, 221, 223, 224, 225, 226, 229, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 240, 241, 242/1, 242/2, 246/1, 247/1, 249, 252, 253, 255/1, 255/2, 256/1, 256/2, 257/1, 257/2, 258, 259, 260/1, 260/2, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 272/1, 272/2, 273/1, 273/2, 273/3, 273/4, 274, 999/1, 999/2, 1051, 1052/1, 1052/2, 1052/3, 1052/4, 1054, 1055, 1056, 1057, 1058, 1060/1, 1060/2, 1060/3, 1061, 1062/1, 1062/2, 1063/1, 1063/2, 1063/3, 1064/1, 1064/2, 1065, 1066, 1067, 1070/1 (časť), 1071/1 (časť), 1075, 1076, 1081, 1082, 1087, 1088/1, 1088/2, 1088/3, 1088/4, 1091, 1092/1, 1092/2, 1092/3, 1093 (časť), 1094, 1096, 1097/1, 1097/2, 1097/3, 1104, 1105/1, 1105/2, 1109, 1110, 1112, 1113, 1114, 1117, 1118, 1119, 1120, 1121/2, 1122/1, 1122/2, 1122/3, 1123, 1124, 1129, 1130, 1131, 1132, 1133, 1134/1, 1134/2, 1135, 1136, 1141, 1142, 1866, 1867, 1869/1, 1869/2, 1869/3, 1869/4, 1871, 1872, 1873, 1874, 1875, 1877/1, 1877/2, 1878, 1879, 1880, 1881/1, 1881/2, 1883/1, 1883/2, 1884/1, 1884/2, 1884/3, 1887/1, 1887/2, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892/1, 1892/2, 1892/3, 1892/4, 1893, 1894, 1895, 1896/1, 1896/2, 1896/3, 1897/1, 1897/2, 1898/1, 1898/2, 1898/3, 1898/4, 1899, 1900, 1901/1, 1902/1, 1902/2, 1902/3, 1902/4, 1902/5, 1902/6, 1902/7, 1902/8, 1902/9, 1905/1, 1905/2, 1905/3, 1905/4, 1905/5, 1907, 1908, 1909, 1911/1, 1912, 1913, 1914, 1916, 1917, 1918, 1919, 1920, 1921/1, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929/1, 1929/4, 1931/1, 1932, 1933/1, 1933/2, 1934/1, 1934/2, 1937, 1939, 1940, 1941/1, 1941/2, 1942, 1945, 1946/1, 1946/2, 1947, 1948/1, 1949, 1950, 1951, 1952/1, 1952/2, 1952/3, 1952/4, 1952/5, 1953, 1954, 1955, 1958, 1959, 1960/1, 1960/2, 1960/3, 1960/4, 1960/5, 1960/6, 1960/7, 2090 (cesta - časť), 2091/1, 2091/2 (cesta - časť), 2091/3, 2092 (cesta - časť), 2097/1, 2097/2, 2097/3, 2097/4, 2097/5, 2098/3, 2098/4, 2098/8, 2098/9, 2098/10, 2098/11, 2098/12, 2098/13, 2100 (cesta - časť), 2101/1, 2101/2, 2101/3, 2106/1 (Jilemnického ul. - časť), 2106/2, 2108, 2113/2 (cesta - časť), 2127, 2130/2, 2130/3, 2130/4, 2130/5, 2130/6, 2130/7, 2130/8, 2130/9, 2130/10 (Kostolná ul. - časť), 2132/5, 2132/6, 2132/7, 2132/8, 2132/10, 2132/11, 2132/12, 2132/13, 2134/2 (cesta - časť), 2134/3 (časť), 2134/4 (časť), 2134/6, 2134/8, 2134/10 (Hviezdoslavova ul. - časť), 2134/11, 2134/19, 2134/20, 2134/21, 2134/22, 2134/23, 2134/24, 2134/25, 2134/26, 2134/27, 2134/28, 2134/29, 2134/30, 2134/31, 2134/32, 2134/33, 2134/34, 2134/35 (cesta - časť), 2137/1 (vodná plocha - časť), 2139/1 (vodná plocha - časť), 8479 (Požiarnická ul. - časť).

B.2 Hranica v katastrálnom systéme:

Hranica pamiatkovej zóny je zanesená v katastri nehnuteľností príslušnou čiarou. Jednotlivé nehnuteľnosti v pamiatkovej zóne majú na listoch vlastníctva vyznačený kód ochrany 203. Kódom ochrany 201 sú aktuálne vyznačené národné kultúrne pamiatky v PZ SpV – označenie kódu 203 u nich absentuje.

B.3 Vyhlásenie ochranného pásma pamiatkového územia

Pamiatková zóna Spišské Vlchy nemá vyhlásené ochranné pásmo. V starších materiáloch orgánov pamiatkovej starostlivosti však bolo ochranné pásmo uvažované a jeho hranica navrhnutá.

Vzhľadom na skutočnosť, že historická parcelácia aj zástavba je dodnes komplexne zachovaná aj mimo vymedzeného územia PZ SpV prakticky v celom rozsahu mesta zo záveru 19. storočia - a to na uliciach Vajanského a Železničnej, na bývalej Malej aj Ružovej ulici, a na častiach ulíc Hornádskej, Jarnej, Záhradnej a Včelnej - **Krajský pamiatkový úrad Košice navrhuje v záujme ochrany architektonických, výtvarných a urbanistických pamiatkových hodnôt zvážiť účelnosť vyhlásenia ochranného pásma (OP) mestskej pamiatkovej zóny Spišské Vlasy po komplexnom hodnotení Pamiatkového úradu SR. Zároveň s OP je však minimálne potrebné v dohľadnom čase vyhlásiť najhodnotnejšie historické objekty dotknutej zástavby za národné kultúrne pamiatky.**

C. Údaje o zadaní a spracovaní zásad

C.1 Odôvodnenie účelu a cieľa zásad

Požiadavka na spracovanie zásad ochrany pamiatkového územia - pamiatkovej zóny Spišské Vlasy - vyplýva z dikcie zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov (ďalej aj „pamiatkový zákon“). V zmysle § 29 aktuálne platného pamiatkového zákona je definovaná *Základná ochrana pamiatkového územia*:

(1) Základná ochrana pamiatkového územia je súhrn činností a opatrení, ktorými orgány štátnej správy a orgány územnej samosprávy v spolupráci s vlastníkami nehnuteľností zabezpečujú zachovanie pamiatkových hodnôt v území, ich dobrý technický, prevádzkový a estetický stav, ako aj vhodný spôsob využitia jednotlivých stavieb, skupín stavieb, areálov alebo urbanistických súborov a vhodné technické vybavenie pamiatkového územia.

(2) Krajský pamiatkový úrad vypracúva zásady ochrany pamiatkového územia, ktoré sú dokumentom na vykonávanie základnej ochrany podľa odseku 1 a sú podkladom pre územný plán. Zásady sú súčasťou územného priemetu ochrany kultúrnych hodnôt územia, ktorý je podkladom na spracovanie územnoplánovacej dokumentácie podľa osobitného predpisu 1).

(3) Zásady ochrany pamiatkovej rezervácie alebo pamiatkovej zóny obsahujú požiadavky na primerané funkčné využitie územia, na zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu a parcelácie, materiálnej a objektivej skladby, výškového a priestorového usporiadania objektov, architektonického výrazu, prvkov uličného interiéru a uličného parteru, historickej zelene, charakteristických pohľadov, siluety a panorámy, archeologických nálezísk, prípadne ďalších kultúrnych a prírodných hodnôt pamiatkového územia.

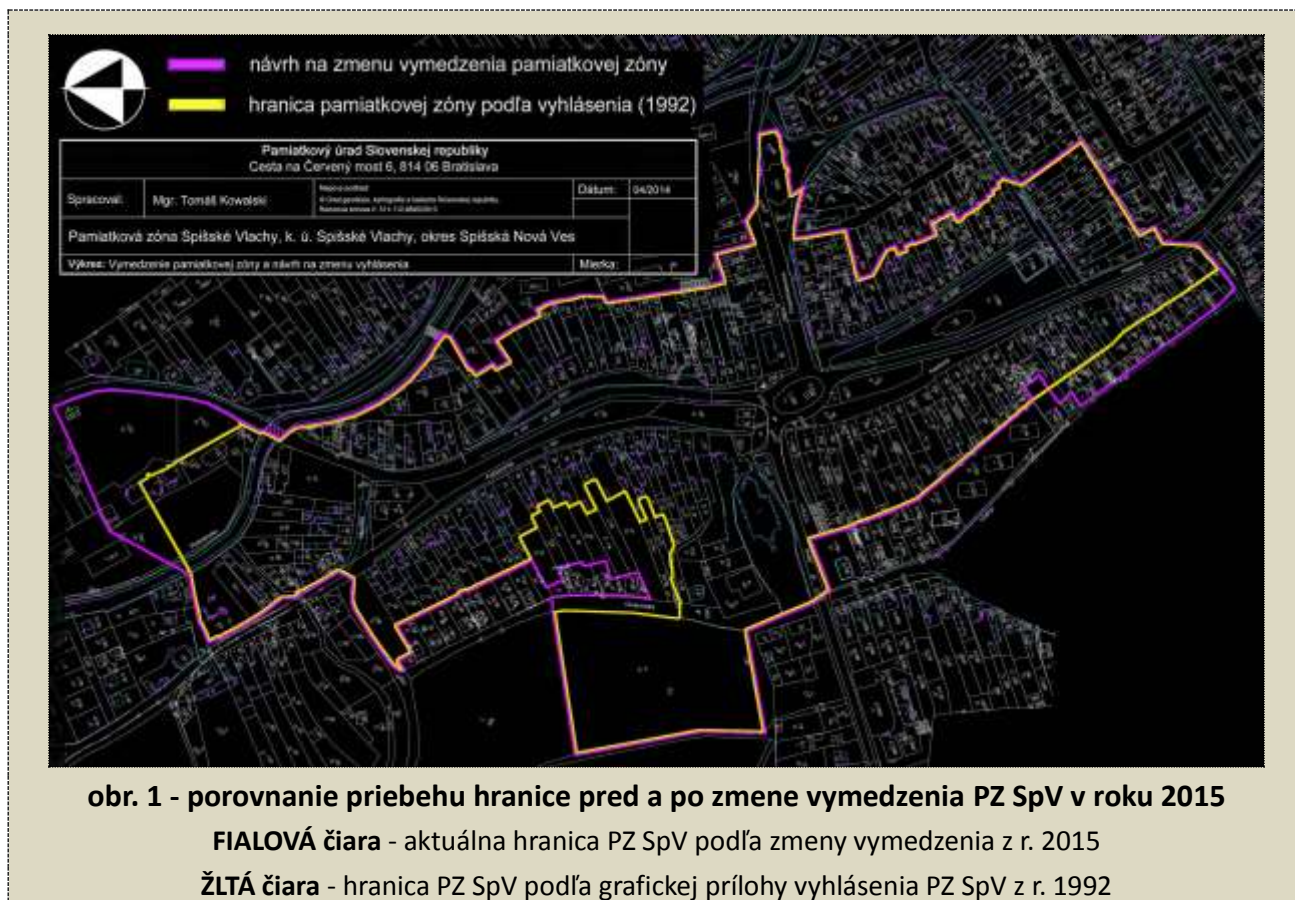
(4) Miestne príslušný krajský pamiatkový úrad je dotknutým orgánom štátnej správy pri prerokúvaní územného plánu regiónu, územného plánu obce a územného plánu zóny.

1) Zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znení neskorších predpisov

Zo znenia § 29 pamiatkového zákona vyplýva požiadavka na vypracovanie zásad ochrany pamiatkového územia. Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Cesta na Červený most 6, Bratislava (ďalej aj „PÚ SR“) zahrnul vypracovanie Zásad ochrany pamiatkového územia Pamiatková zóna Spišské Vlasy do plánu hlavných úloh činnosti úradu.

Zásady ochrany pamiatkovej zóny Spišské Vlasy boli vypracované Krajským pamiatkovým úradom Košice (ďalej aj „KPÚ Košice“) v autorskom kolektíve: **Ing. arch. Róbert Királ** a **Ing. arch. Eva Šmelková**, Mgr. Martin Horváth (archeológia), Ing. Vladimír Sobota (historická zeleň), Mgr. Juraj Gembický (pamätihodnosti). Pre pamiatkovú zónu Spišské Vlasy doteraz - od roku jej vyhlásenia - neboli vypracované Zásady ochrany pamiatkového územia (ďalej aj „Zásady“).

V rámci prípravy aktuálnych Zásad Ministerstvo kultúry SR (ďalej aj „MK SR“) na návrh PÚ SR podľa podnetu KPÚ Košice určilo aktuálnu hranicu pamiatkovej zóny (príloha 5.2.10.b+e) jej novým vymedzením, právoplatným od 6.8.2015.

C.2 Rozsah spracovania zásad

Tieto Zásady PZ SpV boli vypracované v celom rozsahu po prvý krát. Terénna ohliadka bola vykonaná v mesiacoch júl až október 2014 (Mgr. J. Gembický), kedy bolo územie PZ aj fotograficky zdokumentované v celom rozsahu pohľadov prístupných z verejných priestranstiev, a to aj z lokalít mimo územia PZ. Ohliadku zelene vykonal Ing. Vladimír Sobota v októbri 2014. Súhrnnú fotodokumentáciu z ohliadky územia v PZ vyhotovil Mgr. Juraj Gembický a parciálnu fotodokumentáciu k jednotlivým kapitolám a grafickým prílohám vyhotovil Ing. arch. Róbert Királ priebežne v rokoch 2014 - 2016. Kompletná fotodokumentácia a získané historické fotografie mesta a územia PZ sú archivovanou neverejnou prílohou Zásad, uloženou na serveri KPÚ Košice a osobitne na DVD-nosičoch, odovzdaných spolu s celkovým elaborátom týchto Zásad na PÚ SR a do archívu KPÚ Košice, a aj na pracoviská v Rožňave a v Spišskej Novej Vsi so sídlom v Levoči.

Mimoriadnu hodnotu dokumentačnú a hodnotu poznania zachovaného stavebno-historického fondu meštianskych domov majú **popisy kultúrnych pamiatok** (tzv. aktualizácie listy NKP), spracované **Ing. arch. Máriou Slovákovou** v období okolo roku 2000 a fotodokumentácia, ktorú vyhotovila pri ich ohliadkach (v archíve PÚ SR). Tieto aktualizácie listy majú charakter základného obhliadkového prieskumu domov a sú aktuálne základným zdrojom poznania meštianskej architektúry v PZ SpV.

Základný podklad pre poznanie územia PZ a jeho vývoja pri spracúvaní Zásad tvoril pamiatkový **urbanisticko-historický výskum**, ktorý v roku 2010 vypracovala **PhDr. Norma Urbanová**. Tento výskum bol prevzatý do analytickej časti a doplnený v potrebnom rozsahu.

Textová časť výskumu PhDr. Urbanovej tvorí jadro viacerých odstavcov v kapitolách E.1., F.1.2, F.1.4, F.1.5, F.1.8 a F.1.9. Autorom kapitol E.1,2,3 a F.1-8 je hlavný riešiteľ arch. Róbert Királ.

Zásadnými podkladmi pre kapitoly o vývoji a dejinách Mesta (kapitoly E.) boli viaceré nedávno publikované príspevky v odbornej literatúre od Petra Labanca (dejiny), Andreja Fialu (kunsthistoria) a Mariána Sojáka (archeológia), a správa o výskume farského kostola z roku 1974 od A. Fialu a A. Vallaška, ktorá rekapituluje aj staršie práce o dejinách mesta z 1. pol. 20. storočia. Nedoceniteľným zdrojom informácií k mladším dejinám a o stavebných aktivitách Mesta v závere 19. storočia a v 20. storočí bola malá **monografia mesta : Mesto Spišské Vlachy od Milana Straku**, vydaná Mestom v roku 2008.

Pri príprave podkladov Zásad Mgr. Juraj Gembický o. i. preskúmal aj archívne pramene, dostupné v archíve Mesta - najmä historickú fotodokumentáciu. Okrem toho spracovatelia Zásad vychádzali z dokumentácií v archíve Pamiatkového úradu SR a v archíve KPÚ Košice. V rámci spracovania bola revidovaná aj hranica PZ SpV z dôvodov nejednoznačnosti jej vymedzenia v roku 1992 a kvôli zmenám katastrálnej mapy za uplynulé obdobie (viď **obr. 1**), a to na základe rozhodnutia MK SR o vyhlásení zmeny vymedzenia PZ, č. : MK - 2188 / 2015 - 221 / 11116, právoplatne od 6. 8. 2015.

D. Podklady a pramene

D.1 Prehľad územno-plánovacích dokumentácií a štúdií:

- 1.1 Spišské Vlachy – ÚPN mesta, M 1:2000. Autor: Ing. arch. J. Pastiran, Ing. arch. L. Mihalko, Ing. arch. M. Jaško. Spišská Nová Ves 2008.
- 1.2 Spišské Vlachy. Rekonštrukcia verejných priestranstiev, M 1:500. Autor: Ing. arch. M. Jerguš, Ing. arch. A. Jergušová, Ing. arch. A. Lami, Ing. arch. J. Lamiová.
- 1.3 Rekonštrukcia miestnej komunikácie: J. Andráši, Ing. R. Papcun, Ing. I. Bodnár. Košice 2009.

D.2 Mapové podklady:

- 2.1 Technickohospodárska mapa, Spišské Podhradie 8- 6/24, M 1:1000. Stav polohopisu k 1. 5. 2004. Vyd. Úrad geodézie, kartografie a katastra.
- 2.2 Digitálna katastrálna mapa, aktuálna k aprílu 2014.

D.3 Staršie prieskumy a výskumy, archeologické výskumy a odborné podklady skúmaného a príľahlého územia:

- 3.1 **Nálezová správa o výskume niektorých častí kostola v Spišských Vlachoch. Autor: Ing. arch. A. Fiala, PhDr. A. Vallašek.** SÚPSOP Bratislava 1974. Archív KPÚ Košice, stredisko Spišská Nová Ves so sídlom v Levoči.
- 3.2 Návrh na vyhlásenie historického jadra Spišské Vlachy za pamiatkovú zónu. Autor: V. Markovič. KÚŠPSOP Prešov, 1989. Archív KPÚ Košice, stredisko Spišská Nová Ves.
- 3.3 Návrh na vyhlásenie historického jadra Spišské Vlachy za pamiatkovú zónu. Autor: Karol Král, SÚPSOP Bratislava stredisko Levoča, 1992. Archív KPÚ Košice č. 494 / 5, stredisko Spišská Nová Ves.
- 3.4 Soják, M.: Zaniknuté osídlenia v chotári Spišských Vlách. In: Z minulosti Spiša - Ročenka spišského dejepisného spolku v Levoči, XV. ročník 2007, Levoča 2007;
- 3.5 **Pamiatkový urbanisticko-historický výskum časti PZ Spišské Vlachy.** Vypracovala PhDr. Norma Urbanová, v Bratislave, v roku 2010.
- 3.6 Pamiatkový architektonicko-historický a umelecko-historický **výskum meštianskeho domu Požiarnická 40.** Vypracovala PhDr. Norma Urbanová,

v Bratislave, v roku 2010.

3.7 **Staršie archeologické výskumy:**

1975 : F. Javorský - Roveň, Ku starému mlynu, Nad novým mlynom I.;

1976 : V. Budinský - Krička et F. Javorský - Ku starému mlynu;

1977 : F. Javorský et V. Furmánek et J. Pavúk - Ku starému mlynu, Roveň, Nad vyšším mlynom, Pod starou uhorskou cestou, Pod lipou, Bojan;

1978 : F. Javorský - Ku starému mlynu;

1979 : F. Javorský - Fonfaj;

1980 : F. Javorský - Turlík, Roveň;

1981 : F. Javorský - Pod starou uhorskou cestou, Fonfaj, Bonaj, Pod lipou, Nad novým mlynom II., Roveň;

1982 a 1983: F. Javorský - Pod Lazík;

1984 : F. Javorský - Pod starou uhorskou cestou;

1985 : F. Javorský - Plantal;

1988 : F. Javorský - Pod Lazík, Plantal.

3.8 Archeologický výskum na dvore meštianskych domov na Kostolnej ulici č. 20 a 21, realizovaný AÚ SAV pod dohľadom PhDr. Mariána Sojáka, PhD., v roku 2012 - poskytol indicie o existencii staršieho osídlenia na tomto mieste, nájdené keramické nálezy pochádzajú z obdobia mladšieho novoveku (18. stor.).

3.9 **Návrh na reštaurovanie - meštianskeho domu na Kostolnej č. 33** (nástenná maľba ul. fasády, kamenné prvky, drevený trámový strop a kovové prvky), spracovali majstri umeleckého remesla: Pavol Stacho, Peter Zahumenský, Marián Švec, v r. 1992, archív: KPÚ Košice, prac. Spišská Nová Ves / Levoča, **archív. č. 136 / R.**

D.4 Archívne pramene – historické mapy:

4.1 I. vojenské mapovanie Uhorska z roku 1769; Kriegsarchiv Wien, Kartenabteilung

4.2 II. vojenské mapovanie Uhorska z roku 1821; Kriegsarchiv Wien, Kartenabteilung

4.3 III. vojenské a III. vojenské špeciálne mapovanie Uhorska po roku 1876; zdroj: www.mapire.eu

4.4 III. vojenské špeciálne mapovanie - reambulované počas 1. ČSR; zdroj: www.chartae-antiquae.cz/cs/mapssets/1/

4.5 Kópia mapy katastra mesta, pôv. od S. Köhlera z roku 1778, M 1 : 14 400: *Karte des Terrains der XVI. Zipserstadt Wallendorf*;

zdroj: <http://maps.hungaricana.hu/en/12649/?query=SZO%3D%28wallendorf%29>

4.6 Gemeinde Wallendorf, ungarisch: Szepes-Olaszi, slawisch: Vlachi, sammt Puszt Dobrovolya. Parcelný protokol ku katastrálnej mape Spišských Vlachov z roku 1868-1869; ÚAGK Bratislava č. 150.

4.7 Katastrálna mapa Spišských Vlachov z roku 1869, M 1:2880; ÚAGK Bratislava č. 150

4.8 Katastrálna mapa reprodukováaná z pôvodnej mapy z r. 1869 a doplnená reambuláciou na stav v r. 1926. M 1:2880; ÚAGK Bratislava č. 2359, list 5 a 10.

4.9 Katastrálna mapa so stavom ku koncu roka 1947, reprodukováaná Slovenským zememeračským a kartografickým ústavom v r. 1953, reambulovaná v roku 1974. M 1:1000; ÚAGK Bratislava, č. 1235 –Spišské Vlachs, list: 10/1, 10/2, 10/3, 10/4.

4.10 Letecké mapovanie z prelomu 40. a 50. rokov 20. storočia; zdroj: Historická ortofotomapa © GEODIS SLOVAKIA, s. r. o. - Historické LMS © Topografický ústav Banská Bystrica.

4.11 Ortofotomapa z roku 2010; zdroj: Ortofotomapa © EUROSENSE, s.r.o. - GEODIS SLOVAKIA, s. r. o. - mapy.tuzvo.sk/HOFM/

D.5 Odborná literatúra a použité pramene:

- 5.1 Bárdosy, J.: Supplementum Analectorum terrae Scepusiensis I.. Levoča 1802, s. 30-33;
- 5.2 Schematismus ven. cleri a. d. Scep. 1838, s. 20;
- 5.3 Hradský, J.: Das Zipser Haus und dessen Umgebung. Spišská Nová Ves 1884, s. 101;
- 5.4 Schmauk, M.: Supplementum terrae Scepusiensis II.. Spišské Podhradie 1889;
- 5.5 Hradský, J.: Additamenta ad initia, progressus ae praesens statis Capituli Scepusiensis. Spišské Podhradie 1904, s. 632;
- 5.6 Vajdovský, J.: Szepesvármegyé művészeti emlékei. Budapest 1905, s. 39-40;
- 5.7 Špirko, J.: Umelecko-historické pamiatky na Spiši. Spišská Kapitula 1936, s. 49-52;
- 5.8 **Schürer, O. - Wiese, E.: Deutsche Kunst in der Zips.** Brno-Viedeň-Lipsko 1936, s. 128-129;
- 5.9 **Mencl, V.: Stredoveká architektúra na Slovensku.** Praha - Prešov 1937, s. 285
- 5.10 Vencko, J.: Z dejín okolia Spišského hradu. Spišské Podhradie 1941;
- 5.11 Zavorský, V. A.: Slovenské kostoly románske. Martin 1943, s. 51;
- 5.12 Mencl, V.: Gotická stavebná kultúra Spiša. In: *Vlastivedný časopis*, 1968, č. 1, s. 8;
- 5.13 Súpis pamiatok na Slovensku III. Bratislava 1969, s. 160;
- 5.14 Kútnik, J.: Benediktínsko-eremitské tradície v Popradskej a Hornádskej kotline. K počiatkom kultúrnych dejín Spiša. Rukopis, 1972, s. 69-70;
- 5.15 Kahoun, K.: Neskorogotická architektúra na Slovensku a stavitelia východného okruhu. Bratislava 1973, s.33;
- 5.16 Marsina, R.: Spišské mestá v stredoveku. Košice 1974;
- 5.17 Majtán, M.: Názvy obcí Slovenskej republiky. Vývin v rokoch 1773-1997. Bratislava 1998, s. 273;
- 5.18 Pranda, A.: Kamenárstvo na Slovensku. In: *Vlastivedný časopis* 30, 1981, č.4, s. 160-169;
- 5.19 Urbanová, N.: Základy stredovekých miest – urbanistická štruktúra. In: *Gotika* (Buran, D. - ed.). Bratislava 2003, s. 83.;
- 5.20 Urbanová, N.: Urbanizmus a architektúra miest v období renesancie. In: *Renesancia* (Rusina, I. - ed.), Bratislava 2008, s. 247, 257, 282;
- 5.21 Divald, Kornél: Szepesvármegyé művészeti emlékei. Budapest 1905–1907;
- 5.22 **Labanc, Peter: Spišské Vlachy.** In: Štefánik M., Lukačka J. a kol.: *Lexikon stredovekých miest na Slovensku.* Historický ústav SAV, Bratislava 2010;
- 5.23 **Soják, Marián: Zaniknuté osídlenia v chotári Spišských Vlách.** In: *Z minulosti Spiša XV.* - Ročenka spišského dejepisného spolku v Levoči, Levoča 2007;
- 5.24 **Straka, Milan: Mesto Spišské Vlachy.** Spišské Vlachy 2008 (malá monografia);
- 5.25 Gojdič, Ivan: Východoslovenské mestá so šošovkovitým námestím. In: *Pamiatky a múzeá* č. 2, 1999, s. 33-38;
- 5.26 Katalóg výstavy XVI spišských miest v r. 1412-1876, Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi 2012;
- 5.27 Števík, Miroslav: Provinčný dom v Spišskej Novej Vsi a Provincia XVI spišských miest, Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi 2016;
- 5.28 **Labanc, Peter: K najstarším dejinám Spišských Vlách.** In: *Vlastivedný zborník SPIŠ 7.*, Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi 2014., s. 18-30;
- 5.29 Novotná, Mária: Kostol sv. J. Krstiteľa v Spišských Vlachoch a jeho baroková výzdoba. In: *Z minulosti Spiša IX.-X.*, 2001 -2002, s. 161-162;

- 5.30 Reľková, Adriana: Rehoľa antonitov na Spiši. In: *Z minulosti Spiša XXI.*, 2013;
- 5.31 Skawiński, Marek: Fyzicko-geografické pomery. In: *Historia Scephusii I.*, s. 46, s. 50-52;
- 5.32 Soják, Marián: Praveký a včasnodejinný vývoj Spiša. In: *Historia Scephusii I.*, s. 77-123;
- 5.33 Slivka, Michal: Stredoveká cestná sieť na východnom Slovensku a jej determinanty. In: *Slovenská numizmatika XI.*, 1990;
- 5.34 **Gojdič, Ivan: Spišské mestá a ich vývoj.** In: Gladkiewicz, Ryszard - HOMZA, Martin (edd.): *Terra Scephusiensis*. Levoča - Wrocław 2003;
- 5.35 **Fiala, Andrej: Taliani medzi hosťami pri Kráľovskom potoku na Spiši.** In: *Monumentorum Tutela*, PÚ SR 2008, s. 151-160;
- 5.36 Žáry, Juraj: Dvojloďové kostoly na Spiši, Tatran, Bratislava 1986;
- 5.37 Kormošová, Ružena: Po stopách rodiny Milana Rastislava Štefánika na Spiši, Spišská Nová Ves 2015;
- 5.38 Marek, M.: Cudzie etniká na stredovekom Slovensku, 2006;
- 5.39 Pavercsik, Ilona: Stanislav Heraklius Lubomirski v spišskej literatúre. In: *Z minulosti Spiša VII.-VIII., 1999/2000*, Zvláštny odtlačok, Levoča 2001, s. 95-143.
- 5.40 Števík, Miroslav: Z dejín osídlenia a verejnej správy stredovekého Spiša, Stará Ľubovňa 2005;

E. Historický a urbanisticko-historický vývoj skúmaného územia

E. 1 Historický vývoj mesta

Spišské Vlchy vznikli a po celý stredovek aj novovek sa nachádzali v blízkosti politického centra Spišskej župy (Spišského hradu a neskôr Levoče), ktorá sa sformovala v druhej polovici 12. storočia. V rámci Spiša - ako stolice v Uhorskom kráľovstve - však Spišské Vlchy (ďalej aj „Vlchy“ alebo „Mesto“) požívali od roku 1412 do 1876 *exkluzívne* postavenie v *poľskom zálohu* spolu s 12 ďalšími mestami Spiša a nasledovníckej Provincie XVI. spišských miest so značnou samostatnosťou vo svojej spoločnej správe. Zároveň Spišské Vlchy, a to zrejme už od svojho vzniku, ako jediné na Spiši (s výnimkou Hnileckej doliny) požívali aj *exemptné* postavenie v rámci cirkevnej správy, nakoľko do 18. storočia neboli podriadené Spišskému prepoštvu, teda blízkej Spišskej Kapitule, ale patrili priamo pod správu Ostrihomského arcibiskupstva. Táto cirkevná exempcia bola jedným zo spôsobov, akým Arpádovci v tom čase vyznamenávali pozvaných prisťahovalcov - v tomto prípade *Hospites Latini* - za ich zásluhy v kráľovských službách, resp. na kráľovskom majetku.

Vznik sídelnej jednotky, identifikúcej sa s dnešným sídlom, sa kladie do 2. polovice 12. storočia. Najstaršie osídlenie súviselo s hospodárskymi aktivitami na starej obchodnej ceste, kde sa križovali cesty, vedúce popri Hornáde z Košíc do Spišskej Novej Vsi (a ďalej na juh do gemerskej banskej oblasti), s cestou vedúcou na sever popod Spišský hrad, cez Spišské Podhradie a Levoču do Poľska.

Za základné determinanty, podmieňujúce a podnecujúce vznik vitálneho stredovekého Mesta Vlchy (*villa Latina, Olaszi, Wallendorf*) v jeho lokalite, na základe dnešného stupňa poznania považujeme tieto:

- A. Obchodná diaľková cesta - **Via Magna (Veľká cesta)** - spájajúca najneskôr od doby bronzovej (In: **5.35**, s. 152) Stredomorie s Baltom, vedúca Potisím, dolinou Hornádu (od Košíc), ďalej popri Žehrici, popod Spišský hrad na sever do Poľska.
- B. **Existencia slovanskej osady**, zrejme zv. Trnava (*Tornava*), na uvedenej ceste na ľavom brehu Žehrice (dnes Vajanského ulica) - od pol. 12. stor. aj s kostolom, podriadeným v tej dobe Ostrihomskému arcibiskupovi, neskôr spišskému prepoštvu.
- C. **Križovatka** obchodnej diaľkovej cesty s cestou, vedúcou terénnou brázdou (v mieste pod dnešným farským kostolom) na západ úrodným podolím Hornádu do Iglova (SNV) a odtiaľ na juh do banských revírov a na Gemer (do Rožňavy).
- D. Blízkosť travertínovej kopy Dreveník ako zdroj kvalitného stavebného materiálu - **spišského travertínu**.
- E. Blízkosť významného slovanského hradiska, opevneného v skalnatých zrázoch Dreveníka (vznik v 2. pol. 9. stor., v pol. 13. stor. zvané **Durnuk**) a o čosi ďalej v 11. storočí založený benediktínsky (?) **kláštor** na liečivých prameňoch (In: **5.35**, s. 152).
- F. **Úrodnosť**: lužné a rašelinovité pôdy na brehoch Hornádu a Žehrice, dostatok vody a minerálnych prameňov v blízkosti, ako aj dostatok dreva v lesoch Galmusu a Braniska.
- G. V 12. storočí atraktívne územie pre pôsobenie kolonistov vďaka blízkosti **konštitujúceho sa Spišského hradu a Kapituly** - ako správneho aj cirkevného centra Spišskej stolice a kráľovskej moci na Spiši.

V súčasnosti je v poznaní najstarších dejín mesta Spišské Vlachy **viacero otvorených či nevyriešených otázok**, na ktoré majú historici od začiatku 20. storočia až dodnes viacero až protichodných názorov. V prvom rade ide o spornú národnú príslušnosť uhorským kráľom pozvaných *hostí* románskeho (latinského) pôvodu, podľa ktorých mesto získalo svoje najstaršie pomenovanie - *villa Latina, Olassy* či *Walendorff*. V minulosti sa väčšina historikov prikláňala k ich talianskému (vlašskému) pôvodu niekde z oblasti Lombardie alebo Toskánska, ktorých sem pozvali ako skúsených staviteľov hradov. Najnovšie výskumy však už pomerne presvedčivo ukazujú na ich frankofónny pôvod z oblasti Valónska. Opierajú sa pritom najmä o lingvistické rozbory dobových osobných mien galorománskeho pôvodu a prvotnej nemeckej formy názvu mesta - *Walindoerffer* - z roku 1400, ktorá sa dá preložiť ako *osada Valónov*. Sporná je aj prítomnosť, resp. miera dosídlenia mesta nemeckými kolonistami, a to či už v prvej vlne v pol. 12. storočia alebo po pol. 13. storočia v hlavnej vlne saskej kolonizácie Spiša po tatárskych vpádoch. Prívlastok v prvej písomnej zmienke o meste - *villa Ollassy de Tornava* - taktiež podnietil viacero hypotéz o pôvode Vlašanov. Pomerne nový originálny názor však názov *Tornava* stotožňuje s názvom slovanskej osady - *Trnava* - pri ktorej sa prví kolonisti usadili. Zatiaľ neuzavretú polemiku predstavujú úvahy o pôvodnom zasvätení farského kostola sv. Duchu, a to v podstate na základe buly pápeža Bonifáca IX. z roku 1390, ktorá v meste spomína kostol sv. Ducha, avšak v roku 1404 už pramene hovoria iba o farskom kostole sv. Jána Krstiteľa. Neznáma je lokalizácia alebo akékoľvek bližšie poznatky o špitáli sv. Leonarda, ktorý sa na území mesta spomína už v 1. pol. 14. storočia. Presvedčivo nie je zodpovedaný ani účel pozvania *hostí* - otázne je, či primárnou úlohou románskych (či ďalších) *hostí* bola obrana (tom čase nestabilnej / neustálenej) severnej hranice Uhorska s Poľským kráľovstvom, alebo či boli pozvaní za účelom budovania komitátneho hradu a neskôr aj kamenných kostolov na Spiši. Napokon viacero otázok je okolo lokalizácie a celkového významu stredovekých dedín, resp. osád a majerov v chotári mesta - Jánova dedina (*villa Iohan*, 1310), Olcnava (*Alczwno*, 1317), Gerardova dedina (*curia Gerardi*, 1301), Dobrá Vôľa, osada *Kacvinkel*.

Kolonisti v 12. a 13. storočí prichádzali do Uhorska na pozvanie kráľa ako slobodní občania so štatútom *hostí*, ktorí mali všeobecne za úlohu dosídiť riedko obývané územia, priniesť svoju vyspelejšiu kultúru, ako aj svoje pokrokovejšie remeselné, staveľské či banícke zručnosti (technológie) do mladej krajiny, akou vtedy Uhorsko bolo. Postupne sa prostredníctvom svojich staveľských, fortifikačných alebo vojenských zásluh snažili v priebehu desaťročí získavať pre svoje mesto, resp. svoju komunitu kráľovské výsady a majetky – ako napríklad okolité menšie poddanské obce, ale aj poľnohospodársky či inak hodnotnú pôdu.

Načrtnutú príťažlivosť a hospodársky potenciál lokality pod Spišským hradom pre usádzanie sa *hostí* so staveľskými schopnosťami podporuje napríklad zmienka D. Menclovej, že na Spišskom hrade (In: **5.35**, s. 154): „... vybudoval staviteľ Phioch (či Fiok) pôvodne valcovú štíhlu obrannú vežu, za ktorú v roku 1270 dostal od kráľa pozemky v Ordzovanoch (*Radyolcz*) a Polánovciach (*Polank*). Rovnako boli napríklad v roku 1245 odmenení Leko a Peter za stavbu veže na Bratislavskom hrade, za čo dostali osadu Čierna Voda“. A. Fiala k tomu ďalej dodáva (**5.35**, str. 158): „ak vezmeme do úvahy, že Vlachy (*Olazi, villa Latina*) boli od Kapituly vzdialené sotva 8 km, a neboli v 13. stor. obchodným strediskom ako *Trnava* (pôv. slovanská osada, na opačnom brehu Žehrica / vtedy Kráľovského potoka) môžeme sa domnievať, že podobne, ako v prípade *Dobrej Nivy* (1254) a *Zvolena* (1243), ide v prípade *Vlašanov* o staviteľov kráľovských hradov. S tým možno súvisí aj absencia Vlách v najstaršom zozname združenia 24 kráľovských farárov na Spiši z r. 1278“.

Do druhej tretiny 13. storočia sa sídlo vyvíja ako osada *hostóvskej komunity* na kráľovskej pôde s nepísanými výsadami, ktoré boli hostom garantované pri ich príchode. Potom, čo sa v územi etablovali, získali valónski hostia od uhorského kráľa Bela IV. dňa **31. mája 1243 základné privilégium**. To im garantovalo vyňatie spod právomocí spišského župana, právo slobodnej voľby richtára (*villicus*), ktorý mal zároveň právo súdiť podľa právomocí iných hostí (súdna právomoc), právo slobodne disponovať s majetkom, teda ho slobodne v závete odkázať. Udelením privilégia sa Vlchy stali kráľovským mestom. Zároveň ide o prvú písomnú zmienku o meste: *villa Ollasy de Tornova*.

O tridsať rokov Vlchy prestávajú byť len individuálnym kráľovským mestom, začleňujú sa totiž do **Spoločenstva spišských Sasov**, pričom získavajú aj ich atraktívne výsady. V roku 1273 kráľ Ladislav IV. vydáva privilégium pre Spišské Vlchy (*Latina villa*), v ktorom mestu potvrdil výsady *spišských Sasov*, zároveň zrovnoprávňuje *Sasov* a *Latinov* (v danom spoločenstve), a potvrdzuje aj vyňatie vlašskej fary (tzv. **exempciu**) spod právomoci spišského prepoštvá, podriadenú týmto aktom priamo ostrihomskému arcibiskupstvu. Prijatím výsad *spišských Sasov* získavajú Vlašania aj právo slobodnej voľby farárov. *Spoločenstvo spišských Sasov*, založené Štefanom V. roku 1271, sídlilo v Levoči. V roku 1344 sa z neho vyvinula **Provincia 24 spišských miest**, ktorá bola vyňatá z právomoci Spišskej stolice. Samospráva miest v tomto spolku sa riadila tzv. spišským právom (*Zipser Wilkür*).

V roku 1412 sa táto provincia v dôsledku založenia trinástich Spišských miest - za pôžičku 37 000 kôp českých (zlatých) grošov poľského kráľa Vladislava II. Jagelovského uhorskému kráľovi Žigmundovi Luxemburskému - rozpadla a Vlchy sa spolu so susedným Podhradím (*Kirchdorff, Suburbium*) a Spišskou Novou Vsou (*Neundorff*) stali súčasťou **Provincie 13 spišských miest v poľskom zálohu**. Po navrátení miest zo zálohu v roku 1772 do právomoci Uhorska - z politickej iniciatívy Márie Terézie - mesto Spišské Vlchy patrilo v rokoch 1778 - 1876 do *Provincie 16 spišských miest* na čele so Spišskou Novou Vsou.

Mimoriadne postavenie mesta a jeho obľubu na kráľovskom dvore (zrejme vďaka spomínanej kamenárskej účasti Vlašanov na Spišskom hrade) v stredoveku dokazuje **exempcia** Vlách z pôsobnosti cirkevnej správy Spišskej Kapituly / Spišského prepoštvá. V roku 1273 kráľ Ladislav IV. potvrdil mestu výsady *spišských Sasov* a *Latinov* a potvrdil aj uvedenú exempciu, pričom miestna fara bola podriadená priamo **pod právomoc ostrihomského arcibiskupa**. Túto stredovekú výsadnú výnimku si spišskovlašská rímskokatolícka fara udržala až do 18. storočia, kedy sa pri vzniku Spišského biskupstva za panovania Márie Terézie (v r. 1776) riadne začlenila do miestnej cirkevnej správy, spravovanej zo susednej Spišskej Kapituly. Exemptné boli počas stredoveku aj neďaleké fary tzv. *Bratstva (Fraternity) bankských farárov* na dolnom Spiši (Gelnica, Švedlár, Smolník, a ďalšie bankské obce v doline Hnilca). Spišské Vlchy však z prostredia stredného a horného Spiša boli jedinou farnosťou s týmto privilégiom, pričom sa zúčastňovali zasadnutí *spoločenstva 24 spišských farárov*, ako aj *bratstva bankských farárov*.

Význam stredovekého Mesta priliehavo a na základe najnovších výskumov hodnotí historik Peter Labanc v príspevku: *K najstarším dejinám Spišských Vlách, vo Vlastivednom zborníku SPIŠ 7., nasledovne: Spišské Vlchy patrili v stredoveku medzi najvýznamnejšie spišské sídla, o čom svedčia viaceré udalosti, ktoré sú s mestom späté. Išlo napríklad o privilégium z roku 1243 (najstaršie dodnes zachované výsady na Spiši), vyňatie fary spod právomoci spišského prepoštvá, existencia špitála už v 1. pol. 14. storočia, predpokladaná účasť hostí z Vlách na výstavbe Spišského hradu, takmer tri desiatky študentov na Krakovskej univerzite alebo kariérny postup vlašských farárov. (In: 5.28, str. 30)*

V roku 1512, až na sklonku stredoveku, získali Vlchy právo konať jarmoky a pondelkový trh, čo nepochybne významným spôsobom prispelo k rozvoju domácej produkcie, ako aj k rozvoju remeselníckych cechov a účasti na tranzitnom obchode s Poľskom. Výročné jarmoky sa v meste

konali deň po Veľkonočnej nedeli, 24. júna na deň narodenia sv. Jána Krstiteľa a 6. novembra na sviatok sv. Leonarda.

Obyvatelia mesta sa teda od stredoveku do 1. tretiny 20. storočia zaoberali z veľkej časti poľnohospodárstvom, diaľkovým obchodom i furmanskou činnosťou, ale najmä remeslom – predovšetkým kamenárstvom, murárstvom, truhlárstvom / stolárstvom, kožušníctvom, krajčírstvom, obuvníctvom, ale aj hrnčiarstvom, farbiarstvom, zámočníctvom, olejkárstvom a samozrejme mäsiarstvom.

Spišskovlašskí stredovekí kamenári a ich odkaz

Historici umenia a historici architektúry už od 30. rokov 20. storočia usudzujú, že práve **vlašskí kamenári románskeho (prípadne aj nemeckého) pôvodu sa už v 12. storočí výrazne podieľali na stredovekej výstavbe Spišského hradu**. Poukazujú pritom na podobnosti najstarších fáz vývoja Spišského hradu s výstavbou mohutných hradných veží (donjonov) v Sasku či inde v Nemecku, na podobnosti románskych hradných palácov vo Flámsku (Gent) či Francúzsku a na pôvod atík v tvare lastovičích chvostov v Lombardii v 13. storočí (**5.35**). Tieto analógie podporujú hypotézy o talianskom aj valónskom pôvode románskych hostí, ktorí sa vo Vlachoch - v blízkosti vyrastajúceho komitátneho hradu - usadili ešte pred 13. storočím. Ako uvádza Andrej Fiala v príspevku o talianskych hostoch pod Spišským hradom (**5.35**), sa na Slovensku / Spiši v prvých desaťročiach 13. storočia okrem vplyvu stavebných dielní (*hutí*), prevažne z nemeckého prostredia, uplatňujú aj talianski kamenárski majstri „*lombardských zuborezov, oblúčkových vlysov, hlavíc, klenbových rebier štvorcového profilu (akoby náhodne v Sp. Podhradí), motívu ležiaceho leva (Sp. Kapitula) a akantových listov (Bíňa)*“. V. Mencl (**5.9**, In: **5.35**, str. 158) vyzdvihuje účasť a podiel talianskych majstrov, pričom ale zároveň „*ich prítomnosť v kolonizačných oblastiach na východe vysvetľuje ich vytláčaním z prostredia západnej a strednej Európy „vítaznou“ gotikou (francúzskou / nemeckou)*“. Porovnaním viditeľných detailov V. Mencl aj Schürer s Wiesem (**5.8**) v 30. rokoch 20. stor. došli k záverom, že hradný palác na Spišskom hrade, kostol v Spiš. Kapitule, farský kostol v Spišskom Podhradí a zrejme aj v Spišských Vlachoch stávala tá istá stavebná *huta*. A. Fiala konkrétnejšie predpokladá, že prvotnú veľkú vežu na Spišskom hrade stavali prví prisťahovalci pôvodom zo Saska, od rieky Saaly (pol. 12. st. - ?), a románsky palác z 1. tretiny 13. storočia pripisuje zručným talianskym kamenárskym majstrom, ktorí pri tom mali spolupracovať s Flámmi (Valónmi). Vďaka exemptnosti vlašskej fary sa možno domnievať, že išlo o výnimočnú výsadu, udelenú mestu *staviteľov kráľovských hradov*. Vlašskí stavitelia / kamenári rôzneho pôvodu sa po saskej kolonizácii Spiša (po tatárskom vpáde) napokon zžili so spišskými Sasmi. Kamenárska zručnosť sa však v meste udržala a spomedzi mnohých anonymných prác poznáme aspoň jeden nevšedný portál s arkierom z roku 1636 na námestí v Banskej Bystrici, ktorého autorom je *Johannes Weinhart 'Olasiensis'*, teda 'Vlašský', pôvodom z Augsburgu. Krátko na to (1650-80) sa vo Vlachoch objavuje aj unikátna neskororenesančná štuková výzdoba klenieb, inšpirovaná náročnou ornamentikou západoeurópskej proveniencie zv. *beschlagwerk*, ako ďalší prejav stavebného umenia vysokej umelecko - remeselnej úrovne v meste Vlachy.

Ďalšou nadväzujúcou hypotézou účasti kamenárov *latinského* pôvodu z Vlách je predpoklad, že v 13. až 15. storočí sa výrazne podieľali na výstavbe kostolov v cirkevnej správe spišského prepoštsva, so sídlom na neďalekej Kapitule. Podieľať sa mali aj na **zaklenovaní spišských kostolov na stredové opory** v 2. pol. 14. stor. - 1. pol. 15. storočia, teda na vytváraní pre región Spiša charakteristických dvojloďových kostolov. Hlbšie poznatky o konkrétnostiach výstavby dvojloďových kostolov a podiele Vlášanov na ich vzniku nám zatiaľ chýbajú z dôvodu absencie hlbšieho syntetického výskumu tohto spišského stredovekého architektonického fenoménu. Najnovšie, hoc dielčie, poznatky o vplyve Kapituly na výstavbu dvojloďí v roku 2014, na základe formálno-slohových podobností, priniesol architektonicko-historický výskum

stredovekého kostola v Danišovciach v autorstve arch. M. Janovskej. Dnes spolu štrnásť, na konci stredoveku vyše 40 spišských dvojloďových kostolov (viac viď **5.36** - Žáry, Dvojloďové kostoly na Spiši) predstavuje v súčasnosti súbor mimoriadnych architektonicko-historických a umelecko-historických pamiatkových hodnôt zatiaľ nedoceneného významu, s potenciálom na zápis do Zoznamu Európskeho dedičstva (EHL).

Málo známa banícka minulosť mesta

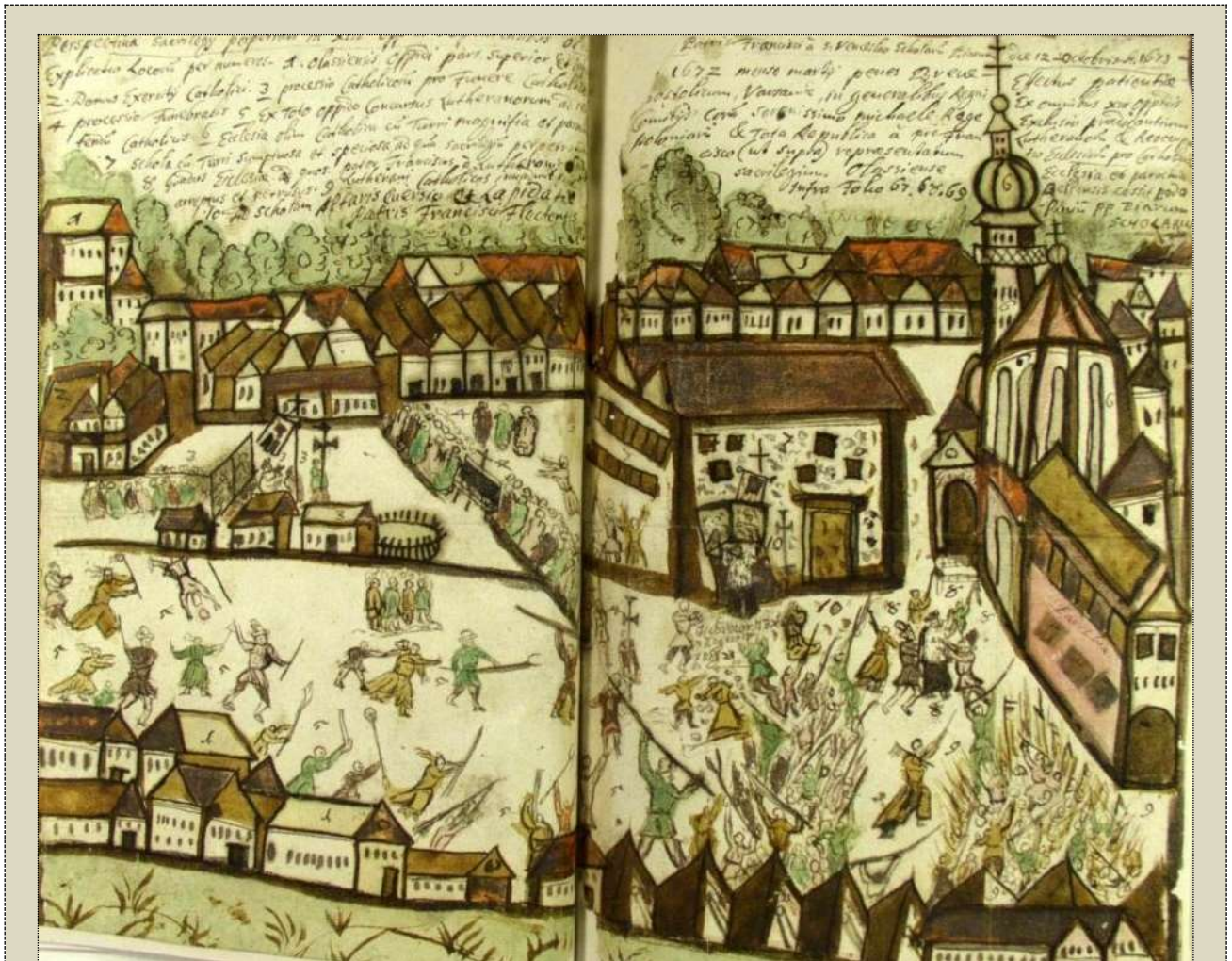
Nakoľko Spišské Vlachy historicky tvorili súčasť tzv. spišsko-gemerskej banskej oblasti (hoc okrajovú) - v minulosti mali aj štatút **kráľovského banského mesta** (v prameňoch: *Königlichen Bergstadt*), rovnako ako susedná Spišská Nová Ves, Gelnica či Smolník. Poznanie baníckej minulosti Spišských Vlachov je zatiaľ pomerne kusé a neprebádané. Od pol. 18. storočia však zaiste baníctvo v chotári mesta nebolo príliš rozvinuté. Svedčí o tom fakt, že na mladšej kópii plánu chotára „*Wallendorfu*“, pôvodne od Samuela Kohlera z roku 1778 (**4.5**), je Mesto titulované iba ako „*der XVI. Zipser Stadt*“ zatiaľ čo Spišská Nová Ves, mesto s významným banským revírom pod vrchom Knola, uvádza ten istý geometer na pláne z r. 1783 ako „*Kayser Königlichen Privilegirten - XVI. Kron und Bergstadt - IGLO oder NEVDORFF*“. V tom čase, keď mesto malo cca 2900 obyvateľov, žilo v ňom 8 majiteľov baní a 91 baníkov, ktorí však nemuseli pracovať v baniach na území mesta, obdobne, ako to bolo v susednej Kluknave. O rozvinutom baníctve v počiatoch rozvoja sídla (ešte v 13. / 14. storočí) svedčí správa o Jánovej osade v Svätajánskej doline, kde žili nemeckí ťažiar, ktorí pri potôčku Striebornica a na Galmuse preukazne dolovali striebro, železnú a medenú rudu - ako píše vo svojom rukopise z roku 1972 J. Kútnik (In: **5.35**, str. 159). To zároveň znamená, že na Svätajánskom potoku (na Zahure) a prípadne aj na Hornáde už v stredoveku pracovali kovácke a metalurgické prevádzky spracúvajúce miestnu rudu - hámre, triedičky, stupy, taviace šachtové pece, prípadne tzv. *kusové* pece slovenskej proveniencie (ďľa: Hallon Ľ.: Hospodársko-spoločenské súvislosti vývoja hutníctva, In: *Dejiny hutníctva na Slovensku*, Košice 2006, str. 10-18) a pod.. Zo stredoveku však priame písomné dôkazy o kutacích či ťažiarskej činnosti na území Vlách zatiaľ nemáme (**5.28**, str. 26).

Známe sú počty remeselníkov, združených v cechoch od 17. storočia. Význam kamenárov pre rozvoj mesta dokladá aj fakt, že najstarší - **prvý cech v meste bol cech kamenárov, založený v roku 1526** (**5.24**, str. 111). V rámci príslušnosti k Provincii 13 spišských miest potvrdil poľský kráľ Žigmund August II. (pan. 1548 - 1572) už v roku 1551 združenie pre cechy súkenníkov, mäsiarov, krajčírov a pekárov artikulami spoločného cechu. Tunajší cech mäsiarov sa v roku 1613 stal i členom združenia (kartelu) mäsiarov, spájajúceho aj mäsiarov zo Spišského Podhradia, Spišskej Novej Vsi a stredoslovenských banských miest – Kremnice, Banskej Štiavnice a Banskej Bystrice. V roku 1777 sa združili do spoločného cechu i farbiari zo Spišského Podhradia a Spišských Vlachov. Združené cechy 16 spišských miest si zachovali svoje autonómne postavenie aj po oficiálnom návrate do Uhorska v roku 1772, trvajúce až do roku 1876, keď boli včlenené do Spišskej stolice. V meste však pôsobili aj samostatné cechy: spoločný cech kolárov a tokárov v 18. - 19. stor., v 19. stor. samostatné cechy tesárov, mlynárov, čižmárov a svetlo-farbiarov. Banícku ťažbu a súvisiace spracovanie kovov, najmä medi dokladá medený hámor (*kupferhammer*), pracujúci v chotári mesta na Klčovskom potoku v 18. aj 19. storočí.

Prosperita mesta s rozvojom remesiel a obchodu postupne narastala a kulminovala v 16. a začiatkom 17. storočia. Tento vývoj zastavili politické nepokoje, súvisiace so stavovskými povstaniami, ako aj viaceré rozsiahle požiare – najmä v roku 1666, 1686, neskôr tiež v rokoch 1729, 1753, a mimoriadne ničivo v rokoch 1862 a 1924.

V období stavovských povstaní sa Spišské Vlachy zaujímavo zapísali do histórie protireformácie na Spiši udalosťou z **12. októbra 1671**. Potýčka spišskovlašských evanjelikov s

katolími počas pohrebu sedemročného dievčatka viedla po vyšetrovaní, vedenom Jurajom Bársonyim, spišským prepoštom v roku 1674 k začiatku rekatolizácie v Provincii 13 zálohovaných spišských miest (viď **obr. 2**) a k vyhnanstvu evanjelických kňazov *Provincie* (viac **5.39**). V tomto istom roku sa vrátil farský kostol do rúk spišskovlašských katolíkov, ktorí v tom čase tvorili iba zlomok obyvateľstva mesta - pramene uvádzajú 40 osôb. Po štvrtstoročí rekatolizácie v roku 1700 bol už pomer veriacich vyrovnanejší – 847 evanjelikov a 560 katolíkov (viac **5.24**, str. 32).

obr. 2 - dobová knižná maľba, znázorňujúca roztržku medzi evanjelikmi a katolími v r. 1671

Kresba je pravdepodobne najstarším vyobrazením mesta Spišské Vlachy. Na schematicky spracovanej maľbe je zachytený: Farský kostol s bránou od námestia a farou (vpravo) - Budova starej radnice (v strede, bez veže (!?)) - Drobná zástavba na ploche námestia (stredný riadok ?) - radová zástavba meštianskych domov (s hrebeňmi sedlových i valbových striech, kolmými na uličnú čiaru) - a s bohatou záhradnou zeleňou na pozadí domoradia - vľavo hore je neidentifikovaný objekt palácového charakteru.

zdroj: „*Manuscripta vetera [I.2.a], Series altera, n°1*“ - v ústrednom archíve maďarskej provincie rehole piaristov – ide o kresbu vo vlastnej biografii Ferenc Hanacia, z obdobia okolo 1695.

Inak o významnejšom plienení kuruckých či cisárskych vojsk vo Vlachoch počas tridsaťročnej vojny (1618-1648) a stavovských povstaní, vďaka výsadnému postaveniu miest, zálohovaných Poľsku - a teda vďaka obratnej diplomacii poľských kráľov a predstavených *Provincie XIII. spišských miest* - nemáme správy. Mesto tak v pohnutých časoch získalo určitú konkurenčnú výhodu, alebo skôr jeho občania mali bytostné šťastie v porovnaní s okolitými mestami mimo *záloh*. Napríklad Levoča, Kežmarok, Gelnica či Smolník boli v období stavovských povstaní mnohokrát obsadené, drancované, vypálené, ba aj bombardované, a to často iba v

niekoľkoročných intervaloch. Gelnica, vzdialená iba 25 km, približne poldruha hodiny jazdy koňom, bola počas Thökölyho povstania vydrancovaná kurucmi v roku 1676, 1678 aj 1682 (In: *Zásady PZ Gelnica*). O hospodárskej a stavebnej prosperite však v období od zač. 17 storočia do roku 1711 (Satmársky mier) nemožno hovoriť ani v prípade Spišských Vlachov. Ničivé požiare v rokoch 1666 a 1686 však podnietili významné zmeny v stavebnom vývoji mesta - rozsiahlu výstavbu neskororenesančných klenieb (v najhonosnejších domoch aj s charakteristickou ornamentálnou štukatúrou) a náhradu drevenej spalnej zástavby okrajových častí mesta trvanlivejšou kamennou architektúrou domov.

V 18. a 19. storočí, keď sa rozšírili pracovné príležitosti len v rámci novopostavenej papierne, nachádzali počas hospodárskej recesie viacerí obyvatelia Vlachov uplatnenie vo väčších mestách východného aj stredného Slovenska, kde sa natrvalo usádzali. Všeobecná bola aj stagnácia v stavebných aktivitách, nakoľko v meste sa v danom období nekumuloval kapitál - nebývali tu zámožnejší šľachtici či významnejší majitelia baní (na rozdiel od Spišskej Novej Vsi), príjmy z obchodu s remeselnými produktami nevytvárali dostatočné prebytky na investovanie do reprezentatívnejšieho bývania. Investície Vlašanov do stavebnej činnosti sa tak obmedzovali na stavby sakrálne - na výstavbu evanjelického kostola a jeho zariadenie, na dostavbu veže, ale aj na skvostný barokový mobiliár farského kostola. Mimoriadne náročné, nielen finančne, však boli masívne popožiarové opravy v tomto období.

Určitú pozitívnu zmenu prinieslo napojenie mesta na železničnú dopravu po dokončení Košicko-bohumínskej železnice, kolaudovanej v roku 1871. Na prelome 19. a 20. storočia úpadok mesta zvrátilo založenie závodu na spracovanie ľanu (s iba desaťročnou prevádzkou), tehelne na *Dreľuši* a liehovaru - pôvodne akciovej spoločnosti občanov mesta. Neskôr v medzivojnovom období založenie parnej pily na spracovanie dreva z okolitých lesov, novej tehelne pod *Vierpušom* a otvorenie kamenárskej pily - prv pod *Hejbarkom* a neskôr v areáli pri železničnej stanici, kde sa vyrábala kamenná dlažba a dekoratívne obklady, nielen zo spišského travertínu (z lokality Dreveník), ale aj z importovaných hornín. Produkty zo spišského travertínu, predovšetkým masívne dlažby boli po železnici exportované do celého Uhorska - s istotou poznáme spišskú travertínovú dlažbu na začiatku 20. storočia v Košiciach a v Spišskej Novej Vsi, ale aj inde. Okrem kamenného sortimentu sa Spišské Vlachy stali aj výrobcami kvalitných dekoratívnych liatych dlažieb z farebného terazza a mozaikových dlažieb z farebnej kameniny (typu '*keramit*', dnes zv. aj *gres*) - torzá vlašanských *keramitových* dlažieb sa zachovali napr. v Csákyovskom kaštieli v Kluknave.

V 18. až 19. storočí vo Vlachoch žili mešťania, hovoriaci po nemecky, slovensky a maďarsky, spoločensky / konfesiónálne boli rozdelení na rímskokatolíkov a evanjelikov. V roku 1880 žilo v meste podľa materinského jazyka približne 1400 Slovákov, 800 Nemcov a 200 Maďarov (ďľa **5.27**). V čase krátko po ukončení Poľského zálohu - v roku 1777 - boli Vlachy po Spišskej Novej Vsi počtom obyvateľov 2917 druhým najľudnatejším mestom *Provincie 13 zálohovaných miest*. Od polovice 19. storočia sa národnostné zloženie mesta rozšírilo aj o Židov. História ich prítomnosti vo Vlachoch je zatiaľ nedoskúmaná, je ale známe, že koncom 19. storočia tvorili významnú, hoc menej početnú zložku obyvateľstva, nakoľko na Spiši (v mestách *Provincie*) bolo Židom umožnené sa usádzať až od roku 1840 (**5.27**, str. 31). Dodnes sú v extraviláne mesta zachované dva menšie židovské cintoríny (viď Výkres A - pamätihodnosti A a B). V roku 1899 si židovská obec postavila malú modlitebňu, ktorú zakrátko odpredala v roku 1902, a následne si postavila o čosi väčšiu neoslohovú modlitebňu na pravom brehu Žehrice, približne 70 m severne od kamenného mosta, pri mestskom hostinci.

V období prvej polovice 20. storočia boli v meste založené viaceré menšie súkromné podniky, napríklad liehovar, klampiarska dielňa, pily na drevo aj na spišský travertín, nová tehelňa.

V roku 1921 bola postavená mestská elektráreň a hneď potom bolo mesto elektrifikované a osvetlené. V roku 1923 bol však Spišským Vlachom, v rámci reformy verejnej správy, odňatý štatút mesta.

Na začiatku 20. storočia zohrali Vlchy zaujímavú epizódu aj v živote nášho generála Milana Rastislava Štefánika. Práve vlakom zo spisškovlašskej železničnej stanice Štefánik naposledy opustil územie dnešného Slovenska pred svojim tragickým návratom do vlasti. Stalo sa tak 20.4.1913 pri jeho druhej návšteve sestry Olgy Ľudoviky v *Szepes Olaszi* (ako mesto vo svojich listoch označoval), ktorá tu žila v dome na ul. SNP č. 29 so svojím manželom od roku 1903 (5.37).

Počas 2. svetovej vojny po ničivých záplavách Vlašania zrealizovali úpravu koryta Žehrice, pristúpili k architektonicky príznačnej rekonštrukcii budovy Mestského úradu a rozhodli aj o stavbe chýbajúceho kultúrneho domu na mieste starého hostinca.

Od záveru druhej svetovej vojny život v meste s vysokým podielom občanov nemeckej národnosti mimoriadne poznačili odsuny spišských Nemcov. Odsuny sa uskutočňovali v období od septembra 1944 do roku 1950, pričom analogicky s osudmi Nemcov inde na Spiši boli ženy a deti odsunuté do Sudet a väčšina mužov bola deportovaná do gulagov v Gruzínskej republike SSSR. Domy vysídlených občanov získali nových majiteľov. Predmetná strata kontinuity vlastníctva mala vo viacerých prípadoch neblahý vplyv na osud meštianskych domov, nakoľko noví majitelia k domom prirodzene nepociťovali vrúcny vzťah ako k svojmu rodinnému dedičstvu, častokrát zanedbávali riadnu základnú údržbu domov a v interiéroch realizovali rôzne utilitárne úpravy. Zároveň podstatné povojnové spoločenské zmeny, v rámci ktorých zanikalo súkromné roľníctvo občanov mesta, mali za následok zánik aj značnej časti hospodárskych budov v zadnej časti domov.

Po páde socializmu boli Spišské Vlchy uznesením Slovenskej Národnej rady v roku 1992 opätovne vyhlásené za mesto. V tom istom roku bolo historické jadro mesta vyhlásené za pamiatkovú zónu.

E.2 Urbanisticko-historický a stavebný vývoj mesta

Vývoj historického sídla Spišských Vlách možno z hľadiska veľmi skromných exaktných poznatkov o jeho profánnej architektúre predbežne určovať najmä na základe mapových podkladov, pochádzajúcich z poslednej tretiny 18. storočia, a najmä z prvého exaktného materiálu - z katastrálnej mapy mesta z roku 1869, obsahujúcej mnoho cenných údajov o sídle. Nepostrádateľnou pomôckou sú pritom doteraz získané poznatky o architektonickom vývoji meštianskej architektúry a urbanistickom vývoji iných sídiel v spišskom regióne, najmä neďalekého Spišského Podhradia (s ktorým sú Spišské Vlchy späté nepochybne od založenia) a blízkej Spišskej Novej Vsi.

Stredoveké sídlo však zaiste založili pri svojom príchode *hostia* (*hospites*) z cudziny, ktorí sa pri *Kráľovskom potoku*, v atraktívnom území neďaleko konštitujúceho sa centra Spišskej župy - komitátneho Spišského hradu a Kapituly - usadili niekedy okolo polovice 12. storočia. Konkrétnu polohu si zvolili priamo na dôležitej križovatke obchodných ciest v mieste, kde sa jedna z najdôležitejších uhorských ciest (*Via magna - Veľká cesta*) odpájala od údolia rieky Hornád na sever do Poľska, cez mesto Levoča. Cesta, pokračujúca dolinou Hornádu na západ (na Gemer a Liptov), zvaná aj *Gemerská cesta*, sa od nej oddeľovala rovno pod miernym návrším na pravobrežnej terase potoka, ktoré sa stalo miestom usadenia *hostí*. V tom čase už na opačnom brehu potoka jestvovala slovanská osada, údajne aj s menším dreveným kostolom. Slovanská osada predstavovala určité zázemie v prvých dekádach vývoja mladej osady hostíovskej komunity.

Už etablovaní *hostia villy Olaszi*, podľa všetkého spolupracujúci na výstavbe Spišského

hradu a Kapituly, si v 1. pol. 13. storočia postavili na návrší priamo nad cestou do Spišskej Novej Vsi kamenný románsky kostol - jeden z najväčších v širšom regióne. Kostol ohradili kamenným múrom - ohradou - ktorá vytyčovala príkostolný cintorín. A. Fiala predpokladá, že prvotné osídlenie bolo lokalizované práve okolo tohto kostola (3.1), teda západnejšie od dnešných domoradií Požiarnickej a Kostolnej ulice, pričom do dnešnej polohy sa podľa neho zástavba preniesla až niekedy v 14. storočí. K vytýčeniu parciel pre budovanie domov v ustálených uličných líniách však dochádzalo na Spiši spravidla v 2. pol. 13. storočia - po príchode saských hostí, dosídľujúcich Spiš po tatárskom vpáde. Počas dlhotrvajúcej gotickej prestavby farského kostola na trojľodový bazilikálny chrám, realizovanej v závere 14. storočia, si Vlašania postavili opodiaľ náhradný (provizórny) menší kamenný kostol / kaplnku na už jestvujúcom ústrednom námestí. (3.1, str. 32). Pôvodne bola kaplnka zasvätená sv. Alžbete (dnes kaplnka Nanebovzatia P. M.), ktorá neskôr slúžila ako slovenský kostol. Zrejme v 16. storočí vedľa nej postavili solitérnu renesančnú mestskú vežu a v 17. storočí medzi ne pristavali budovu radnice, čím vznikol atypický tvar tejto najzaujímavejšej stavby na námestí. Impozantnú prestavbu farského kostola (už ako pôdorysne druhého najväčšieho kostola na Spiši) na pseudobazilikálne trojlodie s neskorogotickými širokými klenbami obyvatelia *villy Latina* dokončili v roku 1434.

Šošovkovité námestie s obojstrannou zástavbou domov v polohe severne od kríženia ciest (resp. od kaplnky) sa teda muselo utvoriť niekedy v priebehu 14. až 15. storočia. Jeho esovitý zaoblený tvar bol určený zvlnením návršia na západej strane, ktoré v dolnej časti kopírovala aj hlavná krajinská cesta. Hovoríme tak o rastlej, prirodzene sa vyvinutej urbanistickej štruktúre pôvodnej trhovej osady, determinovanej priebehom diaľkovej obchodnej cesty a konfiguráciou prírodného terénu. Prvé murované domy na tomto priestranstve, s výnimkou staršej budovy fary, vznikali na pravidelných úzkych parcelách v smere od juhu na sever postupne od 15. storočia. Na juh od kríženia ciest v tomto období predpokladáme primárnu zástavbu v priamej východo-západnej línii, takže celkovo mala sídelná štruktúra pôvodne tvar obráteného písmena „T“. Južne od stredu námestia sa murovaná zástavba rozvinula zrejme až v neskorom stredoveku (začiatkom 16. storočia) obdobným spôsobom ako v severnej časti, a to prvotne pozdĺž dnešnej Kostolnej ulice - teda na primárnej komunikácii, ktorá pre Vlašanov sprístupňovala južnú lesnatú časť chotára za Hornádom - kde mali mlyny, bane a hutnícke objekty.

Vzhľadom na pomerne homogénny charakter zástavby domoradia na ul. SNP 35-53 (južne od stredu námestia), priamočiarosť jeho uličnej čiary a celkovo mladší pôvod tejto zástavby usudzujeme, že tento rad domov vznikol naraz, zrejme po niektorom z väčších požiarov. Pravouhlý tvar dnešného dolného záveru námestia naznačuje zároveň úmyselné komponovanie (založenie) tejto časti sídla na spôsob kolonizačných miest s obdĺžnikovým námestím. Toto široké pomerne pravidelné priestranstvo pôdorysne kontrastuje so zakrivením staršej / hornej časti námestia. Vytýčenie východného domoradia a vznik tejto širokej plochy v dnešnom tvare predpokladáme v 17. storočí, udialo sa tak zrejme po požiari a v snahe o vytvorenie otvoreného rovinatého reprezentatívneho priestoru, vhodného pre konania jarmokov. Nahradila sa tu zrejme menej kvalitná drevená zástavba, ktorej uličná čiara bola situovaná západnejšie. Túto hypotézu je však nutné potvrdiť metódami archeologického výskumu. V pol. 19. storočia bola dolná časť dnešného námestia nazývaná *Ringplatz*, jednotlivé riadky (domoradia) zrejme nemali vlastný názov, na rozdiel od severnej časti námestia.

Okrem centrálného námestia sa charakteristické verejné priestranstvo ešte v stredoveku utvorilo pred dolným mostom - na ceste do Košíc. Jeho priestor sa smerom na západ od mosta lievikovito zužoval do obojstranne zastavenej priamej ulice, ústiacej do stredu šošovky. Určite slúžilo aj ako trhová plocha, v jeho južnej časti sa sústredili mäsiari so svojimi krámkami. V jeho strede stál najneskôr od pol. 18. storočia dôležitý objekt - zájazdny hostinec, zvaný aj vozáreň -

kde prechádzajúci kupci a furmani nachádzali odpočinutie a pomoc na svojej ceste .

Kratšie ulice drobnejšej zástavby prevažne remeselníckych domov (stavaných z menej trvanlivých materiálov) sa vyvinuli na východ od námestia, a to tak, že umožňovali efektívny prístup z námestia k riečke Žehrica, ktorá zohrávala v živote stredovekého mesta vždy dôležitú úlohu. Priamo nad potokom sa koncentrovali domy farbiarov, príp. garbiarov a v 19. storočí aj modrotlačiarov.

V stredoveku vyvinutý pôdorys mesta, uzatvorený na východnej strane Žehricou, bol najneskôr v 18. storočí rozšírený za jej ľavý breh, na miesto, kde drevená slovanská osada v priebehu stredoveku postupne zanikla a jej slovenské obyvateľstvo sa asimilovalo do mestského multikultúrneho prostredia. Na ľavom brehu Žehrice sa tak až v novoveku vytvorila súvislá radová obytná zástavba murovaných prízemných domov s dlhými záhradami - je to pôvodne Vodná, dnes Vajanského ulica. V stredoveku podľa archívnych dokumentov ľavý breh Žehrice mestu nepatrilo, ale spadalo pod cirkevnú správu spišského prepoštstva - na rozdiel od v tomto smere vyňatých Vlách.

Mesto Vlchy v minulosti nezískalo povolenie (výsadu) na výstavbu kamenných hradieb. Zároveň ani nemáme poznatky o existencii jednoduchších drevozemných systémoch opevnenia (obránných valoch) alebo o opevnených bránach pri vstupoch do mesta, ktoré by sa dali predpokladať v polohách kamenných mostov na Žehrici a pod farským kostolom. Dá sa len predpokladať, že usporiadanie hospodárskych stavieb (najmä stodôl) v súvislom rade v zadných častiach parciel mohlo plniť aj obrannú funkciu – ako to analogicky poznáme zo Spišskej Soboty. Obyvatelia mesta však v čase ohrozenia nachádzali útočisko za ohradou farského kostola.

Stredoveké domy na námestí boli výrazne prestavované v období renesancie - v 17. storočí, o čom svedčí zatiaľ ojedinelý pamiatkový výskum domu na Požiarnickej 40 alebo aj vysoký počet klenbových konštrukcií v interiéroch meštianskych domov, formálne-slohovo patriacich do tohto obdobia.

V 1. pol. 18. storočia dal spišský starosta Teodor Lubomirský vztýčiť v strede námestia po vzore európskych metropol Mariánsky stĺp ako typický urbanistický akcent barokového umenia, súvisiaci s rekatolizačnými tendenciami v spoločnosti. Obdobné mariánske stĺpy dal v rozmedzí rokov 1724 - 1730 postaviť aj v ďalších mestách *Provincie*.

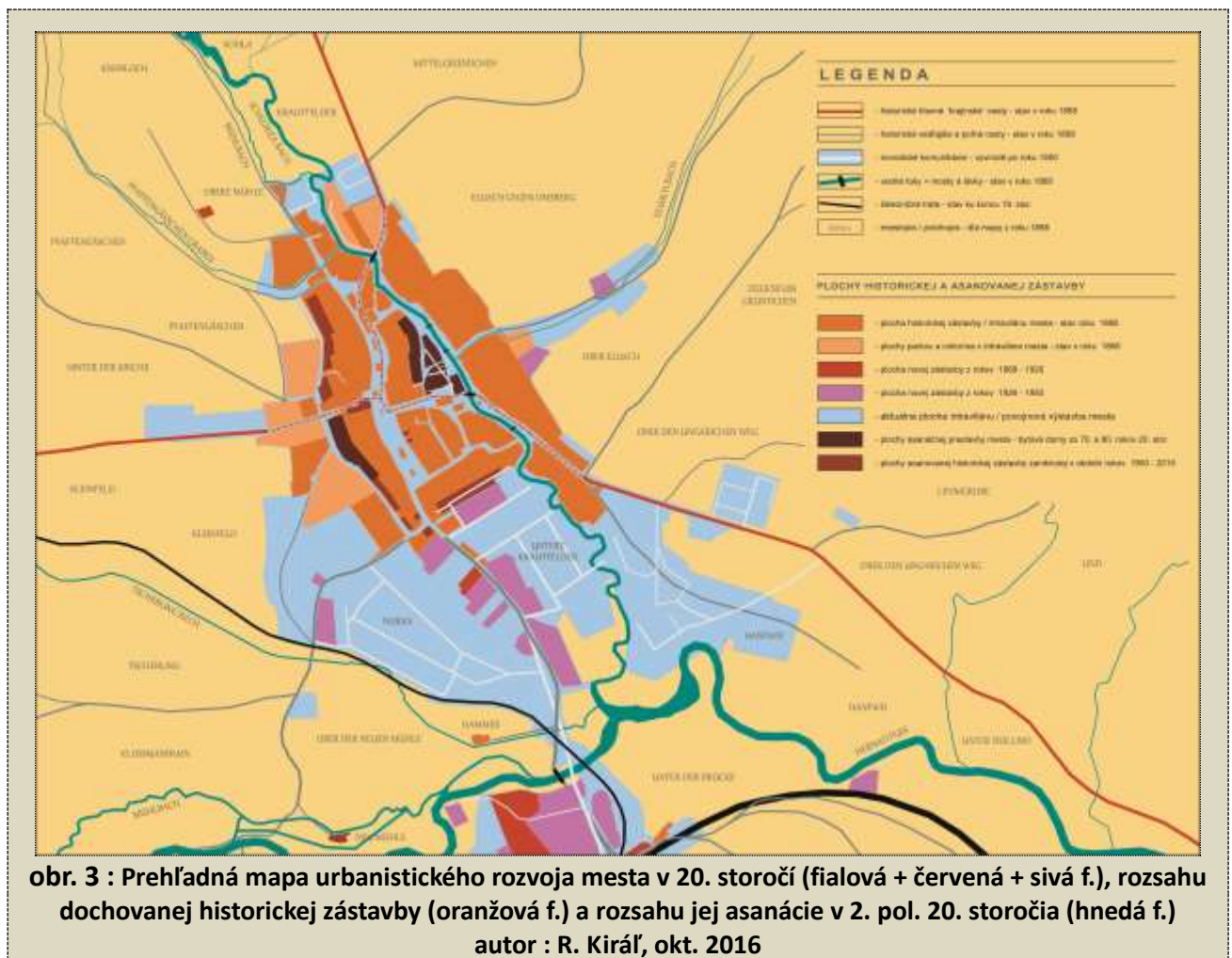
K výrazným stavebným zmenám došlo aj v priebehu 18. a 19. storočia v dôsledku požiarov a zvýšenej stavebnej aktivity po návrate územia k Uhorskému kráľovstvu od poslednej štvrtiny 18. storočia, čo možno sledovať aj v ostatných mestách, patriacich do niekdajšieho spoločenstva 13 zálohovaných spišských miest. Po obvode mesta, ale aj v jeho širšom extraviláne vzniklo v období rokov 1730 - 1850 viacero prícestných kaplniek a božích múk, stojacich do dnešných čias a vizualizujúcich kresťanskú identitu Mesta a jeho obyvateľov.

Po odobratí farského kostola evanjelikom v roku 1674 si evanjelici v južnej časti námestia postavili drevený *artikulárny* chrám v roku 1694. O storočie neskôr - po vydaní *tolerančného potentu* z roku 1781 - začali v roku 1787 stavať typický neskorobarokový tolerančný kostol zaklenutý pruskými klenbami, a to na mieste staršieho kostola. V roku 1822 dokončili aj prístavbu charakteristickej veže, ktorá tvorí harmonickú dominantu južnej časti námestia. Jej vznikom sa zároveň dotvorila základná hmotová skladba námestia tak, ako ju dnes vnímame - s výnimkou požiarnej zbrojnice zo 60. rokov 20. storočia v severnom závere šošovky. Krátko po polovici 19. storočia dalo mesto postaviť (zrejme na ploche dvoch tradičných domov) budovu kasární, kde zakrátko sídlila škola a neskôr bola prebudovaná na dnešný Mestský úrad.

Areál bývalého sirotinca (pôvodne kláštora - ?) sa vyvinul v 19. storočí na rovinatej ploche za horným mostom - medzi Žehricou a obchodnou cestou, smerujúcou na sever. Predtým, v pol.

18. storočia, pretínal túto plochu vodný náhon s dvoma zariadeniami na vodný pohon - mlyn a azda papiereň (fungujúca v meste v 1786), ktorej presnú polohu zatiaľ nepoznáme.

Po výstavbe Košicko-bohumínskej železničnej trate (dokončená 1871), prebiehajúcej cca 1km južne od historického mesta, sa urbanistický rozvoj mesta koncentroval v osi *Hernader Gasse* (dnes Železničná ul.), ústiacej z JZ rohu námestia. Predtým bola iba poľnou cestou k mlynom, medenému hámru a do rozsiahlych lesov s baňami v južnej časti chotára. V poslednej tretine 19. storočia po oboch stranách v severnej časti Železničnej ulice vznikla nesúvislá obytná radová zástavba, kopírujúca stavebné princípy tradičných spišských meštianskych domov. Neskôr na ulici vznikali solitérne rodinné domy. Ulica končila za Hornádom v rozsiahlejšom výrobnom areáli pri železničnej stanici. Význam spišskovlašskej stanice a susedného hospodárskeho areálu ako prekladiska tovarov aj dobytku vzrástol v roku 1894 spustením vicinálnej železničnej trate do Spišského Podhradia.

V závere 19. storočia sa vo Vlachoch na ústrednom námestí - rovnako ako v iných mestách Uhorska - založili parkové plochy, najprv za evanjelickým kostolom, a potom (po roku 1900) v celej dĺžke šošovky. V rámci týchto typických okrášľujúcich úprav zanikla drobná a zrejme chatrná zástavba stredného riadku v severnej časti námestia.

K významným premenám stavebného fondu mesta došlo po ničivých požiaroch v rokoch 1862 a 1924. Viaceré popožiarové provizórne úpravy fasád (napr. ul. SNP 17) a striech (napr. Požiarnická 47) po ostatnom z nich tvoria dnes už v podstate vžitý obraz uličného interiéru a strešnej krajiny mesta. Už pred záverom 19. storočia sa vo Vlachoch v celom rozsahu námestia

zmenil systém prestrešenia domov z pôvodne gotického (s hrebeňom striech kolmým na os ulice) na systém s hrebeňom rovnobežným s uličnou čiarou (s murovanými štítmí, prevyšujúcimi hrebeň striech), a to v zmysle dobových protipožiarnych stavebných predpisov, prijatých ešte Máriou Teréziou. Zaujímavým protipožiarnym počinom z roku 1898 bol dômyselný požiarny vodovod s podzemnými vodnými nádržami po celej dĺžke námestia, napojenými na mlynský náhon - integrovaný do mestskej kanalizácie.

V rokoch 1920 - 1921 po postavení mestskej elektrárne sa začala elektrifikácia domov a vybudovalo sa verejné osvetlenie na uliciach a námesti V roku 1942 sa zrealizovala nutná komplexná protipovodňová úprava koryta Žehrice, ktorá si o pár rokov neskôr (?) vyžiadala aj náhradu historických kamenných mostov. V 40. rokoch Spišskovlašania pristúpili aj k premene dvoch hlavných verejných občianskych stavieb, u ktorých uplatnili tradicionalistický viazaný architektonický prístup a ozdobné prvky z regionálne typického travertínu, vďaka čomu sú tieto dve stavby - Mestský úrad a Kultúrny dom - síce výrazovo mladšou, no hodnotnou a dnes už autentickou súčasťou vnútorného obrazu PZ.

Povojnová výstavba mesta bola k jeho historickej zástavbe a k zachovaniu jeho vonkajšieho obrazu pomerne šetrná – najmä, ak ju porovnáваме s výraznou asanačnou, tzv. „ozdravnou“ prestavbou jadra Spišskej Novej Vsi, alebo napr. aj Sabinova či Rožňavy. Zrejším dôvodom stavebnej stagnácie v meste bola skutočnosť, že Spišské Vlachy sa nestali sídlom ONV (okresného národného výboru), ba ani sídlom so štatútom mesta (MsNV), vďaka čomu v meste nevzniklo regionálne „centrum“ socialistického rozvoja a s tým spojených územno-priestorových zmien. Napriek tomu sa historická štruktúra a zástavba Vlachov nezaobišla bez výrazných asanačných zásahov. Kvôli výstavbe deviatich menších štvor- až päť-podlažných panelových bytových domov a prízemného obchodného strediska v 70. a 80. rokoch kompletne zanikla historická zástavba v severovýchodnom kvadrante historického jadra - za domami na ul. SNP 33 - 14 a severne od kultúrneho domu, a to zrejme bez patričného zdokumentovania (!?). V tom istom období boli záhradné časti parciel domov na Kostolnej 39 - 20 spolu s radom ich ukončujúcich stodôl nahradené súborom siedmich troj- až štvor-podlažných bytových domov. Obdobne bol prízemnými solitérnymi rodinnými domami od 90. rokov zastavaný záver záhrad (s radom ukončujúcich stodôl) na Požiarnickej 67 - 50 (Cintorínska 5 -15) a sporadicky aj na Kostolnej 20 - 1, kde za ostatných desať rokov zaniklo cca päť tradičných ukončujúcich murovaných stodôl. Objekty bytových domov negatívne ovplyvnili aj autentickosť pohľadov na mesto - najmä od východu.

Za zbytočnú stratu možno považovať zbúranie kaplnky sv. Jána Nepomuckého, stojacej do 60. rokov nad ľavým brehom Žehrice - juhovýchodne od dolného mosta. Dielčím negatívom rozširovania cesty do Spišskej Novej Vsi v 70. rokoch bolo zbúranie malebného meštianskeho tzv. *Almášiho* domu na hornom nároží Kostolnej ulice. Naopak, ako kvalitnú - proporčne a výrazovo kontextuálnu - realizáciu na ploche PZ možno označiť tradicionalistickú stavbu požiarnej zbrojnice z roku 1963, ktorej veža tvorí lokálnu výškovú dominantu severnej časti námestia, a ktorá bola postavená pri príležitosti 100. výročia založenia jedného z najstarších dobrovoľných hasičských zborov na území Slovenska.

Pozitívne je však potrebné hodnotiť povojnový rozvoj mesta južne od jeho jadra. Na poliach v blízkosti mesta - konkrétne východne od Železničnej ulice (lokalita *Nižné kapustnice*) a v predĺžení Hornádskej a Záhradnej ulice (lokalita *Hurka*, západne od Železničnej) - bola vytýčená racionálna sieť ulíc, postupne zastavaná prízemnou obytnou zástavbou solitérnych rodinných domov a občianskej vybavenosti (škola, športoviská) s vhodnou mierou zastavanosti, výškou zástavby, podielom zelene a celkovo s príjemným obytným prostredím. Táto nízkopodlažná urbanistická štruktúra nevstupuje negatívne ani do charakteristických pohľadov na PZ SpV. Obdobné kvality, ale menší rozsah má aj novodobá výstavba rodinných domov v severnej časti Mlynskej

ulice - lokalita *Vyšný mlyn*, či jednostranná obytná zástavba na Jarnej ulici v smere od PZ na Bystrany.

V rámci povojnového rozvoja je nutné spomenúť ešte výrobné, skladové a poľnohospodárske areály na okrajoch mesta - rozsiahly zmiešaný areál pri Žehrici v lokalite *Fonfaj*, plemenársky podnik severne od cesty na Krompachy, poľnohospodárske družstvo pri lokalite *Starý mlyn* a areál ÚKSÚP - skúšobného ústavu poľnohospodárskeho - sídlaci od roku 1976 v kontakte so severnou hranicou PZ, na ľavom brehu Žehrice. Zároveň výraznou prestavbou prešiel aj areál pri železničnej stanici, kde bola v 70. / 80. rokoch postavená výšková budova modernej automatickej sýpky, ktorá predstavuje novodobú, dnes už charakteristickú dominantu obrazu mesta v jeho južnej časti. Sýpka predstavuje v diaľkových pohľadoch na mesto neopomenuteľný výškový pendant súčasnej agrárnej krajiny voči kostolným vežiam historického jadra.

Najhodnotnejšia historická zástavba Spišských Vlách je zapísaná v Ústrednom zozname pamiatkového fondu (ďalej aj „ÚZPF“), v súčasnosti je to spolu 63 národných kultúrnych pamiatok. Väčšinu ostatných historických objektov, patriacich do územia pamiatkovej zóny, predstavujú historické meštianske / remeselnícke domy a tradičné hospodárske budovy (stodoly), ktoré spoluvytvárajú obraz mesta a tvoria jeho integrálnu pôvodnú hmotnú štruktúru, ktorú je potrebné zachovávať.

poznámka k názvu potoka ŽEHRIKA : vo viacerých aktuálnych topografických a mapových podkladoch sa uvádza názov potoka, tečúceho mestom, ako potok **BRANISKO**, ojedinele aj **MARGECIANKA**. Potok Branisko (pramení nad obcou Poľanovce) sa spája s potokom Žehrica (pramení nad obcou Harakovce) v obci Žehra - od tohoto sútoku je pomenovanie toku sporné, resp. novodobo zmenené. Potok Margecianka sa spája s potokom Žehrica / Braniskom pod kopcom Jerenáš, v lokalite Dobrá Vôľa. Margecianka preteká mestom Spišské Podhradie (pramení v Levočských vrchoch nad obcou Pavľany). Nakoľko v historických prameňoch potok, tečúci Spišskými Vlachmi, je v 19. storočí uvádzaný odvodením od názvu obce Žehra (1822 **ZSEGRA b.** - 1869 **SCHEGRIZA** - 1876 **ZEGRICA p. / ŽEGRA p.** - 1910 **ZSIGRICZA p.**), označujeme v texte Zásad tento potok výlučne jeho historicky zaužívaným názvom: **ŽEHRIKA**.

E.3 Vývoj od vyhlásenia pamiatkovej zóny

Po vyhlásení pamiatkovej zóny boli žiadatelia a vlastníci budov usmerňovaní prostredníctvom stavebného úradu obce, ako majú postupovať v prípade plánovanej stavebnej činnosti a udržiavacích prác na území PZ. Od roku 2002 je správnym orgánom, ktorý rozhoduje o zámeroch obnovy a o úpravách objektov v PZ SpV, Krajský pamiatkový úrad Košice. Od vyhlásenia PZ SpV bolo vykonaných viacero čiastkových rekonštrukcií meštianskych domov na námestí, spočívajúcich najmä v úpravách fasád, zobytnovaní podkroví, výmenách strešných krytín a v zásahoch charakteru základnej údržby.

Zásadným momentom z pohľadu udržateľnosti pamiatkového fondu je nízka ekonomická sila obyvateľov a dlhodobé nevyužívanie pamiatkového fondu, čo má za následok absenciu základnej údržby historických objektov a narušený stavebno-technický stav viacerých kultúrnych pamiatok, alej aj historických nehnuteľností. Z dôvodu havarijného stavebno-technického stavu boli zbúrané domy na Kostolnej 33 (2004), Kostolnej 3 a 4 (2014), pričom boli nahradené novostavbami, dávnejšie zanikli už aj domy na ul. SNP č. 39 a č. 42 a na Požiarnickej č. 68. Viacero domov na námestí je dlhodobo nevyužívaných a ich stav sa absenciou údržby postupne zhoršuje. Takto môžeme označiť napríklad objekty NKP na ul. SNP č. 5 a 24, Požiarnická 56, ale aj viaceré dvorové krídla a stodoly v zadných častiach parciel.

Reštaurátorsky sa v ostatných rokoch (od roku 2000) obnovovali iba oltáre a mobiliár vo farskom kostole (barokové lavice, krstiteľnica, stálla, korpus Krista). V roku 2005 sa okrem toho realizovalo čiastkové reštaurovanie fasády meštianskeho domu na ul. SNP č. 19.

obr. 4 - nevhodná kruhová križovatka vybudovaná v rokoch 2010-2012, stav r. 2016

Najzásadnejšou zmenou územia PZ v ostatnom období bola **komplexná rekonštrukcia verejných priestranstiev z rokov 2010 - 2012**, v rámci ktorej boli realizované nové travertínové chodníky z hladko rezaných dosiek, spevnené plochy a cesty v strede námestia, na uliciach Hviezdoslavova, Požiarnická a na časti Kostolnej ul. (39-24) a ul. SNP (34-14). Zároveň bola vhodne vykonaná prebierka nekoncepčnej mladšej výsadby na námestí, pričom boli vhodne obnovené aleje na Hviezdoslavovej a časti námestia pred Kostolnou ulicou. Podstatným negatívnym momentom celej úpravy z hľadiska prezentácie územia PZ, ako aj pohľadových a funkčných väzieb v jej strede je vybudovanie kruhovej križovatky okolo Mariánskeho stípa. Túto **kruhovou križovatku** (obr. 4) je **potrebné chápať ako dočasné utilitárne dopravno-technické riešenie, ktoré po dobudovaní nadradenej cestnej dopravy po obvode mesta bude nutné revidovať v kontexte urbanisticko-historických hodnôt PZ.**

E.4 Prehľad významných udalostí historického a stavebného vývoja mesta

- 40 000 pr. n. l. - nález radiolaritového hrotu v polohe *Pod starou uhorskou cestou* - zo začiatku mladého paleolitu - kultúra **szeletien**;
- 5 000 pr.n.l. - evidovaných šesť lokalít z neolitu (mladšej doby kamennej) v chotári mesta; menovite: v polohách *Fonfaj*, *Ku starému mlynu*, *Nad novým mlynom I.*, *Pod lipou*, *Pod starou uhorskou cestou*, *Roveň*. Osídlenie týchto lokalít pripisujeme nositeľom kultúry s mladšou lineárnou keramikou - teda **železovská a bukovohorská kultúra**;
- 1. – 9. stor. - kvádske a neskôr **veľkomoravské opevnené sídlo** v lokalite „*Húnsberk*“;
- 4. - 5. stor. - nálezy trosky a pecí na tavbu železa z doby rímskej - tzv. severokarpatskej skupiny;

- pred 12. stor. - na území dnešného mesta existuje **slovanská osada, azda zvaná Trnava / Tornava, v bližšie neurčenej polohe (5.32)** - možno na východnom brehu Žehrice na dnešnej Vajanského ul. (? - 5.22, s. 478); mala sa nachádzať na ľavom brehu Žehrice, pred sútokom s Hornádom, v 2. pol. 12. stor. mala už kostol, patriaci do správy Ostrihomskeho arcibiskupstva (podľa: 5.35, str. 159)
- 12. storočie** - v území existuje sídlo s autochtóнным slovanským obyvateľstvom;
okolo 1150 - eventuality príchod *nemeckých hostí* (?) z oblasti Rýna na pozvanie uhorského kráľa Gejzu II. (podľa S. Webera, v r. 1141-1161);
2. pol. 12. stor. - príchod **románskych hostí** z Valónska;
- sídlo je hostovskou komunitou - obcou s nepísanými výsadami, bez štatútu mesta (5.28), koexistujúcou pri staršej slovanskej osade;
- osada *hostí* má zrejme pôdorysný tvar obráteného "T" a je so slovanskou osadou prepojená na mieste dnešných dvoch mostov, v krížení obchodných ciest je zrejme otvorené polyfunkčné priestranstvo ako počiatok budúceho stredum námestia / šošovky;
- 13. storočie** - počiatky konštituovania primárnej stredovekej parcelácie okolo ústredného priestoru na krížení ciest (?), vytýčenie areálu farského kostola s pozemkom pre faru a pre jej hospodárske zázemie + založenie (?) farskej záhrady západnejšie od areálu kostola, nad cestou do SNV;
- 1. pol. 13. stor.** - **výstavba jednoloďového románskeho farského kostola** sv. Jána Krstiteľa, pôvodne možno Sv. Ducha (?);
- pred 1241 - Pán Spiša Koloman Haličský vymeral miestnym hostom poplatok, ktorý majú ročne odvádzať (5.22, str. 476)
- 1241 - tatársky vpád na Spiš, bez potvrdenej prítomnosti tatárskej hordy, resp. jej plienenia v meste;
- po 1241 - Spiš a zrejme aj Vlchy po vpáde Tatárov dosídľujú nemeckí hostia zo Saska na pozvanie kráľa Bela IV.;
- založenie usadlosti Dobrá Vôľa („*Compus Trajanus*“);
- 1243, 31. máj - Belo IV. udelil hostom **mestské privilégia**: vyňatie spod právomoci spišského župana, právo slobodnej voľby richtára (*villicus*), ktorý mal právo súdiť podľa zvyklostí iných hostí, a právo slobodne disponovať vlastným majetkom (v závete);
- **ide o prvú písomnú zmienku mesta: „*hospitibus in Ollasy de Tornova*“**
- **ide o základné privilégium Mesta, neskôr potvrdené v r. 1265 (ml. kráľ Štefan)**;
- **Spišské Vlchy sa týmto stávajú Mestom so štatútom kráľovského mesta**;
- 1262 - mesto uvedené pod názvom „*Villa Latina*“;
- 1271 - kráľ Štefan V. vydáva *saské privilégium* pre spišských Sasov, v ktorom získavajú právo slobodnej voľby farárov;
- 1273, 19. dec.** - **kráľ Ladislav IV. vydáva privilégium pre Spišské Vlchy (*Latina villa*)**, v ktorom mestu potvrdil výsady *spišských Sasov* (1271), zároveň zrovnoprávňuje Sasov a *Latinov*, a potvrdil aj vyňatie vlašskej fary (exempciu) spod právomoci spišského prepoštvstva, podriadenú v tom čase už priamo ostrihomskému arcibiskupstvu (až do 18. stor.) Túto listinu možno považovať za dôkaz, že Spišské Vlchy v tom čase už **patrili do Provincie spišských Sasov** - (5.22, str. 475)
- 1278 - prvýkrát spomínaný občan mesta: *Reinhard/Renold*, ktorý vlastnil podiely v osade Zlatník
- 1280 - listina predstaveného saskkej provincie Eliáša spomína „*Latinov*“ – Vlašanov talianskeho povodu: „*Eliáš, komes Sasov a Latinov a prisažný a ďalší Sasi a Latini zo Spišskej provincie...*“ - (5.28, str. 19)
- 14. storočie** - **stredoveká parcelácia a vytýčenie šošovky v severnej časti už musí vykazovať dnešné rysy**;

- 1301 - prvýkrát spomínaná **Gerardova ves** ("*villa Gerhardi*", "*curia Gerardi*") - zaniknutá stredoveká dedina, lokalizovaná medzi dedinami Olšavka a Slatvina (sev. úpätie kopca Lazi), v minulosti stotožňovaná s Dobrou Vôľou (**5.22**, str. 474);
- 1310 - prvýkrát spomínaná **Jánova Ves / osada sv. Ján** ("*Johannesdorf*", "*villa Iohan*") – dnes zaniknutá, najnovšie sa predpokladá v polohe ústia Jánskeho potoka do Hornádu (**5.22**, str. 474), mala vlastný kostol al. kaplnku sv. Jána Krstiteľa, ktorej patrocínium po zániku osady mohol prebrať farský kostol v meste, dovtedy zasvätený sv. Duchu (?). V danej lokalite (Kútnik, J., 1972, In: **5.35**, str. 159) mali žiť nemeckí ťažiar, ktorí na Galmuse **dolovali striebro, železnú rudu a meď**. Jánova osada sa postupne premenila na majer a neskôr zanikla.
- 1312 - Vlašskí sa zúčastňujú spolu so spišskými Sasmi bitky pri Rozhanovciach na strane kráľa Karola Róberta;
- 1317 - príslušnosť Spišských Vlachov k *Provincii spišských Sasov* jednoznačne dokladá privilégium kráľa Karola Róberta;
- prvýkrát spomínaná dedina **Olcnav** ("*Alczwno, que villa Albi Didrici appelatur*") v chotári mesta (**5.22**, s. 474);
- 1339 - prvýkrát spomínaný spišskovlašský richtár, ktorý sa volal Fynth a bol aj prisáznym Provincie;
- 1344 - Vlachy sa stali členom **Provincie 24 spišských miest** (saských) - novoutvorenej z pôvodnej „*Comunitas Saxones de Cips*“ – Provincie spišských Sasov;
- prvýkrát zmienený **špitál v sv. Leonarda** v meste, na ktorý mali Vlašania patronátne právo, avšak o prítomnosti rehoľníkov či rehoľníčiek pri špitáli a v meste vôbec v období stredoveku pramene nepoznáme (**5.22**, str. 477);
- 1399 - najstarší **ucelený opis hranice chotára** mesta, uvedený v listine Spišskej Kapituly, na základe obchôdzky hranice z príkazu kráľa Žigmunda Luxemburského (**5.4**, str. 139-142, a zjednodušený opis hranice v slovenčine - **5.28**, s. 22-23)
- v metácii spomínaná aj zaniknutá stredoveká **dedina Zlatník**, zrejme na mieste sídliska "*Za Dreveníkom*" - po osade ostal zachovaný chotárný názov "*Jerenáš*" z maď. "*Aranyás*" (**5.22**, str. 478)
- kon. 14. stor - spor o chotárne hranice so Sp. Podhradím a Bystranmi dopadol v prospech Vlašanov;
- Vlašania si ako dočasnú náhradu, počas gotickej prestavby farského kostola, postavili **kaplnku sv. Alžbety** v strede námestia - neskôr keď slúžila ak slovenský kostol k nej bola pristavaná mestská veža (16. stor.) a radnica (17. stor.);
- 15. storočie** - postupná asimilácia románskych hostí (*Latinov / Valónov*) so Spišskými Sasmi (**5.35**, str. 159);
- 1404 - kráľ Žigmund daroval vlašskej fare obec Kolinovce - jednu hrivnu striebra ročne z terágia Kolinoviec (**5.22**, str. 476) hradil kráľ vlaškému farárovi, ako richtár mesta sa v tomto roku spomína Trumbold;
- 1405 - zmienka o nemeckej a latinskej knižnici pri farskom kostole;
- 1412, 8.nov.** - **mesto sa dostáva do poľského zálohu 13 spišských miest** (do roku 1772), ako richtár mesta sa spomína Mikuláš Phas;
- 1419 - ako richtár mesta sa spomína Michal;
- 3.1431, 4.1433 - husitské plienenie v meste a na Spiši;
- 1434** - **ukončená gotická prestavba farského kostola na dnešné pseudobazilikálne trojloдие**;
- 1464 - vo Vlachoch známe náboženské bratstvo Nanebovzatia P. M. (jedine známe bratstvo v meste v stredoveku), ktoré fundoval ostrihomský arcibiskup Dionýz (**5.22**, str. 477)
- 1497 - bronzová dvojdielna krstiteľnica vo farskom kostole;
- 16. storočie**
- 1507** - ako richtár mesta sa spomína Ondrej Kaisdorfer;

- 1512, 1. nov.** - uhorský a český kráľ Vladislav II. udeľuje mestu **trhové výsady**: pondelkový trh a 3 jarmoky ročne - na deň po Veľkonočnej nedeli, 24.6 (Narodenie sv. Jána Krstiteľa) a 6.11 na sviatok sv. Leonára, opáta (**5.22, str. 476**);
- 1526 - založený cech kamenárov ako prvý najstarší (?) cech v meste;
- 1536 - **počiatok reformácie na Spiši** - väčšina obyvateľov mesta rýchlo prijala reformáciu (do roku 1545), významné pôsobenie evanjelického, pôvodne katolíckeho, farára Jakuba Balásyho v r. 1548 - 1567 (**5.24, s.32, 90-92**);
- 1539 - poľský kráľ Žigmund I. Starý z rodu Jagelovcov potvrdzuje trinástim zálohovaným mestám výsady voľne obchodovať v Poľskom kráľovstve / na poľskom trhu (**5.24**);
- 1545 - farský kostol sa stáva evanjelickým;
- 1571 - zriadená škola vedená piaristami z Podolínca, azda v dome na Požiarnickej č. 40 (?) - (**5.24, s. 60, 63**);
- 1592 - zmienka o latinskej škole;

17. storočie

- 1600 - 1787 - v meste pôsobila *súkromná evanjelická škola*;
- 1636 - **Johannes Weinhard Olasiensis** (Vlašán pôvodom z nemeckého Augsburgu) realizoval v Banskej Bystrici unikátny kamenný portál s arkierom na tzv. Ebnerovom dome na hlavnom nám.;
- 1666, 27. sept. - najstarší známy veľký požiar mesta;
- po pol. 17. st. - **vznik súboru renesančných hrebienkových klenieb s unikátnou plastickou štukatúrou** (napr. Požiarnická 40, Kostolná 38) - tento súbor je predbežne spájaný so stavebnou aktivitou po veľkom požiari v r. 1666 (**3.6**).
- 1670 - katolíci v meste získavajú právo postaviť kaplnku a zriadiť misijnú stanicu na základe rozhodnutia poľského kráľa Michala Korybuta Wiśniowieckeho (pan. 1669 - 1673), nasledujúci rok už piaristický rehoľník **František Hanacius** viedol vo Vlachoch rímskokatolícku misijnú stanicu (**5.24, s.32 + wikipedia**);
- 1671, 12. okt.** - **potýčka evanjelikov s katolíkmi** na pohrebe sedemročného dievčatka viedla po vyšetrovaní vedenom spišským prepoštom Jurajom Bársoniym v r. 1674 k začiatku rekatolizácie v Provincii 13 zálohovaných spišských miest;
- 1674 - farský kostol vrátený katolíkom, počiatok rekatolizácie;
- 1686, 15. júl - požiar spôsobený bleskom zasiahol takmer všetky domy v meste;
- 1694 - postavený **drevený evanjelický artikulórný kostol** – stál na námestí oproti *Malému kostolu* (približne na mieste dnešného evanjelického kostola), zhorel v roku 1724 (1727 ?) a bol následne znovupostavený (**5.24, str. 92**);
- prelom 17. / 18. st. - neskororenesančná maľovaná výzdoba ulič. fasády mešt. domu na Kostolnej č. 33 - maľba technikou secco a voľnou rukou s vegetabilnými motívami vo valéri sivých odtieňoch, čiernej a bielej (**3.9**);

18. storočie

- 1728** - **mariánsky barokový stĺp** vztýčený na námestí z iniciatívy spišského starostu Teodora Lubomirského;
- 1731 - postavená kaplnka na križovatke v Dobrej Vôli (**5.24, s.96**);
- 1741 - postavená kaplnka Sťatia sv. Jána Krstiteľa pod Galmusom v Jánskej doline (**5.24, s.96**);
- ±1750-60 - unikátny **súbor retábulových neskoro-barokových oltárov** s prvkami rokoka vo farskom kostole od Dionýza Riesmayera;
- 1776** - Spišskovlašská fara sa pričlenila do novozniknutého Spišského biskupstva - **ukončenie exempcie**;
- pol. 17. stor. - poľský kráľ August III., saský kurfist (pan. 1733-1763), daroval trinásť zálohovaných miest svojej manželke Márii Jozefe z rodu Habsburgovcov, ktorá v provincii začala zavádzať reformy (napr. školské) - po jej smrti (1757) provinciia získava Henrich Brühl spolu s Ťubovnianskym a podolinským panstvom, následne po smrti Augusta III. (1763) nový

- poľský kráľ Stanislaw II. August Poniatowski daroval provinciu bratovi Kažimírovi (**5.24 + wikipedia**);
- 1769, 20. máj - na rozkaz Márie Terézie cisárske vojsko obsadilo Spišské Vlachy - počiatok repatriácie Provincie 13 spišských miest v poľskom zálohu;
- 1772, 4. nov.** - **ukončenie Poľského zálohu** – zložením prísahy richtárov zálohovaných miest do rúk spišského župana v Spišskej Novej Vsi;
- 1778 - 1876** - **mesto patrí do Provincie XVI. spišských miest** na čele so Spišskou Novou Vsou;
- 1786 - v meste funguje papierenský mlyn, podľa:
Geograficko-historický a výrobkový lexikón Uhorska (dielo Jána Mateja Korabinského);
- 1787** - **začiatok výstavby dnešného tolerančného evanjelického kostola** (bez veže);
- vznik zmiešanej obecnej školy / koedukačnej ľudovej školy (prvá tohto druhu na Spiši);
- 1788** - **Protipožiarny poriadok**: nariadený kráľovským patentom o protipožiarnej prevencii, platný aj v Provincii XVI. spišských miest;
- 1798 -1930 - v meste pôsobila opakovacia škola, od 1898 gazdovská opakovacia škola;
- 19. storočie**
- 1803 - postavená kaplnka sv. Kríža pri ceste do Dobrej Vôle;
- 1819 - postavená kaplnka sv. J. Nepomuckého pri moste na Vajanského ulici (asan. v r. 1960);
- 1818-22** - **postavená veža evanjelického kostola** (upravená v r. 1875 po požiari z r. 1862);
- 1823 - postavená kaplnka P. M. Ružencovej na cintoríne (donat. M. Čamerová, rod. Šagy);
- 1825 - postavená kaplnka Premenenia Krista Pána na vrchu Vierpuš (donat. Š. Klobinovský);
- 1832** - **prestavba veže farského kostola** do dnešnej podoby a reštaurovanie interiéru;
- oltárny obraz (olejomaľba: Krst Krista) v kaplnke sv. J. Krstiteľa od **J. Czauzika**;
- 1850-1879 - založený súkromný ústav na výchovu dievčat (zakladateľka: Františka Hradská);
- 1850 - 1860 - postavenie kasární (dnes budova MsÚ), projekt: arch. Ján Ilényi zo SNV;
1860 - v meste sídli okresný súd - *Bezirksamt*, Dôchodkový kontrolný úrad aj Berný úrad (**5.24**);
- 1862, 7. sept.** - **požiar zničil 175 domov** i so stodolami, horel evanjelický kostol i fara;
- 1863, 12. okt. - **založený dobrovoľný hasičský zbor** (jeden z prvých na dnešnom území SR);
- 1868 - postavená drevená tanečná sála pod Hejbarkom ;
- 1871, 18. mar.** - **Košicko-Bohumínska železničná trať** (kolaudácia trate);
- 1873 - renovovaný Mariánsky stĺp;
- 1886 - významná popožiarová obnova starej radnice s kaplnkou;
- 1889 - tehelňa na Dreľuši, založená rod. Försterovcov (dnes zaniknutá);
- 1894, 14. okt.** - **vicinálna železničná trať Sp. Vlachy - Sp. Podhradie** (uvedenie do prevádzky) - oceľový most cez Hornád oceľ. konštrukcie realizovali *Schillickove železiarne a strojárne, a. s.*, z Budapešti (**5.24**, s. 35);
- 1897 - mestský lekár Ján Ritók zriadil súkromnú knižnicu (**5.24**, s. 69), ktorú neskôr navštívil aj M. R. Štefánik;
- 1898 - výstavba mestskej kanalizácie, fungujúcej aj ako požiarny vodovod so systémom nádrží na požiarnu vodu pod námestím - dľa návrhu mestského lekára Dr. J. Ritóka (**5.24**, s. 36);
- 1899 - postavená židovská modlitebňa s mikve (odpredaná 1902);
- kon. 19. stor. - všeobecný hospodársky úpadok, **recesia** a nedostatok prac. príležitostí v meste, podnikatelia vystaňovalci do *Nového sveta*, ale napr. aj do Košíc, Budapešti a pod.;
- v meste krátko funguje ľanová fabrika, ktorú kvôli znečisťovaniu ovzdušia po 10 rokoch zavreli (**5.24**, s. 37);
- 20. storočie**
- 1900 - v meste zriadený kráľovský lesnícky úrad, 1. predsedom Ing. Gustáv Klöinung (**5.24**, s.37);
- 2.1907 a 4.1913 - pobyt M. R. Štefánika vo Vlachoch pri návšteve sestry Olgy Ľudovíky Hajtšovej;
- 1913** - **liehovar**, založený ako družstvo členmi: Dr. H. Kalchbrenner, J. Förster, H. Fischmann, J. Medvec, V. Rudolf, Oheimová, Varholová;

- postavená budova detskej opatrovne (*ovoda*) - dnes hist. budova ZŠ na ul. SNP 13;
- 1920-21 - z iniciatívy mesta vznikla elektrárň pri Starom mlyne (zrušená v r. 1953) a vybudované bolo aj elektrické osvetlenie na námestí **(5.24)**;
- 1922 - založená klampiarska dielňa bratmi Zavidovcami **(5.24)**;
- 1923, 1. jan. - Spišským Vlachom bol odňatý štatút mesta v rámci reformy verejnej správy;
- 1924** - **požiar 11. júla zasial 156 domov** i so stodolami, zhorelo pol mesta;
- spustená parná drevená píla (vyhorela 1963);
- nové zvony pre farský kostol z dielne Richarda Herolda z Chomutova;
- 1925 - založená firma na spracovanie kameňa v Hejbarku - neskôr Kamenopriemysel Spiš **(5.24)**;
- 1926 - otvorená učňovská škola;
- 1930 - zriadená *Štátna meštianska škola* - v dnešnej hist. budove ZŠ na ul. SNP 13;
- nová tehelňa pod Vierpušom (dnes zaniknutá);
- 1931 - založená *Odborná hospodárska škola* na ul. SNP 1, projekt: arch. G. Majunke (?);
- 1934 - založená píla na spracovanie kameňa Ing. J. Vinduškom (pri železničnej stanici);
- 1935 - postavená kaplnka Božského srdca na ceste do Bystrian - Veľbašskej ceste (donat. M. Belušová);
- 1941 - postavený pamätník 1. svetovej vojny na mestskom cintoríne;
- postavená kaplnka P. M. Lurdskej pri vstupe do farského kostola;
- rekonštrukcia budovy Mestského úradu (úprava strechy, travert. obklad, ukonč. 1942);
- 1942** - **úprava koryta Žehrice**;
- 1944-5 - občania mesta sa významne zapojili do SNP, **25.1.1945** došlo k oslobodeniu mesta;
- 1945 - vybudovaná prvá telefónna linka: Spišská Nová Ves - Spišské Vlachy **(5.24, s.41)**;
- podmíňované mosty cez Žehricu;
- 1948 - znárodnenie podnikov a elektrárne na území mesta;
- 1944-1950** - **výstavba dnešného kultúrneho domu (KD)** na mieste starého zájazdného hostinca, KD pôvodne pozostával z kina, divadla, tanečnej sály a kaviarne na prízemí;
- 1952 - do mesta presťahovaný (zo Sp. Hrhova) osobitný detský domov - do budovy bývalého kláštora, dnešnej špeciálnej ZŠ internátnej;
- 1957 - nový cestný most cez rieku Hornád;
- 1958 - postavený bytový dom pre železničiarov - (?) nárožný BD na Hviezdoslavovej ul. č. 1 **(5.24, s. 42)**;
- 1961-63 - výstavba hasičskej zbrojnice a strážnice na Mlynskej ulici;
- 1961-63 - výstavba 24-triednej ZŠ pavilónového typu na Komenského ul. - mimo PZ **(5.24)**;
- 1968, aug. - udalosti z augusta tohto roku mesto dramaticky nepoznačili **(5.24, s. 42)**;
- 1969 - dokončené verejné osvetlenie **(5.24)**;
- v meste zriadený **Obvodný úrad NV** - pre Mesto a obce Bystrany, Olcnavá, Žehra, Olšavka, Slatvina a Vojkovce **(5.24)**;
- 1970 - rekonštrukcia budovy železničnej stanice, katolíckej aj evanjelickej fary;
- 1972 - realizácia dnes nejestvujúceho oplotenia parku okolo *Malého* kostola **(5.24, s. 42)**;
- ±1973 - **zbúraný tzv. Almášiho dom** na severnom rohu Kostolnej ul. pri rozširovaní cesty pod farským kostolom **(5.24, s. 43)**;
- 1974 - za *Malým* kostolom dokončený pamätník k 30. výročiu SNP a oslobodenia **(5.24)**;
- 1975-76 - začatie prác na vodovodoch z prameňa Dreľuš a z Jánskej doliny (Zo Zahury);
- 1977** - **asanácia stodôl na dnešnej Ul. 9. mája** pre výstavbu panelových bytových domov **(5.24)**;
- dokončené bytovky v severnej časti Včelnej ulice;
- 1978 - odkúpenie 7 domov na Hviezdoslavovej ul. pre budovu nákupného strediska;
- dokončený 7 km dlhý vodovod z Jánskej doliny - dnes hlavný zdroj vody v meste **(5.24)**;
- počiatok prípravy nákupného domu na Hviezdoslavovej ul. - na mieste siedmich menších hist. meštianskych domov **(5.24)**;
- 1979 - **okrášľovacia výsadba ihličnanov na námestí** a pri radnici - v nevhodnom druhovom zložení: jedličky strieborné a tuje **(5.24, s. 44)**;

- v histor. školskej (?) budove na Jarnej ul. (viď. TAB. - pamätihodnosť J/10) bol zriadený Klub dôchodcov, ktorý tu sídli dodnes **(5.24, s. 44)**;
- 1980 - Spišské Vlarchy sa stávajú strediskovou obcou s rozšírenou právomocou (MNV);
- v PZ realizovaný **asfaltový povrch** cestných komunikácií a uložená kanalizácia na Hviezdoslavovej, tiež sa pokračuje v budovaní vodovodu na uliciach mj. mimo PZ;
- 1985 - dokončená budova Domu smútku za farským kostolom (poč. stavby v r. 1975 - ?);
- oprava strechy na budove MsÚ - ul. SNP č. 34 **(5.24)**;
- 1985-86 - plynofikácia mesta (I. a II. etapa) - zrejme v celom rozsahu PZ **(5.24, s. 44)**;
- 1989, 27. nov. - masové protitotalitné zhromaždenie na námestí, koordinované: Jánom Chudíkom, Ing. Jozefom Piklom, Viliamom Novotným, Máriou Chudíkovou a Jánom Fifíkom **(5.24, s. 45)**;
- 1990, 24. nov. - za 1. poprevratového primátora zvolený: Ján Chudík, za stranu VPN **(5.24)**;
- 1992, 28. apr.** - **Spišské Vlarchy sú opäť vyhlásené za mesto** uznesením Slovenskej Národnej rady (SNR) podľa zákona o obecnom zriadení s účinnosťou od 1. mája 1992;
- 1992** - **reštaurátorská obnova Mariánskeho stĺpu**;
- **vyhlásená pamiatková zóna Spišské Vlarchy**;
- 1994, 31. aug.** - právoplatnosť vyhlásenia pamiatkovej zóny Spišské Vlarchy;
- 21. storočie**
- 2000-2015** - postupné reštaurovanie mobiliáru farského kostola (súbor barokových oltárov a lavíc, krstiteľnica, stálla), realizované reštaurátormi A. Mézešom, Š. Sivňom a Oblastnými reštaurátorskými ateliérmi v Levoči;
- 2010-2012** - **rekonštrukcia spevnených plôch a zelene na časti námestia** a Hviezdoslavovej ulice a realizácia kruhovej križovatky pri Mariánskom stĺpe, projekt: arch. A. Lami, arch. J. Lamiová, arch. M. Jerguš, arch. A. Jergušová;
- 2016 - projektové prípravy zmeny vzdušného elektrického vedenia na ul. SNP, Jilemnického, Hviezdoslavovej a Mlynskej;
- počiatok prípravy komplexnej obnovy *Malého* kostola z iniciatívy Mesta.

Významné zaznamenané požiare:

- 1666, 27. sept.** - najstarší známy veľký požiar mesta;
- 1686, 15. júl** - požiar spôsobený bleskom zasiahol takmer všetky domy v meste;
- 1729, 28. apr. - zhorelo 87 domov;
- 1753, 27. sept. - zhorelo 24 domov;
- 1862, 7. sept.** - požiar zničil 175 domov i so stodolami, horel evanjelický kostol i fara;
- 1881, 24. apr. - zhoreli 4 domy;
- 1882, 29. júl - zhorelo 14 domov;
- 1884, 15. aug. - zhorelo 27 domov i strážna veža starej radnice s archívom hasičského zboru;
- 1919 - 3 požiare v meste;
- 1915 - horelo na Hviezdoslavovej ulici;
- 1924, 11. júl** - požiar zasiahol 156 domov i so stodolami, zhorelo pol mesta;
- 1927 - požiar za mostom zničil 2 strechy, horel i mlyn na Zahure aj stodoly pri cintoríne;
- 1928, 1929, 1933 - lesné požiare;
- 1934 - horel mestský hostinec i Faithova stodola;
- 1963 - zhorela parná píla na drevo;
- 1967 - horeli stodoly pri cintoríne;
- 1972 - horel sklad pri liehovare;
- 1999, 25.febr. - zhoreli dve strechy na Hviezdoslavovej ul. **(5.24)**

Zaznamenané povodne: v rokoch 1621, 1622, 1713, 1928, 1937, 1943, 1959, 1998 **(5.24)**

Remeselnícke cechy v meste a ich založenie:

1526 - cech kamenárov (najstarší cech v meste - ?), 1548 - cech ševcov, 1594 - cechy hrnčiarov, kováčov a krajčirov, 1612 - cech mäsiarov, 1622 - cech zámočníkov, 1626 - cech murárov, 1713 - cech farbiarov, ďalšími cechmi v meste boli: debnári, kožušníci, čižmári, remenári, tesári; dľa M. Straku (5.24, s. 111-122)

- V roku 1758 - cech ševcov mal 32 členov, cech krajčirov 22, kováčov 17, kožušníkov 10
- v meste bolo zároveň **91 baníkov a 8 majiteľov baní;** (5.24, s. 112)
- V roku 1770 - v meste bolo spolu 150 remeselníkov:
41 ševcov, 19 krajčirov, 13 tesárov, 11 kováčov, 11 debnárov,
9 kožušníkov, 8 mäsiarov, ... (5.24)
- V roku 1777 - v meste bolo spolu 138 remeselníkov (5.27)
- V roku 1779 - v meste bolo spolu 149 remeselníkov:
8 čižmárov, 8 debnárov, 3 farbiari, 1 gombičkár, 4 hrnčiari, 1 klobučník,
14 kováčov, 15 kožušníkov, 22 krajčirov, 14 mäsiarov, 1 medikováč,
2 murári, 57 obuvníci, 1 remenár, 4 zámočníci (5.27)

Súpisy obyvateľstva a domov:

1700	- 1497 obyvateľov	- 847 evanjelikov, 560 rímskokatolíkov, 90 gréckokatolíkov	(5.26)
1777	- 2917 obyvateľov	- 844 evanjelikov, 2073 katolíkov	(5.27)
1800	- 2477 (?) obyvateľov	- 461 domov	(5.24)
1801	- 2941 obyvateľov	- 845 evanjelikov, 2096 katolíkov	(5.27)
1819	- 2768 obyvateľov		
1851	- 3238 obyvateľov	- 982 evanjelikov, 2256 katolíkov	(5.27)
1869	- 2934 obyvateľov		
1880	- 2473 obyvateľov		(5.27)
		- 465 evanjelikov, 2473 rímskokatolíkov, 5 gréckokatolíkov, 18 kalvínov, 115 Židov	
		- 1401 slovákov, 797 Nemcov, 203 Maďarov, 3 neuhorskí cudzinci (dľa materin. jazyka)	
1890	- 2338 obyvateľov	- 431 domov	(5.24)
1900	- 2666 obyvateľov	- 464 domov	
1910	- 2413 obyvateľov	- 460 domov	
1921	- 2424 obyvateľov	- 469 domov	
1930	- 2578 obyvateľov	- 499 domov	
1938	- 2946 obyvateľov	- 527 domov	
1950	- 2874 obyvateľov	- 551 domov	
1970	- 3613 obyvateľov	- 761 domov	
1980	- 3513 obyvateľov	- 818 domov	
1991	- 3368 obyvateľov	- 788 domov	(5.24)
2004	- 3550 obyvateľov	- z toho:	
	- 98% slovenská národnosť, 0,4% česká národnosť		
	- 83% rímskokatolíkov, 1,5% evanjelikov, 1% gréckokatolíkov		(5.24)

E.5. Historické názvy mesta

1243 - villa Ollassy de Tornava	- 1. písomná zmienka
1258 - villa Olozy	
1262 - villa Latina	
1265 - v. Olaszy de Tornoua	
1273 - Latina villa	
1280 - villa Romanorum	
1290 - villa Oloscy	
1337 - villa Latina vulgariter Olazi vocata	
1343 - Olozy	

1400 - villa Latina (lat.), dy Walindoerffer (nem.)
1412 - Walendorff
1564 - Wlochy
1664 - Wlochy alias Walendorff seu Olassium vel villa Latina (5.26)
1765 - Wlochy seu Olassinum (5.26)
1769 - Wallendorf (nem.), Vlachi (slov.), Olaszi (maď.)
1776 - Wallendorf (nem.), Wlahy (slov.), Olaszi (maď.), vel Villa Latinorum (lat.) (5.27)
1822 - Wallendorf (nem.), Vlachy (slov.), Olaszy (maď.)
1876 - Wallendorf (nem.), Vlachy (slov.), Szepes Olaszi (maď.)

▪ viac názvov z rokov 1243 - 1345 - In: **5.28**, str. 21-22

poznámka: kapitoly E.3, E.4, E.5 boli zostavené prevažne z údajov - In:

5.24: Straka, M.: *Mesto Spišské Vlachy*, Spišské Vlachy 2008;

5.22: *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*, Historický ústav SAV, Bratislava 2010;

5.28: Labanc, Peter: *K najstarším dejinám Spišských Vlách*. In: *Vlastivedný zborník SPIŠ 7.*, Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi 2014., s.18-30;

5.35: Fiala, Andrej: *Taliani medzi hosťami pri Kráľovskom potoku na Spiši*. In: *Monumentorum Tutela*, PÚ SR 2008, s. 151-160.

F. Charakteristika pamiatkových hodnôt územia

F.1 Pamiatkové hodnoty územia hmotnej povahy

F.1.1 Vonkajší obraz mesta a pamiatkovej zóny:

Charakteristická silueta urbanistickej štruktúry mesta je reprezentovaná jasne štruktúrovanou historickou zástavbou na pozadí intaktnej kultúrno-historickej krajiny: a to výškovo diferencovanou zástavbou od centrálnych dominánt (veží) a poschodových domov v okolí jadra, klesajúcou k prízemnej zástavbe v okrajoch historického rozsahu mesta. Zachované pôvodné kvality siluety Spišských Vlachov predstavujú významnú ojedinelú urbanisticko-historickú hodnotu, ktorá je dnes u väčšiny historických sídel na Slovensku pretvorená a znehodnotená mladšou zástavbou. Panoramatické diaľkové pohľady najmä z prístupových ciest na hlavné dominanty historického jadra s príľahlou zástavbou sú charakteristickou hodnotou aj v širšom krajinárskom kontexte, kde je hlavnou črtou panorámy Mesta nenásilný prechod od urbanizovanej, zastavanej časti do prírodno-krajinárskeho zázemia s priam vidieckym charakterom. Najvýznamnejšie pamiatkové hodnoty a prvky vonkajšieho obrazu mesta predstavujú:

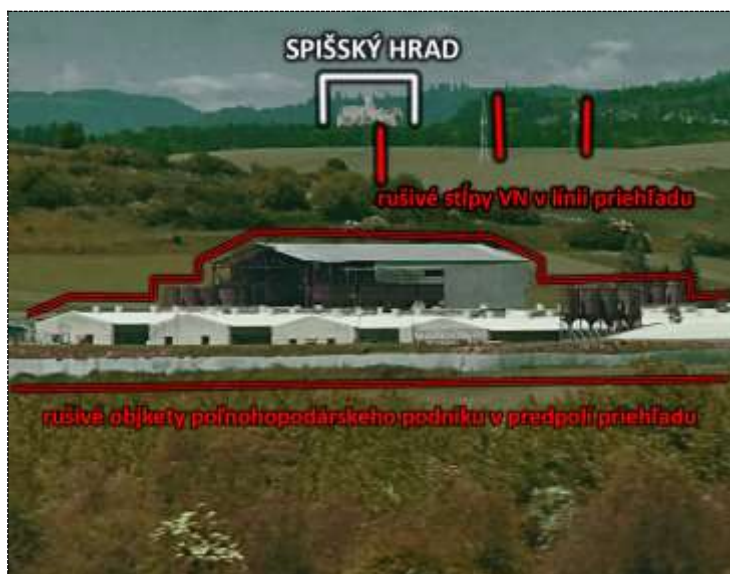
- **autenticky zachované diaľkové pohľady** na územie PZ SpV, aj uličné priehľady na dominanty PZ, čo je umožnené vďaka polohe historického mesta na terase Žehrice (pod pahorkom *Farská dolka*) a neskorším rozvojom mesta smerom do nižších polôh v doline Žehrice - a to takmer výlučne iba nízkopodlažnou zástavbou;
- komplexnosť vonkajšieho obrazu sídla dotvárajú **drobné sakrálne objekty a prvky** - prícestné kaplnky, malé cintoríny, božie muky, kríže a ich sprievodná zeleň - ktorých je na území intravilánu aj extravilánu mesta pomerne vysoký počet - **vid': Výkres A** - Širšie vzťahy + kap. G.11.1 - Pamätihodnosti mesta + TAB.5.2.9;
- historické prícestné aleje sú zachované na všetkých troch hlavných komunikáciách do Mesta - i keď s badateľnými výpadkami. Torzovite je zachovaná aj lipová alej na Železničnej ulici;
- meandrujúci tok Hornádu i Žehrice a ich sprievodná brehová zeleň dotvárajú historicky autentický obraz sídla v krajine;
- na ploche extravilánu mesta sa nachádza **špeciálny krajinný diaľkový priehľad na Spišský hrad** (pamiatka na zozname lokalít svetového dedičstva UNESCO) - a to zo železničnej trate č. 105 na hranici katastra s Olcnavou. Vizuálnu atraktivitu tohto mimoriadneho priehľadu regionálneho významu je žiaduce podporovať v širších krajinotvorných súvislostiach. O čosi menej súvislo sa priehľad na Spišský hrad otvára zo železničnej trate aj v úseku východne od železničnej stanice.

krajina Hornádskeho podolia v okolí Mesta, z lokality Malé Lazy (Klein Lasi, 1869)

foto: arch. N. Dvorčák - január 2016

Mesto Spišské Vlachy vzniklo a po celý čas sa nachádzalo neďaleko politického centra Spišskej stolice (Spišského hradu a neskôr Levoče), resp. centra *Provincie XVI. spišských miest* - Spišskej Novej Vsi. Historicko-geograficky sa mesto nachádza v oblasti Dolného Spiša, neďaleko jeho severného výbežku, tvoreného Spišským hradným bralom. Postupne sa vyvinulo na oboch brehoch potoku Žehrica (označ. aj Margecianka či Branisko) vo vzdialenosti približne 800m od jej sútoku s Hornádcom. **Základné dominanty širšej kultúrno-historickej krajiny okolia sídla - Spišský hrad a travertínová kopa Dreveník - sú dobre vnímateľné aj z extravilánu mesta.** Z hľadiska prezentácie hodnôt kultúrnej krajiny nadregionálneho významu sú mimoriadne vzácne krajinné priehľady na Spišský hrad (s CHKO Dreveník v popredí) **zo železničnej trate KOŠICE - BOHUMÍN** - vid' **obr. 5**. S ohľadom na plánovanú železničnú rýchlodráhu (r. 2020, vid' platná ÚPD Mesta) v severnejšej polohe od súčasnej sa však predpokladá zánik tohto unikátneho priehľadu z hlavnej železničnej trate.

obr. 5 - pSH1: Špeciálny krajinný diaľkový priehľad na Spišský hrad (pamiatku v Zozname UNESCO) a travertínovú kopa Dreveník + rušivé prvky v línii priehľadu

PRIEHĽAD:
na hranici katastra Mesta s obcou
Olcnavá - z rýchlíka na trati
KOŠICE - BRATISLAVA,
foto: arch. R. Királ - 2016

Z fyzicko-geografického pohľadu ležia Spišské Vlachy vo Fatransko-tatranskej oblasti, v celku **Hornádska kotlina**, podcelku **Hornádske podolie**, v časti **Vlašská kotlina** v nadmorskej výške 387 m n. m.. Južná časť chotára mesta sa nachádza v oblasti Slovenské rudohorie, v celku **Volovské vrchy**, podcelku **Hnilecké vrchy**, časti **Galmus**. Okolie mesta (východná časť Hornádskej kotliny) je tvorené predovšetkým pieskovecami, ílovitými bridlicami, pričom v tejto oblasti vystupujú travertínové kopy (blízky Dreveník, cca 3km severne od jadra Mesta). Časť chotára

tvoria riečne naplaveniny Hornádu. Lužné a rašelinové pôdy okolo sídla sú charakteristické vysokým podielom humusu (**5.31**), a tak ako v minulosti aj relatívne vysokou úrodnosťou na pomery regiónu Spiša.

F.1.2 Vnútorný obraz pamiatkovej zóny:

Základom, utvárajúcim vnútorný obraz historického mesta na pôdoryse so šošovkovitým námestím, je ústredné voľné verejné priestranstvo pozdĺžneho tvaru, po stranách lemované kompaktnými domoradiami obytných (meštianskych / remeselníckych) domov so zapojením občianskych budov (úradu, fary, školy). Plocha námestia je v kľúčových polohách zastavaná najvýznamnejšími mestotvornými stavbami (dva kostoly, radnica) a prvkami (mariánsky stĺp, pamätník SNP) - uplatňujúcimi sa v priestore ako dominanty či priestorovo-výtvarné akcenty, ktoré zároveň predstavujú aj stredobody duchovného, resp. spoločenského života jeho obyvateľov. **V prípade Spišských Vlách je typická schéma východoslovenských miest so šošovkovitým námestím individualizovaná postrannou polohou farského kostola** - najstaršej stavby mesta a jeho hlavnej dominanty (viď obr. vpravo). Je totiž postavený nie v strede námestia, ale na miernom návrší nad cestou do Spišskej Novej Vsi, nad krížením hlavných (diaľkových) ciest. Práve unikátny zvažujúci sa priestor medzi Malým kostolom, ohradou farského kostola (s prvotným cintorínom) so schodiskovou bránou a členitejšou hmotou stredovekej fary je miestom zrodu stredovekého sídla, od ktorého sa rozvíjala zástavba najstarších meštianskych domov. Tie boli komponované, resp. vytyčované do typických súvislých domoradií na úzkych parcelách s hlbokým dvorom, ukončeným záhradou.

Vzhľadom na malý uzavretý pôdorys historického sídla je pre jeho obraz charakteristický priamy prechod agrárnej krajiny na obvodu intravilánu cez súvislé plochy úžitkových záhrad k dvorovej (hospodárskej) a napokon k uličnej (obytnej) zástavbe. Obytná / profánna zástavba významovo, hmotovo a v náročnosti architektonického stvárnenia prirodzene kulminovala v strede námestia, pri krížení obchodných ciest, kde v minulosti bývali najmajetnejší a najvplyvnejší meštania.

Historickým výtvarným a duchovným akcentom stredu námestia je Mariánsky stĺp, charakteristicky dotvárajúci vnútorný obraz mesta v kľúčových pohľadoch, ktorý je však dnes funkčne i vizuálne izolovaný od verejnej časti námestia vybudovanou kruhovou križovatkou.

Podstatnejšie zmeny celkového architektonického výrazu mesta sa udiali v súvislosti s obnovou fasád, zavádzaním sieťových vedení, obmenou povrchov komunikácií a pokrytia striech až v priebehu 20. storočia. K zásadnej zmene strešnej krajiny však dochádzalo v období od polovice 18. storočia (najmä po vydaní protipožiarnych nariadení Márie Terézie o výstavbe požiarnych múrov) a najmasívnejšie po požiari v roku 1862, keď sa v meste kompletne zmenil systém zastrešenia objektov v domoradiach, a to obdobne ako v susednom Spišskom Podhradí a v Spišskej Novej Vsi. Zmena systému zastrešenia – z hrebeňa kolmého na uličnú čiaru na hrebeň rovnobežný s uličnou čiarou a so zarovnávaním korunných ríms (odkvapov) uličných fasád - bola vždy viazaná na obnovu súvislého domoradia. Možno teda predpokladať najrozsiahlejšie zmeny v

tomto smere po požiaroch v roku 1862. Priame obrazové doklady o vzhľade striech a domoradií pred obdobia tejto zásadnej zmeny však nemáme. Dnes sú všetky objekty v PZ murované - s výnimkou drobných hospodárskych stavieb. O prítomnosti drevených domov ľudového charakteru v hlavných uličných domoradiach mesta nemáme žiadne doklady, čo je výnimočné napr. aj v porovnaní so Spišskou Novou Vsou, Gelnicou či Spišskou Belou, kde drevené obytné domy tvorili súčasť miest (aj ich hlavných uličných priestorov, či na ústredných námestiach) ešte v polovici 20. storočia. Postupnými dlhodobými zmenami prechádzali historické fasády domov podľa aktuálnych slohových trendov najmä pri popožiarových úpravách, a vo Vlachoch skôr sporadicky aj v súvislosti so zmenou funkčného využitia parterov z obytnej funkcie na obchodnú. Obchodný parter vo forme výkladov a výkladcov sa v meste na prelome 19. a 20. storočia výraznejšie neuplatnil, na rozdiel od susednej, no obchodne oveľa aktívnejšej Spišskej Novej Vsi.

K významným urbanistickým zmenám od záveru 19. storočia je nutné prirátať i parkové úpravy verejných priestranstiev v strede sídla, ktoré v súčasnosti výrazne dotvárajú jeho vnútorný obraz v celej línii šošovky i na Hviezdoslavovej ulici (v časti pred kultúrnym domom).

Tieto okrášľujúce zásahy mali za následok zánik tzv. Stredného riadku (*Mittel Zeile*) v severnej časti námestia. Stredný riadok tvoril rad drobných domov na malých pozemkoch (spravidla iba s minimálnymi alebo žiadnymi dvormi), ktoré Mesto poskytovalo mestskej chudobe či želiarom, z ktorých sa tak stali tzv. *domkári*. Na mape z r. 1869 je zachytených posledných 10 takýchto *domkov*. V dnešných podmienkach nemá obnova *Stredného riadku* opodstatnenie - v minulosti však bol takýto obytný blok častým urbanistickým prvkom námestia stredovekých mestečiek nielen na Spiši.

pohľad na stred pamiatkovej zóny a zástavbu JV kvadrantu okolo roku 1943, archív: PÚ SR

S výraznými spoločenskými a hospodárskymi zmenami od pol. 20. storočia súvisí postupný zánik charakteristickým stodolísk po obvodě sídla, ktoré dotvárali polovidielky charakter obrazu mesta, v ktorom poľnohospodárska obživa bola v minulosti organickou súčasťou života všetkých mešťanov. Stodoliská mali svojim radovým usporiadaním, ako v mnohých obciach na Spiši či

Liptove, aj základný obranný význam a ich situovanie na konci parciel bolo prezieravým protipožiarnym opatrením.

Na základe celkového výrazu a objemovej skladby historického stavebného fondu možno konštatovať, že obytná (meštianska) **architektúra Vlách predstavuje umelecko-architektonicky pomerne konzervatívne prostredie**, s účelovo riešenými budovami výlučne tradičnej uzavretej kubickej formy, s jednotným sedlovým typom zastrešenia (do ulice). U priečelí objektov sa v tomto prostredí štýlovo aktuálne trendy (náročnejšie komplexné tvaroslovné úpravy fasád) uplatňovali len v menšej miere a ojedinele (napr. Kostolná 37, 38, SNP 18, oba kostoly), zatiaľ čo paušálne si mešťania volili úpravy s redukovanou štýlovou dekoráciou - obmedzujúcou sa na aditívne uplatňovanie šambrán, ríms a pilastrov či lizén v inak pasívnej ploche fasád, alebo plošné členenie fasád formou hladkých lizénových rámov.

aktuálny pohľad na stred námestia od juhu - chránený charakteristický pohľad P1

Rozmiestnenie dominánt na ploche námestia, tvarovo jemné riešenie ich troch veží, zvlnenie línie domoradií a charakteristicky sa zvažujúci terén (v severnej časti námestia zvaný *harb*) dovedna utvárajú veľmi výnimočný hmotovo-kompozičný celok, v ktorom sa z pozície chodca otvára mnoho jedinečných, pôsobivo graduujúcich a všeobecne malebných uličných pohľadov a priehľadov. V štruktúre Zásad viaceré z nich predstavujú chránené charakteristické pohľady a priehľady v interiéri PZ - zdokumentované sú v tabuľke **TAB.5.2.5**, v prílohách Zásad.

F.1.3 Funkčné využitie skúmaného územia:

Počas celého obdobia, o ktorom máme k dispozícii exaktné grafické podklady (najmä v podobe katastrálnych máp), sa funkčné využitie skúmaného územia zásadnejšie nezmenilo. Tvoria ho dodnes funkčné komunikácie – cestné ťahy, ktoré sledujú ich historicky ustálený priebeh mestom. Z hľadiska autenticity vnútorného obrazu PZ je však negatívnym vstupom do funkčného rozčlenenia plôch v strede námestia novovybudovaná kruhová križovatka, ktorá kontroverzne odčlenila Mariánsky stĺp od zvyšku námestia.

Zachovali sa historické priestory s občianskou vybavenosťou, na ktorých sa zachovali staršie objekty tohto typu – aj keď niekde v upravenej podobe (kostoly, stará radnica, mestský úrad, kultúrny dom, fary, školské stavby). Tento typ stavieb zasiahol v 2. pol. 20. storočia aj do prostredia dovtedy intaktného parku južne od evanjelického kostola, kde bol dostavaný dom služieb (dnes pošta). Okrem toho je rozsah parkových plôch, zakladaných na námestí od pol. 19. do pol. 20. storočia, zachovaný dodnes. Výnimku tvorí azda ešte pozemok dnešnej požiarnej zbrojnice, kde sa v minulosti nachádzala mestská stromová škôlka.

Mimo verejných stavieb malo mestečko v minulosti prevažne remeselná-agrárny, teda polyfunkčný charakter, kombinujúci na plochách meštianskej zástavby funkciu obytnú s

remeselníckou a poľnohospodárskou. Dnešné funkčné využitie územia sa oproti minulosti v tomto smere zmenilo hlavne úbytkom využitia dvorových krídiel a hospodárskych budov pre poľnohospodárstvo, pričom mnohé dnes slúžia ako garáže a sklady, alebo sú nevyužívané a chátrajú. Zároveň viaceré úseky záhrad meštianskych domov boli novodobou obytnou zástavbou skrátene, pričom zanikli charakteristické stodoliská. Napriek tomu, že vo všeobecnosti sa u tradičných domov primárne zachováva obytná funkcia, treba konštatovať, že viaceré najautentickejšie historické domy na námestí sú z rôznych dôvodov dlhodobo opustené, čo sa prejavuje na ich zlom stavebno-technickom stave.

Vzhľadom na slabší ekonomický potenciál mesta v 19. a na zač. 20. storočia sa v meste malobchodná funkcia rozvinula pomerne skromne. Tzv. *obchodný parter* sa podľa dostupnej dokumentácie uplatnil do pol. 20. storočia iba na Hviezdoslavovej ulici a na pár domoch pri strede námestia. Spišskovlašskí remeselníci od nepamäti odpredávali svoje výrobky (mimo trhov) priamo vo svojich domoch, bez potreby vytvárania výkladov v uličných fasádach, ako to bolo u menších spišských miest zvykom. Okrem toho mäsiari ponúkali svoj tovar v tzv. *mäsnych krámcoch* na malom priestranstve pri dolnom moste (za kultúrnym domom), priradených zo severu k bloku troch domov na bývalej Mäsiarskej ulici.

V súčasnosti badať príklon viacerých vlastníkov a nájomcov meštianskych domov ku nežiaducim tendenciám „veľkomestsky“ otvárať priečelia domov pre priame vstupy z chodníka do predajní v snahe získať väčšie množstvo zákazníkov. Toto riešenie je potrebné považovať za krajne nevhodné, pretože práve v drobných spišských mestečkách bola zaužívaná tradícia vstupu do predajných priestorov cez prejazd, zároveň nahrádzajúci aj funkciu zádveria, ktoré sa potom nemuselo odkrajsť z predajnej plochy. Vstupom do objektov cez prejazd je prispôbené aj architektonické stvárnenie pôvodnej zástavby a je súčasťou identity meštianskej architektúry na Spiši. Dôležité preto je zachovanie vstupov do predajní cez prejazdy (brány), ktoré sa počas predajných hodín stanú verejným priestranstvom, a zároveň budú vytvárať zádverie pre predajné priestory. Otváranie nových obchodných prevádzok (často nie s dlhým trvaním) nesmie byť realizované na úkor straty pôvodného výrazu historickej architektúry, jej murív, zachovania pôvodnej veľkosti okien a ich historických výplní, zachovania dlažieb v prejazdoch aj predajniach, a pod..

F.1.4 Historická pôdorysná schéma a uličná sieť:

Vo všeobecnosti sídelný pôdorys Spišských Vlách označujeme ako **stredoveké mesto s ústredným šošovkovitým (vretenovitým) námestím**, ktoré je charakteristickým typom pôdorysu východoslovenských miest, vyvinutých v 13. - 14. storočí na diaľkových obchodných cestách - akými sú aj Košice, Prešov, Sabinov, Spišská Nová Ves, Moldava n. B. či Poprad. V prípade Spišských Vlachov je však oproti menovaným mestám vznik ústredného námestia (šošovky) zložitejší, ovplyvnený zvlneným terénom a na rozdiel od typických šošoviek je asymetrického, zloženého tvaru s ambivalentným vzťahom k priebehu hlavnej obchodnej cesty. Via magna (*Veľká Uhorská cesta*) tu z Košíc do Levoče historicky viedla po ľavom brehu Žehrice (dnešná Vajanského ul.) a do mesta na pravom brehu iba zachádzala - vid' **obr. 6**. Tento zložený vývoj vlašskej šošovky súvisí priamo s najčiasnejším obdobím vývoja mesta, ktoré bolo založené hosťami na opačnom (pravom) brehu potoka - **oproti slovanskej osade**, azda zvanej *Trnava / Tornava*. Z porovnania možného analogického vývoja s inými mestami sa predpokladá prvotný tvar námestia, resp. základnej pôdorysnej osnovy urbanizmu mladého mesta v tvare písmena „T“: teda primárna zástavba Vlachov sledovala priebeh východo-západnej cesty do Spišskej Novej Vsi (*Gemerská cesta*) v dĺžke od dolného mosta po areál farského kostola, pričom samotná šošovka sa prvotne rozvinula iba v polohe od tejto cesty severným smerom - smerom k hornému mostu cez potok

Žehrica. Neskôr - zrejme v neskorom stredoveku - sa plocha ústredného námestia rozšírila južne od priečnej cesty na Spišskú Novú Ves.

Dnešná šosovka v PZ SpV je zachovaná vo svojom pôvodnom, resp. neskorostredovekom rozsahu v dĺžke cca 650 m, a to bez viditeľnejších zásahov do jej zástavby, celkového tvaru či uličných čiar - oproti jej stavu z polovice 19. storočia. Naproti tomu na Slovensku najväčšie stredoveké šošovkovité námestie v Spišskej Novej Vsi s pôvodnou dĺžkou cca 1200 m je po asanačnej prestavbe zachované s obojstrannou historickou zástavbou už iba v dĺžke cca 700 m.

Uličnú sieť, priebeh ciest, historické (pôvodné) názvy jednotlivých ulíc, tvar mestských blokov a spôsob ich zástavby dnes exaktne poznávame z mapy katastrálneho zamerania mesta z roku 1869 - vid' výkres F.

Zakladnú schému uličnej siete historického mesta Spišské Vlachy a dnešného územia pamiatkovej zóny teda tvorí ústredné šošovkovité námestie, orientované v smere sever-juh, a priečna cesta vo východo-západnom smere, pretínajúca námestie približne v jeho polovici. V smere na východ od námestia sa táto priečna cesta v minulosti nazývala *Košickou ulicou* (*Kaschauer Gasse*) - dnes Hviezdoslavova. Na východnom okraji (nad korytom Žehrice) sa jej obojstranné domoradie rozširovalo, čím vytváralo námestie nepravidleného tvaru, v ktorého strede stála priestranná budova zájazdného hostinca (zv. aj *vozáreň*, dnes tam stojí kultúrny dom) a menší blok mäsiarskych krámov. V smere na západ od námestia sa priečna cesta v minulosti nazývala *Novoveskou ulicou* (*Neudorfer Gasse*) - dnes Jarná ulica. Na zaústení cesty do námestia postavili pri založení mesta románsky farský kostol, obkolesený ohradným múrom prvotného mestského cintorína. Východnejšie od areálu kostola bola vytýčená rozsiahla farská záhrada a západne od kostola vznikla fara s hlbokým hospodárskym zázemím v polohe severne od areálu kostola. V predĺžení Novoveskej ulice na námestí bola už v 14. storočí postavená solitérna radnica a pri nej - pôvodne samostatne stojaca - mestská veža. Budovou historickej radnice (nárečovo *Ratuš*) je samotné ústredné námestie rozdelené na dve polovice - staršiu severnú a mladšiu pravidelnejšiu južnú. Námestie v minulosti - a aj dnes - bolo rozdelené na viaceré ulice (*Gasse*), resp. riadky (*Zeile*) s rôznymi názvami.

Severná časť námestia sa organicky rozvinula okolo hlavnej obchodnej cesty v smere na Levoču (Poľsko) na širšom priestranstve mierne esovitého tvaru, sledujúceho terénu zvlnenú terasu - s radovou zástavbou na východnej aj západnej strane a s neúplným radom parciel stredného riadku v strede voľného priestranstva. Mierne vyvýšený terénny útvar s radovou zástavbou na západnej strane nazývali *Hügel Zeile* (pojmom *Zeile* - riadok odlišovali jednostrannú zástavbu komunikácie od obojstranne zastavanej ulice - zv. *Gasse*) - dnes Požiarnická ulica č. 40 - 67. Nerovnaká výška terénu tohto priestoru bola charakteristická terasou, nárečovo zvanou *Harb*, resp. *Na Harbe* (z nem. *Hügel* - pahorok, hrbček), vystupujúcou na západnej strane nad úroveň hlavnej cesty, ktorá viedla východnou stranou námestia. Východné domoradie námestia sa nazývalo Stredným riadkom - *Mittel Zeile* - dnes ulica SNP č. 2 - 34. V severnom závere sa šošovkovité námestie vidlicovito rozvetvuje do dvoch smerov, na východnej strane v miernom oblúku pokračovala obchodná cesta cez horný kamenný most na Dobrú Vôľu a ďalej na Spišské Podhradie. Na západnej strane cesta pred západným domoradím námestia v priamom predĺžení Požiarnickej ulice viedla už ako Mlynská ulica (*Mühl Gasse*) - s nesúvislým obojstranným domoradím - k hornému mlynu a ďalej pokračovala po pravej strane Žehrice už iba ako poľná cesta. Medzi týmito dvoma vetvami severný záver námestia vymedzoval krátky Lipový riadok - *Linden Zeile* (dnes súčasť Mlynskej ul. č. 2 - 6), pozostávajúci z piatich tradičných hlbkových parciel a širšej parcely dnešnej materskej školy na východnej strane (ul. SNP č. 1).

Južná polovica námestia, u ktorej sa predpokladá o čosi mladší pôvod voči severnej (po zväčšení ústredného priestranstva azda v 15. - 16. stor.), má charakter pravouhlého námestia

(*Ringplatz*) so súvislým domoradím na troch stranách, prerušeným iba uličnými priestormi v kútoch námestia. Jeho široké otvorené priestranstvo zaiste slúžilo ako trh, prípadne v starších dobách aj ako výrobné priestranstvo - analogicky s metalurgickou výrobou na námestí v Spišskej Novej Vsi, odkiaľ sa táto výrobná funkcia vymiestnila až v 16. storočí. Na historickej mape z r. 1869 je celá južná plocha námestia označená jedným názvom ako *Ringplatz*, je však tvorená troma ulicami, vytyčujúcimi tri bloky mestskej zástavby; dnes: Kostolnou ulicou (or. č. 1 – 39 / 40) na západnej strane, ul. SNP (or. č. 35 - 53) na východnej strane a časťou Jilemnického ulice (or. č. 1 – 7), pôvodne nazývanou Ružová ulica (*Rosen gasse*) na južnej strane. Jilemnického ulica mimo námestia pokračuje priamo na východ po dom so zvláštnou secesnou fasádou s or. č. 24 a následne sa v oblúku juhovýchodným smerom lomí k potoku Žehrica.

I. vojenské mapovanie z r. 1769: Kriegsarchiv Wien, Kartenabteilung B IX, a 677, col. 12, sect. 05.

Mapa pomerne verne zachytáva pôdorys mesta a štruktúru zástavby po pol. 18. stor. - zjednodušene sú vyobrazené bloky zástavby na pravom brehu Žehrice - na vonkajšom obvode SZ a JZ kvadrantu je schématicky znázornená súvislá línia stodolísk - čitateľné sú o. i. aj : stredný riadok domkov, budova vozárne a blok mäsných krámov, záhrada farského kostola - na mape ešte nefiguruje mestský cintorín

Najstaršou z ulíc / domoradí južnej časti námestia je Kostolná ulica. Jej severná časť s radovou zástavbou na zvlnenej uličnej čiare sa utvorila zrejme ešte pred vznikom tejto južnej časti námestia ako súčasť cesty, spájajúcej mesto s južnou časťou chotára. Menované tri ulice spolu s dnešnou hlavnou komunikáciou vymedzujú v strede plochy námestia širšiu parkovú plochu, v ktorej strede dominuje budova evanjelického kostola.

Kostolná ulica vychádza z JZ kútu námestia priamo južným smerom a za hranicou PZ už ako Železničná ulica (pôv. *Hernader gasse*) pokračuje ponad rieku Hornád až k železničnej stanici. Táto cesta od vzniku mesta sprístupňovala pre jeho občanov južnú časť vlašského chotára – hámre, taviace pece, mlyny (na Hornáde, na Svätójánskom potoku a na Zahure), ako aj rozsiahle hornaté lesy. Za posledným domom domoradia Kostolnej ulice začína dnešná Hornádska ulica (pôv. *Hernader Mühlgasse*), ktorá sprístupňovala horný a dolný mlyn a polia v úrodnej nive Hornádu

a pri Klčovskom potoku.

obr. 6 - porovnanie pôdorysov Spišskej Novej Vsi a Spišských Vlách na mapách z r. 1869

- Neudorf, 1869

- Wallendorf, 1869

Štruktúrou pôdorysu, uličnej siete, priestorovo-funkčnými väzbami k vodnému toku sú Spišské Vláchy ako stredoveký sídelný útvar so šošovkovitým námestím podobné susednej Spišskej Novej Vsi. Spoločnými prvkami urbanistickej skladby týchto miest sú:

kríženie dvoch kolmých ciest v strede šošovky - 4 kompaktné mestské bloky (kvadranty) prevažne meštianskych domov na námestí, vymedzené krížením - na dolnom konci pravouhlý uzáver s kolmou ulicou k blízkeho vodnému toku (SNV - Mlynská u., SpV - Ružová u.) - od šošovky smerom k rieke zložitejšia (rastlá) uličná sieť remeselníckych či baníckych domkov.

Štyrmi hlavnými cestami osnovaný základný pôdorys stredovekého mesta vymedzoval štyri kompaktné stavebné mestské bloky, ktoré nazývame aj kvadranty. Dva západné kvadranty mali kompaktnú (pričnými komunikáciami neprerušenu) obytnú zástavbu orientovanú iba do námestia a východné kvadranty mali uličnú zástavbu orientovanú aj do námestia, aj smerom k potoku. Zadefinovanú základnú uličnú sieť teda dopĺňali cesty a uličky po obvode kvadrantov, ktoré sprístupňovali záhradné časti parciel meštianskych / remeselníckych domov a umožňovali priamy prístup obyvateľov na polia a záhumienky v extraviláne mesta. Na západnej strane mesta to dodnes sú Včelná ul. (*Bienen g.*) a Záhradná ul. (*Garten g.*) v JZ kvadrante a Cintorínska ul. (*Todten g.*) v SZ kvadrante. Vo vidlicovitom priestore medzi Včelnou a Záhradnou sa nachádzala v 19. storočí rozsiahla záhradná plocha, zrejme vo vlastníctve katolíckej fary - dnes rozdelená na *Rudoľovu záhradu* a areál technických služieb Mesta.

Na východnej strane zadné ulice umožňovali praktický prístup k vodnému toku. V SV kvadrante to boli uličky *Obere Schegriza Zeile* (*Vyšný Žehrický riadok*) a *Mittlere Schegriza Zeile* (*Stredný Žehrický riadok*) a v JV kvadrante *Untere Schegriza Zeile* (*Nižný Žehrický riadok*, dnes súčasť Vajanského ul.). *Vyšný a Stredný riadok* boli pôvodne prepojené v mieste dvora dnešnej ZŠ na ul. SNP č. 13. V mieste ich napojenia vedie dodnes z námestia kolmá krátka ulička k mostu (lávke) cez potok, ktorá prerušuje inak súvislú radovú zástavbu severnej časti ulice SNP. Pôdorysná schéma JV kvadrantu je oproti zvyšným trom zložitejšia – priebeh ulice *Ružovej* (*Rosengasse*, dnes Jilemnického) a *Malej* (*Kleingasse*, dnes súčasť Hviezdoslavovej ul.) dodnes vytyčuje tri samostatné bloky obytnej zástavby s úžitkovými záhradami.

Uličnú schému východných kvadrantov dopĺňa ešte pôvodná *Scheuer gasse* (*Stodolná ul.*), ktorá pretína v severo-južnom smere bloky zástavby SV kvadrantu a JV kvadrantu, priľahlého k námestiu. Ulička, ako napovedá jej primárny názov, bola charakteristická stodolami, ukončujúcimi záhradné parcely domov obojstranne obostavaných mestských blokov. Napriek zániku historickej zástavby vo východnej časti SV kvadrantu dnešná Ulica 9. mája pomerne presne opisuje priebeh pôvodnej *Stodolnej* ulice.

Komplexnosť uličnej siete na ploche PZ dopĺňajú ešte krátke cestičky, sprístupňujúce zadné dvory domov pri pôdorysne zložitejšom strede námestia (dnes parcely č. 29, 2126, 2127). Najdlhšia z nich (parc. č. 29) spája (farským hospodárskym dvorom skrátene) záhrady domov na Kostolnej ul. č. 40 - 47 s Cintorínskou ulicou.

Areál bývalého sirotinca sa vyvinul v 19. storočí na rovinatej ploche za horným mostom - medzi Žehricou a hlavnou obchodnou cestou, smerujúcou na sever. Verejný chodník obchádzal areál zo západnej strany po ľavom brehu potoka, samotný areál mal rozvinutú charakteristickú sieť záhradných či parkových chodníkov. Podľa I. vojenského mapovania plochu tohto areálu v pol. 18. storočia pretínal vodný náhon s dvoma objektami na vodný pohon (mlyny, papiereň - ?).

Stredoveký pôdorys mesta, uzatvorený na východnej strane korytom Žehrice, bol najneskôr v priebehu 18. storočia (podľa typológie zachovaných domov) rozšírený pod kopec *Patria* - na jej ľavý breh, kde sa vytvorila súvislá potočná zástavba ulice (*Wasser Gasse / Vodná u.* - dnes Vajanského ul.) na ceste v smere Košice - Levoča. Jej súvislá tiahla, pomerne homogénna prízemná zástavba s uskakovanou uličnou čiarou bola prerušená len približne v jej strede poľnou cestou, vedúcou do Dreľušského údolia a do susednej dediny Olšavka. Zástavba pokračovala popri Košickej ceste a za ohybom Žehrice v kratšom úseku existovala obojstranne už v čase vyhotovenia I. vojenského zamerania (r. 1769) a v 19. storočí sa línia zástavby týmto smerom ešte predĺžila.

Kľúčovými prvkami uličnej siete sú mosty a lávky. Na obchodnej ceste v rámci Vlách vznikli zrejme už v stredoveku dva kamenné mosty v už vyššie popísaných polohách. Zanikli pri regulácii koryta Žehrice v roku 1942 (?). Podľa dostupných historických máp sa v intraviláne mesta nachádzali ešte štyri (zrejme drevené) lávky - tri medzi horným a dolným mostom a jedna poniže

dolného - ktoré sa nezachovali. Jestvujúce premostenia Žehrice sa však nachádzajú v polohe ich historických pendantov, s výnimkou dolnej lávky, ktorá je situovaná o čosi nižšie.

Je mimoriadnou urbanisticko-historickou hodnotou pamiatkového územia a Mesta ako celku, že celá popísaná uličná sieť - pôvodom zo stredoveku až staršieho novoveku - je v rámci PZ SpV v zásade intaktne zachovaná a za jej hranicou je na ploche historického mesta bez zásadnejších zmien, s výnimkou SV kvadrantu.

Štyri mestské správne kvadranty:

Na základe súčasného čiastkového stavu poznania a ohliadkových výskumov meštianskych domov možno odôvodnene predpokladať vytvorenie schémy ulíc a ich zástavby už v priebehu 15. storočia tak, ako ich zachytávajú mapové podklady z 18. a 19. storočia, a ako boli popísané vyššie. Podľa historických súpisov nehnuteľností Magistrátu mesta Spišské Vlachy zo záveru 17. storočia (ŠA LE, pob. Spišská Nová Ves, In: **D.3.6**, str. 32-36) vieme, že sídlo bolo administratívne rozdelené do štyroch mestských štvrtí:

1. štvrť - *Johanny Viertel* (v rokoch 1686-1686 mala 44 domov) predstavuje SZ kvadrant šošovky, teda Požiarnickú ulicu, pričom zahŕňala aj severnú zástavbu mesta na dnešnej Mlynskej ulici, v okolí Vyšného mlyna a azda aj Dobrú Vôľu. Začínala sa budovou fary pod farským kostolom, po ktorom zrejme získala aj svoje pomenovanie.

2. štvrť - *Ober Viertel* (v rokoch 1686-1686 mala 80 domov) predstavuje SV kvadrant šošovky, zástavbu ul. SNP od orient. č. 2 po mestský úrad a zaniknuté bloky zástavby severne od dnešnej Hviezdoslavovej ulice, nad pravým brehom Žehrice.

3. štvrť - *Mittel Viertel* (v rokoch 1686-1686 mala 62 domov) predstavuje JV kvadrant šošovky, teda zástavbu od južnej časti domoradia dnešnej ul. SNP (or. č. 35-53) po Žehricu, zahŕňala aj budovu mestského hostinca (na mieste dnešného kultúrneho domu) a juhovýchodne od neho blok mäsných krámcov.

4. štvrť - *Nieder Viertel* (v rokoch 1686-1686 mala 85 domov) predstavuje JZ kvadrant šošovky, zahŕňala zástavbu na západnej a južnej strane (zrejme celá Jilemnického ul.) dolnej časti námestia a domy južne od mesta - až po cestu k medenému hámru a mlynom na Hornáde.

Parcelácia - vývoj a rozsah jej zachovania:

K pravidelnému rozparcelovaniu stredovekých miest na Spiši spravidla dochádzalo po etablovaní sa hostí, majoritne až saských, teda po pol. 13. storočia. Rozparcelovanie rešpektovalo priebeh hlavných cestných ťahov, zhromažďovacích či výrobných plôch a už jestvujúcich dôležitých objektov, resp. areálov - ako boli v tom čase kostoly, cintoríny, farské záhrady. Parcelácia plochy mesta pre jeho obyvateľov uplatňovala vo Vlachoch jednoznačný princíp vytyčovania dlhých úzkych parciel od zadefinovanej uličnej čiary na ústrednom námestí až po okraj intravilánu. Kratšie, menšie či atypické parcely boli vytýčené v menších blokoch zástavby (Hviezdoslavova ul.) a na uličkách pri pravom brehu Žehrice. Najčastejšie boli primárne vytýčené parcely o šírke 7,5 – 10,5 m. Tento systém delenia, ktorý zaviedli nemeckí kolonisti, umožnil oproti putovnému slovanskému zriadeniu so spoločnou pôdou vznik súkromného vlastníctva a znamenal počiatok dnešného urbanizmu nielen spišských miest na území Slovenska.

Primárnym rozparcelovaním vznikli charakteristické parcely neskorších meštianskych domov na námestí, ktorých tvar (šírka) bol v priebehu stáročí v zásade nemenný. Obdobne ako aj pri iných spišských mestách (Spiš. N. Ves, Kežmarok, Spišská Belá a i.), i v prípade Vlachov je isté, že parcely neboli spočiatku zastavané na celú šírku, ale jednotlivé objekty v rade boli medzi sebou oddelené nezastavanými dvormi (dnes napr. SNP 14, Kostolná 59) a pri neskoršom stavebnom rozvoji sídla, kedy vznikali dvoj- a trojtraktové domy, boli parcely zastavované v oveľa

väčšej miere a postupne na celú šírku. Stredoveká parcelácia sa tak stala základným determinantom neskoršieho vývoja obytnej zástavby spolu s jej hospodárskych zázemím. Iba ojedinele v minulosti dochádzalo k zlučovaniu parciel meštianskych domov (dedením, prikupovaním za účelom stavby reprezentatívnejšieho domu, popožiarovými prestavbami) – napr. Kostolná 33, SNP 22, SNP 19, Požiarnická 49, Kostolná 12. Jediná zmena parcelácie na území PZ, s výnimkou zániku stredného riadku, zachytená reambuláciou z medzivojnového obdobia oproti stavu z r. 1869, súvisela so stavbou školy na mieste troch drobných domov – dnes ul. SNP 13. O čosi neskôr došlo k zániku parciel dvoch domov na mieste rozšíreného areálu liehovaru.

Dnešný stav parcelácie na ploche pamiatkovej zóny považujeme za mimoriadne intaktne zachovaný, v podstate primárny - v jadre zóny stredoveký a v okrajových častiach azda mladší (zo 16. - 18. storočia). Rovnako komplexne zachovanú historickú parceláciu nachádzame aj v ostatných častiach historického pôdorysu mesta (mimo PZ) - na ulici Vajanského, na bývalej Malej aj Ružovej ulici, a na častiach ulíc Hornádskej, Jarnej, Záhradnej, Železničnej a Včelnej. Mimo aktuálne vytýčenej plochy PZ však k výraznejšiemu narušeniu historickej parcelácie došlo až na sklonku obdobia socializmu: v súvislosti s výstavbou bytových domov boli skrátene parcely domov na Kostolnej 20 – 39 a ul. SNP 18 – 30 (približne o tretinu), zároveň zanikla zástavba a čiastočne aj parcelácia severne od kultúrneho domu. Po roku 1989 boli postupne realizovanou individuálnou rodinnou výstavbou na Cintorínskej ul. skrátene parcely domov na Požiarnickej 50 - 67. Obdobné nevhodné zmeny parcelácie (a s ňou spojená nová výstavba) sú dnes z hľadiska ochrany pamiatkových hodnôt tejto PZ neakceptovateľné.

Zaujímavosťami aktuálneho stavu parcelácie mimo PZ sú parcely č. 388 - 398 zaniknutého domoradia na SV okraji bývalej Košickej ulice (pod nákupným domom), parcela registra „E“ č. 90525 (vo vlastníctve rímskokatolíckej cirkvi), zachytávajúca obrys zbúranej kaplnky sv. Jána Nepomuka pri moste na Vajanského ulici a parcely č. 4, 5, 6, 7 na Jarnej ulici, dodnes zachytávajúce obrys farskej záhrady - vytýčenej zrejme už pri konštituovaní mesta v stredoveku.

Stredoveká parcelácia sa rozhodujúcim spôsobom podieľala na utváraní priestorovej a hmotovej skladby historického mesta tak, ako ju dnes vnímame. Parcelácia definovala uličné a stavebné čiary, určovala charakteristický spôsob zástavby meštianskych domov v kompaktných stavebných blokoch. Ochrana historickej parcelácie je preto súčasťou záchranu historických miest, ktorá je predmetom medzinárodných vedeckých chárt, výziev a dohovorov, ku ktorým sa Slovenská republika prihlásila. Medzinárodná charta pre záchranu historických miest ICOMOS, Washington 1987, v kapitole *Princípy a ciele*, v odseku 2. uvádza: *Hodnoty, ktoré treba uchovať, zahŕňajú historický charakter mesta alebo štvrte a všetky tie materiálne a duchovné prvky, ktoré tento obraz predstavujú, zvlášť: bod a) mestskú formu definovanú osnovou a parceláciou.*

F.1.5 Objektová skladba skúmaného územia:

Dominanty:

Prirodzenými výškovými dominantami sídla, ktoré aj z diaľkových pohľadov určujú jeho významový stred, sú jeho najstaršie historické objekty - farský kostol sv. Jána Krstiteľa a stará radnica s mestskou vežou - tzv. *Malý* kostol. Kompozične je na južnej strane PZ silueta historického sídla akcentovaná evanjelickým kostolom s mladšou klasicistickou vežou, ktorý je súčasne i dominantou priestoru historického námestia v pohľadoch od križovatky na juh. V rámci uličných interiérov PZ sa ako priestorové a architektonické dominanty uplatňujú aj hmoty objektov Mestského úradu a kultúrneho domu s atypickými tvarmi striech v rámci inak hmotovo homogénnych domoradií. Novodobou, no harmonickou výškovou dominantou v severnom závere

námestia je štíhla tradicionalisticky komponovaná veža požiarnej zbrojnice zo 60. rokov.

stred šošovkovitého námestia s pohľadmi na tri hlavné architektonicko-historické a výškové dominanty PZ Spišské Vlachy a na ústredný výtvarný akcent - Mariánsky stĺp

Priestory:

Vyššie popísaná základná osnova šošovkovitého námestia bývala v minulosti v severnej polovici zahustená vytvorením nesúvislej zástavby tzv. stredného riadku - na západnej strane cesty do Spišského Podhradia. Ešte v poslednej tretine 19. storočia tu stálo niekoľko malých domkov so záhradami (spolu 11 parciel), obývaných zväčša mestskou chudobou, s rozlohou 23 – 106 štvorcových siah. Na severnom konci tohto radu boli dve nezastavané parcely, z ktorých parcela č. 152 slúžila Mestu ako stromová škôlka. Na severnom konci sa priestor námestia rozširoval až po priečnu uličku, zastavanú len na severnej strane, označenú ako *Linden Zeile* (Lipový riadok). Východne od riadku odbočovala hlavná krajinská cesta do Spišského Podhradia, prechádzajúc cez kamenný most ponad Žehricu. V severozápadnom ťahu cesta pokračovala popri západnom domoradí (dnes Požiarnicka ul.) k potoku Gecinek, preklenutému dreveným mostom, za ním kratším úsekom s obojstrannou zástavbou – ako *Mühl Gasse* (Mlynská ul.). Potom už pokračovala ako poľná cesta až k *Vyšnému mlynu* a ďalej po pravej strane potoka až do Dobrej Vôle. Pokým západný rad domov na Požiarnickej bol od farskej budovy po poľnú cestu (vedľa potoka Gecinek) súvislý, na východnej strane bol celý priestor severnej časti námestia s radovou zástavbou priečne rozdelený tak, aby čo najpohodlnejšie sprístupňoval pravý breh Žehrice a tri drevené mostíky, prepájajúce centrum mesta s domoradím na východnej strane brehu Žehrice. Tieto prepojujúce uličky mali v 19. storočí svoje pomenovanie – *Obere Schegriza Zeile*, *Mittlere Schegriza Zeile* - a široký priestor nad *Košickou* cestou delila *Scheuer Gasse*, umožňujúca okrem prístupu k vode aj zadný (hospodársky) prístup na parcely a do *humien* po oboch stranách.

Južná polovica sídla sa vyvíjala podobne – na západnej strane sa vytvorila súvislá radová zástavba až po krátku ulicu (Hornádsku), vychádzajúcu z výrazne podlhovastého tvaru námestia (Ringplatz) a prechádzajúcu do dvoch na seba kolmých poľných ciest, vedúcich k *Starému* a *Novému mlynu* a k Hornádu. Námestiu, zastavanému domovými blokmi na východnej, južnej a západnej strane, dominuje od poslednej štvrtiny 18. storočia evanjelický kostol.

Východná strana sídla v jeho južnej polovici obsahuje atypický blok domov s pôdorysom v tvare písmena "D", zastavaný po celom obvode a rozdelený zo severu na juh spojnou cestičkou (v predĺžení *Scheuer gasse*) kvôli hospodárskemu prístupu na parcely domov, ktorú lemovali stodoly po oboch stranách. Priama línia bloku tvorí východnú prízemnú radovú zástavbu námestia. Oblý tvar ukončenia parciel na severovýchodnej strane bloku očividne rešpektuje staršie funkčné usporiadanie priestoru, kde sa oddávna nachádzal mestský zájazdový hostinec (*ľudovo vozáreň*), prestavaný okolo polovice 19. stor. na polyfunkčný kultúrno-spoločenský objekt, aký mala v tom čase väčšina miest (v susedstve Spišské Podhradie, aj Spišská Nová Ves). Vedľa tohto priestoru sa nachádzala – ako samozrejímavá súčasť miest už v stredoveku – Mäsiarska ulica s obydliami a radom drevených mäsiarskych stánkov na severnej strane, obrátených do priestranstva vedľa Košickej ulice. Z južnej strany tento dôležitý priestor sprístupňovala *Malá* ulica

(*Kleingasse*), spájajúca najjužnejšiu ulicu mesta – *Ružovú* (*Rosen Gasse*) a južný domový blok s *Mäsiarskou* ulicou a hostincom. Východnú stranu *Malej* ulice až po nábrežie Žehrice s názvom *Untere Schegriza Zeile* uzatváral domový blok nepravidelného tvaru nad meandrom potoka.

súvislé domoradie Kostolnej ulice - v priehľade s dominantnou siluetou farského kostola

Zástavba obytná - meštiansky a remeselnícky dom:

Opisu výškového usporiadania domov, tvarom striech či členeniu fasád typických historických domov v PZ sa venujú jednotlivé kapitoly Zásad, v zmysle zvolenej štruktúry analytickej časti. Pre samotnú štruktúru zástavby je zásadnou črtou umiestnenie domov voči ulici, rozčlenenie domov na krídla uličné a dvorové a spôsob / situovanie hospodárskych objektov v hĺbke parcely, teda na dvoroch a záhradách. Celkovo je historická zástavba domoradií v PZ zachovaná v celom rozsahu pamiatkového územia s výnimkou niekoľkých zaniknutých domov, tvoriacich preluky (SNP 9, 12, 39, 42, Kostolná 40, Požiarnická 68), a niekoľkých novostavieb na mieste domov asanovaných (Kostolná 2-?, 3-4, 6-?, 33 a Mlynská 4-?).

V PZ nachádzame výlučne murované domy, a tie historické stoja výlučne na vytýčenej uličnej čiare. Dva základné typy obytných radových domov najčastejšie predstavujú - **prejazdové domy** so širokým prejazdom (cez ktorý vchádzali vozy na pozemok), uzatvoreným bránou, a užšie **domy prechodové** (skôr iba na okrajoch šošovky) so vstupom z ulice dverným vstupom. Uličné krídla týchto radových domov zaberajú celú šírku parcely na uličnej čiare. Najstaršie z murovaných prejazdových domov sa nachádzajú v blízkosti stredu námestia na Kostolnej a Požiarnickej ul. a v domoradií ulice SNP č. 16 - 33. Nateraz, vzhľadom na absenciu väčšieho počtu komplexných pamiatkových výskumov, vznik ich murovaných blokových (jednotraktových - ?) jadier s pivnicami rámcovo predpokladáme v priebehu 15. stor., ale početnejšie až v 16. storočí. Následne v 17. storočí (v období renesancie) už zrejme bola väčšina dnešných prejazdových domov dostavaná na celú šírku parcely - zaklenutím dovtedy voľných prejazdov, a to v danom storočí štýlovo príznačnými hrebienkovými klenbami. Prejazd – na Spiši zvaný **dufart**, z nem. *durchfahrt* – je umiestnený v krajnej (väčšinou v južnej) osi priečne dvojtraktových domov a v strednej osi u domov širších, spravidla trojtraktových. Historických radových domov je v PZ spolu 125.

Dom s voľným prejazdom tvorí menšiu skupinu domov. Z hľadiska vývoja meštianskeho domu ide o archaickejšiu jednoduchšiu formu domu, ktorá ja v regióne podobná tradičnému ľudovému, resp. vidieckemu domu s aditívne radenou dispozíciou do hĺbky parcely. V PZ SpV tento typ domu predstavuje päť relatívne mladších objektov na SNP 14, Jilemnického 1,

Požiarnickej 67, 65 a 59, zapojených do súvislých domoradií. Do ulice majú voľný prejazd uzatvorený murovanou bránou, ktorá sa javí ako súčasť fasády domu radového. Skôr ľudový charakter má aj obdobný solitérny dom pri hornej lávke, nad potokom Žehrica.

typické súvislé domoradie radových meštianskych domov na ulici SNP č. 15 - 20 - na začiatku stojí dom s voľným prejazdom ľudového charakteru - SNP č. 14 - jednotraktový s typickou hmotovo masívnejšou stavbou murovanej sýpky v polohe dvorového krídla (úplne vľavo), do ulice má strechu ukončenú valbou

Okrem hlavného uličného krídla tradičnú dipozično-hmotovú skladbu radového domu v PZ SpV dopĺňalo úzke **dvorové krídlo**. Dvorové krídla stavali na medziparcelačnej línii, na druhej strane, teda oproti voľnému dvoru, ktorý bol vždy v predĺžení prejazdu, resp. prechodu. Dvorové krídla sa dostavovali a prestavovali postupne, podľa aktuálnych potrieb vlastníkov domov, a až na výnimky v jednoduchej forme, bez osobitných nárokov na štýlový / slohový výraz ich exteriérov. Niekedy sa murovali aj provizórne, na plytších základoch, či na hlinenú maltu, a pod.. Dvorové krídlo býva priamo napojené na krídlo uličné, alebo od neho bolo na niekoľko metrov ustúpené (dnes napr. Požiarnická 46, SNP 19), čím sa zachovalo prirodzené oslnenie zadnej izby uličného krídla. V prednej časti dvorových krídiel bývali obytné miestnosti, príp. výmenky alebo remeselné dielne, a v zadných častiach skôr hospodárske priestory - sklady, senníky, chlievy, a pod.. Užšie domy dvorové krídlo, napojené na hlavný objekt, často nemali vôbec, a hospodársku pozdĺžnu stavbu s úzkym prechodom po jej strane mali postavenú hlbšie vo dvore – napr. domy na ul. SNP č. 30,31, 50-52, či domy na Kostolnej 1-4, 9, 10. Domy s dvorovými krídlami po oboch stranách dvora - teda pôdorysného tvaru „U“ - sú v PZ SpV výnimkou. Utvorili sa až po pol. 19. storočia na širších (zlúčených) parcelách - dnes to sú: remeselnícky dom kováča na SNP č. 5, Požiarnická 66 a široké domy na Hviezdoslavovej č. 5 a 41 a atypický dom na Kostolnej 20.

skupina typických historických dvorových krídel domoradia na Požiarnickej ulici

V rámci dvorového krídla sa stavali aj **murované sýpky** (nárečovo zv. *sypance*) s výškou -

primárne často aj ako solitéry - z čoho vyplýva aj ich odlišná (väčšia) šírka i výška oproti zvyšku dvorového krídla. V hmote dvorového krídla, s postupne zmenšujúcimi sa dostavbami (hmotami) do hĺbky parcely, tak tvorili hmotový akcent - masívnejšiu hmotu s menšími otvormi a so separátne riešeným zastrešením.

Typické **priečne krídlo** v strede (tretine) hĺbky parcely, ktoré oddeľovalo dvor od záhrady, nebolo vo Vlachoch obytné - slúžilo hospodárskym účelom (odbobne ako sypanec so stodolou), bolo murované a malo širokú bránu pre vozy na oboch stranách. Do dnešnej doby sa v PZ priečne krídlo už nezachovalo - v ruinálnom stave ich nachádzame na konci parciel domov SNP 18 a 21 (so segmentovo ukončenou bránou), a na Požiarnickej 58 a 59 sa v tejto polohe nachádzajú typické stodoly. V roku 1869 však tvorili časť súčastí dvorov na väčších parcelách – rámcovo na Kostolnej 38-28, ul. SNP 18-22, pričom vo dvoroch na Požiarnickej boli priečne krídla drevené, majú zrejme charakter stodôl.

Svoje zastúpenie v PZ má i typický **dom s „výškou“**. Ide o tradičný typologický druh meštianskeho domu nielen na Spiši, ktorý je pomenovaný po charakteristickom poschodí - *výške* - slúžiacej na hospodárske účely (skladovanie plodín, sena, ale aj hodnotných či obchodných tovarov), ktorá mala nižšiu svetlú výšku ako štandardné obytné podlažie. *Výška* bývala väčšinou otvorená do krovu a do ulice sa prejavovala okrem zníženej výšky aj nízkymi horizontálne komponovanými oknami. V PZ SpV sú typickými domami s *výškou* dom na ulici SNP č. 26 a na Požiarnickej č. 44 (obr. vľavo). Domov s *výškou* bolo v minulosti v meste určite viac, postupne sa však ich *výšky* prebudovali na klasické obytné poschodia alebo v rámci popožiarových úprav výšky neboli obnovené.

Špecifickým typologickým stavebným druhom v PZ, determinujúcim hmotovú štruktúru zástavby po obvode intravilánu (na záhradách), boli **murované stodoly** (nár. *humná*) - ako typické objekty vernakulárneho staviteľstva, spojeného s individuálnym *gazdovaním* mešťanov. Stavané boli na konci parciel, ale aj približne v ich strede (na Požiarnickej ul.). Majú charakteristický tvar strechy a rezný hrubý charakter omietok. V minulosti sa zhluchovali do spojitých radov, a tak utvárali typický prvok urbanistickej štruktúry spišských sídiel - tzv. **stodoliská**. V starších dobách boli stavané aj z dreva (zrubové i hrázdnené), ako to zachytáva mapa z r. 1869. Postupne však do polovice 20. storočia boli takmer všetky prestavané na murované. Dnes väčšina z nich už nestojí, nakoľko po 2. svetovej vojne pre mnohých vlastníkov sa ich pôvodná funkcia stala zbytočnou. Posledné autentické *humná*, viaceré v chátrajúcom stave, je preto dôležité zachovať, nájsť pre ne alternatívnu funkciu a opraviť. Na plochách, kde už zanikli, je žiaduce nové objekty prísne regulovať v intenciách adekvátnej regenerácie tvaru a charakteru zaniknutých stodolísk - vid'. kap. F.3.3.-D a G.5. bod 11 a 15. Na obrázku vpravo je zachytená radová skupina troch menších tradičných murovaných stodôl, nachádzajúca sa za hranicou PZ na spojnej uličke v JV kvadrante.

Výškové usporiadanie objektov PZ:

Dôležitou charakteristikou zachovanej historickej urbanistickej štruktúry pamiatkových území je okrem pôvodnej pôdorysnej dispozície, parcelácie, spôsobu zástavby na parcelách aj výška tradičnej zástavby. Výška historickej zástavby na uličnej čiare a vo dvoroch je významným dokladom stupňa rozvoja každého historického mesta, ekonomického (stavebného) potenciálu a spôsobu obživy jeho obyvateľstva, stavebných tradícií, ako aj dôsledkov živelných pohrôm, ktoré rast zástavby spravidla spomaľovali. Pre väčšinu historických sídiel u nás je pritom charakteristická koncentrácia najmajetnejšieho obyvateľstva v jeho jadre. Preto sa najvyššie - v PZ SpV dvojpodlažné - stavby v sústreďujú v strednej časti šošovky a tradičná zástavba sa smerom na sever a juh od kríženia hlavných ciest znižuje na vyrovnanú prízemnú. Pre výraz uličného domoradia je určujúca aj výška odkvapov striech (koruny muriva fasády) v domoradií. Najmä z dôvodu náhlych spoločne realizovaných popožiarových opráv domov a striech nachádzame preto v PZ viacero skupín domov s rovnakou / súvislou výškou uličných fasád (napr. SNP 19-21, 49-52, Požiarnická 47-53, 60-63, Kostolná 14-19), čo predstavuje typický prvok zástavby, výrazne formovanej popožiarovými zmenami.

Na Kostolnej ulici sa poschodová (dvojpodlažná) zástavba vyvinula v súvislom rade od stredu námestia po dom s or. č. 26. V tomto domoradií je aktuálne jeden prízemný novodobý dom na Kostolnej 33, stojí však na mieste historického domu s „výškou“, ktorý sa zrútil v roku 2004 (nový dom je žiaduce nadstavať po úroveň korunnej rímsy asanovaného pôvodného domu). V prízemnej južnej časti ulice výškovo akcentuje meštiansky dom s or. č. 20, ktorého výška bola v 19. storočí upravená na obytné podlažie. Požiarnická ulica začína dvojposchodovou budovou fary s trojpodlažnou sýpkou, a za ňou sú poschodové prvý, druhý, šiesty a siedmy dom v inak prízemnom domoradií ulice, v ktorom ešte vyniká dom piaty na Požiarnickej 44, ktorý je najautentickejším príkladom domu s výškou v PZ SpV. Domy na hornom konci námestia - na ulici Mlynskej a ul. SNP 1 - 13 boli v minulosti výlučne prízemné. Na dolnom konci námestia rovnako.

V južnom domoradií dnešnej ul. SNP bol v polovici 20. storočia poschodový iba prvý dom - ul. SNP č. 35, vedľa ktorého na rohu s *Košickou* ulicou bola v 50. rokoch postavená bytovka, ktorej tretie podlažie svojou strohou hmotou, členením a širokými oknami rozpačito akcentuje pohľadovo exponované nárožie oproti *Immaculate*. Zástavba v tomto období na dnešnej Hviezdoslavovej ulici bola v zásade tiež prízemná s výnimkou viacerých domov s výškou a poschodového domu (or. č. 40) s barokovo-klasicistickou fasádou, podobnou tej na dome Kostolná 38. V severnej časti dnešnej ul. SNP je výškový reliéf uličnej zástavby trochu členitejší - domoradie prvých piatich domov od Mestského úradu je poschodové, za uskočením uličnej čiary pokračuje prízemný hospodársky trakt domu na SNP č. 29 a tri prízemné domy (s výškou rôzne upravenou). Za ďalším uskočením uličnej čiary nasleduje 9 dvojposchodových domov (ul. SNP 16-24), ukončených poslednými dvoma prízemnými domami tohto domoradia.

V dvoroch a záhradách meštianskych domov okrem tradičných prízemných stodôl (s pomerne vysokými strechami, tvoriacimi súvislý strešný reliéf stodolísk) nachádzame dvorové krídla po okrajoch parciel. Dvorové krídla v PZ sú takmer výlučne prízemné, tradične so strmšou pultovou strechou (35-45°). Poschodové dvorové krídla sú výnimočné - napr. na Požiarnickej 41 a 51, ktoré majú sedlovú strechu, avšak s nižším hrebeňom strechy ako uličné krídlo. Z postupne klesajúcej výšky objektov a ich striech v smere od ulice do dvora tvoria výnimku objemy tradičných sýpok (*sypancov*), ktoré uplatňovaním skladového poschodia typu „výšky“ vytrčajú z tradičného prízemného dvorového krídla do výšky aj pôdorysne - predstupujú pred fasádu krídla do dvora zhruba o pol až jeden meter.

Typické súvislé prízemné domoradia na hornom a dolnom konci šošovky boli v 2. polovici 20.

storočia nevhodne lokálne narušené v štyroch prípadoch poschodovými úpravami domov (novostavbami) kubickej formy, resp. nadstavbami domov, a to na ul. Mlynská 4 (viď obr. vľavo), na Kostolnej 2 a 6 a na ul. SNP č. 40.

F.1.6 Strešná krajina:

Strecha, nazývaná aj piata fasáda, od vzniku obydľia tvorí jeho neoddeliteľnú súčasť, a zároveň je ukončujúcim prvkom architektonického stvárnenia objektu. Jej hlavnou funkciou je ochrana pred poveternostnými vplyvmi, ktoré majú negatívny vplyv na stavebné konštrukcie. Strechy dotvárajú architektonický výraz samotného objektu či ulice, a ich súbory - tzv. strešná krajina - určujú aj vonkajší obraz historického sídla. Každé slohové a časové obdobie prináša konštrukčné a tvarové riešenie striech, ktoré je pre dané obdobie typické.

Charakteristika a vývoj strešnej krajiny je v prípade Spišských Vlachov v zásade rovnaký s vývojom striech v susedných spišských mestách - v Spišskej N. Vsi a Spišskom Podhradí, avšak s výnimkou početnosti striech provizórneho / popožiarového charakteru. V dávnejšej minulosti (do 19. stor.) v radovej meštianskej zástavbe prevládali strechy s hrebeňmi kolmými na os ulice a s drevenými doskovými štítmami s podlomenicami (orientovanými do ulice) a v menšej miere sa uplatňovali aj manzardové strechy (od pol. 18. stor. - hlavne nad širšími domami a na domoch zámožnejších majiteľov) - viď **obr. 2**. Dnes nemáme mnoho dokladov o výraze takýchto striech v meste, ale usudzujeme, že vyzerali rovnako ako strechy tohto typu v susedných mestách - ako ich poznáme z dobových fotografií. Jedna takáto strecha, hoc menšieho rozsahu, sa predsa len zachovala nad domom na Vajanského ulici č. 34 (viď **obr. 7**). Návrat k tomuto *archaickému* druhu zastrešenia objektov PZ v súčasnosti nie je žiaduci. Na strechách tradičných obytných domov v meste sa v dávnejšej minulosti užíval výlučne šindel, čo malo pri požiaroch za následok ničivé škody.

Vzhľadom na časté požiare v mestách dochádza v Uhorsku od polovice 18. storočia ku zmene tvarov a orientácie striech v súvislosti s protipožiarnymi predpismi Márie Terézie a jej syna Jozefa II.. Tie nariaďovali budovanie tehlových štítových murív, oddeľujúcich jednotlivé strechy, pričom sa orientácia kolmých hrebeňov menila na rovnobežnú s ulicou, v podkroviach sa objavuje keramická (tehlová) pôjdová dlažba. Preto je v súčasnosti najrozšírenejším zastrešením objektov radovej zástavby na Spiši **sedlová strecha s hrebeňom rovnobežným s uličnou čiarou**. Najčastejším sklonom uličných striech na fotografiách spred požiaru z roku 1924 vo Vlachoch je sklon okolo 30° - 35°. Typickou strešnou krytinou tohto zastrešenia bola a je pálená škridlľa (hladká ťahaná - zv. *bobrovka*, a razená s plytkým dvojžliabkovým profilom), neskôr nahrádzaná „falcovaným“ (pozinkovaným, alt. zinkovým, výnimočne medeným či oloveným) plechom, spájaným v pásoch na drážku. Plechová krytina, ktorá sa rozšírila pri úpravách po 2. svetovej vojne, má v území skôr utilitárny charakter a v súčasnosti v PZ pokrýva odhadom až 40 % striech. Začiatkom 20. storočia bola druhová skladba krytín rozšírená o *eternit* – azbestocementové šablóny so štvorcovým formátom a kladením na koso (diagonálne), ktorý má svoje menej početné zastúpenie aj v PZ SpV. U AZC-krytiny sa tradične uplatňoval klad šablón do

dvojfarebného geometrického vzoru.

Po rozsiahlom požiari v roku 1924, ktorý pohltil takmer všetky strechy na území dnešnej PZ, boli viaceré strechy meštianskych domov obnovené narýchlo iba provizórne, často z menej kvalitného reziva (guláčov, zle odkôrovaného dreva), lapidárnej hambáľkovej konštrukcie bez náročnejších tesárskych spojov a v niektorých prípadoch aj s plytkým sklonom strechy, či pultovou konštrukciou na mieste pre sedlovú strechu. Na viacerých objektoch sú tieto **popožiarové provizórne strechy** zachované dodnes - a po ich individuálnom posúdení je v zásade žiaduce ich tvar revidovať. Z hľadiska ochrany pamiatkového fondu možno dôraz na fyzické zachovanie autentickej hmoty týchto provizórnych krovov v zlom stavebno-technickom stave a najjednoduchšej konštrukcie vo všeobecnosti považovať za neopodstatnený.

Nad úzkymi dvorovými krídlami dnes výrazne prevládajú **strechy pultové**, chránené pred prípadným požiariom od suseda murovaným štítom, presahujúcim hrebene aj bočné kraje krytiny strechy. Charakteristickým zastrešením stodôl sú symetrické sedlové strechy s hrebeňom v pozdĺžnej osi objektu. Pôvodne pravdepodobne drevená šindľová krytina bola u stodôl nahradená rôznorodou, najmä pálenou škridľou a eternitom.

Protipožiarne štíty a múry (v spišskom nárečí zv. *fajermúry*) sa od 19. storočia stali určujúcim prvkom strešnej krajiny. Štítové múry kopírovali obvod parcely, boli celistvé – bez

otvorov - a chránili jednotlivé stavby pred šírením požiaru. Sú prejavom funkčnosti, vyplývajúcej zo starostlivo nastavených a dodržiavaných protipožiarnych *tereziánskych* či *jozefínskych* predpisov. Príznačná je pre ne úprava jadrovou nehladenou, väčšinou len hrubo zatieranou omietkou, prípadne boli ponechané v režnej neomietanej podobe – a vždy bez architektonického členenia. Murované štítové múry, vzhľadom na ich primárnu protipožiarnu funkciu, nemožno považovať za fasády a ich farebné zjednocovanie s fasádami je zásadnou metodickou chybou. **Zachovávanie výrazu a skladby typických murovaných štítových múrov má pre zachovanie tradičného obrazu objektov - v systéme ochrany pamiatkového územia PZ - mimoriadny význam, a to nielen pri obnove pôvodných objektov, ale aj pri novej výstavbe.** Z mnohých štítových múrov po asanácii dvorových krídiel ostali len torzá v podobe kamenných a tehlových medziparcelačných múrov. U provizórnych striech a striech stodôl sú časté aj drevené doskové štíty (napr. ul. SNP č. 5), väčšinou s vertikálne kladenými doskami na tupý zraz. Doskové štíty najmä u hospodárskych stavieb a na koncoch dvorových krídiel majú v PZ SpV svoje miesto - je teda žiaduce ich rešpektovať, udržiavať a obnovovať.

Vikiere v dnešnom ponímaní sa v minulosti v prostredí Spišských Vlachov nevyskytovali. Časté však boli tzv. **nakladacie (transportné) vikiere** na hospodárskych krídlach a remeselníckych domoch, ktoré umožňovali pohodlný transport surovín (seno, drevo) do podkrovia - mali drevenú subtílnu stĺpikovú konštrukciu s pultovou alebo sedlovou strieškou, doplnenú rumpálom. Funkčným, ale aj umelecko-remeselným prvkom, uplatňujúcim sa v strešných rovinách, sú už len sporadicky zachované vetracie vikiere malých rozmerov: plechové vetráčky rôznych oblých tvarov (s dekoratívnym lemom po obvode) alebo plytké drevené pultové.

lokálne obmieňaná razená škridla s plytkým dvojžliabkovým profilom na tradičnej stodole a *eternitová* diagonálne kladená krytina s už ťažko čitateľným tradičným kladačským vzorom

rôzne typy autentických štítov

Neodmysliteľným funkčným, ale aj architektonickým prvkom striech boli komíny, odvádzajúce dym z priestoru čiernej kuchyne, ktorá bola typickou súčasťou domu - predovšetkým hlavného objektu. Komínové telesá sú charakteristickým a malebným prvkom strešného reliéfu historických sídiel. V minulosti sa hlavice komínov menili a rôzne tvarovali. Na základe dobových

fotografií poznáme pre PZ SpV typický hranolovitý omietaný komín s niekoľkými priamymi rímsičkami na hlavici, ktorá nebývala krytá strieškou. Taktiež poznáme komín tehlový neomietaný s hlavicom sedlového tvaru - krytou škridľami a s párom obdĺžnikových prieduchov na každej strane hlavice - viď Jilemnického 20. Bežne sú zachované aj komíny z režnej tehly jednoduchého hranolového tvaru. **Všetky komínové telesá v historických objektoch (nielen kat. A) majú byť predmetom ochrany** s potenciálom na umiestnenie technických rozvodov či ventilácie domov pri budúcich obnovách a rekonštrukciách v prípade, že už neslúžia pôvodnému účelu.

detaily striech a typickej komínovej hlavice (vľavo) - pred. r. 1913

Zatiaľ čo v minulosti súviseli úpravy zastrešenia najmä s požiarmi, pričom dožitá škridľa sa vymieňala väčšinou iba lokálne a preskladávala sa pri hrebeni a okrajoch, v súčasnosti sa strešná krajina čoraz viac mení v súvislosti s vytváraním obytných podkrovií a zjednodušovaním prvkov striech pri utilitárnych opravách. V ostatných desaťročiach zaznamenávame **viaceré negatívne zmeny v strešnej krajine** PZ, ako napr. výber netypických krytín: asfaltových povlakových krytín (zv. aj *kanadský* či *bonský šindel*), trapézových profilovaných plechov, vizuálne nekvalitných lacných plechových krytín, imitujúcich skladbu keramickej krytiny, ďalej keramicnú krytinu cudzorodých tvarov, povrchovej úpravy a farebnosti (menovite čiernej); taktiež negatívne hodnotíme nadmerné a hrubo spájané oplechovanie častí striech a štítových murív, odstraňovanie komínov, zjednocovanie (znižovanie) štítových múrov do súvislej roviny so strešnou krytinou, alebo aj husto osadzované strešné okná. **Za najnevhodnejšie však považujeme tvarové zmeny autentických striech** - budovanie tvarovo netypických a najmä nadrozmerných pásových vikierov, ako aj celkovú zmenu tvarov striech - dvíhanie striech za účelom maximalizácie využitia podkrovia, prehnané vykladanie striech od roviny fasády, ukončovanie vyloženej časti striech bez vodorovného záklopu, a i.. Okrem zániku tradičných krovových konštrukcií a ich náročných remeselných detailov majú takéto zmeny za následok aj devalváciu strešnej krajiny ako charakteristickej pamiatkovej hodnoty PZ SpV.

Od nastúpených degradačných trendov v zmenách strešnej krajiny v PZ SpV je nevyhnutné ustúpiť v záujme zachovania jej autentického charakteru - rámcovo vo výraze z obdobia r. 1850 – 1950 tak, ako je popísaný a vyobrazený vyššie. Ešte páľčivejším problémom a výzvou na najbližšie roky - nielen strešnej krajiny PZ, ale aj samostatných objektov - je pomerne zlý stavebno-technický stav veľkého počtu striech, dožívania krytín a početné defekty strešných plášťov nevyužívaných objektov, ktoré majú za následok aj zásadné poruchy murovaných konštrukcií pod strechami.

typický strešný reliéf PZ Spišské Vlachy v severnej časti domoradia ulice SNP (2014)

F.1.7 Architektonické, umelecko-remeselné a výtvarné hodnoty objektov PZ

Najpočetnejším typologickým druhom, zastúpeným v PZ SpV, je tradičný radový prejazdový a prechodový meštiansky (resp. remeselnícky) dom - najčastejšie postavený ako prejazdový dvojtrakt s trojosovou fasádou alebo trojtrakt so štvorosovou fasádou. V krajných polohách námestia sú početnejšie prízemné prechodové domy s pôvodne trojosovou (dnes častou len dvojosovou) fasádou. Ojedinele tam, kde došlo k stavebnému zlúčeniu dvoch starších domov, nachádzame aj domy širšie - s piatimi či šiestimi osami uličnej fasády - napr. SNP 19, Požiarnická 49. S výnimkou nastarších stavebných fáz k hromadnej výstavbe takýchto murovaných radových domov dochádza v období renesancie (16. - 17. storočie) a v krajných polohách šošovky aj neskôr - v 18. až v 1. pol. 19. storočia.

V pivničných priestoroch najstarších domov nachádzame odhalené stredoveké murivá, neskorogotické a renesančné neomietané valené klenby, častokrát aj s maltovými otlakami primárneho debnenia. V pivnici domu ul. SNP č. 20 je zachovaný aj kamenný gotický lomený portál. Na prízemíach, najmä v prejazdoch, nachádzame rôzne archaické úpravy podláh - hrubé fošňové, drevené tzv. špalíkové, valúnové či dlažby, skladané z mohutných nepravidlených kamenných platní. Významné hodnoty meštianskej architektúry mesta tvoria stropné konštrukcie

- drevené profilované trámové stropy a rôzne typy klenieb. Okrem najstarších valených klenieb to sú veľmi početné klenby renesančné hrebienkové, klenby lunetové a klenby mladšie (klasicistické) korýtkové, pruské či segmentové. Práve na klenbách a profilovaných trámoch stropov sa v prostredí mesta uplatňovala interiérová slohová výzdoba najvýraznejším spôsobom. Zaiste najvýznamnejšie pamiatkové hodnoty v tomto smere predstavuje **súbor renesančných hrebienkových klenieb s unikátnou ornamentálnou plasticke vystupujúcou štukatúrou – inšpirovanou ornamentikou typu *beschlagwerk*** (viď obr. vľavo). Objavuje sa v reprezentatívnych miestnostiach a aj v prejazdoch meštianskych domov -

napr. v dome Požiarnická 40 a Kostolná 38. Tento súbor je predbežne spájaný so stavebnou

aktivitou po veľkom požiari v roku 1666 **(3.6)**. Jednoduchšia plastická výzdoba klenieb sa však uplatňovala aj v 18. a 19. storočí vo forme vrcholových ružíc, plastických zrkadiel či rámov - napr. vo vrchole pruskej klenby na Kostolnej 32 s vročením roku 1776. Zatiaľ ojedinelým nálezom plošnej maľovanej výzdoby bola neskororenesančná výzdoba uličnej fasády zaniknutého meštianskeho domu na Kostolnej č. 33 (prelom 17. a 18. stor.) - vyhotovená technikou secco voľným maliarskym rukopisom s vegetabilnými motívami vo valéroch sivých odtieňov, čiernej a bielej **(3.9)**.

V domoch ďalej nachádzame rôzne hodnotné prvky kamenárske a stolárske – výplne okien a dverí, presklené priečky, drevené výplne odkladacích stenových výklenkov / ník (ľudovo zv. *almary*) profilované zárubne, kamenné ostenia a pod.. Z kamenných prvkov sa tu nachádzajú zachované kamenné šambrány okien s profilovanými rímsami (napr. Požiarnická 40, katolícka fara, zo štuku ul. SNP 24) – z obdobia renesancie až baroka. Architektonicko-historicky hodnotné sú aj prvky keramické (kachľové pece či vzorované tzv. *keramitové* dlažby) a kovové (napr. kované mreže, plechové dvere, dvernice či okenice), prevažne z obdobia 18. a 19. storočia.

Prirodzene sa najvýznamnejšie umelecké hodnoty v PZ SpV koncentrujú v sakrálnych objektoch. Farský kostol sv. Jána Krstiteľa vyniká v regionálnom kontexte unikátnym neskorobarokovým zariadením, umiestneným v neskorogotickom trojlodňovom priestore typu pseudobaziliky - zaklenutom plytšie vzopätými rebrovými klenbami. Čo do rozsahu je to po bazilike sv. Jakuba v Levoči druhý najväčší kostol na Spiši. V interiéri kostola nachádzame viaceré štýlové vrstvy – gotické kamenné prvky a časť mobiliáru (kovová krstiteľnica, pôvodne gotické neskôr barokizované stallá), klasicistické dvere, a komplexne zreštaurovaný výtvarne bohatý ucelený súbor retábulových neskorobarokových oltárov s prvkami rokoka, pochádzajúci zo zač. 2. pol. 18. storočia od Dionýza Riesmayera. Evanjelický kostol je typickým reprezentantom tolerančného kostola v štýle barokového klasicizmu s mladšou vežou z obdobia klasicizmu. Má zachovaný barokovo-klasicistický mobiliár (lavice, oltár, organ) s neskoršími doplnkami z doby historizmu (krstiteľnica, kazateľnica). Bývalá radnica / Malý kostol vyniká zachovaným skriňovým neskorogotickým hlavným oltárom, maľovaným dreveným stropom a emporou vo svätyni, ako aj malebnou romantickou úpravou veže s drevenou ochodzou. Kompozičným akcentom priestoru námestia je barokový Mariánsky stĺp s balustrádovým oplotením – dnes prezentovaný v kópii.

hlavná loď farského kostola sv. Jána Krstiteľa

loď evanjelického kostola

Spoločným znakom pre fasády všetkých období v prostredí PZ SpV je **charakter tzv. omietanej architektúry** - vo všetkých slohových obdobiach sa povrch fasád upravoval takmer výlučne na báze maltových / štukových technológií s príslušným výrazom a profiláciou pre tenktorý sloh. Výnimkou sú iba štítové / medziparcelačné múry, ktoré často ostávali v režnej úprave muriva. Do záveru 19. storočia sa omietaná úprava tradične používala aj na **sokle fasád**. V 20.

storočí sa v úrovni soklov začalo uplatňovať aj režné škárované murivo (napr. Jilemnického 1, budova MŠ na ul. SNP 38), väčšie travertínové platne so zdrsneným povrchom spolu s kuželovitými okopníkmi (napr. ul. SNP 15) a v prípade tradicionalistickej úpravy budovy Mestského úradu sa uplatnil aj vysoký obklad sokla z leštených travertínových platiní. Predsadený autentický obklad sokla z masívnych platiní nachádzame taktiež na fasádach domov Kostolná 11 a 12, ktoré sú však prezentované v omietanej úprave.

Fasády historických domov sú tradične nositeľom najcharakteristickejších slohových znakov a zároveň sú aj najvýraznejšou súčasťou uličného interiéru, pričom sú definované svojou podlažnosťou, slohovým tvaroslovím, počtom osí, tvarom a situovaním vstupu, resp. portálu, typmi okien a brán, typmi ich výplní, farebnosťou, spôsobom riešenia parteru a sokla fasád, vzťahom k napojeniu strechy, atď.. S výrazom fasád úzko súvisia aj ich umelecko-remeselné či výtvarné historické prvky: mreže, zábradlia, rôzne kované konzoly, kamenné prvky ostení, pamätne tabule a iné.

Vybrané typy tvaroslovných úprav uličných fasád v PZ

Kostolná č. 38 - SNP č. 18 - Požiarnická č. 40 - Kostolná č. 5 - Kostolná č. 20 - Kostolná č. 11

Štýlovo najnáročnejšie stvárnené sú fasády so zachovaným plošným slohovo jednotným tvaroslovím – patrí sem najmä neskorobaroková fasáda domu na Kostolnej 38 (datovaná rokom 1780) a štýlovo príbuzná fasáda domu na Požiarnickej 46. Výrazná je aj historizujúca štýlová vrstva, ktorú reprezentujú historizujúce fasády s uplatnením kvádrovej rustiky na ul. SNP 18, 28 a Kostolnej 11, 12, alebo aj romantizujúca fasáda s prvkami neogotiky na Kostolnej 37. Najčastejšou autentickou tvaroslovnou úpravou fasád v PZ je však skromnejšia úprava štukovým tvaroslovím uplatňujúca na pasívnej ploche fasády profilovanú korunnú rímsu (u poschodových domov aj štíhlu kordónovú – Požiarnická 44) a výraznejšie šambrány okien (prípadne aj portálu) - napr. Kostolná 20 a 30, ul. SNP 15. V období 2. pol. 19. storočia bola táto výzdobná schéma často doplnená aj o zdobnejšie štíhle pilastre - napr. ul. SNP 42, Vajanského 13. Inou príznačnou úpravou fasád z 1. pol. 19. storočia bolo strohé členenie fasád hladkými lizénovými rámami, ktoré dnes nachádzame na Požiarnickej 40, ul. SNP 24 a mimo PZ na ul. Vajanského 46 a 52. Secesia na zač. 20. storočia sa uplatnila v meste iba okrajovo. Motívmi skôr charakteru ľudovej secesie obohatila výrazy fasád o prvok režných kamenných soklov, o motívy geometrických či florálnych

ornamentov na širších pilastroch, šambránach či korunných pásoch a prvkom geometrizovaných parapetných rámov – napr. na fasáde domu Kostolná 5 a najvýtvarenejším spôsobom na malebnej fasáde domu Jilemnického č. 24 (mimo PZ).

Po polovici 20. storočia v súvislosti s modernizáciou bytového fondu v meštianskych domoch prešli viaceré domy výraznými úpravami, ktoré nerešpektovali ich historický charakter vo viacerých aspektoch. Okrem vnútorných / interiérových zmien paušálne dochádzalo k redukcii historického tvaroslovia uličných fasád – boli odstraňované rímsy, pilastre, lizénové rámy, pôvodné omietky, historické okná a pod.. Na mieste tradičných dvoch vertikálne komponovaných okien sa štandardne osádzali unifikované široké okná *panelákového* výrazu. V období 60. - 80. rokov sa fasády štandardne upravovali cementovou hrubozrnnou omietkou (sivou, výnimočne farbenou - napr. ul. SNP 49), tzv. *brizolitom* súběžne s lesklým keramickým obkladom (zv. *kabrinec*), ktoré svojou uniformitou pôsobia cudzorodo v prostredí historickej architektúry mesta a navyše negatívne ovplyvňujú vlhkosťný režim stavieb svojou nepriedušnosťou. Okrem kabrinca sa sokle fasád obkladali v tomto období aj nehistoricky pôsobiacim travertínovým pravouhlo rezaným obkladom z menších leštených platní – napr. SNP 16, 17, 51, 52. Je svojím spôsobom šťastím, že nevhodné úpravy spreď roku 1990 sa často nedotkli historických brán, ktoré ostali v redukovaných fasádach zachované *in situ*.

Po roku 1990, resp. 2000 sa realizovalo niekoľko nevhodných (neodsúhlasených) úprav tradičných vstupov (brán prejazdov) a to zmenou polohy a tvaru vstupného otvoru alebo jeho zasunutím hlbšie do prejazdu (napr. Kostolná 14 a 15). Taktiež sa začala pri premalbách a zatepľovaní fasád užívať dominantná až agresívna farebnosť (Kostolná 6, ul. SNP 23 a 26) a neproporčné či nekontextuálne farebné kompozície alebo výzdobné prvky na fasádach (ul. SNP 42, Hviezdoslavova 3). Problémom sú rovnako ako v iných pamiatkových územiach neodsúhlasené výmeny okených výplní oknami nevhodnej plastovej konštrukcie - cudzorodého výrazu a zjednodušeného masívneho tvaru i členenia - ďalej obľuba v používaní štruktúrovaných stierok či nástrekov soklov (tzv. *marmolit*) a rôznorodých umelých katalógových výrobkov falšujúceho výrazu, najmä betónových tvaroviek, imitujúcich kameň. Dnes môžeme konštatovať, že menované degradačné úpravy - z pohľadu autenticity meštianskej architektúry - za ostatných 50 rokov vo väčšej či menšej miere devalvovali výraz uličných fasád približne polovice historických domov v PZ.

V rámci celkového hmotového riešenia fasád je nutné vyhodnotiť, že v PZ SpV sa balkóny, loggie alebo arkiere u meštianskej architektúry v zásade neuplatňovali. Autentické balkóny nachádzame len u mladších objektov tradicionalisticky viazanej moderny - na kultúrnom dome a na Mestskom úrade. Novovybudované loggie na upravených starších objektoch (napr. SNP č. 40 a 41, Mlynská 4) teda považujeme za nekontextuálne riešenia - za prvky v rozpore so stavebnou tradíciou meštianskeho domu PZ SpV. Taktiež tradičné pavlače u typických meštianskych domov v PZ SpV dnes v zásade nenachádzame.

Tradične architektonicky aj umelecko-remeselne najnáročnejším prvkom fasád býval **portál a jeho brána** do prejazdu (zv. aj *dufart / durchfahrt*), v prípade prechodových domov to boli **uličné vstupné dvere**. V PZ SpV sa na priechodoch zachovalo vyše 30 autentických historických brán, resp. dverí. Najväčšie z nich sú barokové výplne zvlakovej konštrukcie s diagonálne kladeným (rybinovým) plastickým doštením na Požiarnickej 42, Kostolnej 38 (dat. 1780), na evanjelickej fare a vo východnej bráne areálu farského kostola – rámcovo z 2. pol. 18. stor. Mimoriadne hodnotné sú aj brány klasicistické a historizujúce rámovej konštrukcie – napr. Požiarnická 45, 56, 59, 62, ul. SNP 18,49, a neogotická brána domu Kostolná 37. Za hodnotné relikty považujeme zriedkavo zachované pôvodné svetlíky starších brán – napr. u domu na Požiarnickej 41 a na ul. SNP 33. Ojedinelým dokladom popožiarových provizórnych úprav sú brány lapidárnych doskových konštrukcií v portáloch domov na Požiarnickej 44, 46 a na ul. SNP 14. Napokon remeselné zručnosti a zmysel pre vyváženú kompozíciu dokladujú aj mladšie medzivojnové brány: väčšinou mnohokazetové s presklenými svetlíkmi – napr. ul. SNP 5, Jilemnického 1, 2 či secesne ladená brána materskej školy na ul. SNP 38.

typy hist. brán v PZ : Požiarnicka č. 42 (barok) - Požiarnicka č. 56 (klasic.) - SNP č. 5 (funkcio.) - SNP č. 49 (histor.)

evanj. kostol (klasic.) - Požiarnicka č. 44 (prov.) - areál farského kostola (barok - revers) - Kostolná č. 12 (histor.)

V PZ SpV nachádzame viaceré typy historických **okenných výplní**, pochádzajúce od polovice 19. storočia až po obdobie funkcionalizmu. Časté sú typologicky klasicistické okná dvojité viactabuľkové von-a-dnu otvárateľné, so subtílnymi rámami, uzatvárané obrtlíkmi, osadené v líci fasády - napr. Kostolná 12, Požiarnická 47, či okno s ešte rohovníkovými závesmi na Kostolnej 30. Najčastejším typom sú okná historizujúce (prelom 19. a 20. stor.) dvojité „kastlovej“ dovnútra-otvárateľnej konštrukcie, v tvare „T“ alebo „+“, s pevným profilovaným priečnikom (často so zubozom či perlovcom) a s charakteristicky zdobenou krycou lištou okenných krídiel (delená na pätku, driek a hlavicu) – najzaujímajšie u domu ul. SNP 42, Požiarnická 40, 48, 59, Kostolná 5 a 31. Zriedkavo sa zachovali aj staršie - typologicky barokové -

výplne osadené v hĺbke ostenia, napr. na poschodí priečelia domu na ul. SNP 24, či u hospodárskych dvorových objektov.

Všetky zachované autentické historické dvere, brány a okná z predmodernistického obdobia, a výberovo aj z obdobia funkcionalizmu je potrebné považovať za nenahraditeľné a ohrozené súčasti uličného interiéru a jednotlivých objektov v PZ - s výnimočnou pamiatkovou hodnotou dokumentačnou, architektonickou, výtvarnou, technickou alebo umelecko-remeselnou, ktoré je predovšetkým potrebné zachovávať v ich pôvodnej hmote a „in situ“ (na ich pôvodnom mieste).

F.1.8 Prvky uličného interiéru a parteru:

Uličný interiéru pamiatkovej zóny predstavuje celý súbor prvkov - okrem prvkov bohato zastúpenej zelene (viď kap. F.1.9) a architektúry domov, vymedzujúcich ulice i námestia (fasády a ich prvky - viď kap. F.1.7), to sú: spevnené plochy komunikácií a chodníkov, ich dlažby, oplotenia, uličné osvetlenie a ďalšie prvky technickej infraštruktúry, prvky drobnej architektúry, mestského mobiliáru a ostatného vybavenia, ako napr. umelecké artefakty, pamätníky, letné terasy a sedenia, poklopy, domové značenie, koše či lavičky, ktoré sa spolupodieľajú na obraze uličného interiéru pamiatkovej zóny. Komplex súboru prvkov uličného interiéru napokon predstavujú aj informačné, reklamné a propagačné zariadenia či reklama a nevyhnutné - často rušivé - technické zariadenia a dopravné značenie.

V porovnaní so súčasným stavom prešla za uplynulé poldruha storočie výraznou zmenou celá plocha námestia, jeho severné pokračovanie, priestor niekdajšej Novoveskej a Košickej, ako aj priestory a zástavba na pravom brehu Žehrice. V intraviláne mesta bola pred storočím jedinou riadne vystavanou komunikáciou s povrchom, spevneným štetovaným kameňom a odtokovými rigolmi - tzv. štátna cesta - pomenovaná v úsekoch PZ ako Košická ul. a Hlavná ul. (v roku 1926). Cesta do Spišskej Novej Vsi mala charakter obyčajnej (prašnej / makadámovej - ?) cesty bez priekop. Ostatné ulice a priestranstvá, vrátane námestia v južnej polovici (Kostolná ul. a SNP), mali ešte v roku 1901 prevažne štrkovo-hlinitý prašný povrch, čo však nevylučuje v dávnejšej minulosti dláždenie trhových plôch alebo priestoru okolo evanjelického kostola valúnovou či štetovanou dlažbou. O niečo neskôr sa však zmenila nielen úprava povrchu ciest náhradou nedláždených hlinitých povrchov s menším a zrejme nesúvislým podielom štrku (ako to dokladajú historické pohľadnice z prvých desaťročí 20. stor.), ale aj celková morfológia tohto terénu v prospech vyrovnaných plôch s podstatne väčším zastúpením komponovanej zelene na verejných

priestranstvách. Zmenu v tomto zmysle zachytáva už reambulovaná katastrálna mapa z rokov 1944-1947, zaznamenávajúca už dnešné plošné riešenie námestia od križovatky po južný koniec (dnes Kostolná ul. a južná časť ul. SNP), ktoré sa udialo pravdepodobne ešte pred 1. svetovou vojnou, aj keď výsadba stromov musela pochádzať už z 80. / 90. rokov 19. storočia, a za evanjelickým kostolom aj skôr. Z blízkosti križovatky pritom odstránili mestskú studňu (pred domom ul. SNP č. 37), od ktorej sa južným smerom v celej dĺžke tiahol výrazný odtokový rigol a celé priestranstvo zjednotili aj vyrovnaním a spevnením povrchu kamennou drťou - spôsobom v tom čase obvyklým - podľa dobovej pohľadnice z roku 1915. V celom priestore námestia a jeho severného pokračovania zachovali v upravenej ploche štvorcovej dispozície barokovú Immaculatu.

uličný interiér južne od stredu námestia na zač. 20. storočia

Okrem úprav ciest a verejných (tržničných) priestranstiev sa v minulosti speveňovali najmä **chodníky pred domoradiami**. Pravdepodobne od 90. rokov 19. storočia za pomerne krátky čas Mesto vybudovalo pred väčšinou domoradi súvislé chodníky z masívnej travertínovej dlažby z pravouhlých štiepaných kamenných platní o hrúbke až 10 - 15 cm, kombinovanej s odtokovými vyzĺabnými platňami pod dažďovými zvodmi, ktoré sa dochovali dodnes. Dlažba je kladená v pásoch rôznej šírky (od cca 25 - 75 cm), pochôdzna plocha platní je rovná so zdrsneným štokovaným (protiškmykovým) povrchom, spodná plocha platní je len hrubo opracovaná. Do vytvorenia asfaltových ciest ulice pretínali aj priečne / prepovacie chodníčky zo zrejme rovnakých kamenných platní.

Na Spiši sa tento typ dlažby zvykne označovať ako tzv. „*židovská dlažba*“ - azda podľa príslušnosti niekdajších majiteľov tunajších závodov na spracovanie travertínu z Dreveníka. Tieto **travertínové chodníky** sa stali nielen v Spišských Vlachoch určujúcim prvkom pre charakter uličných interiérov. Vo viacerých mestách na Spiši (napr. aj v susednom Spišskom Podhradí) je tento typ dlažby dodnes autentickou zložkou ich *genia loci* – ducha miesta. Dnes je tradičná travertínová dlažba v Spišských Vlachoch ucelene zachovaná na ul. SNP č. 36-53, Kostolnej č. 1-24, na Vajanského ulici a po obvode farského kostola, fragmentárnejšie je zachovaná na ul. Jilemnického 1-21 a na bývalej Malej ulici. Ako naznačuje škica z roku 1912 (**obr. 7**) u chodníkov dlažba z pravouhlých platní vystriedala zrejme dlažbu staršiu z rozmerných platní nepravidelného tvaru, ktorej podobnú vo fragmente dnes nachádzame pred domom na Mlynskej č. 2 či Jilemnického č. 29.

Novšie úpravy cestných komunikácií asfaltom (po pol. 20. stor.) odstránili prašnosť – najmä na Vajanského ulici (v jej južnej časti) však pri tom došlo k neúmernému navýšeniu nivelety cesty. V rokoch 2010 – 2012 pri komplexnej rekonštrukcii časti verejných priestranstiev boli tradičné chodníky nahradené novou travertínovou dlažbou z hladko rezaných tenších dosiek (ktoré boli rezané aj z pôvodnej masívnej dlažby chodníkov) menších rozmerov - pomerne veľkomestského

výrazu. V miestach prejazdov je nová travertínová dlažba prerušená pásmi z čadičovej drobnej kocky. V okolí vybudovanej kruhovej križovatky bola použitá aj bežná betónová dlažba malých rozmerov.

tradičná travertínová dlažba chodníkov z masívnych pravidelných platní

Oplotenie sa na ploche šošovky a na uliciach v rozsahu PZ, s ohľadom na charakter kompaktnej uličnej zástavby, v zásade neuplatňuje. Výnimku tvoria krátke úseky mladšej zástavby a prelúk na severnom konci ul. SNP a na Mlynskej ulici. Pre tieto úseky je tradičné (polo)priehľadné stredne vysoké (v. 100 – 150 cm) oplotenie z dreva (latové, doskové) alebo oplotenie kovové (tyčové či pletivové), kombinované s nízkou murovanou podmurovkou a ojedinele aj s murovanými piliermi. Takéto oplotenie je vo Vlachoch typické pre uličné predzáhradky povojnovej individuálnej rodinnej zástavby mimo plochy PZ. V rámci PZ rušivo pôsobí najmä vysoké oplotenie materskej školy z vlnitého plechu na rohu ul. SNP a Mlynskej. Atypickou formou oplotenia v PZ je baroková balustrádová ohrada Mariánskeho stĺpu.

Charakteristickým historickým typom oplotenia v PZ sú však medziparcelačné kamenné múry (ojedinele zmiešané - kombinované s tehlou), uplatňujúce sa pri oddelení pozdĺžnych stredovekých parciel uličnej zástavby, ktoré sú priamym dokladom vývoja meštianskeho domu v PZ. Viaceré z týchto múrov sú pozostatkami zaniknutej historickej dvorovej zástavby. V koncových polohách dvorov a tam, kde medziparcelačný múr zanikol, sa dnes prevažne uplatňuje oplotenie novoveké, rôznorodé, mnohokrát účelové a nízkych architektonických kvalít - vlnitý plech, betónové neomietané tvárnice, prefabrikované plotové tvarovky a pod. - ktoré v zásade degradujú pamiatkové hodnoty PZ a ich prezentáciu. Dojmom falošnej historicity až gýčovito vyznievajú aj zatiaľ zriedkavé kované brány a ploty pseudohistorických tvarov (hoc materiálovo ušľachtilé). Tradične sa v týchto polohách používalo oplotenie drevené - plné doskové alebo latkové.

Zaujímavý a dôležitý prvok uličného interiéru v minulosti tvorili verejné **mestské studne** s rumpálom, a od zač. 20. storočia aj verejné pumpy na požiarnom vodovode (?). Dnes je romanticky prezentovaná historická studňa na Hviezdoslavovej ulici a vo viacmej autentickom stave sa nachádza kamenná studňa pred domom na Včelnej č. 2 - tesne za hranicou PZ.

Výrazným prvkom uličného interiéru mesta sa od zač. 20. storočia postupne stali **stĺpy rôznej technickej infraštruktúry** – verejného osvetlenia, elektrického, telegrafného a neskôr telefónneho vedenia a obecného rozhlasu. V 20. rokoch 20. storočia boli na uliciach vztýčené drevené stĺpy z guľatiny - elektrického a telegrafného vedenia. Uličné osvetlenie bolo pritom integrované na stĺpoch elektrického vedenia - malo charakteristické lampy na oblúkových

konzolách. Historizujúce liatinové lampy sa v Spišských Vlachoch v minulosti neuplatnili. Krátko po vojne bolo elektrické vedenie rekonštruované - vzniklo vzdušné káblové vedenie na oceľových nástrešníkoch a konzolách, ktoré je v istých úsekoch funkčné dodnes a v úsekoch mimo radovú zástavbu je doplnené mladšími betónovými stĺpami. Stav typických kovových nástrešníkov / konzol, pôvodne integrujúcich aj **uličné osvetlenie tanierovej formy na oblúkovej konzole** (zachované napr. na dome Jilemnického 1 a Hviezdoslavova 8), je dnes už na hranici životnosti a pôsobí rušivým dojmom. Toto technické riešenie však môžeme považovať za ulicotvorné - dotvárajúce svojším spôsobom kolorit uličných domoradií. Aktuálne distribútor elektrickej energie projekčne pripravuje zrušenie tohto vzdušného vedenia na uliciach SNP, Hviezdoslavovej, Mlynskej a Jilemnického. V priebehu 2. pol. 20. storočia vzniklo verejné osvetlenie (spolu s vedením obecného rozhlasu) na oceľových stĺpoch typického strohého dizajnu z tohto obdobia, ktoré boli z väčšej časti nahradené pozinkovanými stĺpami unifikovaného neutrálneho dizajnu pri rekonštrukcii v rokoch 2010 - 2012. Telefónne vedenie je dodnes čiastočne vedené po tradičných drevených stĺpoch. Popísaná pestrá zmes vzdušných vedení (v rôznom stave rekonštrukcie a obmeny) celkovo spôsobuje nesúrodosť výrazu priestoru námestia a je výzvou pre nasledujúce roky koncepčne vyriešiť najmä systém verejného / uličného osvetlenia - ako možnosť kontextuálneho riešenia sa javí použitie pouličnej lampy s tanierovým tienidlom na drevených stĺpoch.

uličný interiér južne od stredu námestia v pol. 20. storočia

Negatívnym momentom prezentácie uličného interiéru PZ SpV, ale aj jednotlivých historických objektov je **početný výskyt skriniek technickej infraštruktúry** (prípojkových, meracích a pod.) na priečeliach domov. V rokoch 1985-86 bola vykonaná plynofikácia domov v strede mesta, v rámci ktorej sa skrinky plynových prípojok osádzali do pasívnych častí uličných fasád (s plynovým potrubím vedeným ku skrinke po fasáde) – našťastie toto nevhodné utilitárne riešenie sa nerealizovalo na architektonicky hodnotných / tvaroslovne profilovaných fasádach. Pri individuálnych úpravách napojenia elektriny v ostatnej dobe sa výrazne nevhodne ocitli elektro-skrinky priamo v portáloch fasád kultúrnych pamiatok (ul. SNP č. 17 a 18), kde degradujú autentický výraz, a aj hmotu historickej architektúry. Rušivo v uličnom interiéri pôsobia aj ďalšie prvky technickej infraštruktúry domov - rôzne skrinky sieťových vedení v zeleni a individuálne osádzané satelity, klimatizačné jednotky či antény, alebo lesklé kovové komíny / vývody technických zariadení na strechách a fasádach, orientovaných do verejných i poloverejných priestorov v PZ.

Vzhľadom na prevažne obytné využitie domov sa **reklama** v priestoroch PZ SpV zatiaľ neuplatňuje tak výrazne ako v iných pamiatkových územiach – napr. v Spišskej Novej Vsi či v Košiciach. Na Hviezdoslavovej ulici však pomerne živelne realizované reklamné prvky nevhodne devalvujú celkový výraz uličného priestoru – ide tu predovšetkým o celoplošné výlepy okien výkladov, nápisy a nápisové dosky nízkej kvality vyhotovenia či typografie, dominantnú farebnosť a reklamy, umiestnené v polohách, nerešpektujúcich architektúru či základné členenie fasád. Pomerne preexponované v historickom prostredí mesta pôsobí aj zvislé dopravné značenie (početnosťou a plošným rozsahom smerových tabúľ), osadené v súvislosti s novou kruhovou križovatkou.

Špecifický mestský interiér v rámci PZ predstavuje **mestský cintorín**, vymedzený historickým murovaným oplotením, so zachovanou drobnou historickou architektúrou (kaplnka, márnica, dve murované brány) a množstvom hodnotných sepulkrálnych objektov pestrej typológie – náhrobky s kovanými ohradami, kamenné aj odlievané náhrobníky, rôzne kríže, obelisky. Umelecko-historicky najväčšie sú dva prístenné náhrobníky so štukovou výzdobou. Súčasťou pamiatkovej hodnoty priestoru cintorína sú aj pôvodné trasy cintorínskych uličiek, ktoré si zväčšej časti zachovali aj autentický výraz vo svojom prirodzene nespevnenom, terénne zvlnenom povrchu.

F.1.9 Historická zeleň:

Na pamiatkovom území sa nenachádzajú samostatné prvky historickej zelene, vyhlásené za kultúrne pamiatky v zmysle ustanovení pamiatkového zákona. Všetky prvky zelene v ich plošnej a priestorovej štruktúre sú súčasťou systému zelene pamiatkového územia, alebo sa zeleň nachádza v areáloch jednotlivých NKP. Systém historickej zelene je ako celok jednou z pamiatkových hodnôt pamiatkového územia. Na ploche PZ tvorila komponovaná zeleň významnú súčasť celkového urbanistického konceptu pravdepodobne až od pol. 19. storočia, keď sa mesto po veľkom požiari v roku 1862 podujalo v rámci odstraňovania škôd zmeniť aj celkový vzhľad verejných priestranstiev, ktoré v tej dobe už neplnili úlohu trhového priestoru. Katastrálna mapa z roku 1868 - 1869 zobrazuje líniovú výsadbu stromov len v okolí evanjelického kostola, v nesúvislých radoch po oboch stranách hlavnej cesty (Vajanského ul.) a na oboch brehoch Žehrice. Sprievodnou zeleňou je na tejto mape akcentovaný aj Mariánsky stĺp, či kaplnka sv. J. Nepomuka. Mapa ešte zobrazuje sadovnícku úpravu v okolí dievčenskej školy / sirotinca v severnej časti PZ. Verejná okrasná zeleň na dnešnej Požiarnickej ulici a v okolí Malého kostola bola koncipovaná až pred 1. svetovou vojnou. Na prelome 19. a 20. storočia boli založené taktiež stromoradia na ul. SNP a Kostolnej.

Zeleň však bola v sídle významne zastúpená ešte pred komponovaním verejnej zelene -

úžitkové **ovocné a zeleninové záhrady** sú v sídle výrazne prítomné od jeho založenia až dodnes. V súčasnosti vyplňajú viac ako polovicu parciel typických meštianskych domov na západnej a severnej strane PZ. Analogicky s vývojom Spišskej Novej Vsi sa možno domnievať, že pestovateľské záhrady sa pred 19. storočím nachádzali aj na priestranstvách šošovkovitého námestia - prináležať mali tzv. **domkárom** (nemajetní poddaní - *želiari / hoferi / hoštáci*, ktorí nemohli vlastníť pôdu), ktorým Mesto poskytlo možnosť vybudovania malých *domkov* na mestskej ploche námestia - na tzv. *Strednom riadku* - spolu s drobnou záhradkou, často však iba s dvorom (*hofer*).

Historická mapa 1. vojenského mapovania z roku 1769 zobrazuje centrálnu zastavanú časť Mesta ešte bez zelene. Zelené plochy sú zobrazené v okolí Žehrice, meandrovito obtekajúcej cez sídlo. Išlo pravdepodobne o brehovú prirodzenú vegetáciu. Po obvode Mesta uzatvárali tradičné záhradné plochy parciel meštianskych domov. Na severnom okraji Mesta záhrady ukončoval viacmenej súvislý rad stodôl - stodoliská. Mapa katastrálneho zamerania z r. 1868 - 1869 detailne zobrazuje jednotlivé parcely záhradnej zelene, situovanej po obvode Mesta, značené písmenom "G" - *Garten*. Išlo prevažne o úžitkové záhrady, určené aj pre poľnohospodárske plodiny a hlbokú orbu - v zadných častiach domov s pravidelnou parceláciou a hospodárskymi drevenými stavbami. Brehová vegetácia okolo vodných tokov je už zakreslená detailnejšie. Vyznačené stromoradia (stĺpovité formy stromov) lemujú vodné toky. V centrálnej časti mesta sú zobrazené okolo evanjelického kostola stĺpovité formy stromov a okolo Mariánskeho stĺpa dva solitéry – ako grafická skratka komponovanej zelene. Koncom 19. a začiatkom 20. stor. založili stromoradia pozdĺž uličných línií medzi dnešnou Požiarnickou ulicou a ulicou SNP. Druhovú zloženie bolo v prevažnom zastúpení lipa malolistá (*Tilia cordata*) a lipa veľkolistá (*Tilia platyphyllos*). Pestovali sa s prirodzenými korunami bez orezov a tvarovania. Taktiež boli vysadené stromoradia, lemujúce dnešnú Hviezdoslavovu ulicu a južnú časť ul. SNP, ktoré boli tvarované orezom „na hlavu“. Stromoradie na Hviezdoslavovej ul. bolo vhodne znovuzaložené pri revitalizácii v r. 2012. Malebné stromodie pred domoradiím ul. SNP 38-53 zaniklo v 80. rokoch 20. stor. pri necitlivej výstavbe plynovodu v zelenom páse tohto stromoradia.

mladá parková úprava v polohe stredného riadku – severná časť námestia – okolo 1920

Po 2. svetovej vojne boli tradičné výsadby neúmerne a nekoncepčne zahusťované stromami a kríkmi cudzorodých druhov. Výsadby sa realizovali na celom území PZ - v uličných priestoroch a pri sakrálnej objektoch. Išlo o listnáče rôznych druhov a väčšie množstvo ihličnanov a jedincov rodu tuja, ktoré nezohľadnili historický kontext verejných

priestranstiev sídla, ani nároky adekvátnej prezentácie historických uličných interiérov.

Nosnými prvkami systému zelene v PZ SpV sú: uličné stromoradia v samostatných výsadbových misách alebo v líniových zelených pásoch; samostatné parkové dispozície ako malé sadovnícky upravené plochy v uličnom interiéri; sadovnícke úpravy mestského cintorínu a plošná a priestorová porastová štruktúra dvorov a záhrad. **Systém zelene v PZ nesie jednak mestotvorné (šošovka, ulice), ale aj rurálne (záhrady domov) znaky a celkovo sa významne podieľa na autentickom obraze sídla, v ktorom bola v minulosti jednoznačne diferencovaná komponovaná zeleň verejných plôch a úžitková zeleň záhrad, dotvárajúca polorurálny (polovidiacky) charakter sídla v širokej krajine.**

Jednotlivé zachované plochy s historickou komponovanou zeleňou sú v Zásadách definované ako Zeleň s pamiatkovou hodnotou. Celkovo bolo identifikovaných osem priestorov komponovanej historickej zelene a jedno plne zaniknuté stromoradie, hodné znovuzaloženia - ktorých prehľadný zoznam je spracovaný v **tabuľke TAB.5.2.8.** v grafickej časti Zásad. V tabuľke sú jednotlivé plochy komponovanej zelene stručne charakterizované spolu s ich pamiatkovou hodnotou a odporúčaniami pre ich adekvátnu údržbu a vhodnú úpravu, resp. aj korekciu v kontexte pamiatkových hodnôt PZ. Do tejto kategórie nepatria plochy záhrad meštianskych domov, ktoré ako zeleň s pamiatkovou hodnotou majú v priestore a obraze PZ osobitné postavenie, pričom sú integrálnou súčasťou zástavby Mesta od nepamäti - v tabuľkovej časti sa preto neuvádzajú.

Záhrady meštianskych domov a ich dvory ako osobitná kategória historickej zelene a priestorov sídla sú v Zásadách plošne taxatívne vymedzené šrafúrou **na výkrese D** (v grafickej časti) - a to na základe súčasného stavu poznania historického vývoja sídla - teda v rozsahu týchto záhrad i prislúchajúcich dvorov v minulosti a dnes.

Záhrady a dvory nielen meštianskych, ale aj rodinných domov a ostatných budov (ako fara či MŠ) v pamiatkovom území si vo svojom vývoji zachovávajú funkčno-účelový princíp existencie. Úpravy sú viazané na ich využívanie a v závislosti od spôsobu využívania sa aj menia. Vo väzbe na vstupy a priechodové chodby sú komunikačné trasy s rôznym povrchovým spevnením, najčastejšie je dnes uplatnený monolitický betón a betónové tvárnice a dlažby. Hodnotnými sú však ojedinele zachované kamenné dlažby: chodníky - z travertínových, príp. pieskovcoých platní. Ostatná zbytková plocha je plochou zelene s porastovou štruktúrou, závislou na veľkosti plochy, najviac sú zastúpené trávnikové plochy a nízke ovocné stromy či vyššie kry, na väčších záhradách majú svoje výrazné zastúpenie aj ovocné sady a pestovateľské či orané plochy. Len veľmi málo dvorov je upravených. Ak aj sú upravené, majú novodobý výraz a vo výsadbách sú tu zastúpené prevažne ihličnaté dreviny alebo prísne tvary drevín, a ich úpravy nezodpovedajú pamiatkovej hodnote územia. V zadných traktoch poväčšine ide o naturálnu zeleň bez pravidelnej údržby. Dvory sú z pravidla priamo prepojené so záhradami. Záhrady majú prevažne vidiacky charakter.

Vo dvoroch a záhradách pamiatkového územia však nie je určujúci spôsob využívania zelene, ale úroveň systematickej údržby všetkých typov zelených plôch. **Práve klasická kombinácia okrasnej časti s trávnikovými plochami, jednoduchého spevnenia komunikačných trás, prítomnosť pestovateľských plôch a ovocných stromov** (viď požiadavka bodu 8 kap.G.8.2) **vo dvoroch a záhradách je vo väzbe na historickú architektúru a autentický obraz sídla žiaducou úpravou.**

Okrem týchto úžitkových záhrad je v PZ prítomný aj ďalší vidiacky typ ozelenenia, a síce zvyškové (reziduálne) plochy s prírodným ozelenením na uliciach a pri cestách, ktoré sa spolupodieľajú na prirodzenom (autentickom) kolorite uličných priestorov - častejšie však v polohách kontaktných s PZ, ako v jej vnútri. Tento typ ozelenenia je dobre vnímateľný napr. pred ohradným múrom cintorína, kde si zalúži aj patričnú ochranu ako prirodzený prvok výnimočného

priestoru PZ.

F.1.10 Archeologické náleziská:

Dosiaľ zachytené archeologické nálezy a náleziská v katastri mesta Spišské Vlachy sa nachádzajú prevažne v extraviláne – v okolí rieky Hornád. Najstaršie osídlenie sa podarilo doložiť až prieskumom z r. 2007 v polohe *Pod starou uhorskou cestou*. Reprezentuje ho **rádiolaritový úštep** z hrotu oštepu. Typológia artefaktu poukazuje na jeho zaradenie do začiatku mladého paleolitu, kultúrne do kultúry **szeletienu** – teda do doby približne 40 000 rokov pred Kristom. Všetky ostatné nájdené podobné artefakty na území Spiša, ktoré sú zhotovené z rádiolaritu, pochádzajú z bradlového pásma Pienin.

Prvé cielenejšie archeologické prieskumy a výskumy v katastri Spišských Vlách začal v 70. rokoch minulého storočia vykonávať **František Javorský**.

V období mladšej doby kamennej – neolite (6000 - 4400 pr. n. l.) osídľujú celý Spiš po prvýkrát poľnohospodári, chovatelia stád, výrobcovia hlinených nádob, kamenných brúsených nástrojov a zakladatelia prvých stálejších osád. Spišské Vlachy patria medzi tie lokality na Spiši, kde zaznamenávame bohaté osídlenie z tohto obdobia. Neolitické osady si pravekí roľníci založili v nasledujúcich šiestich polohách: *Fonfaj*, *Ku starému mlynu*, *Nad novým mlynom*, *Pod lipou*, *Pod starou uhorskou cestou* a *Roveň*. Relatívne vysoký počet neolitických osád v okolí rieky Hornád pri Spišských Vlachoch podmienili **výhodné klimatické podmienky** na spišské pomery - relatívne nízka nadmorská výška (396 m n. m.), úrodnosť pôd na naplaveninách hornádskeho podolia a skutočnosť, že okolie Mesta je v rámci širšieho regiónu jedným z najsuchších miest v zimnom období.

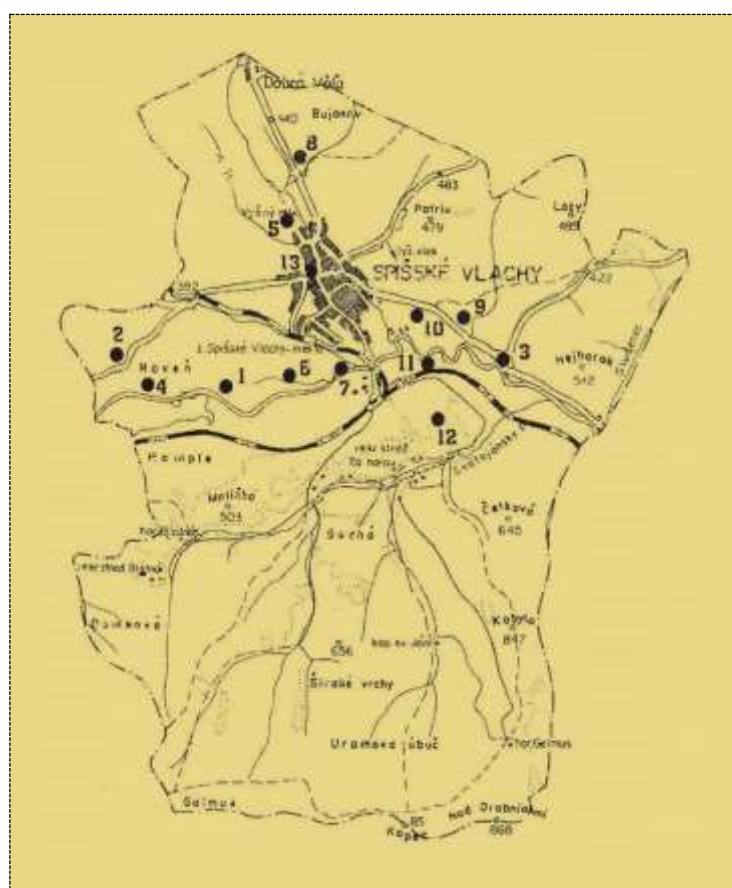
Napriek všeobecne bohatému eneolitickému osídleniu (4400 - 2300 pr. n. l.) na Spiši sa v Spišských Vlachoch sídlisko z tohto obdobia doposiaľ zistilo len v polohe **Roveň**. Možno predpokladať, že tento stav odzrkadľuje skutočnosť, že v tomto období sa prednostne osídľovali výšinné polohy, ktoré sa nezriedka aj opevňovali. Aj poloha *Roveň* patrí ku klasickým lokalitám tohto typu. Z južnej, západnej a východnej strany je strategicky chránená svahmi (?) a meandrujúcim tokom rieky Hornád, len zo severnej strany je ľahko prístupná. Nemožno vylúčiť, že z tejto strany bola osada pôvodne chránená valom, ktorého priebeh mohla zahľadiť dlhoročná orba. Napriek absencii sondážneho výskumu na prítomnosť eneolitického sídliska upozorňujú zberové nálezy drobných zdobených črepov, aké sa podarilo objaviť v rokoch 1975, 1977, 1980, 1981 F. Javorskému a v roku 2007 aj M. Sojákovi. Plastická a rytá výzdoba indikuje kultúrne začlenenie sídliska do bádanskej kultúry, ktorú poznáme z celého radu výšinných sídlisk na hornom a dolnom Spiši.

Systematické sondážne výskumy v Spišských Vlachoch absentujú, preto väčšinu zachytených sídlisk možno po období neolitu (s absenciou eneolitického osídlenia) len rámcovo datovať do doby bronzovej. Problematická je bližšia kultúrna klasifikácia doložených lokalít. Mladšie sídliská sú evidované v polohách *Roveň*, *Pod lipou*, *Nad novým mlynom II.*, *Bojan*, *Pod starou uhorskou cestou* a *Fonfaj*. V polohe *Roveň* a *Bojan* sa vyskytujú aj fragmenty hnedočiernej farby, ktoré zaradujeme do staršej až strednej doby bronzovej. Na väčšine sídlisk sa našla nezdobená úžitková keramika, ktorá sa rámcovo datuje do mladšej doby bronzovej. Takáto keramika pochádza z polôh *Pod lipou*, *Bojan*, *Fonfaj* a *Pod starou uhorskou cestou*. Z lokality *Pod starou uhorskou cestou* pochádzajú aj fragmenty profilovaných misiek s von vydutým ústím. Ústie jedného takéhoto nájdeného črepu je ryhované.

Staršia doba železná – halštatská (750 – 450 pr. n. l.), ani mladšia doba železná – laténska (450 pr. n. l. – r. 0) nie sú v Spišských Vlachoch doložené. V dobe halštatskej sledujeme na Spiši oslabenie osídlenia. Odráža sa to v chudobnom nálezovom inventári, ktorý zväčša pochádza

z menších hradísk. Prekvapuje však deficit osídlenia z doby laténskej, najmä z posledných dvoch storočí pred Kristom, keď došlo na Spiši k opätovnému zosilneniu osídlenia. Sledujeme to na početných lokalitách púchovskej kultúry u nížinných sídlisk a hradísk s intenzívnymi dokladmi spracovania železa. Do obdobia 2. storočia nášho letopočtu kladie F. Javorský nálezy z lokalít *Roveň, Pod lipou, Nad novým mlynom II., Bojan* a pravdepodobne aj *Pod Lazík*. Na väčšine z nich sa našla úžitková hrubostenná keramika a železná troska z vytavených pecí. **Taviace pece** na železnú rudu z tohto obdobia identifikoval v polohe **Pod Lazík**. Na tomto sídlisku sa našli črepy, mazanica, železovina so železnou rudou, ako aj zvyšky pláštia taviacej piecky s fragmentom kruhového otvoru na oksyľčovanie tavby.

Vzhľadom na prítomnosť severokarpatskej skupiny z neskorej doby rímskej až z počiatku sťahovania národov je datovanie pecí problematické. Väčšina lokalít z doby rímskej patrí do jej neskorej fázy a prežíva do počiatku obdobia sťahovania národov. Typická **hrubostenná keramika zo zdobených zásobníč** (veľká nádoba na uchovávanie potravín, s viacnásobnými vlnkami a vrypami na hrdle) so zosilneným okrajom a tiež jemná sivá keramika, vyrobená na hrnčiarskom kruhu, dokladajú kultúrnu klasifikáciu lokalít do náplne severokarpatskej skupiny (2. pol. 4. stor. až 1. tretina 5. stor. n. l.).

obr. 8

Najdôležitejšie archeologické lokality v katastri mesta Spišské Vlaky:

1. Roveň;
2. Plantal;
3. Pod Lipou;
4. Ku starému mlynu;
5. Nad Vyšným mlynom;
6. Nad novým mlynom I.;
7. Nad novým mlynom II.;
8. Bojan;
9. Pod starou uhorskou cestou; 10. Fonfaj;
11. Pod Lazík;
12. Turlíky;
13. Kostol sv. Jána Krstiteľa.

spracoval:

Marián Soják

AÚ SAV, prac. Spišská N. Ves.

In: 5.24, str. 15

Po zániku severokarpatskej skupiny ešte pred polovicou 5. storočia sa severoslovenské územie na takmer dvesto rokov opäť vyľudnilo a ďalšie pamiatky sa spájajú až so slovanským etnikom. V katastri Spišských Vlachov sa slovanské osídlenie z 9. – 10. storočia doložilo v piatich polohách – *Roveň, Plantal, Nad Vyšným mlynom, Bojan* a *Fonfaj*. Až na jednu polohu (*Nad Vyšným mlynom*) sú všetky lokality polykultúrne. Preto do slovanského obdobia možno jednoznačne prisúdiť jedine vlnkami zdobenú keramiku. Zaujímavá je slovanská osada **Bojan** (*Boyan*) v polohe *Bujanov* (severne od stredovekého mesta), na ktorej osídlenie pretrvávalo pravdepodobne do 13. storočia, ako ho doložil F. Javorský nálezmi z r. 1977. Z tohto obdobia bol

v jednej z polykultúrnych polôh objavený aj železný prút, ktorý predstavuje s najväčou pravdepodobnosťou metalurgický polotovár – **hrivnu** – určenú na ďalšie spracovanie, ale aj výmenný obchod. Osadu, označenú ako *Bojan*, je azda možné stotožniť s osadou *Trnava* podľa Fialu z 12. storočia, pri ktorej sa usadili valónsky hostia.

Z ojedinelých stredovekých nálezov môžeme spomenúť náhodný nález striebornej mince, objavenej v záhrade meštianskeho domu v pamiatkovej zóne v roku 2004 - išlo o **strieborný groš Karola Róberta** (1307 - 1342). Náhodným nálezom v roku 2007 bol nájdený aj rakúsky dvojhalier Františka Jozefa I. z roku 1897, objavený počas rekognoskácie jedného z evidovaných stredovekých polykultúrnych sídlisk. K ďalším početnejším nálezom mladších období patria aj **fragmenty novovekých fajok** (18. - 19. stor.) – z viacerých lokalít, najvýznamnejšie z lokality *Plantal* (prieskum z r. 1985). Na viacerých polohách katastrálneho územia Spišských Vlachov sa na poliach objavili črepy z obdobia stredoveku (13. – 15. stor.) a novoveku.

Uvedený stručný opis najstaršieho vývoja a archeologických lokalít v chotári mesta je spracovaný na základe záverov nálezovej správy archeologického výskumu na Kostolnej ulici z roku 2012 (**3.8**), ktorú vypracoval M. Soják.

M. Straka vo svojej publikácii (**5.24**) uvádza ešte stredovekú osadu **Kacvinkel** v bližšie neurčenej polohe intravilánu mesta, v blízkosti predpokladaného kostola sv. Alžbety (radnice ?) - s poznámkou o náleze kostrového pohrebiska v danej polohe, objaveného pri výkope pivnice rodinného domu.

Plocha PZ SpV, a ani sídlo ako celok neboli do dnešnej doby archeologicky preskúmané v takej miere, aký by si ich význam vo vzťahu k histórii blízkeho okolia (Spišský hrad – Spišská Kapitula) zasluhoval. Identifikácia, zachovanie a prezentácia prípadných archeologických nálezísk a ich začlenenie do organizmu sídla alebo územia preto ostáva ambíciou do budúcnosti. Na ploche južnej polovice šošovkovitého námestia sa napríklad predpokladajú doklady najstaršej zaniknutej stredovekej zástavby (základových konštrukcií, studní).

Vzhľadom na zdokumentovaný historický urbanisticko-architektonický vývoj Mesta a jeho dlhodobé kontinuálne osídlenie i celkový význam je potrebné predpokladať, že v prípade odkrytia hodnotných archeologických nálezov či nálezísk bude v budúcnosti nutné v aktuálnom čase riešiť a zabezpečiť aj ich adekvátnu prezentáciu v súvislosti s konkrétnou stavebnou činnosťou a polohou.

F.2 Pamiatkové hodnoty územia nehmotnej povahy

Stavebný vývoj Mesta je spätý s osobnosťami, ktoré v minulosti svojimi aktivitami priamo či nepriamo ovplyvňovali jeho vzhľad, rozvoj aj kultúru - ako tvorcovia v oblasti architektúry, či iných s architektúrou spätých umeleckých druhov - ako mešťania, ovplyvňujúci Mesto zakladaním škôl, rôznych inštitúcií či výrobných podnikov - ako občania, ktorí ovplyvnili Mesto svojou vzdelanosťou, rozhľadenosťou, prípadne osobnými kontaktmi s európskym prostredím, prostredníctvom ktorých jeho históriu a osobitosť sprostredkovali. Vzhľadom na doterajší čiastočný stav bádania v tejto oblasti uvádzame **čiasočný zoznam významných osobností Spišských Vlachov**:

1. **Ján Weinhardt** (* Mníchov - † 1668 Spišské Vlachy)

- **renesančný sochár**, lat. *Johannes Weinhard Olasiensis*. V období výrazných renesančných prestavieb mesta s dávnou tradíciou kamenárskeho remesla tu od roku 1526 pôsobil spoločný cech murárov a kamenárov (**5.18**). Prostredie Spiša bolo pravdepodobne natoľko atraktívne pre podnikanie v uvedených profesiách, že sa z augsburského umeleckého prostredia do Spišských Vlachov pred rokom 1636 prisťahoval aj **sochár Ján Weinhardt**, tvorca známeho renesančného arkiera Ebnerovho domu v Banskej Bystrici, datovaného rokom 1636.

2. **Ján Simonides** (* Spišské Vlachy 1648 - † 1708 Banská Bystrica)

- **evanjelický kňaz, autor cestopisných a memoárových diel**. Vyrástol v prostredí, v ktorom pôsobil aj sochár Ján Weinhardt. V roku 1674 bol odsúdený na smrť počas náboženských nepokojov. Rozsudok však nevykonali, ale poslali ho na galeje. Po 30-ročnom exile sa vrátil a pôsobil v Banskej Bystrici. Písal svoje príhody z vyhnanstva. Jeho dielo reprezentuje najlepšiu slovenskú memoárovú prózu 17. storočia.

3. **Jozef Daniel Böhm** (* Spišské Vlachy 1794 - † 1865 Viedeň)

- **sochár, maliar, medailér**. Rodák zo Spišských Vlachov bol významný medailér, od r. 1836 dlhoročný riaditeľ ryteckej akadémie vo Viedni, predstaviteľ viedenského klasicizmu v medailérstve.

4. **Pavol Vásárhely** (* 1795 Spišské Vlachy - † 1846 Budapešť)

- **zememerač, vodohospodársky inžinier, člen Uhorskej akadémie vied**. Vyrástal v meste spolu s J. D. Böhmom. Vypracoval spádovú mapu Uhorska, je autorom hydrologických máp Dunaja a Tisy, a mnohých hydraulicko-meračských a riečno-regulačných plánov a meraní. Narodil sa v dome na ul. SNP 46, kde má odhalenú aj pamätnú tabuľu.

5. **Karl Kalchbrenner** (* 1807 Pöttelsdorf, Rakúsko - † 1886 Spišské Vlachy)

- **mykológ, evanjelický kňaz, člen Uhorskej akadémie vied**. Je autorom viacerých odborných publikácií z oblasti mykológie, stal sa členom austrálskej botanickej spoločnosti New South Wales Linnean Society, spracoval huby zo Spiša, Uhorska, Austrálie, Oceánie, Tibetu, Číny ... Jeho herbár obsahoval desaťtisíce rastlín. **V meste dlhoročne pôsobil ako evanjelický farár** (v r. 1832 - 1881, **5.24**, str. 92) – na fasáde evanjelickej fary má odhalenú pamätnú tabuľu, žil v dome na ul. SNP č. 19, kde prevádzkoval aj svoju lekáreň.

6. **František Tondra** (* 4.6.1936 Spišské Vlachy – † 3.5.2012 Košice)

- **biskup** spišskej diecézy, predseda Konferencie biskupov Slovenska. Narodil sa v Spišských Vlachoch, v r. 1989 ho pápež Ján Pavol II. vymenoval za biskupa Spišskej diecézy. Od 24. júna 1996 je čestným občanom mesta a tohto roku bol pred budovou katolíckej fary odhalený pamätník jeho osobe pri príležitosti 80. výročia jeho narodenia.

7. **Jozef Fabini** (* 1908 Olcnavá – † 1984 Košice)

- **maliar, národný umelec**. Narodil sa v r. 1908 v Olcnave. Stal sa riaditeľom Štátneho východoslovenského múzea v Košiciach. V jeho tvorbe prevládala krajinomalba Spiša a Zemplína. Počas jeho života mu boli udelené ceny: Tvaru (1952), Ministerstva kultúry SSR na 1. bienále maľby (1969), na 1. medzinárodnom bienále maľby v Košiciach (1972). Pochovaný je na mestskom cintoríne v Spišských Vlachoch.

8. **Štefan Cpin** (* 1919 Olcnava – † 1971 Modra)

- **akademický maliar, grafik, ilustrátor.** Vyštudoval Slovenskú vysokú školu technickú v Bratislave, odbor kreslenie a maliarstvo u prof. G. Mallého a M. Schurmannu. V maliarskej tvorbe, v akvareloch a gvašoch tvoril obrázky dedinského života. Venoval sa ilustráciám kníh pre deti a mládež.

9. **Eugen Förster** (* 1879 – † 1919)

- **historik, archivár.** V rokoch 1904-19 archivár Spišskej župy v Levoči. Vypracoval skartačný poriadok a zoznam šľachtických erbov – armálesov. Spoluvydavateľ Hainovej levočskej kroniky. Od 1909 tajomník Spišskej historickej spoločnosti.

10. **Arnold Kušínský** (* Spišské Vlachy 1833 – † 1918 Leles)

- **náboženský spisovateľ, kňaz, pedagóg.** Profesor latinčiny, nemčiny, maďarčiny, zemepisu a matematiky na rehoľných gymnáziách v Rožňave, Košiciach, Oradee. Autor učebníc a modlitebnej knižky pre mládež.

11. **Samuel Posewitz** (* 1800 – † 1871)

- **lekár.** Absolvoval medicínu na peštianskej a viedenskej univerzite. Od roku 1830 hlavný lekár provincie 16 spišských miest. Zriadil v Tatranskej Lomnici prvý vodoliečebný ústav v Uhorsku.

12. **Ján Karol Vajdovský** (* 1830 – † 1914)

- **teológ, historik umenia, pamiatkar, pedagóg.** Bol profesorom teológie i archeológie v seminári v Spišskej Kapitule a dlhoročným farárom v Spišských Vlachoch (v r. 1872-1916). Od 70. rokov 19. storočia bol korešpondentom Uhorskej dočasnej pamiatkovej komisie pre oblasť Spiša. Pochovaný je na cintoríne v Spišských Vlachoch. Pamätnú tabuľu má odhalenú na fasáde domu na Požiarnickej 49. Ako miestny kňaz a pamiatkár viedol reštaurátorské práce na farskom kostole (1875) a starej radnici (1886).

13. **Olga Ľudovika Štefániková - Hajtšová** (* 11.9.1875 Košariská - † 28.1.1943 Bratislava)

- **staršia sestra gen. Milana Rastislava Štefánika**, bývala v dome na ul. SNP č. 29, kde ju Štefánik v roku 1913 aj navštívil. Na fasáde tohto domu je osadená pamätná tabuľa, venovaná prítomnosti M. R. Štefánika v meste. Tabuľa bola slávnostne odhalená 28. októbra 1931, je vyhotovená zo spišského travertínu a uvedené je na nej: *Generál Dr. Milan Rastislav Štefánik - býval v tomto dome v roku 1913 - kde odzneli tieto jeho prorocké slová: - "Pracujem teraz na veľkom diele. Všetkým bude dobre na Slovensku."*

Štefánikova sestra Olga Ľudovika sa s manželom **Eugenom Hajtšom**, rodákom zo SNV (11.4.1874 SNV - 18.6.1948 Bratislava) zobrali v roku 1900 - vtedy bol Eugen evanjelickým učiteľom v Polianke na Myjave. V roku 1903 sa presťahovali na Spiš, kde Eugen dostal miesto učiteľa na obecnej škole v Spišských Vlachoch. **Gen. M. R. Štefánik** svoju sestru Oľgu Ľudoviku navštívil v Spišských Vlachoch dvakrát - vo februári 1907 a v apríli 1913 po pohrebe otca. Práve zo Spišských Vlachov Štefánik dňa 20.4.1913 naposledy opustil územie Slovenska pred jeho tragickým návratom do vlasti v roku 1919. Svojej sestre tento odchod oznámil slovami: *„Ide mi, Olinka, o jednej vlak a ja musím byť ešte dnes v noci vo Viedni“.* (podľa **5.37**, str. 31-33)

14. **Paolo Franco Miglierini** (* 1873 - † 1942)

- **kamenársky majster, podnikateľ.** Taliansky emigrant, ktorý sa v 90. rokoch 19. stor. prisťahoval na Spiš spolu s bratmi Marcom a Carlom zo severotalianskeho mestečka Santa Andrea v Lombardii za svojim strýkom Giuseppem Miglierinim, ktorý na Spiši založil a viedol úspešnú stavebnú firmu. Paolo Franco Miglierini s manželkou Júliou Kristínou, rod. Jeníkovou (1878-1960), bývali v Dobrej Vôli spolu s ďalšími kamenármi a bratom Marcom. V r. 1896 si obaja bratia prenajali od grófy Csákyovej z Hodkoviec **kameňolom na travertín na Dreveníku**. V r. 1928 ich úspešný kamenársky podnik dodával spišský travertín na výstavbu Štefánikovej Mohyly na Bradle (spolu až 194 vagónov), pričom Paolo Franco viedol kamenárske práce na tomto diele. Podnik Miglieriniovcov sa v medzivojnovom období o. i. podieľal na výstavbe Masarykovej univerzity v Brne a Národného domu v Liptovskom Sv. Mikuláši. Kamenopriemyselný podnik na Dreveníku v 30. rokoch 20. stor. riadil Marcov syn Guido, zamestnával až 50 ľudí a mal najmodernejšie strojné zariadenia na

rezanie, brúsenie a leštenie kameňa, poháňané elektromotormi. **Guido Miglierini** si vzal dcéru krajčírka zo Spišských Vlachov Margitu, rod. Faithovú, bývali v dome na námestí. Po 2. svet. vojne sa presídlili do Maďarska. (podľa **5.37**, str. 79-85)

Pamätné tabule a pamätníky v PZ

a. Kostolná 30 - Karl Kalchbrenner; **b.** Požiarnická 49 - Ján Karol Vajdovský; **c.** SNP 34 - tabuľa na mestskom úrade; **d.** pamätník biskupa Tondru pred farou; **e.** požiarna zbrojnica - Sv. Florián a pamätná tabuľa; **f.** SNP 29 – M. R. Štefánik; **g.** SNP 46 - Pavol Vásárhelyi; **h.** pamätník k 30. výročiu SNP; **i.** Kaplnka Panny Márie Lurdskej pod farským kostolom

a.

b.

c.

d.

e.

f.

g.

h.

i.

15. Farár Ambróz zo Ziębic (pol. 15. stor.)

- pochádzal zo Sliezska, v pol. 15. storočia pôsobil v meste. Je známy vďaka kompilácii a vlastnej tvorbe kázni, ktoré sa zachovali dodnes. (**5.22**, str. 477)

16. **Farár Ján z Kežmarku** (prelom 15. a 16. stor.)

- bol farárom v Spišských Vlachoch, neskôr profesorom teológie. Spísal teologickú sumu, ktorú neskôr získal aj Ján Henckel. (5.22, str. 477)

17. **Farár Jakub** (* ? - † 1301)

- pôsobil ako lektor / kanonik v Spiš. Kapitule už v r. 1275 a neskôr aj ako farár kráľovskej fary v Spiš. Vlachoch. V roku 1284 sa Jakub stal spišským prepoštom. Stál pri založení kartuziánskeho kláštora, a po smrti kráľa Ondreja III. sa angažoval za nástupnícke práva na uhorský trón v prospech českého Václava, syna českého kráľa Václava II. (5.22, str. 477)

18. **Farár Daniel Klesch** (* 1624 Spišská Nová Ves - † 1697 Berlin)

- **karpatonemecký evanjelický teológ, básnik**; evanjelický farár v Spišských Vlachoch počas pohnutých rokov 1668-1674, orátor fráterity evanjelických farárov 13. spišských miest v čase počiatku rekatolizácie, spolu s ďalšími spišskými farármi bol z vlasti vyhnaný do Nemecka v roku 1674; v 40. rokoch študoval na univerzitách vo Wittenbergu a Štrasburgu, kde ako plodný básnik získal titul *cisárskeho poetu*; vo vyhnanstve sa stal riaditeľom školy v Jene (1676), neskôr superintendentom v Heldrungen (1682); bol uznávaným členom básnických spoločností, vydával kázne, básne, písal oslavné verše. (5.39, str. 97)

Z hľadiska stavebnej tradície Mesta sa predpokladá, že **spišskovlašskí kamenári** sa podieľali na výstavbe susediaceho Spišského hradu (zapísaného v Zozname svetového dedičstva UNESCO), ale aj na výstavbe napríklad spišských dvojloďových kostolov - pozoruhodnej architektonicko-historickej a výtvarnej kvality i výnimočnosti. Túto pôsobnosť Vlašanov je však žiaduce exaktnešie potvrdiť prítitne metódami archívneho výskumu. Dokladmi pestrej stavebnej tradície na území Mesta je dodnes zachovaná architektúra kostolov a murovaných meštianskych domov s ich kamennými portálmi, klenbami s malebnou štukovou výzdobou, ako aj stolárskymi výrobkami - brány, dvere, okná, starý nábytok miestnej proveniencie a pod..

Významným momentom stále živej nehmotnej tradície Mesta je **dobrovoľné hasičstvo** a jeho odkaz. Mesto a jeho stavebný vývoj boli v minulosti výrazne ovplyvňované ničivými požiarimi, snahou o predchádzanie požiarom regulovaním výstavby (strešná krytina, požiarne múry, atď.) a bojom s požiarimi. V Meste bol z tohto dôvodu v r. 1863 (po požiari zo 7. sept. 1862, ktorý zničil 175 domov) založený a následne značne podporovaný **dobrovoľný hasičský zbor - jeden z prvých v Uhorsku, resp. na Slovensku**. Záujem Mesta o účinné hasičstvo dokumentuje aj pôvodné miesto hasičskej zbrojnice v budove starej radnice (v strede verejného života Mesta), či výstavba hasičského vodovodu (5.24, s. 36) spolu so zbernými hasičskými podzemnými nádržami (zatiaľ bližšie neidentifikovanými-!) pri výstavbe mestskej kanalizácie v r. 1898. Neskôr, v r. 1961 - 1963, pri príležitosti 100. výročia založenia dobrovoľného hasičského zboru, dalo Mesto postaviť novú požiarňu zbrojnicu so strážnicou, ktorej veža sa stala organickou lokálnou výškovou dominantou v severnom závere šošovky.

Súčasťou bohatých tradícií v meste boli remeslá, cechy a na ne nadväzujúce jarmoky. Tieto tradície dnes považujeme za zaniknuté, hodné však archívneho / etnografického výskumu s potenciálom ich čiastočného znovuoživenia. Obdobnú samostatnú kategóriu nehmotného dedičstva, hodnú hlbšieho výskumu, predstavujú cirkevné sviatky, odpusty a zaužívaný zachovaný či zaniknutý spôsob ich slávenia na území Mesta, ale aj v blízkom okolí - späťom s vplyvom Spišskovlašskej farnosti, neskôr dekanátu. Za úvahu stojí napríklad preskúmanie tradície slávenia sviatku na svätého Jána (?) v Svätójánskej doline - s možnosťou jeho obnovenia podľa zaniknutej tradície.

Okrem osobností sú súčasťou nehmotných pamiatkových hodnôt Mesta napríklad dodnes zachované **historické topografické názvy, názvy ulíc, či nárečové názvoslovie predmetov**, napr. drevené výplne murovaných odkladacích ník v prejazdoch, nárečovo zvané **almary**. O dnešnom

názvosloví ulíc môžeme konštatovať, že po obvode PZ z väčšej časti kopíruje pôvodné nemecké pomenovania ulíc a ciest z 19. storočia (Mlynská ul., Cintorínska ul., Včelná ul., Záhradná ul., Hornádska ul.). Ako žiaduce z hľadiska autenticity názvoslovie sa dnes javí **opätovný návrat k pôvodnému názvu Ružová ulica** (*Rosen Gasse*) ulice Jilemnického, čo je na Spiši typické uličné pomenovanie - napr. v Levoči, v Spišskej Novej Vsi (dnes Hanulova ul.) alebo aj Košiciach (Roosveltova ul.).

F.2.a Historický vývoj názvov ulíc na území mesta v rokoch: 1868 - 1926 - 1947 - 1953 - 1974 - 2005 - 2015

Mlynská ul. (2005):	Mühl Gasse (1868), Mlynská ul. (1926 – 1947 – 1974),
Mlynská ul. 1-5 (2015)	Linden Zeile (1868 - z nem. <i>Lipový riadok</i>)
Požiarnická (2005):	Hügel Teile (1868 - ľudovo <i>Na Harbe</i> , z nem. <i>riadok Na Vříšku</i>) Hlavná ul. (1926), Benešova ul. (1947), Švermova ul. (1974)
Ul. SNP (2005):	Mittel Zeile – Ringplatz (1868), Hlavná (1926), Štefánikova ul. (1947 – 1974) – štátna hradská č. 547
Ul. 9. mája (2005):	Scheuer Gasse (1868 - z nem. <i>Stodolná ul.</i>)
Jarná ul. (2005):	Neudorfer Gasse (1868 - z nem. <i>Novoveská ul.</i>)
Cintorínska ul. (2005):	Todten Gasse (1868), Záhradná ul. (1926 - 1974).
Záhradná ul. (2005):	Garten Gasse (1868), Záhradná ul. (1926 -1974).
Včelná ul. (2005):	Bienen Gasse (1868), Včelná ul. (1926 – 1974).
1. bez názvu :	Obere Schegriza Zeile (1868) – za ul. SNP 2-13
2. bez názvu:	Mittlere Schegriza Zeile (1868) – oproti Vajanského 20-35
Vajanského (2005):	Wasser Gasse (1868), Vodná ul. (1926 - 1974)
Vajanského 129-143 (2015):	Untere Schegriza Zeile (1868) – za Mäsiarskou ul.
Hviezdoslavova (2005):	Kaschauer Gasse (1868), Košická ul. - Štátna hradská č. 547 (1926-1947-1974)
Hviezdoslavova 14-29 (2015):	Kleingasse (1868), Malá ul. (1926-2005)
Hviezdoslavova 30-35 (2015):	Fleischer Gasse (1868), Mäsiarská ul. (1926)
Kostolná ul. (2005):	Ringplatz (1868), Hlavná (1926-1973), Švermova (1974)
Jilemnického ul. (2015):	Rosen Gasse (1868), Ružová (1926) Rázusova (1944-1953), ľudovo: <i>Žabia ulica</i>
Hornádska ul. (2015):	Hernader Mühlgasse (1869), Hernádska ul. (1926)
Železničná ul. (2005):	Hernader gasse (1869), Čs. štátne železnice Spišské Podhradie - Spišské Vluchy - ? (1926), Stalinova (do 1953), Leninova (1974)

F.3 Kategorizácia objektov

Popri nespornosti historických a urbanistických hodnôt územia PZ ako celku, spočíva ťažisko hodnôt pamiatkového územia v jednotlivých stavebných objektoch, ktoré sú nositeľmi pamiatkových hodnôt, špecifického stavebného vývoja a premien v kontexte celku i detailov z rôznych slohových období. Stavebné objekty v PZ z hľadiska diferencovaného prístupu k ich úpravám a zmenám v kontexte týchto Zásad delíme do viacerých kategórií a podkategórií :

F.3.1 Národné kultúrne pamiatky (kat. A.):

Národná kultúrna pamiatka (ďalej aj „NKP“) je podľa pamiatkového zákona hnutelná alebo nehnuteľná vec pamiatkovej hodnoty, ktorá je z dôvodu ochrany vyhlásená za NKP. Objekty nehnuteľných NKP sú v grafickej časti Zásad (výkresy č. B,C,D) vyznačené červenou farbou. Zoznam NKP, nachádzajúcich sa na ploche PZ SpV, spolu s ich stručnou charakteristikou a pamiatkovou hodnotou je spracovaný v tabuľke **TAB.5.2.6.**

- **Na území PZ SpV je evidovaných 55 nehnuteľných NKP, členených spolu na 63 pamiatkových objektov**, z toho: 3 kostoly, 2 fary, Mariánsky stĺp, administratívna budova

MsÚ, budova liehovaru a jeho sýpka, 44 meštianskych domov prevažne prejazdového typu radovej zástavbe (pri nich spolu 4 hospodárske objekty), 2 pomníky a 1 pamätná tabuľa.

- Zo 127 historických obytných (meštianskych) domov na šošovkovitom námestí je 46 najhodnotnejších z nich vyhlásených za NKP.
- Na území mesta mimo PZ SpV je evidovaná jedna nehnuteľná NKP: meštiansky prejazdový radový dom na Vajanského ul. č. 38.

F.3.1a Tabuľka objektov NKP v území PZ SpV a mimo PZ (aktuálne k 1.1.2016)

Č. ÚZPF	Č. indexu	Unifikovaný názov NKP	Unifikovaný názov PO	Adresa	or. č.	súp. č.	parc. č.	Zaužívaný názov / Bližšie určenie
801	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Poľamičká ul.	40	2	13/1	prejazdový, radový
803	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Poľamičká ul.	41	3	14	prejazdový, radový
804	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	SNP ul.	20	73	241	prejazdový, radový
805	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	SNP ul.	22	75	235	prejazdový, radový
806	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	SNP ul.	19	72	242/1	prejazdový, radový
807	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Kostolná ul.	38	533	1959	prejazdový, radový
808	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Kostolná ul.	20	515	1902	prejazdový, radový
809	1	FARA	FARA	Jarná ul.	1	1	10/1	katolícka fara
810	1	KOSTOL	KOSTOL	SNP ul.	56	1022	1061	evanjelický kostol
811	1	KOSTOL	KOSTOL	Jarná ul.	1	869	1	kostol sv. Jána Krstiteľa / farský k.
812	1	KOSTOL	KOSTOL	Poľamičká ul.	69	---	194,195	kostol Nanebovzatia P.M. / Malý k.
1265	1	SOCHA NA STĽE	STĽP S PODSTAVCOM-KÓPIA	SNP ul.	---	---	1952/2	maríánsky stĺp - valcový
1265	2	SOCHA NA STĽE	SOCHA-KÓPIA	SNP ul.	---	---	1952/2	maríánsky stĺp - P.M. Immaculata
1265	3	SOCHA NA STĽE	OPLIETENIE-KÓPIA	SNP ul.	---	---	1952/2	maríánsky stĺp - kameň a kov
1630	1	POMNÍK	POMNÍK		---	---	9	pomník padlým v I. a II. sv. vojne
1631	1	POMNÍK	POMNÍK S BUSTOU	Kostolná ul.	---	---	1933	busta / P. O. Hviezdoslav
4459	1	DIEĽŇA KOVÁČSKA	DIEĽŇA KOVÁČSKA	SNP ul.	5	58	270	kováčska dielňa / kameň
4460	1	LIEHOVAR	LIEHOVAR	Mlynská ul.	11	45	124	solitér (historizmus)
4460	2	LIEHOVAR	SÝPKA	Mlynská ul.	11	---	125	sýpka / tehla
4482	1	BUDOVA ADMINISTRATÍVNA	BUDOVA ADMINISTRATÍVNA	SNP ul.	34	87	196	mestský dom / úrad
10666	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Kostolná ul.	33	528	1941	prejazdový, radový
10677	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Kostolná ul.	37	532	1953	prejazdový, radový
10908	1	DOM MEŠTIANSKY A SYPANEC	DOM MEŠTIANSKY	Kostolná ul.	11	506	1884/1	prejazdový, radový
10908	2	DOM MEŠTIANSKY A SYPANEC	SYPANEC	Kostolná ul.	11	506	1884/1	sypanec / kamenný (ľudové stavitelstvo)
10909	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Kostolná ul.	12	507	1889	prejazdový, radový
10910	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Kostolná ul.	16	511	1897/1	prejazdový, radový
10911	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Kostolná ul.	26	521	1919	prejazdový, radový
10912	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Kostolná ul.	27	522	1926	prejazdový, radový
10913	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Kostolná ul.	28	523	1927	prejazdový, radový
10914	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Kostolná ul.	29	524	1928	prejazdový, radový
10915	1	DOM MEŠTIANSKY S AREÁLOM	DOM MEŠTIANSKY PAMÄTNÝ	Kostolná ul.	30	525	1932	evanjelická fara / prejazdový, radový
10915	2	DOM MEŠTIANSKY S AREÁLOM	STAVBA HOSPODÁRSKA	Kostolná ul.	30	525	1932	dvorné krídlo / kameň a tehla
10915	3	DOM MEŠTIANSKY S AREÁLOM	TABUĽA PAMÄTNÁ	Kostolná ul.	30	525	1932	Kalichbrenner Karol
10916	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Kostolná ul.	31	526	1934/1	prejazdový, radový
10917	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Kostolná ul.	32	527	1940	prejazdový, radový
10918	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Kostolná ul.	34	529	1946/1	prejazdový, radový
10919	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Kostolná ul.	36	531	1951	prejazdový, radový
10920	1	DOM MEŠT. A STAVBA HOSP.	DOM MEŠTIANSKY	Kostolná ul.	39	534	1960/1	prejazdový, nárobný
10920	2	DOM MEŠT. A STAVBA HOSP.	STAVBA HOSPODÁRSKA	Kostolná ul.	39	534	1960/1	dvorné krídlo / kameň a tehla
10921	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Poľamičká ul.	42	4	17	prejazdový, radový
10922	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Poľamičká ul.	44	6	23	prejazdový, radový
10923	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Poľamičká ul.	46	8	31	prejazdový, radový
10924	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Poľamičká ul.	47	9	32/1	prejazdový, radový
10925	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Poľamičká ul.	48	10	35	prejazdový, radový
10926	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Poľamičká ul.	51	12	40	prejazdový, radový
10927	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Poľamičká ul.	54	15	48	prejazdový, radový
10928	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Poľamičká ul.	56	17	53	prejazdový, radový
10929	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Poľamičká ul.	58	19	59	prejazdový, radový
10930	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Poľamičká ul.	59	20	60	radový (s gánkom)
10931	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Poľamičká ul.	61	22	66	prejazdový, radový
10932	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Poľamičká ul.	62	23	71	prejazdový, radový
10933	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	SNP ul.	14	67	253	nárobný
10934	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	SNP ul.	15	68	252	prejazdový, radový
10935	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	SNP ul.	16	69	249	prejazdový, radový
10936	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	SNP ul.	17	70	247/1	prejazdový, radový
10937	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	SNP ul.	18	71	246/1	prejazdový, radový
10938	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	SNP ul.	21	74	236	prejazdový, radový
10939	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	SNP ul.	24	77	229	priechodový, radový
10940	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	SNP ul.	26	79	224	prejazdový, radový
10941	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	SNP ul.	28	81	219/1	prejazdový, radový
10942	1	DOM MEŠT. A STAVBA HOSP.	DOM MEŠTIANSKY	SNP ul.	29	82	213/1	prejazdový, radový
10942	2	DOM MEŠT. A STAVBA HOSP.	STAVBA HOSPODÁRSKA	SNP ul.	29	314	213/3	radová
10943	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	SNP ul.	30	83	212	prejazdový, radový
MIMO PZ								
802	1	DOM MEŠTIANSKY	DOM MEŠTIANSKY	Vajanského	38	162	422	prejazdový, radový

F.3.2 Historické objekty v PZ (kat. B.):

Do tejto kategórie sú zahrnuté objekty, ktoré nie sú zapísané v ÚZPF, ale dosiaľ sú nositeľmi historických, urbanistických, architektonických a umelecko-remeselných hodnôt. Ide o objekty, postavené do roku 1950, s historickým pôdorysným založením a hmotovo - priestorovým riešením, historickými konštrukciami, prípadne s hodnotnými historickými detailmi interiéru či exteriéru. V prevažnej miere ide o tradičné meštianske domy na námestí a Hviezdoslavovej ulici a ich historické dvorové krídla. Do tejto kategórie však patria aj mladšie architektonicko-historicky autentické a urbanisticko-historicky hodnotné objekty, a to kultúrny dom a požiarna zbrojnica s vežou. Špecifickými historickými objektmi sú murované stodoly v zadných častiach záhrad, ktoré predstavujú pre sídlo charakteristický stavebný druh - pričom viaceré zo zachovaných stodôl boli postavené až v prvých desaťročiach 20. storočia. Historické objekty sú v grafickej časti Zásad (výkresy č. C, D) vyznačené oranžovou farbou.

Objekty, zaradené v tejto kategórii, sa potenciálne môžu v budúcnosti stať národnými kultúrnymi pamiatkami. Podkategóriu historických objektov preto tvoria objekty, vytypované na zápis do ÚZPF.

Najmladšie objekty v PZ zaradené v kat. B - Historické objekty

Kultúrny dom (*1944-1950)

Požiarna zbrojnica s vežou (*1963)

F.3.3 Objekty vytypované na zápis do ÚZPF (podkategória BA):

Historické objekty kategórie B sú budovy so zachovanými pamiatkovými hodnotami vo významnej miere, pre ktoré sú navrhnuté na vyhlásenie za národné kultúrne pamiatky. Na výkresoch C a D sú značené červeným prerušovaným rámcikom. V rámci spracovania týchto Zásad sú na zápis do ÚZPF v rámci územia Mesta vytypované **4 historické objekty, súbor tradičných stodôl a dva výtvarne náročné prístenné náhrobníky**:

A. Cintorínska kaplnka Panny Márie Ružencovej - parc. č. 9 - bez súp. č.

Kaplnka na mestskom cintoríne, postavená podľa dostupných údajov v roku 1823 - z pozostalosti vdovy M. Čamerovej, rod. Šagy, je drobná jednopriestorová klasicistická stavba so zachovaným primárnym objemom, tvaroslovným členením aj výplňami otvorov. Ojedinele autenticky zachovaná je pre región typická vežička v hrebeni strechy - v autentickom tvare, konštrukcii a s remeselne hodnoverne vyhotovenou šindľovou krytinou.

B. Dva prístenné náhrobníky - parc. č. 9 - bez súp. č.

Dva umelecko-historicky mimoriadne hodnotné prístenné náhrobníky významných

meštianskych rodín stoja vedľa seba pri južnom okraji západného úseku murovanej ohrady mestského cintorína. Južnejší z náhrobníkov je antikizujúcou architektúrou klasicistického pôvodu, harmonických proporcií, s hodnotným sochárskym reliéfom v archivolte a s umelecko-remeselne náročnou kovovou ohradou – žiaľ, jeho nápisová doska sa nezachovala. Severnejší náhrobník je pôsobivou dodnes celistvo zachovanou neobarokovou architektúrou, taktiež s náročnou kovovou ohradou - patrí rodine Förster. Oba náhrobníky sú v rámci regiónu mimoriadne výnimočné - umelecky náročné - predstavujú výtvarne pôsobivé príklady sepulkralnej architektúry. Náhrobník rodiny Förster je zjavne dielo architekta G. Majunkeho, na základe podobností s náhrobníkom jeho rodiny v Spišskej Sobote.

C. Budova bývalého sirotinca - súp. č. 117 - parc. č. 132/1 - Partizánska ul. č. 2

Historická budova dnešnej špeciálnej ZŠ internátnej, pochádzajúca najneskôr z pol. 19. stor., s neogotickým (dnes narušeným) tvaroslovím fasád, stojí na pozemku s pohnutou, no zatiaľ nedostatočne preskúmanou históriou. Poschodový chodbový trojtraktový solitér s výrazným polygonálnym rizalitom v rámci štruktúry PZ vytvára atypický školský areál. Súčasťou areálu je plocha historického parku, ktorého vzrastlá zeleň je zachovaná iba torzovite - park je však perpektívne obnoviteľný a môže byť vyhlásený za súčasť objektovej skladby vytypovanej NKP.

D. Súbor 6 typických murovaných stodôl

parc. č.: 26 (D1), 35 (D2), 60 (D3), 212 + 213/1(D4), 1049 (D5-mimo PZ), 259 (D8)

Charakteristickú súčasť obrazu a urbanistickej štruktúry sídla vytvárali v minulosti stodoly (nárečovo zv. *humná*), pôvodne tvoriace radovú zástavbu - tzv. stodoliská na konci stredovekých parciel. Väčšina týchto objektov už zanikla, a preto dochovanú vzorku charakteristických autenticky zachovaných a urbanisticko-historicky zapojených murovaných stodôl odporúčame navrhnuť na zápis do ÚZPF. Spolu ide o **6 objektov**, z toho jeden za hranicou PZ. Prípadne je možné zápis rozšíriť aj o dve ďalšie stodoly mimo PZ (parc. č. 85/D6 a 250/D7), ktorých bezprostredné okolie je však už pozmenené novodobou výstavbou.

E. Meštiansky dom Vajanského 137 - súp. č. 254 - parc. č. 985 (mimo PZ)

Úzky prízemný dom na pravom brehu Žehrice v radovej zástavbe s intaktne zachovanou trojosovou uličnou fásadou a jej výplňami z prelomu 19. a 20. storočia dokumentuje drobnejšiu historickú zástavbu remeselnej uličky pri vodnom toku. Pamiatkové hodnoty interiéru sú zatiaľ neznáme.

F. Meštiansky dom Vajanského 13 - súp. č. 136 - parc. č. 315 (mimo PZ)

Plošne je to najväčší dom v náročnej polohe radovej zástavby na ľavom brehu Žehrice s pomerne autenticky zachovanou uličnou fásadou z prelomu 18. a 19. storočia a s historickými okennými výplňami. Prízemný prejazdový priečne trojtraktový dom dokumentuje historickú zástavbu a najstaršiu autenticky zachovanú architektúru Vajanského ulice. Pamiatkové hodnoty interiéru sú zatiaľ neznáme.

Fotodokumentácia objektov v podkategórii BA:

A - kaplnka

B - prístenné náhrobníky

C - bývalý sirotinec

D1 - stodola Požiarnicka 45

D3 - stodola Požiarnicka 60

D5 - stodola Mlynská 8

D2 - stodola Požiarnicka 48

D6 - stodola Cintorínska 7

D7 - stodola na ul. 9. mája 15

D8 - stodola parc. č. 259

E - mešt. dom Vajanského 137

F - mešt. dom Vajanského 13

F.3.4 Ostatné nehnuteľnosti v PZ (kat. C)

Do tejto kategórie sú zahrnuté objekty, postavené po roku 1950, alebo staršie objekty (resp. dvorové krídla meštianskych domov), ktoré sú výsledkom výraznej prestavby historických stavieb bez zachovania ich individuálnych pamiatkových hodnôt. Pri týchto objektoch sa kladie dôraz na udržiavanie ich dobrého stavebno-technického stavu a prípadné skvalitnenie ich architektonického výrazu úpravou striech a fasád s možnosťou voľnej úpravy ich dispozície podľa požiadaviek, vyplývajúcich z navrhovanej funkcie v budúcnosti. Ostatné nehnuteľnosti sú v grafickej časti Zásad (výkresy č. C, D) vyznačené hnedou farbou.

F.3.5 Objekty s rušivými atribútmí (podkategória X)

Niektoré objekty v kategórii C a B (úpravou fasád aj v kat. A) svojimi viacerými charakteristikami (pôdorysným založením, výškovým a priestorovým usporiadaním, výrazom exteriéru a použitými materiálmi, ale aj štruktúrou alebo farebnosťou povrchových úprav) vyznievajú v kontexte s pamiatkovými hodnotami územia PZ SpV rušivo. Objekty s rušivými atribútmí je žiaduce v budúcnosti buď hmotovo či vzhľadovo korigovať, alebo eliminovať ich negatívne pôsobenie v záujme ich optimálneho začlenenia do historickej urbanistickej štruktúry PZ.

V rámci rozboru územia PZ boli rušivé atribúty sledované v štyroch hlavných evidovaných kategóriách. Na výkrese C a D sú tieto objekty označené žltými značkami s indexami v evidovaných kategóriách.:

UMIESTNENIE, resp. POLOHA: objekty postavené v rozpore s tradičnou a stabilizovanou zastavovacou schémou sídla, mimo uličnej čiary, alebo objekty a drobné prvky uličného interiéru, ktoré svojou polohou nevhodne vstupujú do charakteristických pohľadov či menia funkčné a pohľadové väzby v interiéri PZ. ■ vo výkresovej časti index (**U**)

CELKOVÁ HMOTA: objekty, ktoré svojou celkovou výškou alebo tvarom hmoty pôsobia v rámci okolitej tradičnej zástavby rušivo - väčšinou ide o poschodové rodinné dom (RD) v úsekoch prízemného historického domoradia. ■ vo výkresovej časti **žltý rámček**

STRECHA: rôzne netradičné tvarové i materiálové úpravy striech, vyznievajúce v kontexte pamiatkových hodnôt a tradície sídla rušivo - ide o netradičné sklony šikmých striech, vytváranie vikierov v pohľadovo exponovaných polohách alebo ich nevhodné proporcie, použitie netradičných materiálov, tvarov alebo farebných úprav strešných krytín, ale aj nezvládnuté detaily vyhotovenia striech. ■ vo výkresovej časti (**S**)

Autentické nízke sklony provizórnych popožiarových striech z 1. pol. 20. storočia nie sú posúdené ako rušivé.

FASÁDA: mnohé objekty kategórií A, B, C majú rôznorodými úpravami z 2. pol. 20. stor., ale aj z ostatných rokov nevhodne upravené historické uličné fasády, ktoré pôsobia v rámci uličného interiéru rušivo - kontrastne, cudzorodo, bezvýrazovo resp. mimo kontext územia - ide o neproporčné úpravy veľkosti otvorov fasád, rušivú kompozíciu otvorov, aplikáciu neautentického tvaroslovia, používanie nevhodných materiálov (hrubozrných, nepriedušných, umelo pôsobiacich, cudzorodých) povrchových úprav fasád a výplní otvorov, nevhodné členenie výplní, a vo výraznom zastúpení používanie netradičných - kontrastných či dominantných - farebných odtieňov nových náterov fasád.

■ vo výkresovej časti **žltý pás**

poznámka: V rámci Zásad sú všetky významné identifikované objekty (resp. úpravy) s rušivými atribútmí prehľadne katalogizované v **tabuľke TAB.5.2.7** (príloha v grafickej časti Zásad) spolu s popisom ich rušivého atribútu a požiadavkami na ich vhodné, resp. nevyhnutné úpravy a korekcie. Pri individuálnom posúdení jednotlivých objektov môžu byť rušivé atribúty v zmysle zvolenej štruktúry Zásad identifikované aj na ďalších objektoch v PZ, resp. v ich dvorových častiach, ktoré neboli v čase identifikácie pohľadovo prístupné.

F.4 Vyhodnotenie pamiatkových hodnôt územia a odôvodnenie jeho ochrany

Za predmet ochrany v pamiatkovej zóne Spišské Vlachy sú v zmysle jej vyhlásenia určené:

- historické jadro mesta ako celok so zachovaním uličných čiar a členenia parciel;
- šošovkovité námestie s dominantami: rímskokatolícky farský kostol, evanjelický kostol, *Malý kostol* Nanebovzatia Panny Márie a Mariánsky stĺp so sochou Immaculaty;
- mestský cintorín;
- stavebný fond, ktorý tvoria objekty:
 - a. zapísané v Ústrednom zozname pamiatkového fondu (národné kultúrne pamiatky)
 - b. navrhované na zápis za NKP (*podkat. BA* v štruktúre Zásad) ,
 - c. dotvárajúce prostredie pamiatkovej zóny (*kateg. B* v štruktúre Zásad);
- zeleň na území historického jadra (*Zeleň s pamiatkovou hodnotou* v štruktúre Zásad) .

Spišské Vlachy patria k najstarším spišským mestám, ich vznik značne podmienila jeho výhodná poloha na krížení obchodných ciest, a to *Veľkej uhorskej cesty* z Košíc do Levoče (Poľska) s cestou do Spišskej Novej Vsi (na Gemer a Liptov). Mesto reprezentuje skupinu malých miest, ktoré tvorili prechodnú skupinu medzi mestami prvej kategórie (slobodné kráľovské mestá a najvýznamnejšie banské mestá) a vidieckymi mestečkami (Vrbov, Ruskinovce, Veľká a i.). Vyznačuje sa významnými urbanisticko-historickými hodnotami : zachovanou pôdorysnou štruktúrou sídla s atypickým šošovkovitým námestím, zachovanými blokmi historickej zástavby, historickou parceláciou, tradičným výškovým zónovaním, vzťahom k vodnému toku a pod., ale aj bohatými architektonickými, umelecko-historickými a výtvarnými hodnotami jednotlivých historických objektov.

Medzi najvýznamnejšie hodnoty pamiatkovej zóny patrí nepochybne takmer intaktné zachovaná historická parcelácia územia na ploche PZ, ktorá je výsledkom kontinuálneho vývoja od čias založenia mesta, a na ňu nadväzujúci tradičný spôsob zástavby meštianskych domov na jednotlivých parcelách: hlavný obytný objekt na uličnej čiare s prejazdom (alebo prechodom), postavený na šírku parcely, k nemu prilehajúce úzke dvorové krídlo, pôvodne často doplnené aj v strede parcely priečnym krídlom a ukončujúcou stodolou v závere parcely.

Z hľadiska historicko-administratívneho zaradenia mali Spišské Vlachy typický vývoj pre mestá na Spiši: pred rokom 1243 boli hostovskou komunitou s nepísanými pravidlami, po tomto roku kráľovským mestom, od roku 1273 boli súčasťou Provincie spišských Sasov, potom Provincie 24 spišských miest (1344-1412), následne Provincie 13 spišských miest v poľskom zálohu (1412 - 1772 / 1778) a jej nástupnickej Provincie 16 spišských miest (1778 - 1876) na čele so Spišskou Novou Vsou. Výnimočné postavenie v regióne však zaujímali Spišské Vlachy v rámci cirkevnej správy, a to ich exempciou spod právomoci Spišskej kapituly. Od roku 1273 až do 18. storočia bola spišskovlašská fara podriadená priamo ostrihomského arcibiskupstvu.

Sídlo Spišské Vlachy je rozvinuté na pôdorysnej schéme so základom v dlhom šošovkovitom námestí, ktorým prechádzala diaľková cesta v smere sever-juh a na západ - pričom priestranstvo námestia je dnes pomenované viacerými názvami: ulica Kostolná, SNP, Požiarnická. Do námestia ústia bočné ulice, kolmé voči trase námestia (ulice Hviezdoslavova, Jilemnického, Jarná, 9. mája).

V jadre urbanistického celku pri vyústení cesty do Spišskej Novej Vsi (Jarná ul.) sa nachádza na miernej terénnej vyvýšenine hlavná dominanta - areál farského kostola sv. Jána Krstiteľa s príľahlou stredovekou farou. Kostol je trojlodňovou pseudobazilikou, v terajšej podobe vystavanou do roku 1434. Svojou veľkosťou a umeleckou bohatosťou barokového interiéru dokladá niekdajší význam a ľudnatosť sídla a jeho dôležitú úlohu vo funkcii zastávky na diaľkovej obchodnej ceste. V

blízkosti kostola uprostred námestia stojí stará radnica (ratuš) - pôvodne gotický solitérny objekt s vežou, neskôr využívaný aj ako kostol (tzv. *Malý* alebo *slovenský*). Južnej polovici námestia dominuje tolerančný evanjelický kostol s mladšou klasicistickou vežou. V osi Hviezdoslavovej ulice dominuje povojnový objekt kultúrneho domu, postavený na mieste starého hostinca. Súčasťou priestranstva námestia sú viaceré pamätníky (Mariánsky stĺp so sochou Immaculaty, pamätník P. O. Hviezdoslava, pamätník 30. výročia SNP, pamätník biskupa Tondru) a plochy parkovej zelene. Mariánsky stĺp predstavuje stredobod celého námestia na križovatke starých obchodných ciest, ktorý je však dnes nevhodne odčlenený kruhovou križovatkou. Severný záver PZ tvorí opustený areál bývalého sirotinca s parkom. Na opačnom brehu Žehrice, v závere Mlynskej ulice, stojí výrazovo unikátny (dnes nevyužívaný) liehovar zo začiatku 20. storočia.

Súbor meštianskych domov tvorí v jednotlivých vyvinutých uličných blokoch podstatu urbanisticko-historickej integrity pamiatkového územia. Ide približne o 120 historických obytných domov v uličnej radovej zástavbe, ktoré uličnými fasádami vymedzujú šošovkovité námestie a príslušné ulice. Dodnes zachované murované meštianske domy, z ktorých 46 je národnou kultúrnou pamiatkou, vznikali v období gotiky až klasicizmu / historizmu a postupne prechádzali stavebným vývojom, v rámci ktorého boli reprezentatívne uličné krídla architektonicky zhodnocované, a zároveň aditívnym radením dopĺňané úzkymi dvorovými krídlami so spravidla klesajúcou výškou i architektonickou náročnosťou objektov. Väčšina meštianskych domov je *prejazdového* typu (menšie prízemné domy sú *prechodové*), v centrálnej časti územia dvojpodlažné, ďalej od centra prízemné. Domy sú v jadrách renesančné (16. – 17. stor.), mnohé na stredovekých suterénoch, s neskoršími slohovými úpravami. Na meštiansky dom nadväzuje dvor, užšie dvorové krídlo, hospodárske stavby (sypance, stodoly, dielne) a záhrada. Vo dvoroch sa postupne rozvíjali murované dvorové krídla do hĺbky parcely, často ukončené v jej polovici priečnym hospodárskym krídlom alebo drevenou stodolou. Záhradné časti parciel meštianskych domov boli ukončené radom murovaných stodôl, vytvárajúcimi po obvode intravilánu sídla charakteristický urbanistický prvok - tzv. *stodoliská* - s čiastočnou obrannou funkciou *vidieckeho* typu. Mesto Spišské Vlachy hradobný systém nemalo.

Nezastupiteľnou zložkou pamiatkových hodnôt vymedzeného prostredia sú charakteristické pohľady na historické dominanty (kostoly s vežami, radnica, Mariánsky stĺp) a uličné domoradia v rámci interiéru samotného územia. Pohľadové väzby medzi jednotlivými dominantami, solitérmi a domoradiami v ich vzájomnej kompozícii sú jedinečným nenahraditeľným prvkom *genia loci* chráneného územia.

Charakteristická silueta historickej urbanistickej štruktúry, reprezentovaná jasne štruktúrovanou zástavbou od centrálnych výškových dominant a poschodových domov v ich bližšom okolí klesá a mení sa na prízemnú v okrajoch historického jadra – predstavuje významnú hodnotu. Panoramatické diaľkové pohľady / priehľady najmä z prístupových ciest na dominanty historického jadra s príslušnou zástavbou sú charakteristickou hodnotou aj v širšom krajinárskom kontexte, kde je hlavnou črtou panorámy nenásilný prechod od urbanizovanej zastavanej časti cez záhradné časti a cintorín do prírodno-krajinárskeho zázemia. Mesto Spišské Vlachy má vonkajší obraz sídla v porovnaní s inými mestami regiónu mimoradne autenticky zachovaný a v krajine dobre čitateľný, nakoľko sa od druhej svetovej vojny rozvíjalo najmä na rovinatých južných častiach intravilánu prevažne nízpodlažnou zástavbou.

Ojedinelým priestorom v rámci pamiatkových zón na našom území je historický mestský cintorín, kde sa zachovalo viacero pozoruhodných náhrobkov a náhrobníkov (banícke náhrobníky vo forme pylónov; umelecky náročné prístenné náhrobníky meštianskych rodín) a umelecko-remeselne náročné kované ohrady. Komplex cintorína dotvára kaplnka v jeho strede, bývalá márnica a historický ohradný múr.

Zachovanie a prezentácia prípadných archeologických nálezísk a ich začlenenie do organizmu sídla je ambíciou, ktorá na ploche PZ v dôsledku absencie cieľavedomého archeologického výskumu nebola dosiaľ podchytená. Vzhľadom na zdokumentovaný a predpokladaný urbanistický vývoj predmetného územia a jeho dlhodobé kontinuálne osídlenie je potrebné predpokladať archeologické nálezy na celej ploche historického pôdorysu mesta a PZ.

V území PZ sú plochy historickej zelene stabilizované. Verejnú komponovanú zeleň predstavujú časti priestranstva námestia, ulíc, cintorína, kompaktnjším (dnes zanedbaným) celkom bol v minulosti areál bývalého sirotinca (špec. ZŠ internátnej) s prírodno-krajinárskou parkovou úpravou. Bol založený v druhej polovici 19. storočia. Východne od objektu školy sa nachádzala prírodno-krajinárska parková časť. Západne od objektu sa nachádzala úžitková časť s pravidelnými záhonmi, lemovanými nižšou zeleňou.

Súčasťou verejných priestranstiev PZ sú uličné stromoradia, aj pásy trávnikov s výsadbou solitérov. Výraznú zložku prostredia PZ tvorí súkromná zeleň záhrad, ktorá je charakteristickým a integrálnym prvkom sídla - jeho historickej obytnej (meštianskej) zástavby. Záhrady sa svojou plochou a charakterom výrazne podieľajú na obraze mesta a jeho priestorovo-funkčných väzbách, preto ich je potrebné rešpektovať a je žiaduce ich porasty a štruktúry výsadby primerane regenerovať.

F.4.1. Urbanisticko-historické hodnoty štruktúr pamiatkového územia

- **Zachovaná historicky vyvinutá urbanistická štruktúra, čitateľná v pôdorysnej dispozícii PZ SpV:**
 - šošovkovité (vretenovité) ulicové námestie so severo-južnou orientáciou a atypickou dispozíciou;
 - špecifický šošovkovitý urbanisticko-historický typ východoslovenského mesta;
 - historicky vyvinutá uličná sieť, vymedzujúca mestské bloky (kvadranty);
 - rytmus zachovanej stredovekej parcelácie;
 - spôsob situovania objektov historickej štruktúry na parcele, proporcie zastavaných a nezastavaných plôch na parcele;
 - historicky vyvinuté verejné priestranstvá;
 - historický mestský cintorín v charakteristickej polohe;
 - charakteristická intenzita a spôsob zastavania pozemkov / stredovekých parciel;
 - vzťah historickej urbanist. štruktúry k vodnému toku a nadväzná historická poloha mostov / láviok.
- **Zachovaná historicky vyvinutá silueta a panoráma sídla, prezentovaná v charakteristických diaľkových pohľadoch a priehľadoch na PZ, je určená:**
 - situovaním hlavných architektonicko-historických dominánt na území PZ;
 - výškovým zónovaním: gradáciou historickej zástavby v jednotlivých mestských blokoch (klesajúca hladina vo výške zástavby na parcelách meštianskych domov od hlavného objektu po dvorové krídlo, klesajúca hladina výšky zástavby od centrálnej časti námestia k okrajovým častiam);
 - konfiguráciou terénu, danou jeho historicky stabilizovanou niveletou na zvlnenej terase Žehrice s určitou charakteristickou kulmináciou v okolí farského kostola.
- **Zachovaná historicky vyvinutá objektová skladba pamiatkového územia, pozostávajúca:**
 - z objektov NKP a historických objektov a ostatných nehnuteľností, rešpektujúcich pamiatkové hodnoty územia:
 - a) radová uličná zástavba - po stranách uličných krídiel s aditívne radenými dvorovými krídlami, a ďalšia historická zástavba, rešpektujúca stredovekú parceláciu meštianskych domov;
 - b) architektonické a urbanistické dominanty územia – solitéry;

- c) torzálne zachovaná radová zástavba stodôl, ukončujúcich stredoveké parcely meštianskych domov, aj solitérne stojace tradičné stodoly;
 - d) ostatná hodnotná historická architektúra z rôznych období, reprezentujúca obdobie ich vzniku a rešpektujúca základné princípy historického urbanizmu PZ SpV alebo historickú urbanistickú štruktúru vhodne dopĺňajúca;
 - z dvorov, nádvorí a záhrad na parcelách meštianskych domov a v areáloch špecifických stavieb (farský kostol, fary, školy, ...) a hodnotnej úžitkovej zelene týchto priestorov;
 - z historickej zelene územia: tvorená parkovým dispozíciami, stromovými alejami uličných interiérov, významným solitérnymi drevinami;
 - z plôch historických komunikácií a verejných priestranstiev – historicky vyvinutého komunikačného systému.
- **Zachovaný historicky vyvinutý architektonický výraz štruktúr pamiatkového územia:**
 - symbióza architektonických hodnôt jednotlivých objektov a štruktúr zástavby, spolupôsobiacich v celkovom obraze pamiatkového územia;
 - exteriérový výraz historických prvkov a štruktúr pamiatkového územia – stavieb, nezastavaných plôch územia i prvkov uličného interiéru;
 - vyvinutý uličný profil;
 - strešná krajina ako „piata fasáda“ objektov.

F.4.2. Architektonicko-historické hodnoty objektov pamiatkového územia

- **Typologické druhy architektúr v pamiatkovom území:**
 - meštianske domy v radovej zástavbe na úzkych stredovekých parcelách – prevažne prejazdového typu s úzkymi dvorovými krídlami;
 - ostatné sakrálne, verejné, školské a iné stavby - solitéry i ako súčasť radovej zástavby - s autentickou hmotovou skladbou, podmienenou historickou funkciou, odrážajúcou dobu vzniku a ďalší stavebný vývoj;
 - tradičné murované aj hrádzené stodoly v záhradných častiach parcel meštianskych domov.
- **Hmotovo-priestorové riešenie a architektonický výraz exteriéru objektov NKP a historických objektov:**
 - výškové zónovanie zástavby – podlažnosť, výška korunnej rímsy a úroveň hrebeňa historických striech;
 - základné architektonické členenie a osovosť fasád - najtypickejšia je trojosová prízemná a jednoposchodová fasáda s prejazdom al. prechodom v krajnej (južnej) osi;
 - tvar základných hmôt objektu – členenie hmôt, gradácia, členenie fasád a tvar historických striech;
 - historické architektonické tvaroslovie, uplatnené na exteriéri objektov;
 - omietaný charakter fasád domov, rezné hrubé omietky stodôl, striedme používanie travertínu ako pohľadového materiálu u mladších objektov.
- **Ostatné historické architektonické prvky:**
 - travertínové chodníky pri domoradiach jednotlivých ulíc zo pravidlených masívnych travertínových platní;
 - parcelačné múry, oplotenia, nezastavané plochy dvorov, tradične spevnené plochy, studne, vzrastená zeleň a iné.
- **Komplexné architektonické riešenie objektov v pamiatkovom území z hľadiska historického dokumentu:**
 - objekty NKP a historické objekty, vo svojej materiálnej podstate prezentujúce dosiahnutú úroveň vývoja stavebných technológií, umeleckého remesla a konštrukčných riešení v dobe svojho vzniku;

- objekty ako hodnotné doklady stavebno-historického a architektonického vývoja konkrétneho typologického druhu stavby od doby vzniku po súčasnosť.

F.4.3. Umelecko-historické hodnoty objektov pamiatkového územia

- **Výtvarné a umelecko-remeselné prvky exteriéru objektov NKP a historických objektov:**
 - historická štuková a maliarska výzdoba fasád objektov;
 - tesané historické kamenné prvky – portály, ostenia okien, rímsy, konzoly, stĺpy združených okien, epitafy, nápisové dosky, reliéfy a iné;
 - historické výplne okenných a dverných (vstupných) otvorov, historické brány;
 - historické kovové prvky - okenné a dverné mreže, zábradlia, strešné okienka a ohrádky, a iné.
- **Ostatné výtvarné a umelecko-remeselné prvky v pamiatkovom území:**
 - Mariánsky stĺp v strede námestia so sochou Panny Márie;
 - historické pamätné tabule a busty v uličnom interiéri.

F.4.4. Kultúrne a pamiatkové hodnoty archeologických nálezov a nálezísk

- **Celú plochu PZ Spišské Vlachy je možné považovať za archeologickú lokalitu s predpokladanými nálezmi týchto typov:**
 - nehnuteľné nálezy, dokumentujúce prvotnú nemurovanú zástavbu (obytnú či hospodársku);
 - nehnuteľné nálezy, dokladajúce vývoj zástavby na jednotlivých parcelách, ako aj zmeny v parcelácii územia;
 - murované konštrukcie najstarších stavebných fáz objektov sakrálnej architektúry;
 - plocha prikostolného a mestského cintorína s kostrovými nálezmi;
 - hnutelné i nehnuteľné nálezy, dokumentujúce materiálnu kultúru meštianskej domácnosti, historickej infraštruktúry mesta, ako aj inventár tunajších dielní.

F.4.5. Odôvodnenie ochrany pamiatkového územia

Všetky vyššie vymenované pamiatkové hodnoty vytvárajú jedinečný integrálny celok, v ktorom každá zo špecifikovaných hodnôt - okrem svojej osobitej hodnoty - spolupôsobí a má nezastupiteľné miesto v jedinečnom a pre PZ Spišské Vlachy charakteristickom vzhľade a výraze.

III .

ZÁSADY OCHRANY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA PAMIATKOVEJ ZÓNY MESTA SPIŠSKÉ VLACHY

P O Ź I A D A V K Y

NA PRIMERANÉ FUNKČNÉ VYUŽITIE ÚZEMIA, NA ZACHOVANIE, ÚDRŽBU A REGENERÁCIU HISTORICKÉHO PÔDORYSU A PARCELÁCIE, MATERIÁLOVEJ A OBJEKTOVEJ SKLADBY, VÝŠKOVÉHO A PRIESTOROVÉHO USPORIADANIA OBJEKTOV, ARCHITEKTONICKÉHO VÝRAZU, PRVKOV ULIČNÉHO INTERIÉRU A ULIČNÉHO PARTERU, HISTORICKEJ ZELENE, CHARAKTERISTICKÝCH POHLADOV, SILUETY A PANORÁMY, ARCHEOLOGICKÝCH NÁLEZÍSK A ĎALŠÍCH KULTÚRNYCH A PRÍRODNÝCH HODNÔT

Zásady ochrany pamiatkového územia Pamiatkovej zóny Spišské Vlachy (ďalej len „pamiatková zóna“ „PZ“ a „Zásady“) **obsahujú** podľa § 29 zákona č. 49/2002 Zb. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov („pamiatkový zákon“) **požiadavky** na: primerané funkčné využitie územia, na zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu a parcelácie, materiálnej a objektovej skladby, výškového a priestorového usporiadania objektov, architektonického výrazu, prvkov uličného interiéru a uličného parteru, historickej zelene, charakteristických pohľadov, siluety a panorámy, archeologických nálezísk a ďalších kultúrnych a prírodných hodnôt pamiatkového územia.

Zásady sú verejným dokumentom, ktorý je zverejnený na oficiálnej stránke mesta (www.spisskevlachy.sk) a na stránke Pamiatkového úradu SR (www.pamiatky.sk - v sekcii **NA STIAHNUTIE**). Zásady sú zároveň právnym dokumentom, pretože o nich hovorí zákon - § 29 pamiatkového zákona.

Zásady pamiatkového územia sú:

- dokumentom pre vykonávanie základnej ochrany pamiatkového územia, a teda majú slúžiť predovšetkým ako základný smerodajný podklad pre Krajský pamiatkový úrad Košice a v odvolacom konaní aj pre odvolací orgán - Pamiatkový úrad SR, ktoré v súčinnosti s orgánmi územnej samosprávy a vlastníckmi nehnuteľností rozhodujú v správnom konaní o zabezpečení zachovania pamiatkových hodnôt územia;
- odborným a právnym dokumentom, ktorý má za cieľ definovať pamiatkové hodnoty PZ a utvoriť podmienky pre ich zachovanie i regeneráciu na ploche celej PZ do budúcnosti a pre budúce generácie;
- súčasťou územného priemetu ochrany kultúrnych hodnôt územia, ktorý je podkladom pre spracovanie územnoplánovacej dokumentácie.

Okrem toho **Zásady pamiatkového územia majú umožniť:**

- maximálnu možnú objektivizáciu rozhodovania Krajského pamiatkového úradu Košice v individuálnych správnych aktoch vo veciach, ktoré je možné principiálne upraviť v Zásadách, a definovať pravidlá, podľa ktorých Krajský pamiatkový úrad Košice ako špecializovaná štátna správa postupuje;
- transparentne riešiť rozpory, vznikajúce medzi uplatnením záujmov ochrany pamiatkového fondu a právami, povinnosťami a právom chránenými záujmami vlastníkov nehnuteľností;
- prezentáciu zmyslu, opodstatnenia a cieľov ochrany pamiatkového územia v súvislosti so záujmami regionálneho rozvoja, budovania cestovného ruchu, skvalitňovania životného prostredia, vzdelávania a iných cieľov.

Za historické urbanistické usporiadanie územia pamiatkovej zóny pre účely týchto Zásad v ich súčasnej štruktúre považujeme stav, ktorý korešponduje so stavom, zdokumentovaným v katastrálnej mape z roku 1869, a ďalším vývojom, čitateľným na pláne z roku 1926 a leteckej mape z prelomu 40. a 50. rokov 20. storočia.

Za historické nehnuteľnosti, konštrukcie a prvky pre účely týchto Zásad považujeme objekty, konštrukcie a prvky, ktoré boli postavené, resp. vznikli do roku 1950, pričom sú nositeľmi pamiatkovej hodnoty.

G.1. Všeobecné požiadavky pre pamiatkové územie

1. **Zachovať, chrániť a regenerovať historické urbanistické usporiadanie pamiatkovej zóny, tvorené historickou pôdorysnou štruktúrou sídla, historickou parceláciou, pôdorysnou a hmotovou skladbou historickej zástavby, plochami historickej zelene, dominantami a vzájomnými kompozičnými vzťahmi jednotlivých prvkov a priestorov.**
2. **Základnou zásadou ochrany pamiatkovej zóny je zachovanie všetkých pamiatkových hodnôt, koncentrovaných v pamiatkovom území.**
3. Pojem „**pamiatková hodnota**“ je v zmysle § 2 odseku 2 pamiatkového zákona vymedzený ako „súhrn významných historických, spoločenských, krajinných, urbanistických, architektonických, vedeckých, technických, výtvarných alebo umelecko – remeselných hodnôt, pre ktoré môžu byť veci predmetom individuálnej alebo územnej ochrany“.
4. Rozsah pojmu „pamiatková hodnota“ predstavuje súbor charakteristík jednotlivej veci, alebo súboru vecí – a to najmä: celistvosť (integrita), autenticita, kvalita, kvantita, forma, obsah, spôsob, doba vzniku, zmeny vplyvom času (patina, deformácia), vývoj, jedinečnosť, výskyt, funkcia, lokácia, typ, autor, kontext, materiál, vzťah a tiež vzájomné vzťahy medzi jednotlivými charakteristikami v možných kombináciách. **Celistvosť a autenticita** tvoria nosné charakteristiky rozsahu pojmu „pamiatková hodnota“.
5. Nositeľmi pamiatkových hodnôt pamiatkového územia sú jednotlivé nehnuteľné národné kultúrne pamiatky (ďalej aj „NKP“) a ostatné nehnuteľnosti v pamiatkovom území (ďalej aj „nehnuteľnosti“), ktoré sú nositeľmi pamiatkovej hodnoty (najmä nehnuteľnosti, zaradené do kategórie historických objektov) a nositeľom pamiatkových hodnôt je tiež plošne vymedzené územie pamiatkovej zóny ako urbanistický celok.
6. **Princíp zachovania materiálnej a ideovej autenticity** NKP a nehnuteľností ako historického originálu vyjadruje všeobecnú požiadavku na dôslednú ochranu hodnotnej hmotnej súčasti NKP a pamiatkového územia so zachovaním jej podoby a formy s rešpektovaním historického vývoja a premien jednotlivých NKP a nehnuteľností v pamiatkovej zóne.

7. **Princíp zachovania kontinuity** vyjadruje základnú požiadavku na uprednostňovanie takých materiálov, remeselných, technologických postupov a architektonických prvkov, ktoré sú pre NKP a nehnuteľnosti z hľadiska ich pamiatkových hodnôt charakteristické.
8. **Princíp zaistenia reverzibility** predstavuje požiadavku, aby všetky súčasné zásahy do hmotnej podstaty NKP a nehnuteľností mohli byť v budúcnosti odstránené bez podstatných úbytkov alebo iných vážnych narušení hmotnej podstaty NKP alebo historických nehnuteľností.
9. Na území pamiatkovej zóny situovať len také stavby, prvky a zariadenia, ktoré svojím významom a charakterom môžu aktívne umocňovať pamiatkové hodnoty priestorov pamiatkovej zóny, bez porušenia ich mierky a autentického charakteru.
10. Základnou a všeobecnou požiadavkou je zásada zabezpečenia primeraného a vhodného funkčného využitia pamiatkového fondu na území sídla v súlade s jeho pamiatkovými hodnotami.
11. Aktívne utvárať podmienky pre vytvorenie obchvatu mesta, ktorého realizácia by umožnila preriešenie rušivej kruhovej križovatky v strede námestia. Obchvat má byť v zmysle požiadaviek kapitoly G.9. v krajine optimálne (nerušivo) trasovaný a realizovaný - jeho SZ vetva (viď ÚPD z r. 2008) sa pri tom nemá vizuálne rušivo uplatniť najmä v diaľkovom pohľade P1.
12. Požiadavky a odporúčania kapitoly G.9 - o ochrane obrazu mesta - a ich súvisiace krajinnoplánovacie nároky premietnuť v blízkej budúcnosti v optimálnom rozsahu a forme do územného plánu mesta.

G.2. Požiadavky na primerané funkčné využitie pamiatkového územia

1. Historické jadro mesta má byť organickou súčasťou vyššieho systému mestotvorných funkcií. Má plniť kultúrno-spoločenskú, maloobchodnú a majoritne obytnú (sídelnú) funkciu.
2. Objekty NKP a ostatné historické nehnuteľnosti v pamiatkovej zóne majú byť využité prednostne pre ich pôvodnú historickú funkciu.
3. V prípade požiadavky na umiestnenie nových funkcií do objektov NKP a historických objektov môžu v nich byť umiestnené len také nové funkcie, ktoré sa dajú zosúladiť s ich danosťami, charakterom, výrazom a pamiatkovými hodnotami a vyžadujú minimálne zmeny či zásahy do budovy a jej prostredia.
4. Vkladanie novej funkcie do objektu v pamiatkovej zóne je prípustné len vtedy, ak nespôsobí úbytok výpovedných pamiatkových hodnôt objektu. Dôsledky nového funkčného využitia objektov a priestorov v pamiatkovom území nesmú spôsobiť úbytok ich pamiatkových hodnôt alebo znemožniť ich vhodnú prezentáciu.
5. Pri využívaní objektov a priestranstiev v pamiatkovom území je nutné prihliadať k ich kapacitným a stavebno-technickým možnostiam tak, aby výsledné riešenie nenarúšalo pohľadovo, prevádzkovo alebo svojím technickým riešením hodnoty pamiatkového územia.
6. Pri kontinuálne nezastavaných plochách - verejné priestranstvá ako námestia, ulice, zadné dvory, sprístupňujúce uličky, parkové plochy a u nezastavaných funkčných plôch historických dvorov, nádvorí a záhrad meštianskych domov - je potrebné zachovať ich historickú funkciu.
7. **Zachovať priechodnosť tradičných, resp. historických dvorov a prejazdov objektov.**
8. O každej zmene využitia parciel a objektov NKP (resp. ich vnútorných priestorov) vydáva záväzné stanovisko KPÚ Košice ako dotknutý orgán štátnej správy pre konanie stavebného

úradu.

9. **V prípade typických meštianskych domov, u ktorých sa vyvinula iba obytná funkcia**, je žiaduce ju zachovať - prípadné obchodné priestory, prevádzky služieb, drobnú remeselnú výrobu a iné nebytové prevádzky riešiť s ohľadom na pamiatkové hodnoty domu - jeho dispozície a fasády. Vytváranie novodobého obchodného parteru či výkladov v autentických historických fasádach so zachovanými tradičnými uličnými oknami (proporciami, polohou, príp. aj výplňami) je neprípustné u objektov kat. A a u najhodnotnejších objektov kat. B, u ostatných je to nežiaduce. **Obchodná a obdobná prevádzka má byť teda v typických obytných domoch tradične prístupná cez uličnú bránu. Zmenu tradičnej obytnej funkcie meštianskych domov na inú možno pripustiť len dočasne, bez nežiadúcich stavebných úprav** a s možnosťou navrátenia funkcie bývania po ukončení iného využitia.
10. **U poschodových meštianskych domov** prioritne zachovávať obytnú funkciu na poschodiach, ktoré boli tradične určené na bývanie - u tohto typologického druhu historickej architektúry v meste.
11. **V prípade typických historických hospodárskych budov (stodôl)** v zadných častiach parciel je v prípade neudržateľnosti ich pôvodnej funkcie vhodná ich citlivá adaptácia na objekty otvorených dielní, garáží alebo ateliérov a pod..
12. **V prípade tzv. revokovaných stodôl (kap.G.3. bod 12)** je smernou funkcia doplnkového bývania, vhodné sú však aj funkcie dielní, garáží, ateliérov a pod.. **Objekty však musia ostať funkčne aj priestorovo prepojené s hlavným objektom na parcele - nie je prípustné tieto objekty navrhovať a užívať ako samostatné rodinné domy so všetkými samostatnými nárokmi na obsluhu, inžinierske siete, prístup a pod..**
13. Typizované garáže alebo združené garážovacie objekty sú na území pamiatkovej zóny **nežiaduce**, v polohe charakteristických / chránených uličných pohľadov **neprípustné**.
14. Rozšírenie plôch verejnej statickej dopravy (hromadné garáže, verejné parkovacie plochy) riešiť mimo územia pamiatkovej zóny.
15. **Neprípustné funkcie v pamiatkovej zóne** sú funkcie, poškodzujúce pamiatkové hodnoty územia - najmä priemyselná veľkovýroba, poľnohospodárska veľkovýroba, skladové hospodárstvo, výroba (solárnej) energie, dopravné areály, zariadenia služieb pre motoristov, monofunkčné parkovacie domy, veľkopredajné priestory a funkcie, ktoré vyvolávajú neprimerané sprievodné nároky na dynamickú alebo statickú dopravu.

G.3. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu a parcelácie

1. Zachovať, udržiavať a regenerovať historický pôdorys pamiatkového územia, ktorého základom je historicky vyvinutá uličná sieť, historicky vyvinutý zastavovací systém, štruktúra zástavby a jednotlivé objekty vo vzťahu k historicky nezastavaným pozemkom a plochám.
2. Predmetom ochrany pamiatkového územia sú vzťahy a proporcie medzi rôznymi mestskými priestormi a zeleňou, ako aj nezastavanými priestormi, ktoré majú ostať zachované.
3. **Asanácia je v princípe vylúčená** v prípade objektov NKP a historických objektov v PZ. Realizovať asanácie NKP a hodnotných autentických častí historických objektov s odkazom na dopravné problémy a parkovacie nároky je neprípustné - viac vid' požiadavka č. 7 v kap.G.4.
4. Zachovať, udržiavať a regenerovať **historickú parceláciu** (tvar, veľkosť, hustota a orientácia parciel) v jej vyvinutých nepravidelnostiach ako základnú plošnú jednotku na území

pamiatkovej zóny.

5. Historické parcely je nežiaduce zlučovať navzájom alebo rozdeľovať na menšie funkčné celky (parcely). Je potrebné zachovať hĺbkovú parceláciu meštianskych domov a nemeniť ju zlučovaním alebo delením parciel na menšie časti tak, aby nedošlo k zmene stavebných princípov, ustálených historickým vývojom, a aby nevznikali veľké kompaktné hmoty zástavby, ktoré by svojou mierkou nevhodne narúšali pamiatkovú zónu. Opodstatnené **zmeny parcelácie** - tam, kde bola sekundárne narušená - sú prípustné **len so súhlasom KPÚ** v rámci regenerácie pamiatkových hodnôt pamiatkovej zóny.
6. **Vylúčiť prierazy v historických medziparcelačných konštrukciách.** V medziparcelačných múroch a štítových stenách nezriaďovať prechody, okenné a dverné otvory, strešné terasy a loggie, orientované do susednej historickej parcely - a to bez ohľadu na aktuálne vlastnícke pomery. V prípade pamiatkovo účelného a udržateľného (perspektívneho) funkčného zlúčenia dvoch susediacich objektov bude posúdená možnosť ich vzájomného prepojenia jedným otvorom v pasívnej polohe muriva či medziparcelačného múru - v prípade objektov NKP to však bude prípustné IBA na základe vyhodnotenia takto zameranej sondáže metódami pamiatkového výskumu.
7. Rešpektovať **historickú uličnú čiaru** vrátane jej nepravidelností. Priestorové usporiadanie pri obnove NKP, úprave nehnuteľností a novostavbách nesmie presahovať ani ustupovať za historickú uličnú čiaru.
8. Pôdorysné a priestorové riešenie novej výstavby musí korešpondovať s historickou priestorovou štruktúrou (zastavovacím systémom) a parceláciou. Bezpodmienečne musí zohľadňovať princípy historického urbanizmu daného mestského / stavebného bloku.
9. Novostavby, resp. prístavby dvorových traktov sa majú realizovať predovšetkým na mieste zaniknutej historickej zástavby. V prípade historicky nezastavanej časti stavebného pozemku alebo jeho časti, kde je odôvodnene potrebné doplniť prerušenú stavebnú čiaru, **pôdorys novostavby musí analogicky rešpektovať tradičnú zastavovaciu schému v danom území a nesmie výrazne prekročiť tradičnú mieru zastavanosti parciel v danej časti pamiatkovej zóny.**
10. **Novostavby sa odporúčajú na definovaných revitalizačných plochách** - v zmysle podmienok v kapitole G.4.6 (na výkrese D značené modrou hrubou čiarou). Na plochách zaniknutej dvorovej zástavby až po individuálnom posúdení KPÚ.
11. **Priečne dvorové krídla** (približne v tretine dĺžky parciel) je možné regenerovať (príp. evokovať) iba na tých parcelách meštianskych domov, ktoré to svojimi priestorovými možnosťami bezkolízne dovoľujú, a predovšetkým iba v tých úsekoch pamiatkovej zóny, kde sa tento princíp zástavby vyvinul - podľa mapy z r. 1869, t. j. Požiarnicka 41-67, Kostolná 39-28, ul. SNP 14-23 (na konci dnešných parciel).
12. V zadných častiach parciel meštianskych domov (s výnimkou výrazne skrátенých parciel) je možné regenerovať (na revitalizačnej ploche R3 je to žiaduce), resp. revokovať aj v polohe posunutej oproti historickému stavu tradičnú hmotovú zástavbu objektov koncových stodôl. Pre tieto **revokované stodoly** sú stanovené funkčné podmienky (kap.G.2. bod 12) a podmienky hmotovo priestorové (kap.G.5 bod 11 a kap.G.4.6 - R3), ktoré je nutné prísne dodržiavať. U týchto objektov sa predpokladá tradičné spájanie do skupín, resp. radov. V polohe Požiarnickej 57-67 je nutné tieto objekty umiestňovať max. 3 m od západnej hranice súčasných parciel záhrad a limitovať hĺbku objektov na 9 m.
13. Je nežiaduce meniť pôdorys zástavby parcely zastrešovaním dvorov a nádvorí. Vznik tzv. monoblokovej zástavby úplným zastrešovaním, resp. uzatváraním dvorov je neprípustný.

14. Vytváranie novodobých cestných komunikácií na území PZ je **neprípustné**.
15. Zástavba plôch historických komunikácií a verejných priestranstiev je v PZ SpV **neprípustná** - plochy sú taxatívne vymedzené na výkrese D.
16. V prípade nepovolenej asanácie objektu kategórie A alebo B (aj podkat. BA) **bude budúca novostavba na jej mieste nutne regenerovať jej zaniknuté pamiatkové hodnoty** - t. j. predovšetkým plošný a objemový rozsah, tvar a ukončenie strechy, členenie fasád, použité materiály, a pod.. Obdobný regeneračný prístup platí aj v prípadoch architektonicko-historicky hodnotných objektov, ktorých asanácia bude vynútená ich havarijným stavebno-technickým stavom.
17. **Novodobú kruhovú križovatku** v strede námestia je nutné po realizácii obchvatu mesta nahradiť historicky hodnoverným členením a funkčnosťou plôch stredu námestia so štvorcovou (zatrávnenu) dispozíciou okolia Mariánskeho stĺpu.

G.4. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu hodnotnej objektovej skladby pamiatkového územia

1. Zachovať a udržiavať objektovú skladbu pamiatkového územia, pozostávajúcu z nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok (NKP) a ostaných autentických historických objektov (kat. B) - tvoriacich historické sídelne usporiadanie pamiatkovej zóny.
2. Zachovať solitérne postavenie a dominantné, resp. akcentujúce pôsobenie objektov NKP na ploche šošovkovitého námestia, ako aj objektu kultúrneho domu a požiarnej zbrojnice.
3. Zachovať a podľa možností regenerovať typickú **objektovú skladbu radovej zástavby meštianskych domov**, definovanú hlavným uličným krídlom, k nemu prislúchajúcim dvorom a spravidla postupne ustupujúcim dvorovým krídlom s klesajúcou výškou objektov, v niektorých častiach PZ doplnenú aj o priečne dvorové krídlo (približne v tretine parcely).
4. V optimálnom rozsahu **zachovať a regenerovať funkciu dvorov a záhrad** meštianskych domov – ich plochy zachovať, obnoviť a udržiavať vo funkčno-účelovej kombinácii spevnených plôch a zelene. Zachovať a regenerovať záhradný charakter plôch na konci parcel, s výnimkou možnosti výstavby ukončujúcich objektov tzv. revokovaných stodôl (podľa bodu 12 kap.G.3) a s možnosťou výstavby drobných hospodárskych objektov podľa bodu 5 kap. G.4.4.
5. Pri stavebných úpravách objektov a plôch v pamiatkovej zóne je **žiaduca úprava identifikovaných rušivých atribútov** jednotlivých objektov a plôch tak, aby sa eliminoval ich nepriaznivý vplyv na pamiatkové hodnoty pamiatkovej zóny, objektov NKP a ich prezentáciu - **viď TAB.5.2.7.**
6. Základným princípom, ktorý je nutné rešpektovať pri zásahoch do objektov v pamiatkovom území, je **princíp autenticity a reverzibility** pri dodržaní princípu kontinuity. Prípadný zásah, nová konštrukcia, susedná alebo súvisiaca novostavba majú byť realizované takým spôsobom, aby ich bolo možné v budúcnosti odstrániť bez poškodenia kultúrnej pamiatky alebo historickej nehnuteľností v pamiatkovom území.
7. **Asanácia je v princípe vylúčená** v prípade objektov NKP a historických objektov v PZ. Realizovať asanácie NKP a hodnotných autentických častí historických objektov s odkazom na dopravné problémy a parkovacie nároky je neprípustné. V prípade, že z objektívnych príčin bude asanácia povolená, je nutné predmetný objekt graficky i fotograficky zdokumentovať a tieto dokumenty archivovať v archíve KPÚ Košice a v archíve Mesta.
 - 7.a V prípade prípustnosti asanácie historického objektu, resp. jeho časti, bude pred

vydaním búracieho povolenia podľa charakteru objektu, paušálne **nutné**: spracovať pre archívne účely a možnosť budúcej regenerácie - **detailné zameranie objektu** (M 1:50 / 1:25) - inventarizáciu hodnotých architektonických či umeleckých prvkov - prehľadnú fotodokumentáciu (celkov a detailov, s popisom) - a v závislosti na pamiatkovej hodnote aj príslušný pamiatkový výskum. Zároveň KPÚ určí, ktoré hodnotné prvky objektu (okná, dvere, mreže, kovanie a pod.) budú deponované al. sekundárne použité. Podľa povahy objektu KPÚ individuálne posúdi aj podrobnosť zamerania.

8. Na ploche pamiatkového územia neuplatňovať typologické druhy stavieb a areálov, ktoré nie sú v súlade so zachovaním pamiatkových hodnôt územia – najmä nie objekty s neprípustnou funkciou podľa bodu 15 kap.G.2.

G.4.1. Požiadavky diferencovaného prístupu k ochrane, obnove a údržbe objektov

Objektovú skladbu pamiatkovej zóny tvoria **národné kultúrne pamiatky** (NKP) a ďalšie nehnuteľnosti v pamiatkovom území, rozdelené do kategórií (viď kap.F.3 - kategorizácia objektov - značené vo výkresoch C a D) :

- **historické objekty v PZ;**
- **ostatné nehnuteľnosti v PZ;**
- **dvory a záhrady na parcelách meštianskych domov;**
- **historická zeleň územia** - tvorená komponovanými plochami zelene verejných priestranstiev a cintorína, stromovými alejami uličných interiérov a zeleňou dvorov a záhrad meštianskych domov;
- **plochy historických komunikácií a verejných priestranstiev.**

A. Národné kultúrne pamiatky (NKP) - sú objekty, zapísané v Ústrednom zozname pamiatkového fondu (ďalej len „ÚZPF“). Objekty NKP požívajú najvyšší stupeň ochrany v zmysle pamiatkového zákona, a to pre svoje zachované významné architektonicko-historické, umelecko-historické, urbanistické a ďalšie hodnoty. Pri ich ochrane, obnove alebo údržbe je potrebné dôkladne poznať ich stavebný vývin, rozlišovať mieru zachovania originálu stavebných konštrukcií a detailov, ako aj potenciál a dôsledky ich súčasného alebo plánovaného využitia. Z týchto dôvodov je potrebné každý individuálny zámer obnovy hodnotiť z hľadiska už realizovaných výskumov alebo ho podmieniť vypracovaním výskumov v zmysle pamiatkového zákona a vyhlášky MK SR č. 231 / 2014 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov (ďalej len „Vyhláška MK SR“). V mnohých prípadoch je tiež potrebné vypracovať prípravné dokumentácie, ako napríklad statický posudok, dendrologický posudok, posudok sanácie vlhkosti alebo posúdenie a návrh sanácie iných porúch, či reštaurátorský výskum a návrh na reštaurovanie. Až na základe získaných poznatkov je možné pristúpiť k optimálnemu posúdeniu navrhovaných zámerov, architektonických a stavebných riešení. Najvhodnejšou metódou pri obnove NKP je metóda konzervačná, rešpektujúca a prezentujúca maximum jej pamiatkových hodnôt.

B. Historické objekty v pamiatkovej zóne – objekty, postavené do roku 1950, ktoré predstavujú najmä pôvodný, resp. tradičný typ objektov so zachovaným historickým hmotovo-priestorovým usporiadaním (podlažnosť, výška objektu, tvar strechy), umiestnením na parcele, a historickým architektonickým riešením exteriéru (fasáda, strešná krytina a pod.), príp. aj so zachovaným historickým funkčným využitím. Po ich bližšom

preskúmaní môžu byť tieto objekty navrhnuté na zápis do ÚZPF. V prevažnej miere ide o tradičné meštianske domy na námestí a Hviezdoslavovej ulici a ich historické dvorové krídla. Do tejto kategórie však patria aj mladšie architektonicko-historicky autentické a urbanisticko-historicky hodnotné objekty - kultúrny dom, požiarna zbrojnica s vežou – alebo aj murované stodoly v zadných častiach záhrad, ktoré predstavujú pre sídlo charakteristický stavebný druh. V prípade kategórie historických objektov je potrebné zachovať a podľa možností regenerovať ich hmotovo-priestorové členenie a ostatné pamiatkové hodnoty exteriéru. Zároveň je však žiaduce dbať na fyzickú ochranu hodnotných historických prvkov interiérov.

- **Podkategória BA: Objekty vytypované na zápis do ÚZPF** – sú historické objekty kategórie B so zachovanými pamiatkovými hodnotami vo významnej miere, pre ktoré sa výhľadovo odporúča (po ďalšom, podrobnejšom posúdení Krajským pamiatkovým úradom alebo Pamiatkovým úradom SR) spracovať návrhy na vyhlásenie objektov za kultúrne pamiatky. K ochrane a obnove týchto objektov je potrebné pristupovať tak, aby ich pamiatkové hodnoty zostali zachované – v exteriéroch aj interiéroch - v čo najväčšej miere.

Objekty zaradené v podkategórii BA sú vymenované a popísané v **kap.F.3.3.**

- C. **Ostatné nehnuteľnosti v PZ** – objekty, postavené po roku 1950, alebo objekty, ktoré vznikli výraznou prestavbou historických stavieb a sú bez výraznejších individuálnych pamiatkových hodnôt. Ich architektonické stvárnenie nevykazuje pamiatkové hodnoty a ich asanácia nie je v zásade obmedzená.

- X. **Podkategória X: Objekty s rušivými atribútmi** – niektoré objekty v kategórii A , B a najmä C viacerými charakteristikami (pôdorysným založením alebo výškovým a priestorovým usporiadaním, úpravou strechy, prípadne výrazom exteriéru a priečelia) vyznievajú v kontexte s pamiatkovými hodnotami územia pamiatkovej zóny rušivo. Objekty s rušivými atribútmi je žiaduce v budúcnosti korigovať, eliminovať ich negatívne pôsobenie, a to v záujme ich optimálneho začlenenia do historickej urbanistickej štruktúry pamiatkovej zóny a jej obrazu, resp. jej tradičného architektonického výrazu.

Objekty, zaradené v podkategórii X, a sledované kategórie rušivých atribútov sú definované v **kap.F.3.5.** Identifikované objekty s rušivými atribútmi sú katalogizované v **tabuľke TAB.5.2.7** - v grafickej časti Zásad - spolu s popisom ich rušivého atribútu a požiadavkami na ich vhodné, resp. nevyhnutné úpravy a korekcie. Na výkrese C a D sú tieto objekty označené žltými značkami s indexami v evidovaných rušivých kategóriách.

poznámka k diferenciacii objektov: Zatriedenie nehnuteľností v pamiatkovej zóne do kategórií B a C, vyznačené na Výkresoch C a D, je vo všeobecnosti platné – individuálne však na základe aktuálneho miestneho zisťovania môžu byť niektoré objekty alebo ich časti (najmä dvorové krídla a hospodárske objekty) v zmysle príslušných kategórií predefinované na základe ich exaktnejšieho poznania, najmä u tých častí objektov, ktoré neboli v čase spracovania Zásad pohľadovo prístupné, alebo na základe zistenej pamiatkovej hodnoty ich interiérov. Obdobne pri individuálnom posúdení jednotlivých objektov môžu byť rušivé atribúty v zmysle zvolenej koncepcie Zásad identifikované aj na ďalších objektoch v PZ, resp. v ich dvorových častiach - teda nad rámec tabuľky TAB.5.2.7.

G.4.2. Základné požiadavky na zachovanie a údržbu NKP

1. Podľa § 27 odseku 1 pamiatkového zákona je základná ochrana kultúrnej pamiatky súhrn činností a opatrení vykonávaných na predchádzanie ohrozeniu, poškodeniu, zničeniu alebo odcudzeniu kultúrnej pamiatky, na trvalé udržiavanie dobrého stavu vrátane prostredia kultúrnej pamiatky, a na taký spôsob využívania a prezentácie, ktorý zodpovedá jej pamiatkovej hodnote a technickému stavu.
2. **Obnova kultúrnych pamiatok je jedinečný proces, založený na individuálnom prístupe ku konkrétne zdokumentovaným hodnotám, overeným a zisteným archívnym, pamiatkovým a iným výskumom, prípadne historickou dokumentáciou.**
3. Výtvarné a umelecko-remeselné prvky kultúrnych pamiatok sú predmetom osobitného druhu obnovy – **reštaurovania**, podľa § 33 pamiatkového zákona.
4. Obnova kultúrnej pamiatky sa riadi podľa príslušných ustanovení § 32 pamiatkového zákona, pričom ku každej z nich sa pristupuje individuálne.
5. Podľa odsekov 1 až 4 §32 pamiatkového zákona:
 - (1) Obnova kultúrnej pamiatky (ďalej len „**obnova**“) je súbor špecializovaných umelecko-remeselných činností a iných odborných činností, ktorými sa vykonáva údržba, konzervovanie, oprava, adaptácia alebo rekonštrukcia kultúrnej pamiatky alebo jej časti s cieľom zachovať jej pamiatkové hodnoty. Obnovou na účely pamiatkového zákona sa rozumejú aj činnosti, ktoré nepodliehajú ohláseniu ani povoleniu podľa osobitného predpisu.
 - (2) Pred začatím obnovy je vlastník NKP povinný KPÚ predložiť žiadosť o vydanie rozhodnutia o zámere obnovy. Ak vlastník začne obnovu bez právoplatného rozhodnutia o zámere obnovy, KPÚ začne konanie o obnove vydaním oznámenia o začatí konania o obnove, ktoré doručí vlastníčkovi kultúrnej pamiatky a vyzve ho, aby práce až do vydania rozhodnutia zastavil.
 - (3) K žiadosti o vydanie rozhodnutia o zámere obnovy priloží vlastník zámer obnovy, ktorý obsahuje identifikačné údaje o kultúrnej pamiatke, majetkovoprávne údaje o kultúrnej pamiatke, plánované budúce využitie kultúrnej pamiatky a špecifikáciu predpokladaných zmien kultúrnej pamiatky.
 - (4) V rozhodnutí o zámere obnovy podľa odseku 2 KPÚ uvedie, či navrhovaný zámer je z hľadiska záujmov chránených týmto zákonom prípustný, a určí podmienky, za ktorých možno predpokladaný zámer obnovy pripravovať a vykonávať tak, aby sa NKP neohrozila, nepoškodila alebo nezničila, najmä či tento zámer obnovy možno pripravovať iba na základe výskumov a inej prípravnej dokumentácie a projektovej dokumentácie. V rozhodnutí o zámere obnovy podľa odseku 2 KPÚ zároveň uloží vlastníčkovi kultúrnej pamiatky povinnosť oznámiť mu vopred začiatok obnovy a predpokladaný koniec obnovy.

G.4.3. Základné požiadavky na zachovanie a údržbu nehnuteľností v PZ, ktoré nie sú NKP

1. Podľa § 28 ods. 4 písm. b) pamiatkového zákona je vlastník nehnuteľnosti, ktorá nie je kultúrnou pamiatkou, a ktorá sa nachádza v pamiatkovej úprave zóne, povinný s nehnuteľnosťou nakladať a užívať ju tak, aby neohrozoval pamiatkové hodnoty okolitých NKP alebo pamiatkovej zóny.
2. **Požiadavky, uvedené v týchto Zásadách, sa v prípade nehnuteľností v PZ v zmysle § 32 ods. 7 pamiatkového zákona vo všeobecnosti vzťahujú najmä na zásady objemového**

členenia, výškového usporiadania a architektonického riešenia exteriéru jednotlivých nehnuteľností.

3. Úprava nehnuteľnosti na území pamiatkovej zóny, ktorá nie je kultúrnou pamiatkou, sa riadi podľa príslušných ustanovení § 32 pamiatkového zákona, najmä odsekov 5 až 7:

(5) Pred začatím novej stavby alebo úpravy pozemku alebo stavby, ktorá nie je kultúrnou pamiatkou (ďalej len "**úprava nehnuteľnosti**"), ale sa nachádza v PZ, je vlastník takej nehnuteľnosti povinný vyžiadať si rozhodnutie KPÚ, a to predložením žiadosti o vydanie rozhodnutia o zámere úpravy nehnuteľnosti v PZ. Ak vlastník začne úpravu nehnuteľnosti v PZ bez právoplatného rozhodnutia o zámere úpravy, KPÚ začne správne konanie vydaním oznámenia o začatí úpravy nehnuteľnosti v PZ, ktoré doručí vlastníčkovi nehnuteľnosti, a vyzve ho, aby práce až do vydania rozhodnutia zastavil. Úpravou nehnuteľnosti nie je odstránenie stavby v pamiatkovom území.

(6) K žiadosti o vydanie rozhodnutia o zámere úpravy nehnuteľnosti v PZ priloží vlastník zámer úpravy nehnuteľnosti, ktorý obsahuje údaje o nehnuteľnosti, základné majetkovoprávne údaje o nehnuteľnosti, plánované využitie nehnuteľnosti a špecifikáciu predpokladaných plošných a priestorových zmien.

(7) V rozhodnutí podľa ods. 5 KPÚ uvedie, či navrhovaný zámer je z hľadiska záujmov chránených týmto zákonom prípustný, a určí podmienky vykonania úprav nehnuteľnosti v PZ, najmä zásady objemového členenia, výškového usporiadania a architektonického riešenia exteriéru nehnuteľnosti. KPÚ zároveň určí, či tieto úpravy možno vykonať iba na základe výskumov a inej prípravnej dokumentácie a projektovej dokumentácie a uloží vlastníčkovi povinnosť oznámiť mu vopred začiatok úpravy nehnuteľnosti a predpokladaný koniec úpravy nehnuteľnosti.

4. **Pri úprave historických objektov v PZ** a objektov, vytypovaných na zápis do ÚZPF (kat B. a podkat. BA), je **potrebné**:

- a) Zachovať pôvodnú historickú hmotu objektov vrátane stratigrafie úpravy povrchov exteriéru (vrstvy stierok, omietok, náterov a pod.).
- b) Zachovať historický výraz exteriéru, hmotnú a priestorovú skladbu objektov. Realizácie nadstavieb týchto objektov o ďalšie podlažia sú nežiaduce.
- c) Zachovať historické detaily exteriéru, najmä: architektonickú výzdobu, slohotvorné prvky, výplne otvorov, dlažby, umelecko-remeselné a remeselné prvky, dekorácie a pod..
- d) Pri novodobom zásahu, úprave, adaptácii, zasahujúcej do exteriéru objektu, klásť dôraz na kvalitu realizácie.
- e) Novodobé zásahy, materiály a konštrukcie v exteriéri objektu podriadiť historickým danostiam a výrazu objektu.

5. **Pri úprave historických objektov v PZ** a objektov, vytypovaných na zápis do ÚZPF (kat B. a podkat. BA), je **vhodné**:

- a) Návrh úpravy realizovať na základe podrobného zamerania a pamiatkového výskumu, o ktorom rozhodne KPÚ v odôvodnených prípadoch, a to za účelom identifikácie pamiatkových hodnôt týchto objektov.
- b) Rešpektovať historický nosný systém objektu, pri jeho nevyhnutnej sanácii aplikovať totožné alebo príbuzné technológie, minimalizovať mokré procesy.
- c) Rešpektovať základné komunikačné riešenia a dispozíciu objektu, akékoľvek zmeny v tejto oblasti prinášajú značný úbytok pôvodnej hmoty.

- d) Pri zmene spôsobu využitia a prezentácie prispôbiť nový režim charakteru objektu.
 - e) Hodnotné prvky interiérov (výplne otvorov, kamenné články, kované zábradlia a i.) je žiaduce fyzicky zachovať *in situ* (na mieste), v prípade nutnosti ich výmeny je potrebné prvky zdokumentovať, a buď sekundárne použiť na inom vhodnom mieste alebo bezpečne deponovať v objekte.
6. **Neopodstatnené účelové asanácie historických objektov na území PZ sú neprípustné.** To platí aj pre autentické historické dvorové objekty hospodárskeho charakteru.
 7. **Ostatné nehnuteľnosti v PZ** (kat. C) udržiavať v trvale dobrom stavebno-technickom stave vrátane ich prostredia a uplatňovať také úpravy a spôsob ich využívania, ktoré nie sú v rozpore s ochranou pamiatkového územia PZ. Pokiaľ sa u týchto objektov neidentifikuje rušivý atribút, sú objekty tejto kategórie v území PZ vo všeobecnosti akceptované. Ich stavebná podstata však nie je chránená (nemá individuálne pamiatkové hodnoty) a môže byť nahradená novou hmotou, ktorá však musí plne rešpektovať pamiatkové hodnoty územia a všeobecné požiadavky týchto Zásad.
 8. **Ostatné nehnuteľnosti v PZ** (kat. C) vhodne architektonizovať, t. j. korigovať ich exteriérové architektonické stvárnenie a materiálové riešenie (nevhodné povrchové úpravy fasád, nevhodné materiálové a farebné riešenie zastrešenia, nevhodné materiálové a tvarové riešenie výplní okenných a vstupných otvorov), prípadne aj hmotovo-priestorové riešenie (najmä tvar zastrešenia) s cieľom ich optimálneho začlenenia do historickej štruktúry PZ.
 9. **U objektov s rušivými atribútmi** (podkategória X) je žiaduce eliminovať ich negatívne pôsobenie v záujme ich optimálneho začlenenia do historickej urbanistickej štruktúry PZ. Každú úpravu týchto nehnuteľností je potrebné posudzovať individuálne v kontexte okolitej časti pamiatkového územia, konkrétneho rušivého atribútu nehnuteľnosti, rozsahu zámeru úpravy a podobne.

G.4.4. Požiadavky pre plochy dvorov a záhrad meštianskych domov

Plochy dvorov a záhrad meštianskych domov pre potreby týchto Zásad sú taxatívne vymedzené na výkrese D - v grafickej časti. Za plochy tejto kategórie považujeme aj záhrady pri objektoch inej funkcie či charakteru - fary, školy a pod..

1. V optimálnom rozsahu zachovať a regenerovať funkciu dvorov a záhrad meštianskych domov – ich plochy zachovať, obnoviť a udržiavať vo funkčno-účelovej kombinácii spevnených plôch a zelene.
2. Plochy dvorov, záhrad a ostatných voľných plôch neprestrešovať.
3. Vo dvoroch v princípe rešpektovať voľné pokračovanie historického prejazdu, resp. priechodu od hlavného vstupu po celej dĺžke dvora.
4. Spevnenie dvorov viazať na funkčno-účelové využívanie jednotlivých dvorov, neuplatňovať romantizujúce novotvary. Zriaďovanie záhradných jazierok, záhradných skaliek, bazénov a iných cudzorodých zariadení / prvkov neprimeraných rozmerov alebo v polohách kolíznych s historickou zástavbou je nežiaduce.
5. **Na ploche záhrad meštianskych domov je prípustné realizovať IBA** pomocné, doplnkové či hospodárske drobné drevené a kombinované (drevo-tehla, hrádzené koňštrukcie) stavby - **v rozsahu do 25 m² plochy zastrešenia** - v tradičných, resp. nekolíznych polohách voči domu na parcele, susedným objektom a zohľadňujúc terénne danosti aj charakter konkrétneho pozemku – teda v polohách solitérnych alebo radené k dvorovému krídlu domu. Prípustné

sú najmä altánky, pergoly, kryté státi pre automobily, chlievy a pod.. Pri návrhu týchto drobných stavieb uplatniť regionálnu architektonickú znakovosť (**viď kap.G.4.5, bod 5.**) a ostatné požiadavky týchto Zásad. Katalógové objekty sú v tomto zmysle nevhodné. **Výnimku z tohto pravidla tvorí možnosť regenerácie** zaniknutej dvorovej zástavby a výstavby tzv. revokovaných stodôl – v zmysle požiadaviek týchto Zásad.

6. Zachovať, udržiavať a regenerovať historický profil a niveletu terénu - **terén dvorov a záhrad je nežiaduce zámerne náročne zarovnávať / nivelizovať**. Nevytvárať nové neopodstatnené betónové či iné terénne terasy, vysoké oporné múry a pod. – okrem miest, kde je to nevyhnutné zo statických dôvodov. Na svahovitých parcelách sú prípustné nízke kamenné terénne múriky (najvhodnejšie z lokálnych hornín - pieskovca, bridlice alebo travertínu).
7. Pri úprave plôch exteriérov dvorových častí meštianskych domov - prejazdov, chodníkov, dláždených plôch - je potrebné v maximálnej možnej miere zachovať, využiť a regenerovať historický podlahový (dlažobný) materiál, rovnako aj jeho historickú niveletu, terénny profil a historický plošný rozsah dláždených plôch exteriérov.
8. Pri nových úpravách dvorov uplatniť pre spevnenie (zjazdové a pešie chodníky, zhromažďovacie plochy, parkovacie miesta...) najmä prírodný kameň - alternatívne jeho kvalitné náhrady. Vhodné je aj sekundárne použitie deponovanej historickej travertínovej dlažby chodníkov mesta.
9. Nevyhnutné spevnené plochy, parkovacie státi realizovať na priepustnom podklade (napr. zatrávňovacie tvárnice, zhutnené prírodné – mlatové povrchy). Súvislé spevňovanie plôch dvorov na betónovom podklade je neprípustné.
10. Na ploche dvorov a najmä záhrad podporovať vzrastlú zeleň a voľné trávnikové plochy. Princíp úžitkových záhrad je možné ponechať pre širšie pestovateľské a drobnochovateľské účely s možnosťou voľnejších výsadiel ovocných drevín, avšak budovanie pestovateľských objektov (rozmerné skleníky, senníky, fóliovníky, pareniská, kompostoviská, a pod.) cudzorodej povahy a neprimeraných rozmerov sú na území PZ nežiaduce.

G.4.5. Všeobecné požiadavky pre novostavby a prístavby

1. Základnou požiadavkou pre novostavby a prístavby v PZ je zásada kontinuity – teda architektonické riešenie novostavieb musí korešpondovať s tradičným urbanistickým a architektonickým utváraním jednotlivých typov objektov a priestorov, a to pri vyváženom uplatnení tradičných materiálov a architektonických prvkov prostredia PZ.
2. Novostavba v PZ musí byť nositeľom takých architektonických kvalít, ktoré budú prínosom pre dané prostredie a budú ho dlhodobu pozitívne zhodnocovať. Novostavba sa nesmie svojím pôsobením negatívne alebo dominantne presadzovať na úkor historického prostredia a jeho pamiatkových hodnôt.
3. Novostavba na mieste zaniknutej stavby alebo voľnej ploche aj každá nadstavba alebo prístavba historickej stavby má rešpektovať vzájomný vzťah medzi starým a novým, nemá vytvárať ich protirečenie. Koexistencia modernej architektúry (novostavieb) a historických stavieb sa má zakladať na vzájomnom súlade. **Nová architektúra nesmie byť budovaná tak, aby sa mohla stať dôvodom a argumentom pre následné likvidovanie okolitej historickej zástavby.**
4. Tradičné architektonické princípy, najmä: zastavovacia schéma, uličná čiara, celková kompozícia, pôdorysné a priestorové usporiadanie, tvar a komponovanie stavebných otvorov v rámci fasád, orientácia, základný tvar strechy, materiálová skladba, farebnosť sú záväzné pre celé hmotné a priestorové usporiadanie prístavby, nadstavby alebo novostavby.

Tieto pojmy zadefinuje v konkrétnom rozhodnutí KPÚ individuálne v každom konkrétnom prípade v súlade s týmito Zásadami.

- Pod pojmom **regionálna znakovosť** pre drobné / doplnkové stavby na dvoroch a záhradách (kap. G.4.4. bod 5.) ju uvažovaná znakovosť tradičných stodôl, ďalej znaky architektúry domov vernakulárneho charakteru v dolno-spišskej baníckej oblasti (materiály, tvary hmôt / dispozície, tvary a krytiny striech, úprava podbitia strechy, tvary otvorov a ich výplne, tesárske viazanie drevených trámov a ďalšie regionálne detaily tohto typu architektúry), prípadne aj inšpirácie drobnou štýlovou hrádzenou architektúrou z prelomu 19. a 20. stor. v tomto regióne (uplatňovanou napr. v kúpeľných areáloch).

dva inšpiračné príklady regionálne typických starších dvorových drobných stavieb:

vľavo : zrubová hospodárska stavba s chlievikom vľavo, dielňou v strede, skladom vpravo a tradičným transportným vikierom do podstrešia (Úhorná)

vpravo : záhradný altán zo zač. 20. stor. hrádzenej konštrukcie s tieniacimi trelážami a so vstupom, akcentovaným drobným štítom s ornamentálne / insitne vyrezávaným doštením (Ochtiná)

- Novostavba alebo nadstavba v pamiatkovom území musí rešpektovať a zohľadňovať výškovú gradáciu okolitých a susedných historických objektov v ich autentickej podobe, resp. skladbe. Novostavba nesmie byť najvyšším objektom vo svojom bezprostrednom okolí.
- Novostavby, resp. prístavby dvorových traktov meštianskych domov majú v základných princípoch regenerovať ich tradičnú objektovú skladbu, ktorá bude vychádzať z mapových podkladov z roku 1869, 1926 a prípadne 1950. Tam, kde regenerácia nie je objektívne možná, musí pôdorys novostavieb a prístavieb analogicky rešpektovať tradičnú zastavovaciu schému dvorov meštianskych domov a nesmie prekročiť obvyklý rozsah (miera zastavanosti, celkový objem, šírka krídla / traktu), a polohu obdobných tradičných stavieb v území.
- Zachovaná stavba ani novostavba nesmie byť kapacitne predimenzovaná voči možnostiam prostredia saturovať plošné požiadavky naň - najmä vo vzťahu k potrebe parkovacích miest, či nárokom oslnenia okolitých pozemkov.
- Pri návrhu novostavieb a prístavieb je nutné dodržať aj charakteristické výškové osadenie stavby (úrovne prízemnia, prejazdu, priechodu a pod.) voči terénu.
- Zástavbe prieluky, resp. prístavbe dvorového krídla nesmie *a priori* brániť okolnosť, že v štítových stenách susedných objektov boli druhotne prerazené okná alebo iné stavebné otvory, smerujúce do prieluky alebo dvora susedného meštianskeho domu.

11. Navrhované novostavby a prístavby je nutné vyhodnocovať na základe overovania v predkladaných alternatívach, resp. architektonických štúdiách, najmä na podklade preukazných 3D fyzických alebo digitálnych modelov aj s náznakom / modelovaním súvisiaceho prostredia.

G.4.6. Požiadavky pre zástavbu na revitalizačných plochách

V rámci územia pamiatkovej zóny je definovaných päť revitalizačných plôch po zaniknutej obytnéj zástavbe na uličnej čiare ústredného námestia, jedna revitalizačná plocha zaniknutého radu stodôl na Včelnej ulici a jedna potenciálne rezervná plocha pre doplnkovú objektovú skladbu areálu bývalého sirotinca na ploche jeho historického parku a záhrady. Jednotlivé plochy sú ohraničené na **Výkrese D** hrubou modrou čiarou.

Revitalizačné plochy a ich regulatívy:

- A. R1: ul. SNP 39 – parc. č. 1070/1** - prieluka po zaniknutom prízemnom radovom meštianskom dome: regenerácia prízemnej hmoty a členenia priečelia (na základe archívnej dokumentácie) zaniknutého domu na uličnej čiare, s užším dvorovým krídlom na severnej strane. Možnosť obytného podkrovia. Nutné dodržať výškové parametre uličného krídla podľa zaniknutého domu a uličné krídlo komponovať na celú šírku parcely. Do ulice orientovať v pravej osi vstup do objektu vo forme brány, na ľavo od vstupu v uličnej fasáde umiestniť 2 tradičné okná.
- B. R2: ul. SNP 42 – parc. č. 1075** - prieluka po zaniknutom prízemnom radovom meštianskom dome: regenerácia prízemnej hmoty zaniknutého domu na uličnej čiare, s užším dvorovým krídlom na severnej strane. Možnosť obytného podkrovia. Nutné dodržať výškové parametre uličného krídla a do hmoty novostavby zakomponovať jestvujúcu uličnú stenu priečelia so všetkými jej hodnotnými zachovanými súčasťami (tvaroslovné prvky fasád, okná, brána).
- C. R3: Kostolná 3 - 16 zo strany Včelnej ul.** - ukončujúce časti parciel, na ktorej zanikol charakteristický rad murovaných stodôl: na koncových plochách dotknutých parciel je možná súvislá alebo parciálna (postupná) výstavba, regenerujúca hmoty a základné rysy uličných fasád murovaných stodôl, ktoré tu donedávna jestvovali.

Nutné regulatívy pre R3: regenerovať autentickú uličnú čiaru (možnosť uskakovania o cca 1m), prízemné hmoty stavieb na hĺbku max. 12 m, symetrické sedlové strechy s hrebeňom rovnobežným s uličnou čiarou bez vikierov do ulice, výška uličnej fasády 2,8-4,0 m, murované štíty tradičným spôsobom vytiahnuť nad úroveň strešných rovín v hrúbke 150mm (alt. do 300mm), záväzný sklon strechy 40°, komíny na objektoch sú nežiaduce (smerom do ulice neprípustné), hrubo-omietaný charakter fasád s možnosťou kombinácie s drevenými doskovými výplňami, do ulice neorientovať okenné otvory obytných miestností s výrazom typickým pre obytnú stavbu, okenné otvory do ulice minimalizovať, do ulice však je žiaduce orientovať rozmernú drevenú bránu tradičnej skladby. Vhodnou funkciou objektov je: garáž, dielňa, ateliér, stodola, sklad, záhradný / hostovský dom a pod., s možnosťou využitia podkrovia. **Plnohodnotná obytná funkcia samostatného rodinného domu je prípustná len pri zachovaní funkcie pôvodného hlavného vstupu na pozemok.** Jednotlivé objekty je žiaduce komponovať na celú šírku parcely, nie je to však nevyhnutné. **Stanovené regulatívy v záujme docielenia optimálnej revokovanej skladby a výrazu územia, resp. zadných ulíc PZ je nevyhnutné prísne dodržiavať.**

- D. **R4: Požiarnická ul. 68 – parc. č. 82** - plocha po zaniknutom samostatne stojacom dome na konci radovej zástavby: hmotovo-náznaková regenerácia menšieho prízemného domu s aditívne (do hĺbky parcely) radenými miestnosťami, s dvorom na južnej strane, s tradičnou sedlovou strechou, s valbou do ulice. Nutnosť dodržať historickú uličnú čiaru a parceláciu. Možnosť obytného podkrovia. Vstup do domu orientovať na dvorovú fasádu domu.
- E. **R5: ul. SNP 12 – parc. č. 262** - prieluka po zaniknutom prízemnom meštianskom dome: regenerácia tradičnej prízemnej hmoty zaniknutého domu na uličnej čiare, s užším dvorovým krídlom. Možnosť obytného podkrovia. Nutné doržať výškové parametre uličného krídla a tvaru strechy podľa susedného domu na SNP 11.
- F. **R6: ul. SNP 9 – parc. č. 265** - prieluka po zaniknutom prízemnom meštianskom dome: možnosť regenerácie tradičnej prízemnej hmoty zaniknutého domu na uličnej čiare, s užším dvorovým krídlom. Možnosť obytného podkrovia. Nutné dodržať výškové parametre uličného krídla a tvaru strechy podľa susedného domu – SNP 10. Vstup do domu orientovať do uličnej fasády. Nutné rešpektovať voľný prechod južne od susedného domu SNP 8.

Rezervná plocha:

- G. **R7: Partizánska 2, bývalý sirotinec – parc. č. 133 / 1, 4, 134 / 1** - potenciálna rezervná plocha na parcelách parku a záhrady, prislúchajúca k historickej budove bývalého sirotinca: na ploche je výhľadovo možné realizovať výstavbu objektov, súvisiacich s funkciou ústrednej historickej budovy. Nové objekty musia byť svojou polohou, objemom a architektúrou podriadené ústrednej budove. Prípustné sú prízemné budovy v tzv. pavilónovej forme zástavby, tradičného architektonického výrazu a tvaru, a výlučne iba mimo pohľadovo exponovaných plôch areálu (vyšrafované na Výkrese D), ktoré z dôvodu zachovania pohľadových väzieb na ústredný objekt a možnosti regenerácie pôvodnej architektonicko-arboristickej kompozície tohto areálu majú ostať voľné (bez zástavby). Zároveň je žiaduce regenerovať parkovú úpravu areálu.

G.5. Požiadavky pre výškové a priestorové usporiadanie objektov

- 1 Na území pamiatkovej zóny je potrebné rešpektovať historické zachované výškové zónovanie zástavby a historickú priestorovú skladbu územia a jednotlivých objektov.
- 2 Pre zachovanie a ochranu výškového zónovania zástavby je neprípustná výstavba novodobých dominánt v podobe výškových objektov.
- 3 Rešpektovať výškové a tvarové členenie terénu - historická niveleta a profil terénu, ako doklad stáročného vývoja mesta (uličnej siete, námestia i dvorov meštianskych domov) sú pamiatkovou hodnotou. Zároveň je žiaduce rehabilitovať historickú profiláciu terénu, kde bola nevhodne pretvorená.
- 4 Každý autentický objekt v pamiatkovej zóne je považovaný za fyzický doklad historického vývoja pamiatkového územia. Zmeny, ako je pridanie vymyslených znakov alebo architektonických prvkov z iného historického obdobia, objektu, či z cudzieho regiónu, ktoré neodôvodnene vytvárajú falošný dojem historického vývoja, sú **neprípustné**.
- 5 Objekty NKP a historických nehnuteľností v priebehu času podliehajú zmenám. Tie zmeny, ktoré predstavujú stopy ich pozitívneho architektonického vývoja, majú byť zachované a chránené ako autentický doklad ich vývoja a časového vrstvenia.
- 6 Jestvujúce objekty (resp. ich uličné krídla), orientované do ústredného námestia, Hviezdoslavovej a Jilemnického ulice, nie je prípustné nadstavovať o ďalšie podlažia, s výnimkou objektov, kde je autentická vyššia podlažnosť historicky doložená. Zároveň je

nevyhnuté zachovať historickú úroveň korunných ríms uličných fasád, resp. absolútnu výšku uličných fasád týchto objektov v kat. A a B.

- 7 **Maximálna prípustná podlažnosť** nových a upravovaných dvorových objektov meštianskych domov je jedno, príp. dve nadzemné podlažia a zobytnené podkrovie, podľa charakteru a výšky zástavby príslušnej a susedných parciel a ostatných požiadaviek týchto Zásad.
- 8 Novostavby, resp. prístavby dvorových traktov meštianskych domov musia **zohľadniť klesajúcu gradáciu výšky dvorových objektov** v smere od uličného krídla, ako tradičný princíp utvárania hmôt v PZ. Spájanie korunných ríms dvorových objektov do jednej úrovne je v tomto zmysle nežiaduce. Výnimočne možno v individuálne odôvodnených prípadoch v hmotovej skladbe dvorových krídiel použiť blokovú - mierne prevyšujúcu hmotu a mierne vysunutú do dvora (do 1 metra) - v celkových proporciách tradičného dvorového **sypanca**, teda v dĺžke max. 6 - 8 metrov.
- 9 Zachovať a udržiavať výškové a priestorové usporiadanie objektov NKP (kat. A):
 - je neprípustné nadstavovať NKP o ďalšie podlažia;
 - prípustnosť nadstavieb jednopodlažných dvorových objektov NKP bude predmetom individuálneho posúdenia po zohľadnení pamiatkových hodnôt objektu, jeho strechy a krovu, podlažnosti a výšky okolitých objektov, gradácie a celkového urbanistického kontextu;
 - prípustnosť resp. rozsah využitia podkrovia NKP bude predmetom individuálneho posúdenia;
 - prístavby k hmote NKP v historicky neopodstatnených polohách sú neprípustné.
- 10 Zachovať a udržiavať výškové a priestorové usporiadanie historických objektov a ostatných nehnuteľností PZ:
 - nie je žiaduce nadstavovať autentické historické dvorové krídla o ďalšie podlažia;
 - prípustnosť nadstavieb dvorových objektov nehnuteľností v PZ bude predmetom individuálneho posúdenia po zohľadnení ich pamiatkových hodnôt, podlažnosti a výšky okolitých objektov, gradácie a celkového urbanistického kontextu;
 - prípustnosť, resp. rozsah využitia podkrovia nehnuteľností v PZ bude predmetom individuálneho posúdenia;
 - objekty s rušivou výškou, resp. hmotou, poschodové domy kubickej formy, ktorých absolútna výška je rušivá v kontexte pamiatkových hodnôt PZ, je neprípustné zvyšovať v celom rozsahu a bolo by vítané ich adekvátne zníženie.
- 11 **Novostavby revokovaných stodôl** musia dodržiavať tieto výškovo-priestorové a materiálové podmienky / regulatívy:
 - a. optimálna je koncová poloha na parcele - zhlukovanie sa susedných objektov revokovaných stodôl do skupín, resp. radov. V polohe Požiarnickej 57-67 je nutné tieto objekty umiestňovať **max. 3 m** od západnej hranice súčasných parciel záhrad a limitovať hĺbku objektov na 9 m.
 - b. prízemný jednopodlažný objem (alt. s s interiérovou galériou otvorenou do prízemia), obdĺžnikový pôdorys s možnosťou postranných nižších prístavieb smerom do dvora - dĺžka objektu (hĺbka smerom do dvora) max. 12 m (u menších parciel do 9 m), výška fasády 2,8 - 4,0 m;
 - c. strecha symetrická sedlová s identickým sklonom v zapojených skupinkách v rozmedzí 35° - 40°, s hrebeňom kolmým na os parcely, a s tradičným tvarom a rozsahom vyloženia strechy;

- d. plné murované štíty tradičným spôsobom vymurovať nad úroveň strešných rovín - hrúbka štítového muriva nad strechou má byť najvhodnejšie 125mm / 150mm, alternatívne do 300mm;
- e. na objektoch sú tradičné komíny nežiaduce – na sklonoch striech, orientovaných von z dvora (do ulice / krajiny), je potrebné komíny vylúčiť;
- f. hrubo-omietaný charakter fasád s možnosťou kombinácie murovanej časti (rohových stĺpov) s drevenou výplňou;
- g. do ulice / krajiny neorientovať okenné otvory obytných miestností (charakteru obytnej stavby) - okenné otvory na vonkajších fasádach minimalizovať;
- h. na vonkajších fasádach sa odporúča komponovať rozmerný vysoký otvor - optimálne s drevenou bránou tradičnej skladby;
- h. objekty je žiaduce komponovať na celú šírku parcely, nie je to však nevyhnutné;
- i. presvetľovanie podstrešia a podkrovia je možné výlučne strešnými oknami podľa požiadaviek pre ochranu strešnej krajiny - kap.G.5.1.

Tento špecifický povolený typ stavieb má za cieľ saturovať prípadný nárast záujmu o bývanie v území PZ, obnoviť tradičný hmotovo-priestorový urbanistický prvok v štruktúre i obraze PZ a má predstavovať kontextuálny formálny súlad s jeho predobrazom (tradičnou stodolou v PZ), nielen čo sa týka objemu, ale aj architektonického výrazu, členenia fasád s možnosťou voľnejšieho komponovania fasády a hmoty, orientovanej do dvora.

- 12 Jestvujúce neproporčné vikiere (pásové, predimenzované, netradičných tvarov) a vstavané terasy (orientované väčšinou do dvorov), zapustené do roviny striech, ktoré boli v minulosti vyhotovené bez príslušných povolení, je žiaduce odstrániť a obnoviť tradičný tvar a charakter dotknutých striech.
- 13 Novostavby úzkych dvorových krídiel je nevyhnutné ukončovať plnou štítovou stenou bez presahu strechy (cez korunu štítu) a je žiaduce minimalizovať perforácie nových štítových stien stavebnými otvormi, a to v proporciách podľa tradície sídla. Široké loggie a pásové presklenia sú na ukončujúcich štítových stenách neprípustné.
- 14 Zachovať kompaktnosť a tvar štítových stien všetkých historických objektov. V historických štítových stenách nevytvárať nové okenné či dverné otvory – už jestvujúce stavebné otvory nezväčšovať. V odôvodnených prípadoch sa pripúšťa jeden otvor v medziparcelácii, v neutrálnej polohe, bez zásahu do jestvujúcej dispozície na oboch stranách.
- 15 **Tradičné historické stodoly** na území PZ je nutné zachovávať a udržiavať ako charakteristický (dnes už reliktný a ohrozený) typologický a hmotovo-priestorový druh objektov, dokladajúci agrárny charakter mesta v záveroch parciel meštianskych domov, a to menovite stodoly na: **Jilemnického 2, Požiarnickej 45, 48, 58, 59, ul. SNP 29 a 30 a na parc. č. 259.** Zároveň je žiaduce udržiavať a zachovávať aj ďalšie autentické historické stodoly mimo územia PZ (napr. na rohu Cintorínskej ul., na ul. 9. Mája / SNP 15, na dvore Hviezdoslavovej 8, 19, 20, 21, a stodoly v záhradných častiach domov na Vajanského ulici) a **preferovať ich citlivú adaptáciu** pre novú funkciu bez zásadnej zmeny ich objemovo-priestorových a materiálových parametrov.

G.5.1. Požiadavky pre ochranu strešnej krajiny

Strešná krajina, nazývaná aj „piata fasáda“, je výraznou charakteristikou obrazu mesta. Tvoria ju jednotlivé strechy, ukončujúce štítové steny, komíny, ale aj všetky ostatné prvky striech, pričom je neoddeliteľne previazaná aj s podstrešnými priestormi a krovmi objektov.

1. Základnou požiadavkou zachovania dobrého stavebno-technického stavu historických striech je ich pravidelná základná údržba, s dôrazom na udržiavanie dobrého stavebno-technického stavu strešného plášťa.
2. Je nevyhnutné zachovať tradičný tvar historických striech vrátane všetkých charakteristických atribútov (sklon, presah, vyloženie nad rímsou, poloha hrebeňov a úžľabí, výška odkvapovej hrany, výška hrebeňa strechy, atika, štítové murivá a požiarne múry vrátane kovových výplní otvorov a pod.), s možnou výnimkou u popožiarových provizórnych riešení a konštrukcií krovov, a to na základe individuálneho posúdenia KPÚ.
3. Zachovať a obnovovať aj všetky autentické detaily ukončenia historických striech - strešné okienka, snehové zachytávače, hrotnice, svetlíkové konštrukcie, vetracie prieduchy, komínové telesá, klampiarske prvky strechy a štítových múrov a pod..
4. Pri obnove historických striech NKP a historických objektov je nežiaduce:
 - meniť autentický tvar historických striech, sklon strešných rovín, výšku hrebeňa strechy;
 - upravovať nevhodným, resp. netradičným spôsobom priestorové vzťahy spodného okraja strešných rovín vo vzťahu ku korunnej rímse / korune muriva;
 - odstraňovanie aj nefunkčných komínových telies alebo historických komínových hlavic.
5. Podkrovia všeobecne neboli využívané na plnohodnotné bývanie. Z tohto dôvodu je potrebné predpokladať, že ich využívanie bude musieť rátať s obmedzeniami, vyplývajúcimi z limitovaných priestorov podstrešia, a obmedzeniami v možnostiach priameho presvetlenia. Adaptácia podkrovia je teda prípustná len v takom prípade, ak strecha má dimenzie, vyhovujúce k zmene funkcie.
6. Prípustnosť adaptácie a spôsob presvetlenia podkrovných priestorov budú posúdené s ohľadom na pamiatkové hodnoty NKP, nehnuteľností v PZ a pamiatkového územia ako celku.
7. Nové funkcie podkroví sú akceptovateľné, avšak adaptácie sú prípustné, len ak nedôjde:
 - k porušeniu hodnotnej historickej krovovej konštrukcie;
 - k nevhodnej alebo nadmernej (neúmernej) perforácii strešného plášťa;
 - k nežiaducim novotvarom v strešnej krajine.
8. Realizácia akýchkoľvek vstavieb do podkroví historických sakrálnych objektov je neprípustná.
9. Realizovať vstavby do podkroví v reprezentatívnych mestotvorných verejných objektoch je nežiaduce.
10. Ploché strechy novodobých objektov je žiaduce optimálne revidovať - predovšetkým u objektov s rušivými atribútmi (podkat. X).
11. Vhodný tvar strechy novostavieb v PZ musí dôsledne vychádzať z architektonického a historického kontextu strešnej krajiny historickej zástavby, musí architektonickým spôsobom zhodnocovať okolitú strešnú krajinu a nesmie pôsobiť rušivo (objem, výška, proporcie a typológia).

12. Pre novostavby a úpravy dvorových krídiel sú vhodné najmä pultové (so sklonom do prislúchajúceho dvora) tvary striech so sklonom od 30° - 42°. Ploché strechy a pultové strechy s plytkým spádom budú prípustné len v odôvodnených prípadoch – a spravidla iba u prízemných objektov. Sedlové strechy u pozdĺžnych dvorových krídiel sa odporúčajú iba pri väčších šírkach takýchto krídiel.
13. U objektov revokovaných stodôl je nutné dodržiavať jednotný sklon sedlovej strechy v príslušných radových skupinách (v rozmedzí 35° - 40°). Pre rad stodôl na revitalizačnej ploche R3 je záväzný sklon striech 40°.
14. U historických striech zachovať, resp. regenerovať a u novostavieb navrhovať presah vyloženia strechy vodorovným záklopom (resp. podbitím) z dosiek, rovnobežných s fasádou, alebo s omietanou úpravou.

G.5.1.1. Krov

1. Pri regenerácii a obnove historických krovových konštrukcií postupovať podľa zásady zachovania autenticity konštrukcií a prvkov, a podľa zásady materiálnej a remeselnej kontinuity – regenerácia a obnova krovových konštrukcií je založená na konzervácii či protézovaní autentických konštrukcií a prvkov, v prípade nutnosti lokálnej výmeny nezvratne poškodených prvkov je žiaduce použiť rovnaký materiál a remeselný postup.
2. Rozsah a spôsob lokálnej opravy poškodených krovových prvkov má navrhnúť odborne spôsobilá osoba - statik, v odôvodnených prípadoch aj podľa dendrologického posúdenia a posúdenia biotického poškodenia drevenej hmoty.
3. Chrániť všetky hodnotné historické krov v objektoch NKP (pokiaľ sa zachovali) - historický konštrukčný systém spolu so všetkými autentickými súčasťami, spôsobom spájania prvkov, textúrou povrchu drevených prvkov, tesárskymi značkami a pod.. Zároveň sa odporúča adekvátne chrániť aj všetky ostatné historické krov nehnuteľností, ktoré vznikli tradičnou tesárskou technikou.
4. **U popožiarových provizórnych krovov** (nízkej remeselnej kvality, jednoduchej konštrukčnej skladby, z nekvalitného dreva alebo aj zlého stavebno-technického vyhotovenia) sa pri individuálnom posúdení - s ohľadom na ich nižšiu pamiatkovú hodnotu - môže vyhodnotiť potreba ich celkového zachovania ako neopodstatnená.
5. Na území PZ SpV je žiaduce obmedziť vstavby do historických podkroví objektov NKP. Vstavba, ktorej realizácia si vyžaduje odstránenie podstatnej časti historického krovu, v NKP je neprípustná.
6. Nové vstavby do priestorov historických podkroví je nutné realizovať maximálne v jednom podlaží, v prípade výškovo rozmerných krovov je možná realizácia otvorenej galérie v druhej úrovni.
7. Vstavby do podkroví primárne riešiť ako veľkopriestory s pohľadovo vnímateľnými krovovými konštrukciami. Minimálne je však pri vstavbách potrebné zabezpečiť možnosť revízneho prístupu k dôležitým miestam krovu (hrebeň strechy, päty krokiev, pomúrnice, komínové prieduchy, vnútorné žľaby, dažďové odpady a pod.), napr. aj použitím nadkrokového systému zateplenia s obmedzenou hrúbkou.
8. Realizáciu vstavieb do podkroví v prípade úzkych dvorových krídiel, hospodárskych stavieb a takých objektov, ktorých vnútorné rozmery nevyhovujú minimálnym štandardom a požiadavkám pre realizáciu podkrovných priestorov z hľadiska ich optimálnych rozmerových parametrov, je potrebné vylúčiť.

G.5.1.2. Strešná krytina

1. Pri výmene strešnej krytiny alebo pri realizácii novej strechy použiť taký druh a materiál strešnej krytiny, ktorý vychádza z poznania objektu, pamiatkového výskumu alebo z miestnych analógií.
2. Uprednostňovať sanáciu pôvodnej strešnej krytiny (lokálnu výmenu) pred jej kompletnou výmenou.
3. Najtypickejšou krytinou objektov PZ je **pálená skladaná krytina** tradičných tvarov (hladká ťahaná alebo s plytkým dvojžliabkovým profilom) a tradičným spôsobom kladenia, prírodnej červenej, červeno-hnedej farebnosti, ale aj okrovej farebnosti, ktoré sú jediné prípustné na území PZ, pričom špecifická okrová krytina je vhodná iba na dvorové krídla a hospodárske objekty.
4. U keramickej krytiny je vhodné aplikovať tradičné kladenie hrebenáčov a ukončujúcich škridlíc do maltového lôžka.
5. **Krytina z valcovaného plechu v pásoch** (so stojatou drážkou) je v PZ akceptovateľná najmä pre menej hodnotné dvorové krídla a v prípadoch základnej ochrany objektov, v odôvodnených prípadoch aj na uličných krídlach, orientovaných do ulice / námestia.
6. Pre strechy, pochádzajúce z prelomu 19. a 20. storočia a mladšie, a v prípadoch, ak to vyžaduje statika historického krovu, je možné použiť **ľahkú vlákno-cementovú krytinu** z diagonálne kladených šablón (najmä v typickej sivej farebnosti).
7. Pre objekty drobnej architektúry (studne, altánky, chlievy a i.) na plochách záhrad a dvorov je vhodná aj **šindľová krytina**.
8. V pamiatkovej zóne sú **neprípustné** z netradičných materiálov novodobé napodobeniny historických krytín, či použitie nových druhov krytín, ktoré nemajú opodstatnenie na území PZ - napr. profilované (poplastované) plechové pláty imitujúce kusovú krytinu, trapézový plech, profily z vlnitých vlákno-cementových, alebo plastových dielcov, bitúmenové pásy, asfaltové šindľe a i.. Nežiaduce sú aj moderné či cudzorodé tvary pálených i betónových krytín (s vysokým profilom, románska a pod.), ako aj škridle netradičnej povrchovej úpravy (s vysokým leskom, glazované) alebo netypickej farby. Neprípustná je o. i. menovite aj čierna a výrazne tmavohnedá krytina všetkých typov a plechová profilovaná krytina, imitujúca skladanú krytinu všetkých tvarov.

G.5.1.3. Strešné okná, vikiere, svetlíky a perforácia striech

1. Prípadné presvetľovanie podkroví sa musí riešiť pre každý objekt individuálne s ohľadom na jeho pamiatkové hodnoty, ale aj s ohľadom na pamiatkové hodnoty PZ.
2. V PZ sú strešné nadstavby (napr. aj formou pásových vikierov), strešné terasy či loggie neprípustné. Jestvujúce nadstavby, terasy a loggie v rovine strechy, narušajúce obraz strešnej krajiny Mesta, je pri významnejších úpravách striech nutné odstrániť.
3. **Strešné okná** je možné osadiť v rovine strechy, najviac v jednom rade, v primeranom množstve a rozmeroch (minimálna výpočtová hodnota presvetlenia v zmysle STN). Strešné okná nezdržovať do dvojíc či skupín, zároveň ich nie je nevyhnutné zaosovať podľa rytmu fasády, ale prednostne prispôbiť historickej krovovej konštrukcii.
4. **Vikiere** je možné navrhovať len v opodstatnených prípadoch, a to primeraných tvarov a proporcií a iba v polohách mimo pohľadov interiérov ulíc a priestoru ústredného námestia. Nové okenné vikiere, orientované do šošovkovitého námestia, sú neprípustné.

5. Vikiere komponovať vo forme kontextuálneho novotvaru, prispôsobeného charakteru a proporciám strechy, s architektonicky zvládnutými detailmi a z tradičných materiálov. Vhodné sú najmä vikiere so subtílnou pultovou, sedlovou alebo valbovou strieškou.
6. Vikiere je prípustné umiestňovať v streche najviac v jednom rade, čelo vikierov musí byť ustúpené voči rovine fasády a ich svetlá šírka nesmie byť väčšia ako svetlosť tradičných okien poschodia pod strechou. V strechách s historickým krovom musí vikier krovovú konštrukciu rešpektovať.
7. Súvislé pásové vikiere a vikiere bez dostatočného vzájomného rozostupu sú v PZ SpV neprípustné.
8. Zachovať a obnovovať autentické strešné svetlíky (napr. NKP ul. SNP 19), historické vetracie otvory, okienka a vikiere, spolu so všetkými ich súčasťami. Tieto strešné prvky obnovovať v ich autentickej podobe a materiálovej skladbe.
9. Presvetlenie podkrovia novostavieb je prípustné i svetlíkom, ktorého umiestnenie, vzhľad, konštrukcia a rozmery budú vychádzať z historickej stavebnej a architektonickej tradície na území PZ – možnosť realizácie nového svetlíka v historických objektoch bude predmetom individuálneho posúdenia KPÚ.

G.5.1.4. Štíty a štítové múry

1. Zachovať a obnoviť tradičnú povrchovú úpravu a hmotu štítových múrov.
2. Štítové murivá, parcelačné múry zachovať v kompaktnom stave - neperforovať štítové steny okennými a dvernými otvormi, už existujúce otvory nezväčšovať.
3. Štíty, štítové a parcelačné múry povrchovou úpravou nezjednocovať s fasádou – zachovať ich utilitárnu funkciu a výraz.
4. Tradičné historické štítové murivá povrchovo upravovať jadrovou hrubo hladenou, najvhodnejšie len zatieranou omietkou bez farebných náterov, prípadne ich ponechať v režnej úprave bez omietky.
5. Koruny historických štítov nezvyšovať. Tvar ani sklon autentických historických štítových múrov nemeniť nadstavovaním.
6. Zachovať a podľa možností regenerovať tradičnú ukončujúcu úpravu koruny štítov stupňovitým kladením mrazuvzdorných tehliel, prípadne prekrytím koruny radom keramických škridiel. Kde je koruna štítu ukončená oplechovaním, je túto úpravu možné akceptovať – rovnako aj u novostavieb.
7. Napojenie strechy a štítu je vhodné riešiť kladením krytiny do maltového lôžka, plechový pás používať v minimálnej miere (šírka do 20 cm).
8. U hospodárskych dvorových objektov, stodôl, a u vybraných *popožiarových* striech (aj v uličnom priestore) je s ohľadom na konkrétne pamiatkové hodnoty možné za autentické považovať v PZ SpV aj štíty drevené doskované – spravidla vo vertikálnom kladení dosiek.

príklady tradičných riešení štítov striech

G.5.1.5. Komíny

1. Zachovávať všetky historické komínové telesá v podkroví aj nad strechou, rekonštruovať komínové hlavice do pôvodných, resp. tradičných historicky doložených tvarov.
2. Nefunkčné komíny možno použiť pre vyústenie vzduchotechniky.
3. Nové komíny realizovať v omietanej alebo režnej tehlovej povrchovej úprave.
4. Perforácie historických striech a narušenie ich plášťa vývodmi technologických zariadení je potrebné obmedziť na minimum. Kovové (nerezové) či plastové vyústenia vzduchotechniky alebo komínov v pohľadovo exponovaných polohách sú neprípustné.

G.5.1.6. Klampiarske prvky

1. V maximálnej možnej miere zachovať a obnoviť hodnotnú historickú klampiarsku dekoráciu, v prípade jej nadmerného poškodenia ju nahradiť dokonalými tvarovými a materiálovými kópiami.
2. Minimalizovať plochu oplechovania úžľabí, okrajov striech, vikierov a podobne.
3. Nahrádzať klampiarske prvky z pozinkovaného alebo zinkového plechu prvkami medenými je nežiaduce. Možno však použiť napr. veľmi trvanlivý titan-zinkový plech (príp. patinovaný). V exteriérových polohách nepoužívať klampiarske prvky z plastu alebo poplastovaného plechu.
4. Oplechovanie parapetov okien v historických otvoroch nerealizovať z typizovaných produktov, ani s koncovými plastovými krytkami - ale ako štandardné remeselné klampiarske výrobky.
5. Súčasti dažďových systémov (dažďové žľaby, kotlíky, lapače piesku atď.) je nevyhnutné pravidelne čistiť od nečistôt, napadaného lístia, prachu a pod..

G.6. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu materiálovej skladby, architektonického výrazu a historických konštrukcií

G.6.1. Požiadavky na zachovanie pôvodných stavebných materiálov

1. Autenticita kultúrnych pamiatok a ostatných historických objektov a prvkov, čiže pôvodnosť, resp. tradičnosť v materiáli a jeho pôvodné remeselné spracovanie je chránená a musí byť zachovaná. Je nutné vyhnúť sa odstraňovaniu a neopodstatnenej náhrade historických materiálov, alebo úprave znakov a prvkov, ktoré pamiatku a historické objekty charakterizujú.
2. Architektonické prvky, povrchové úpravy a stavebné techniky alebo doklady umelecko-remeselnej a remeselnej zručnosti, ktoré sú pre NKP a historické objekty charakteristické, je potrebné zachovať.
3. Poškodené historické prvky NKP a historických objektov musia byť pri obnove opravené a nie vymenené. Výmena je možná len v prípade vážneho a nezvratného poškodenia originálu. Vymenené prvky alebo kópie sa musia s originálom zhodovať dizajnom, farbou, textúrou, členením, materiálom, konštrukciou a ostatnými vlastnosťami. Potreba náhrady chýbajúcich prvkov musí byť podložená dokumentáciou a exaktnými dôkazmi.
4. Čiastočné opotrebovanie a patinu povrchov a prvkov je vhodné zachovať ako doklad ich veku a autenticity. Čiastočné prirodzené starnutie, degradácia alebo opotrebovanie materiálov (patina) tvorí prirodzenú súčasť NKP i prostredia PZ a nemá byť odstraňovaná, pokiaľ rozsah, miera a stupeň starnutia, degradácie alebo opotrebovania materiálov nepresiahne objektívnu úroveň, nad ktorú nie je jej zachovanie žiaduce.
5. Chemické alebo mechanické ošetrovanie, ktoré poškodzuje historický materiál, alebo výsledok jeho pôsobenia na konkrétnom druhu historického materiálu nie je overený, nesmie byť použité.
6. Fyzikálne procesy, spojené s obnovou, úpravou alebo prevádzkou objektu, nesmú zničiť alebo nadmerne opotrebiť historický materiál. Pri údržbe nepoužívať agresívne chemické prostriedky, ktorých vplyv na daný historický materiál nie je overený, a ktoré môžu objekt poškodiť.
7. Jedným z prioritných kritérií KPÚ pri posudzovaní vhodnosti zámeru obnovy NKP či úpravy nehnuteľnosti v PZ je zachovanie a dôsledná obnova autentických konštrukcií a prvkov s použitím tradičných materiálov a technológií, charakteristických pre dané územie, resp. objekt.
8. Pre obnovu povrchových úprav murovaných konštrukcií sú rozhodujúcim materiálom **maltové a omietkové zmesi, ako aj nátery na vápennej báze.**
9. V prípade nezvratne poškodených prvkov (okien, mreží, atď.) je nutné tieto prvky zdokumentovať a podľa charakteru prvku bezpečne deponovať (v chránenom a suchom prostredí, resp. s optimálnou vlhkosťou pre drevené prvky) v objekte, príp. v odporúčanom depozite mesta – vid' kap.G.11. bod 3. Deponované prvky musia byť trvanlivo označené - s popisom miesta ich pôvodného osadenia.

G.6.2. Všeobecné požiadavky pre použitie novodobých materiálov

1. Nové prvky, vložené do NKP alebo nehnuteľnosti v pamiatkovom území, vonkajšie úpravy alebo nové konštrukcie nesmú poškodiť historické a pre pamiatkové územie, NKP či

nehnutelností charakteristické materiály a konštrukcie, ani nesmú zásadným spôsobom meniť ich vlastnosti. Nové dielo, nový doplnok v NKP alebo na nehnuteľnosti sa má odlišovať od autentického, resp. tradičného, zároveň však musí byť prispôsobený v hmote, veľkosti, proporciách a v architektonických znakoch s dôrazom na ochranu celistvosti (integrity) objektov NKP, historických objektov ako aj ich prostredia. Podľa charakteru zásahu musí byť dodržaná zásada reverzibility.

2. U objektov NKP a historických nehnuteľností zásadne nepoužívať na povrchové úpravy stien, fasád a pod. cementové omietky, nástreky a iné novodobé omietkové a náterové hmoty (napr. akrylátové fasádne farby) s nízkym koeficientom paropriepustnosti, ktoré sú nepriedušné a spôsobujú vlhkostné problémy a degradáciu historických materiálov.
3. Dopĺňanie fasád historických stavieb i novostavieb dreveným, keramickým, lešteným kamenným obkladom, obkladmi z betónových dlaždíc, plastových dielcov, kovových obkladových šablón, dekoratívnych hrubozrnných stierok (ako napr. mozaiková omietka z mramorových a iných zŕn) a rôznych novodobých, prevažne umelých materiálov (bitumenové pásy, živičné bridlice) je v PZ nevhodné, nakoľko tieto materiály v kontexte tzv. omietanej architektúry PZ vyznievajú cudzoročno – netradične.
4. Pri úpravách historických objektov a objektov NKP je potrebné **vylúčiť betón ako podkladovú vrstvu podláh na teréne**, minimálne v styku s murivami.
5. Pri nevyhnutných konsolidujúcich, resp. sanačných zásahoch do oslabených alebo degradujúcich historických konštrukcií je rozhodujúce **používanie tzv. suchých procesov** – ako napr. tiahla, vyklinovanie, protézovanie, príložkovanie, podvesenie, odvetrané konštrukcie soklov a podláh a i..
6. Pri úpravách a obnove v prostredí PZ je v zásade nevyhnutné **vylúčiť plast ako materiál pohľadovo vnímaných konštrukcií**. Plast je materiál cudzoročnej povahy, resp. výrazu v pamiatkovom prostredí. Táto požiadavka sa týka predovšetkým materiálu výplní okien, dverí, brán, klampiarskych prvkov, dažďových systémov, rôznych mriežok a pod.. *A priori* je vylúčené použitie **plastu ako materiál pohľadovo vnímaných konštrukcií na objektoch typu A a BA**.

G.6.3. Murivá a zvislé nosné konštrukcie

1. Základnou požiadavkou ochrany a obnovy historických murív a zvislých nosných konštrukcií je zachovanie ich hmotnej, konštrukčnej a materiálovej podstaty. Minimalizovať perforovanie historických murív, zväčšovanie, resp. zamurovanie dverných, okenných, resp. iných otvorov.
2. V prípade nutnosti sanácie staticky narušených NKP je potrebné v prípravnej fáze zabezpečiť komplexnú analýzu príčin statického narušenia a popis súčasného stavu jednotlivých konštrukcií z hľadiska ich mechanickej pevnosti a stability. Pri príprave a realizácii sanácie statického zabezpečenia použiť taký druh technologických a materiálových postupov a technických riešení, ktorým sa zabezpečí mechanická pevnosť a stabilita objektu s minimalizovaním negatívnych vplyvov na NKP.
3. Zo zásady zachovania kontinuity vyplýva prioritne použitie tradičných stavebných techník, stavebných materiálov, technologických a remeselných postupov (väzba, veľkosť, klad tehál či kamenného muriva), ktoré zodpovedajú konkrétnej NKP či historickému objektu.
4. Pri obnove a údržbe historických konštrukcií trasovanie inžinierskych sietí a rozvodov alebo iných technických zariadení navrhnuť a viesť tak, aby sa minimalizovali zásahy do historickej hmoty.

5. Zachovať hmotnú podstatu nálezových situácií po odkrytí (otvory, ostenia, konštrukčné prvky, odľahčovacie oblúky, portály, historické omietkové vrstvy, drevené prvky / preklady, výtvarná výzdoba a iné prvky), a to aj v prípade, že nebudú prezentované.

G.6.4. Horizontálne nosné konštrukcie – stropy a klenby

1. Základnou požiadavkou ochrany a obnovy historických stropov a horizontálnych nosných konštrukcií je zachovanie ich hmotnej, konštrukčnej a materiálovej podstaty v najväčšej možnej miere.
2. Pri obnovách stropov rešpektovať a regenerovať ich historickú funkciu, konštrukčný princíp, príslušnú typológiu stropu a ich materiálovú podstatu.
3. Pri obnovách stropov a klenieb zachovať všetky tvaroslovné, dekoratívne a funkčné prvky stropných konštrukcií – profiláciu stropných trámov, štukovú plastickú výzdobu, záklopy, dekoratívne prvky, výtvarnú alebo farebnú povrchovú úpravu, historické vetracie, svetlíkové alebo iné otvory. Pri obnove nezvratne poškodených alebo chýbajúcich častí stropov použiť príslušný identický materiál, konštrukciu a následne aj identické povrchové úpravy nových častí.
4. Redukovať alebo nerealizovať nadmerné zaťaženie stropných konštrukcií, ktoré by mohlo mať za následok statické alebo stavebno-technické narušenie historických stropných konštrukcií alebo ich častí.
5. Minimalizovať realizovanie akýchkoľvek novodobých stropných podhľadových konštrukcií pod historickými stropmi v celej ploche stropu alebo jeho časti.
6. Klenby sú významným architektonickým, konštrukčným, remeselným a technickým stavebným dokumentom jednotlivých stavebno-historických období, ktoré je potrebné dôsledne zachovávať. **Dôsledne dbať na zachovanie historickej štukovej profilácie na klenbách** – ako napr. štukové hrebienky, plastické geometrické ornamente, zrkadlá, rámy, vrcholové ružice či písmená, profilované pätky klenieb či klenbových pásov, atď.. Klenby v suterénoch s otláčkami debnenia z čias výstavby neomietajú. Klenby nezakrývať podhľadom či inou horizontálnou konštrukciou.
7. Pri obnove klenbových systémov zabezpečiť statickú bezpečnosť a zachovaný stavebno-technický stav klenieb (hlavne pri stavebných prácach, keď sú klenby odhalené a vystavené poveternostným vplyvom, alebo zachované historické klenby suterénov asanovaných objektov pred negatívnymi vplyvmi ťažkých stavebných mechanizmov alebo iných negatívnych vplyvov).
8. Pri obnove staticky narušených klenieb použiť také statické zabezpečenie, ktorého aplikácia vyžaduje minimálne stavebné zásahy do klenieb a úbytky historických materiálov klenieb – napr. stuženie pomocou kovových tiahel. Mokré procesy, ako napríklad železobetónové škrupiny, torkretáže a cementové mazaniny na rube klenby sú pre statické zabezpečenie klenieb vo všeobecnosti nevhodné (rozdielna tepelná rozťažnosť materiálov).
9. V klenbách je nežiaduce realizovať prierazy alebo otvory za účelom zmeny dispozície objektov, realizácie vertikálnych komunikácií – schodiská, výťahy a pod.. Je neprípustné nadmerné zaťažovanie klenieb, ktoré môže ohroziť ich stavebnotechnický stav.
10. Je nežiaduce realizovanie akýchkoľvek novodobých stropných podhľadových konštrukcií pod historickými klenbami v celej ploche klenieb alebo ich časti.
11. Z hľadiska prezentácie klenieb je nežiaduce viesť pod klenbami alebo cez klenby (s výnimkou klenieb suterénov v minimálnej miere) rozvody a potrubia, klimatizačné

zariadenia alebo iné technicko – prevádzkové zariadenia, ktoré by negatívne ovplyvňovali prezentáciu klenieb. Rovnako je nežiaduce dispozičné členenie historických zaklenutých priestorov sekundárnymi murovanými alebo inými priečkami - ak je nutné zaklenutý priestor predeliť, je paušálne nutné voliť reverzibilné (výrazovo aj kontrastné) priečky s výškou len po päť klenby.

12. Pri výbere druhu, typu a veľkosti osvetľovacích telies zohľadňovať historickú konštrukciu a typológiu stropných konštrukcií. Podľa charakteru priestorov a funkcie jednotlivých miestností zohľadniť pri výbere osvetlenia aj tradičnú typológiu osvetľovacích telies.

G.6.5. Suterény

Historické suterény predstavujú významný stavebno-architektonický prvok najmä najstarších jednotlivých stavebno-historických období a sú významným stavebným, architektonickým, konštrukčným a remeselným dokladom, ktorý je potrebné zachovať, regenerovať a prezentovať.

1. Pri obnove suterénov alebo ich častí zachovať všetky historické stavebné konštrukcie a architektonické časti (najmä materiálové zloženie murív a klenbového systému, tvar klenieb, murivá, klenbové oblúky, niky, historické vstupy a schodiská, povrchovú úpravu, vetrací systém a otvory a pod.).
2. Zachovávať a regenerovať pôvodný historický pôdorys suterénov a minimalizovať členenie suterénov novými sekundárnymi priečkami.
3. Pri obnove suterénov minimalizovať zmeny prirodzeného klimatického prostredia a zabezpečiť funkčnosť historického prevetrávania.
4. Pri obnovách klenieb suterénov zachovať historické otlacky maltového spojiva od podporného debnenia z doby výstavby. U objektov NKP je neprípustné povrchovo upravovať klenby a murivá suterénov rôznymi omietkovými systémami, cementovo-betónovým vyplňovaním ložných škár klenieb a murív, rôznymi farebnými náterovými hmotami alebo takými nátermi či systémami, ktoré by mohli spôsobiť materiálovú degradáciu murív a klenieb, a ktoré by zároveň mohli zásadným spôsobom meniť historické vizuálne vlastnosti povrchov murív a klenieb suterénov.
5. Zachovať historické studne a stopy konštrukčných postupov z doby výstavby, situované v suterénoch NKP a historických objektov, ako aj na parcelách v ich blízkosti, a podľa možností zabezpečiť ich optimálnu prezentáciu.
6. Pri obnovách podláh suterénov minimalizovať použitie mokrých stavebných procesov. Je nežiaduce použitie plošných monolitických betónových vrstiev a mazanín, alebo takých skladieb podláh, ktoré môžu dlhodobo negatívne ovplyvniť optimálny hydrofyzikálny režim podzemnej vody. V suterénoch NKP je žiaduce aplikovať plošne paropriepustné a dutinové konštrukcie podláh, ktoré budú v budúcnosti reverzibilne odstrániteľné bez úbytku pamiatkových hodnôt historických suterénov.
7. V suterénoch je neprípustné viesť rozvody, potrubia a iné technické zariadenia v historických vertikálnych a horizontálnych stavebných konštrukciách (murivá a klenbový systém). Rozvody, potrubia a iné technické zariadenia je nutné (i v závislosti od využitia priestorov) umiestňovať na povrchu historických stavebných konštrukcií – je neprípustné zasekávať trasy rozvodov do historických murív a klenieb. Potrubia, rozvody a iné technické zariadenia je možné a žiaduce viesť aj v polohách pod novými vrstvami podláh.

G.6.6. Pavlače, balkóny, arkiere, loggie

1. V prídade, ak sa tieto prvky v autentickej podobe nachádzajú v objektoch kat. A a B, je nutné zachovať ich tvar, pôvodné tvaroslovné, konštrukčné a umelecko-remeselné prvky a materiálovú skladbu historických balkónov, pavlačí, arkierov a loggií objektov NKP aj historických objektov, vrátane historického prístupu k nim.
2. Historické balkóny a pavlače je neprípustné zasklievať alebo inak uzatvárať, zároveň je nežiaduce dopĺňať ich konštrukcie o neautentické pridané konštrukcie - pevné prestrešenia, podhlády, zateplenie, slnolamy a pod.
3. Je neprípustné vytvárať nové balkóny, arkiere, pavlače a loggie na NKP a historických objektoch bez relevantnej historickej opodstatnenosti. Tieto prvky je neprípustné orientovať do priestoru ústredného námestia a Hviezdoslavovej ulice aj u ostatných nehnuteľností PZ, nakoľko tieto prvky sú v území PZ skôr raritou a v uličnom priestore sa v minulosti neuplatňovali.
4. Zimné záhrady, príp. presklené drevené verandy, ktoré sú historicky doložené, je možné regenerovať a obnoviť. U novostavieb a prístavieb dvorových krídiel je možné tieto prvky uplatňovať v striedmej forme a rozsahu.

G.6.7. Schodiská

1. Zachovať, chrániť, regenerovať a obnovovať historické schodiskové konštrukcie ako súčasti objektov NKP a historických objektov, vrátane ich konštrukčných, tvaroslovných a dekoratívnych súčastí (nosné vonkajšie murivá, klenby nad ramenami a podestami, svetlíky, podesty a stupne alebo ich obklady, schodnice, zábradlia, madlá a pod.)
2. Zachovať pôvodnú komunikačnú funkciu schodiskového priestoru a súvisiace komunikačné prístupy, zachovať priestor schodiska (zrkadlá, podesta) v pôvodnom tvare, polohe a umiestnení. Zachovávať aj vyvinutý autentický systém, resp. spôsob prevetrávania a presvetlenia schodísk a ich priestorov.
3. **Nároky požiarnej ochrany** si pri rekonštrukciách (komplexných obnovách) objektov NKP a objektov podkat. BA **nesmú vynútiť zánik pamiatkových hodnôt schodiskových priestorov** alebo ich podstatných znakov.
4. Počas stavebných prác osobitne chrániť pred poškodením schodiskové stupne a ďalšie súčasti schodísk, napr. ochranným obložením z OSB-dosiek a pod..

G.6.8. Zábradlia, mreže a ostatné kovové prvky

1. Zachovať zábradlia, mreže a doplnkové alebo dekoratívne kovové prvky ako súčasť objektov NKP a exteriérov historických objektov (najmä schodiskové, pavlačové a balkónové zábradlia, okenné, dverné a nadsvetlíkové mreže, maskaróny, držiaky na kvetináče, vlajkoslávy, okopníky, škrabky na obuv, konzoly balkónov, pavlačí a svetidiel, markízy, kľučky, priezory s krytmi, kryty poštových schránok, klopadlá, hmatadlá, kovové súčasti striech, oplotenia a pod.).
2. Poškodené mreže a zábradlia a ostatné kovové prvky dopĺňať v identickom materiáli a rovnakou, resp. príbuznou technológiou. Zachovať autentický tvar, profiláciu, členenie a farebnosť jednotlivých prvkov. Umelecko-remeselne najhodnotnejšie prvky tohto typu u objektov NKP budú predmetom osobitnej obnovy - reštaurovania.

3. V prípade, ak sa nezachovali pôvodné zábradlia, mreže a ostatné kovové prvky, nové prvky vyhotovovať na základe poznania historického kontextu a miestnych slohových analógií, v odôvodnených prípadoch eventuálne aj formou neutrálneho novotvaru.

G.6.9. Výplne okenných a dverných otvorov

Historické okenné výplne, dverné výplne a brány, t. j. výplne otvorov - sú súčasťou exteriérov aj interiérov objektov NKP i historických objektov v chránenom území PZ. Sú nositeľmi nenahraditeľných pamiatkových hodnôt a výrazne sa podieľajú na autentickosti výrazu jednotlivých objektov aj uličných priestorov.

- 1 Zachovať, regenerovať a obnovovať historické výplne okenných, dverných otvorov a brán objektov NKP a v exteriéroch historických objektov, a to na ich pôvodnom mieste (*'in situ'*) a pri plnení ich funkcie.
- 2 Zachovať autentickú hmotu týchto stavebných prvkov a všetkých ich súčastí - vrátane obloženia, kovania, kľučiek, staršieho skla, spojovacích a stužujúcich prvkov, náterov a iných povrchových úprav.
- 3 **Uprednostniť opravu a repasáciu originálnych historických výplní okenných a dverných otvorov pred realizáciou kópií alebo novotvarov. Priebežne dbať na základnú údržbu výplní otvorov.**
- 4 Pri konzervácii, údržbe, opravách a rekonštrukciách historických okien, dverí a iných podobných prvkov a všetkých súčastí (vrátane obloženia, kovania, kľučiek, skla, spojovacích prvkov, náterov a iných povrchových úprav) je žiaduce dať prednosť pôvodnému spôsobu vyhotovenia, spájania, upevnenia a používať materiály, totožné s autentickým materiálmi. Umelecko-remeselne najhodnotnejšie prvky tohto typu u objektov NKP budú predmetom osobitnej obnovy - reštaurovania.
- 5 V prípade, že rozsah a stupeň poškodenia originálu je preukázateľne nezvratný, je prípustné nahradiť originál tvarovou, konštrukčnou a materiálovou kópiou.
- 6 Chýbajúce výplne historických okenných a dverných otvorov vyrobiť podľa podobných hodnotných starších prvkov, zachovaných na objekte, a dbať o vytvorenie identickej kópie (tvarovej, funkčnej, aj materiálovej). Ak sa na budove nezachovali takéto konštrukcie, je nutné vychádzať z historických a regionálnych analógií (príp. ešte vhodnejšie z archívnej dokumentácie konkrétneho objektu) a zohľadniť architektonický výraz stavby.
- 7 Brány vstupov do objektov kat. C a kat. B, kde sa autentická brána nezachovala, a u novostavieb je nutné realizovať z dreva, v tradičnej polohe, tradičných rozmerov, proporcie, kotvenia a konštrukcie, smeru otvárania a vo výraze (členení, detaile) korešpondujúcom s architektúrou priečelia. Vhodné sú najmä kazetové brány rámovej konštrukcie s drevenou zárubňou, matné olejové nátery, delené svetlíky, pri mladších fasádach vychádzať z typológie a výrazu medzivojnových brán v meste.
- 8 Nahrádzať vstupné brány v (autentických polohách) mrežami je neprípustné. Zasúvať vstupné brány do hĺbky prejazdov je neprípustné. Kde tieto nevhodné zmeny boli vykonané, je nutné pri najbližšej úprave fasád regenerovať výplne brán v ich tradičnej (resp. výskumom alebo archívnu dokumentáciou potvrdenej) polohe a forme.
- 9 Pre stavby so zachovanou klasicistickou úpravou sú v líci fasády osadené von otvárané okná podstatnou súčasťou architektonického riešenia. Je nutné zachovať tento typ okenných výplní a v odôvodnených prípadoch je pre objekty s klasicistickou úpravou fasád dôležitá regenerácia zaniknutého riešenia výplní.

- 10 U mladších stavieb, prístavieb, novostavieb je možné realizovať novú okennú, príp. dvernú výplň aj v súdobom vyjadrení a v inom ako drevenom, ale ušľachtilom materiáli - napr. kov, hliník.
- 11 Vo výplniach, orientovaných do verejného priestranstva, a najmä do námestia, neosádzajú reflexné sklo - vo všeobecnosti je potrebné uprednostňovať sklo číre, prípadne štruktúrou povrchu zmatnené (leptané) vo výplniach, kde je to opodstatnené.

G.6.10. Omietky a nátery

Historické omietky a náterové vrstvy (bez ohľadu na vek, umeleckú hodnotu, zdobnosť, kvalitu výtvarného poňatia či remeselné vyhotovenie a stupeň poškodenia) tvoria súčasť NKP a historických objektov, ich materiálnej, dokumentačnej a výtvarnej podstaty, čím sú nenahraditeľnou súčasťou ich pamiatkovej hodnoty.

1. **Všetky historické omietkové a náterové vrstvy** murív, fasád, ale aj drevených a kovových prvkov, ktoré sú jedinečným dokladom historického vývoja objektov, **je nutné chrániť a neodstraňovať** nad mieru, ktorú určí KPÚ alebo takto zameraný pamiatkový výskum.
2. Pri obnove omietok postupovať vo väzbe na podmienky tradičného technologického a remeselného spracovania materiálu (*zásada zachovania continuity*), ako aj nutných technologických prestávok. Rešpektovať výskumom, resp. z analógií doloženú skladbu materiálu, druh a podiel jednotlivých zložiek - teda použitých tradičných spojív a zodpovedajúcich plnív a prímiesí v štruktúre, zrnitosti a farebnosti omietok.
3. **Zdanlivá krivosť historických omietok a fasád** (resp. ich nepravidelnosť či plošné zvlnenie), daná autentickými technologickými postupmi, vrstvením a vekom konštrukcií **je súčasť pamiatkovej hodnoty** a spôsobu prezentácie a nemá byť pri úpravách vyrovnávaná či neodôvodnene odstraňovaná.
4. Pri obnovách šetrne odstraňovať následky neodborných úprav, ktoré znehodnotili historickú architektúru (najmä paronepriepustné nátery, betónové vysprávkky, cementové nástreky, obklady a pod.), pričom je nutné súdržné prekryté historické vrstvy zachovať a neodstrániť.
5. Farebnosť omietok a náterov sa určuje na základe vyhodnotenia sondáže takto zameraného pamiatkového výskumu. V prípade, ak nie je možné zistiť autentickú farebnosť, bude určujúca typická farebná úprava pre daný slohový výraz v regióne, resp. v PZ.
6. Chýbajúce časti sochárskej a štukovej výzdoby, resp. architektonické a dekoratívne prvky realizovať v pôvodnom tvare, členení a materiáli – analogicky podľa zachovaných častí či podľa archívnej dokumentácie.
7. Na historické pohľadové omietky (omietky farbené v hmote) je aplikácia krycieho náteru neprípustná.
8. Pre obnovu povrchových úprav historických murovaných konštrukcií v PZ sú **rozhodujúcim materiálom maltové a omietkové zmesi**, ako aj nátery na vápennej báze, príp. modifikované vápenné nátery, či iné nátery difúzne otvorené (paropriepustné) – napr. silikátové, ktoré sú opodstatnené najmä v prípadoch mladších fasád (od zač. 20. stor.). **Používanie náterov s nízkym koeficientom paropriepustnosti na historických murovaných konštrukciách je krajne nevhodné.**
9. Exteriérové **omietky stodôl** a regenerovaných i revokovaných objektov stodôl je nevyhnutné vyhotovovať na vápennej báze - v podobnej štruktúre a farebnosti povrchu - aká je typická pre zachované omietky tohto stavebného druhu v meste: **hrubozrná**

roztieraná rezná omietka v svetlozemitých odtieňoch plniva - prípadne s paropriepustným vápenným náterom v odtieni lomenom bielom alebo podobnom režnej úprave.

G.6.11. Podlahy a dlažby

1. Zachovať všetky typy a druhy historických podláh – drevené, keramické, keramitové, liate terazzo, kamenné alebo betónové podlahy alebo iné povrchové úpravy, charakteristické pre dané obdobie a funkciu interiérového alebo exteriérového priestoru.
2. Osobitnú pozornosť venovať zachovaniu historickej (aj fragmentárne zachovanej) **travertínovej dlažby, skladanej z masívnych platní**, použitú nielen na chodníkoch, ale aj v prejazdoch a dvoroch, a optimálne aj na chodníkoch na ulíc mimo PZ. V prípade nutnosti jej výmeny každú celistvú pôvodnú travertínovú dlažbu deponovať a sekundárne použiť na dláždenie úsekov iných ulíc či priestorov PZ, prípadne vo dvoroch v PZ.
3. Pri obnove a regenerácii nezachovaných interiérových a exteriérových podláh NKP je potrebné postupovať na základe pamiatkového výskumu alebo jednotlivých miestnych dobových analógií, a to predovšetkým, čo sa týka materiálu, konštrukcie, typu, farebnosti, povrchovej úpravy, riešenia soklíka, veľkosti prvkov, spôsobu kladenia a prípadných záverečných povrchových úprav, ochranných alebo farebných náterov.
4. Fragменты zachovaných historických interiérových alebo exteriérových podláh a dlažieb je žiaduce vhodným spôsobom a v primeranom rozsahu zakomponovať do nových povrchov za účelom adekvátnej prezentácie autentického podlahového (dlažobného) materiálu.
5. Nový dlažobný alebo podlahový materiál je potrebné prispôbiť zachovaným historickým, resp. analogickým tradičným materiálom veľkosťou, spôsobom kladenia a vizuálnymi vlastnosťami.
6. **Osobitnú pozornosť venovať aj zachovaniu farebne vzorovanej „keramitovej“ dlažby** miestnej – spišskej proveniencie z prelomu 19. a 20. storočia.
7. **V prejazdoch meštianskych domov** je žiaduce regenerovať najmä podlahy z masívnych kamenných platní, z valúnov alebo hrubé fošňové podlahy, prípadne podlahy z drevených kociek (tzv. „špalíková“ dlažba).
8. Vo väčšine historických interiérových priestorov **nie je vhodné realizovať keramický obklad soklíka** s ohľadom na tradičnú úpravu historických podláh (drevených i kamenných) - je potrebné uprednostňovať sokel vo forme nízkeho (v. 10 - 20 cm) pásu z umývateľného farebného náteru, farebne prispôbeného charakteru miestnosti.

G.6.12. Výtvarné diela a umelecko-remeselné prvky

Integrálnou súčasťou objektov NKP a nehnuteľností v pamiatkovom území sú **výtvarné diela a umelecko-remeselné prvky**: napr. nástenné či nástropné maľby, kovové mreže, pôvodné okenné a dverné výplne, schodiská so zábradliami, tvaroslovie celých fasád, kamenné stĺpiky združených okien aj celé portály, interiérové zariadenie a pod. Práve umelecko-remeselné detaily dopĺňajú a podčiarkujú jedinečné pôsobenie celku architektonického diela.

1. Spôsob obnovy (umelecko-remeselný alebo reštaurátorský) výtvarných diel a umelecko-remeselných prvkov sa stanoví na základe pamiatkovej hodnoty konkrétneho diela. Konkrétne stanovenie požiadaviek obnovy bude uvedené v osobitnom rozhodnutí.
2. Odbornou údržbou, stabilizáciou a konzerváciou výtvarných diel a umelecko-remeselných prvkov predchádzať ich poškodeniu, čím sa predíde rozsiahlym reštaurátorským zásahom.

3. Základnou požiadavkou pri reštaurovaní kultúrnych pamiatok a ich súčastí je fyzická záchrana výtvarných diel a umelecko-remeselných prvkov ako celku.
4. Nové materiály a zásahy, ktorými sú výtvarné diela a umelecko-remeselné prvky obnovované (reštaurované), musia byť odlišiteľné a podľa možnosti reverzibilné.
5. Na základe slohovo - formálnej analýzy, komplexnej komparácie reštaurovaného diela, umelecko - historického vyhodnotenia, posúdenia archívnych prameňov a analógií, resp. vyhodnotenia výsledkov reštaurátorského výskumu - prinavrátiť v najvyššej možnej miere slohovú čistotu, ktorá bude zodpovedať obdobiu vzniku výtvarného diela, alebo jeho ostatnej koncepcnej / slohovej úprave.
6. Pri voľbe metodiky reštaurátorského zásahu individuálne zohľadniť možnosti realizácie technológie, stanoviť vhodnú mieru retuší a citlivého výtvarného a vizuálno – estetického scelenia reštaurovaných diel.
7. V odôvodnených prípadoch je možné použiť substitučnú metódu regenerácie (nahradenie iným materiálom) časti diela.
8. Výtvarné diela a umelecko-remeselné prvky zachovať prioritne na mieste (*in situ*), pre ktoré boli pôvodne určené. Jednotlivé časti výtvarného diela, ktoré sú jeho integrálnou súčasťou, nemôžu byť od neho oddelené.

G.6.13. Historická technická infraštruktúra a technické zariadenia

1. Zachovať tie historické technické zariadenia a infraštruktúru NKP a pamiatkového územia, ktoré sú nositeľmi pamiatkových hodnôt, dokumentujúcich technické a stavebné riešenia doby ich vzniku – napr. **dobové uličné osvetlenie** (s tanierovým osvetľovacím telesom) na uličných konzolách vzdušného káblového vedenia, nárožnú konzolu (**nástrešník**) s **osvetľovacím telesom vzdušného elek. vedenia na objekte Jilemnického 1, staré štítky domových čísiel, príp. konzoly telegrafného vedenia, historické uličné poklopy či zatiaľ neidentifikované zberné protipožiarne nádrže a murovanú historickú kanalizáciu** a i..
2. Hodnotné historické technické zariadenia obnoviť a využiť pre rovnakú alebo podobnú funkciu alebo vhodnou formou konzervovať a prezentovať ako historické artefakty.

G.6.14. Nová technická infraštruktúra

1. Pri obnove NKP a úprave historických objektov technické zariadenia a ich rozvody (rozvodné a meracie skrine alebo prístroje, rozvody sietí, antény, klimatizačné zariadenia, vývody vykurovacích zariadení a pod.) umiestňovať alebo viesť v takých polohách, ktoré zodpovedajú pamiatkovým hodnotám objektu či územia PZ a nárokom na ich primeranú pamiatkovú prezentáciu.
2. Odstrániť nefunkčné technické zariadenia, rozvody a sieťové pripojenia – s výnimkou hodnotných historických technických zariadení: celistvých prvkov a ich torz.
3. Pri riešení infraštruktúry je potrebné minimalizovať stavebné zásahy – najmä nové prierazy v historických konštrukciách. Je neprípustné viesť trasy technických rozvodov v polohách, kde narušia historické kamenné či štukové články ostení, okien, schodísk, portálov, klenieb, sedílií a iných architektonických prvkov.
4. Pri obnove, resp. výmene nevyhovujúcich rozvodov **je žiaduce nové rozvody viesť v trase pôvodných**. Nové rozvody umiestniť pod omietku tak, aby nedošlo k nadmernému poškodeniu pôvodných, resp. tradičných omietkových vrstiev a murív (minimalizovať šírku a hĺbku rýh, neumiestňovať ich v päťach klenby, vyhnúť sa prierazom v klenbách) – ALEBO, v

odôvodnených prípadoch a najmä v suterénoch, viesť rozvody po povrchu konštrukcií (čo najbližšie k stene a k podlahe).

5. Meracie či rozvodné skrinky umiestňovať v pasívnych plochách murív (mimo výtvarných a umelecko-remeselných prvkov, či nálezových situácií), alebo na povrchu murív, v pohľadovo menej exponovaných polohách (napr. pri podlahe) a minimalizovať ich rozmery.
6. Technické zariadenia a rozvody povrchovo (farebne) upraviť tak, aby sa minimalizovali rušivé farebné kontrasty s okolitými konštrukciami objektu - farbou stien, podláh, kamenného muriva v suterénoch a pod..
7. Osadzovanie lokálnych vykurovacích zariadení s vývodom spalín a vetraním do uličných fasád je neprípustné.
8. Je žiaduce umiestniť nové zvislé rozvody do nefunkčných prieduchov komínových telies.
9. Pri zemných prácach, spojených s údržbou a prestavbou inžinierskych sietí, je z hľadiska zabezpečenia ochrany archeologických nálezov **nutné viesť inžinierske stavby prioritne v už existujúcich koridoroch**. Pri týchto prácach je vysoká možnosť výskytu častí historického vodného a kanalizačného systému mesta alebo iných archeologických nálezov a nálezísk. Stavebník je preto povinný všetky práce tohto druhu vopred prerokovať s KPÚ, aby mohli byť stanovené podmienky ochrany archeologických nálezov a nálezísk.

G.6.15. Sanácia vlhkosti objektov a vetranie

1. Sekundárne negatívne stavebné zásahy do NKP a historických objektov, zapríčiňujúce nedostatočné vetranie alebo zvýšené vlhnutie murív, je potrebné odstrániť alebo upraviť tak, aby sa docielil optimálny stav.
2. **Historické, ale aj novodobé studne** v PZ a v jej blízkosti zachovávať, nezasypávať a podľa možností regenerovať. Studne sa v území aktívne podieľajú na znižovaní hladiny spodnej vody, ktorej stúpajúca hladina môže mať negatívny vplyv na konštrukcie budov, pričom studne môžu aj významne vplývať na stabilizované hydrogeologické pomery v území.
3. Je žiaduce odstrániť súvislé betónové vrstvy v suterénoch (resp. vytvoriť aspoň vetrací kanálik po obvode stien), nevhodné paronepriepustné obklady stien, nevhodné cementové omietky a nástreky, rôzne chyby klampiarskych a stavebných detailov, spôsobujúcich zatekanie dažďovej vody, rôzne nesprávne realizované odvodňovacie systémy a pod..
4. Pri navrhovaní sanačných opatrení uprednostniť tradičné riešenia, postupy a materiály. Nové úpravy realizovať spôsobom, brániacim vlhnutiu („**podrezané**“ alebo **predsadené sokle s omietanou povrchovou úpravou**, odvetrané podlahy, zásypy obkopov na báze ílu, atď.).
5. Pri markantných problémoch s pôsobením vlhkosti (nielen u objektov NKP) preferovať **komplexné návrhy sanácie vlhkosti**, postupovať na základe exaktnej prípravnej dokumentácie, analyzujúcej príčiny nežiaducej vlhkosti, spracovanej príslušným odborníkom.
6. Nopovú - tvarovanú - fóliu (tzv. „platon“) pri sanáciách spodných stavieb nepoužívať paušálne, ale iba v odôvodnených prípadoch. Pri aplikácii izolačných fólií v detaile zabrániť zatekaniu dažďovej vody za fóliu, pritom sa fólie nemajú vizuálne uplatniť v prezentácii fasády.
7. Pri výbere vhodnej metódy sanácie vlhkosti je potrebné vybrať takú, ktorej realizácia spôsobí najmenší úbytok pamiatkových hodnôt (najmä hmoty objektu, napr. zánik historických podláh, murív, drevených obkladov a pod.) a zároveň nenaruší estetický vzhľad

objektu. Sanácia nadmernej vlhkosti sa zvyčajne vyhotoví na základe exaktne spracovanej projektovej dokumentácie.

8. Je nutné zachovať, resp. obnoviť pôvodné vetracie otvory suterénov, aj podkrovných priestorov.
9. Vetracie a svetlíkové šachty nedeliť stropmi a nevytvárať z nich samostatné miestnosti na jednotlivých podlažiach - zachovať ich vertikálnu kontinuitu v pôvodnej výške. **Vetracie šachty, svetlíky a nevyužívané komínové sopúchy** je možné využívať ako technické priestory objektov pre vetranie nových technických zariadení alebo pre vedenie inžinierskych sietí.

G.6.16. Zatepľovanie a vykurovanie

1. **Zatepľovať fasády objektov NKP a autentických fasád historických objektov kontaktnými zatepľovacími systémami je neprípustné.** V odôvodnených prípadoch je možné zatepliť štítové murivá a nezdobné hladké fasády tepelnoizolačnou omietkou.
2. Je žiaduce použiť skryté formy zateplenia. Pri zámere využívania suterénnych priestorov objektu je vhodné súbežne riešiť odvlhčenie a zateplenie objektu z exteriérovej strany - pod úrovňou terénu. Pre zníženie únikov tepla sa odporúča zateplenie stropu nad najvyšším podlažím v podstrešnom priestore.
3. Pri zatepľovaní murív sa **odporúča uvažovať tepelnoizolačné tenkovrstvé paropriepustné (vodou riediteľné) minerálne nátery** - na našom trhu sú dostupné už niekoľko rokov. V prípade objektov NKP a slohovo autentických fasádach objektov kat. B je však prípustnosť takéhoto náteru nutné osobitne vyhodnotiť z pohľadu zachovania autentického výrazu povrchov dotknutých murív – v interiéroch a exteriéroch.
4. Zatepľovanie fasád objektov kat. C (ostatné nehnuteľnosti v PZ) a novostavieb – je prípustné aj **kontaktnými zatepľovacími systémami**. Zateplenie však (svojou hrúbkou ani rozsahom) nesmie zmeniť podstatné znaky autentického architektonického výrazu objektu, ani viditeľne predstúpiť pred fasády susedných domov v domoradí, a jeho vyhotovenie (textúra, farba, plošné zvlnenie, remeselné spracovanie) v pohľadoch, prístupných z verejných priestranstiev, nesmie vyznievať rušivo či cudzorodo.
5. Osadzovanie nových lokálnych vykurovacích zariadení s vývodom spalín a vetraním do uličných fasád je neprípustné.
6. K správne mu priebehu teplotného spádu (nekondenzovaniu vlhkosti na povrchu) v osteniach okien významne prispievajú tradičné špaletové okná (okná dvojité s kastlovou / skriňovou konštrukciou rámu) svojou masívnou drevenou konštrukciou, a preto aj s teplotného hľadiska **je nežiaduce vymieňať tradičné špaletové okná** za okná jednoduchej konštrukcie - a to bez ohľadu na typ zasklenia: dvojité, trojité či materiál rámov: hliník, drevo tzv. europrofil či plast.
7. Po individuálnom zvážení KPÚ uprednostniť u objektov s autentickým historickým krovom tzv. **nadkrokové zateplenie strechy**. Pri tomto druhu zateplenia minimalizovať hrúbku tepelno-izolačných dosiek (vrstvy) - a teda používať progresívne tepelno-izolačné materiály s vysokým tepelným odporom ($\lambda \leq 0,025$), napr. na báze **PUR / PIR**.
8. Pri navrhovaní zateplenia objektov v PZ a riešení ich tepelnej bilancie je nevyhnutné aktívne uplatňovať výnimku z povinnej certifikácie, podľa zákona o **Energetickej certifikácii budov** (zákon č. 555 / 2005 Z. z.) - a navrhovať IBA také riešenia, ktoré rešpektujú pamiatkové hodnoty objektov a PZ.

9. Odstrániť alebo poškodiť historické drevené obklady v interiéri objektov NKP alebo odstrániť drevené obklady a špalety, súvisiace s výplňami otvorov, z dôvodu osadenia vykurovacieho zariadenia je neprípustné.
10. Mimo územia PZ je dôležité (v kompetencii stavebného úradu) **regulovať farebnosť bytových domov**, najmä pri ich očakávanom komplexnom zatepľovaní - a to s nutnosťou dodržania jednotnej farebnosti susediacich bytoviek, v tlmenej neutrálnej farebnosti, bez vytvárania nekontextuálnych farebných aj kompozičných akcentov - vo všetkých relevantných pohľadoch na územie PZ a pohľadoch z PZ (z veže *Malého* kostola) do krajiny.

G.7. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu prvkov uličného interiéru a uličného parteru

Smerným (cieľovým) výrazom uličného interiéru a parteru PZ má byť jeho stav a charakter v medzivojnovom období, a to v rámci možností zosúladenia s aktuálnymi nárokmi na funkčnosť jeho jednotlivých prvkov.

Uličný interiér predstavuje komunikačná plocha ulíc a námestí, vymedzená fasádami objektov a oploťami. Jeho súčasťou je uličný parter, povrchy komunikácií a verejných priestranstiev, prvky zelene, uličné osvetlenie, prvky drobnej architektúry (mestský mobiliár: koše, lavičky, stojany na bycikle a pod.) a ostatného vybavenia ako hydranty, poklopy šacht inž. sietí, náročné odrazníky, škrabky na obuv a i., ďalej umelecké artefakty, informačné, reklamné a propagačné zariadenia, letné sedenia, technické zariadenia a pod..

Parter predstavuje typ prvého nadzemného podlažia objektu, orientovaného do verejného priestranstva, s ktorým je priamo funkčne či vizuálne prepojený. Je zvyčajne odlišne architektonicky poňatý ako ďalšie nadzemné podlažia. Obvykle slúži viacerým funkciám, najčastejšie obchodnej. Je súčasťou ochrany historických miest. (Parter: latinsky *pars* = časť, diel, kus; taliansky *partini* = deliť, rozdeľovať). V PZ Spišské Vlarchy sa obchodný parter vyvinul iba ojedinele.

Fasáda (z franc. *face* – tvár, líc) je vonkajšia stena budovy, je členená okennými, dvernými, vetracími otvormi s výplňami, ktoré sú jej neodlučiteľnou súčasťou. Historické fasády sú spravidla najcharakteristickejším nositeľom architektonického výrazu budovy, tvoreným tvaroslovnými prvkami – rímsami, šambránami, pilastrami, portálmi, výplňami otvorov atď.. Uličná hlavná fasáda sa tiež nazýva priečelím. Typické medziparcelačné, štítové steny v historickom kontexte PZ nie sú fasádami v pravom zmysle slova.

G.7.1. Uličné interiéry a fasády

1. Zachovať, udržiavať a regenerovať stvárnenie fasád NKP a historických objektov s autentickou osovosťou okenných a vstupných otvorov, architektonickým a výtvarným riešením, rytmom, tektonikou, výplňami otvorov, detailmi a pod..
2. Pri regenerácii fasád NKP a historických objektov rešpektovať pozitívne zmeny v priebehu vývoja jednotlivých stavieb a neobnovovať zaniknuté prvky bez väzby na architektonický celok. Predmetom ochrany sú všetky historické vrstvy fasády. Analytickú prezentáciu starších vrstiev a prvkov na fasádach uplatniť len výnimočne v mimoriadne odôvodnených prípadoch.
3. Pred stavebnými úpravami, ktoré vyžadujú stavebné zásahy do fasády alebo jej parteru, je potrebné vhodnosť zásahov overiť cieleným pamiatkovým výskumom. Obnovu alebo úpravu pripravovať v súlade s rozhodnutím KPÚ o zámere alebo záväzným stanoviskom k výskumu ako prípravnej dokumentácii. Nosný systém fasády a parteru je možné korigovať len pri komplexnej obnove a na základe výsledkov pamiatkového výskumu.

4. Pri obnove a úpravách historických fasád i parterov je potrebné uplatňovať tradičné materiály. Rovnako dôležité ako materiál je i adekvátne spracovanie povrchov. To znamená, že je potrebné používať také materiály a postupy, ktoré sú pre danú stavbu známe z pamiatkového výskumu, alebo ktoré je možné predpokladať na základe slohových a miestnych analógií.
5. Pri obnovách a úpravách historických fasád je žiaduce odstrániť následky nevhodných stavebných úprav (paronepriepustné nátery, betónové vysprávky a nástreky, keramické, kamenné a umelokamenné obloženia parterov a soklov a pod.).
6. Pri obnovách a úpravách fasád NKP a historických objektov je potrebné zachovať a regenerovať historické, resp. tradičné výplne v ich autentickej hmote, vrátane ich historickej povrchovej úpravy a farebnosti a dodržať autentickú hĺbku osadenia výplní v osteniach. Pri zásadných rekonštrukciách objektov je žiaduce regenerovať tradičné okenné výplne fasád (veľkosť, tvar, proporcia) na mieste, kde boli v ostatných desaťročiach realizované nevhodné výklady alebo široké, proporčne rušivé okenné otvory.
7. Zmeny osadenia historických výplní (brán, vstupných dverí, okien, výkladov) a utilitárne stavebné úpravy ich ostenia (bez poznania stavebného vývoja objektu) sú neprípustné. Táto požiadavka platí aj v prípade, ak pôvodné, tradičné výplne budú nahradené novými.
8. Farebnosť fasád sa určuje na základe vyhodnotenia sondáže takto zameraného pamiatkového výskumu. V prípade, ak nie je možné zistiť autentickú farebnosť, bude určujúca typická farebná úprava pre daný slohový výraz v regióne, resp. v PZ. V prípade pohľadových omietok je krycí náter neprípustný.
9. **Neprípustná je úprava fasád vo výrazne expresívnych farebných, resp. dominantných farebných či vzájomne kontrastných odtieňoch, farebných kombináciách alebo v nekontextuálnych farebných kompozíciách voči PZ Spišské Vlasy.**
10. Pre novostavby a objekty z poslednej tretiny 20. storočia je vo všeobecnosti vhodná najmä **výrazovo neutrálna farebnosť**: napr. sivá, lomená biela, svetlookrová, terakotová, hnedoružová a obdobná lomená zemitá farebnosť fasád. Konkrétny nový farebný odtieň je nutné vždy vopred prerokovať s KPÚ.
11. Nové prvky uličného interiéru (spevnené plochy, oplatenie, osvetlenie, letné sedenia, informačné, reklamné a propagačné zariadenia a technické zariadenia) riešiť v súlade s pamiatkovými hodnotami územia.
12. Výmenu prvkov drobnej architektúry / mestského mobiliáru (najmä lavičky, smetné nádoby, lampy, informačné tabule) je potrebné riešiť koncepčne tak, aby nenarušili estetický stav územia ani objektov v PZ.
13. **Reklamy, informačné a technické zariadenia nesmú narušiť estetický výraz fasád**, ani prekryvať architektonické členenie.
14. Podporovať vizuálnu autenticitu charakteristických pohľadov (viď kap. G.9) v uličnom interiéru PZ. Eliminovať negatívne vizuálne pôsobenie technických, reklamných a informačných zariadení v línii týchto pohľadov.
15. Realizácia krátkodobých prezentácií, výstav, či trhov a ich zariadení v priestore uličného interiéru je možná za podmienky, že nedôjde k poškodeniu či ohrozeniu zachovania pamiatkových hodnôt PZ. Umiestnenie zariadení takýchto kultúrno-spoločenských aktivít musí byť časovo jasne vymedzené.

16. Na ploche PZ minimalizovať počet a veľkosť dopravných značiek. Pre označovanie parkovacích miest, organizáciu dopravy a smerové značenie uprednostňovať vodorovné dopravné značenie, prípadné iné plošne minimálne značenie.

G.7.2. Uličný parter

1. Parter je potrebné vnímať ako neoddeliteľnú estetickú a kompozičnú súčasť fasády a zároveň ako súčasť verejného priestoru.
2. Historicky doložené **výklady a výkladce** majú plniť svoje prioritné poslanie – zabezpečovať vizuálny kontakt prevádzky s ulicou. Zachované historické výkladce aj ich torzá (ul. SNP č. 31) zachovať, udržiavať a obnovovať v ich autentickom výraze.
3. Vytvárať nové výklady a výkladce na mieste zachovaných autentických okenných osí tradičných fasád, orientované do námestia, je neprípustné. Nové výklady a výkladce je v odôvodnených prípadoch možné realizovať iba v historicky preukázaných autentických polohách (prípadne aj na fasádach s už existujúcimi novodobými výkladmi, ktoré boli v minulosti povolené orgánom verejnej správy), rešpektujúc kompozíciu a danosti príslušnej fasády. Nové výklady a výkladce navrhovať ako mierne predstúpené neutrálne novotvary z ušľachtilých materiálov, prípadne ako kópie pôvodných (podľa historickej dokumentácie) alebo formou analógie miestnych historických predlôh (event. aj zo Spišskej Novej Vsi, Gelnice, Spišského Podhradia) v tradičnom materiáli a spôsobe vyhotovenia. Tradične komponované výkladce je možné dopĺňať uzatváracími dvernicami (drevené - kazetové, kovové - pásované) alebo zaťahovacími roletami (z kovu alebo dreva), zabudovanými v konštrukcii nadstavca výkladcov.
4. Neutrálne novotvary výkladov realizovať ako atypické konštrukcie s kompozične vyváženým členením, prispôbeným charakteru fasády, s proporčne členeným, vhodne artikulovaným vstupom. Katalógové konštrukcie, konštrukcie s masívnymi rámami, a pod. sú v tomto ohľade nežiaduce.
5. Pri obnove a úprave parteru je nevyhnutné zachovať **vetracie otvory suterénu**. Zamurovaným vetracím otvorom je potrebné prinavrátiť ich pôvodnú funkciu.
6. Pri obnove a úprave parteru je potrebné zachovať a regenerovať členenie, tvar a materiál sokla na základe poznania objektu. Vo všeobecnosti je pre historické objekty a najmä meštianske domy v PZ Spišské Vlchy **typický sokel s omietkovou povrchovou úpravou**. Omietky soklov je možné vhodne hydrofobizovať a odporúča sa realizovať úpravu podrezania soklovej omietky v styku s terénom (s vodonepriepustnou bariérou v reze pri teréne) - v prípade objektov NKP však len po individuálnom posúdení KPÚ.
7. **Úpravy soklov** keramickými obkladmi, materiálmi s vysokým leskom, betónovými obkladmi, imitujúcimi kameň / tehlu, mozaikovými stierkami, štruktúrovanými nástrekmí, kamennými obkladmi zo štiepaného kameňa a obdobnými novodobými materiálmi, ktoré novodobým historizujúcim výrazom menia autentický materiálový výraz fasád a uličného interiéru, sú nežiaduce, u historických fasád neprípustné.
8. U uličných fasád objektov kat. C a B, kde historická podoba fasád je pretvorená, sú prípustné aj sokle z travertínového (príp. pieskovcového) obkladu v tradičnom vyhotovení a so zvládnutými detailmi ukončenia - vhodné je užívať: väčšie pílené kamenné platne, prevetrávanú konštrukciu, skladbu kamen. obkladu kyklopskú / riadkovú / rustikovanú - podľa charakteru fasády, pričom leštené kamenné povrchy sú nevhodné.
9. Pred fasádami, orientovanými do verejného priestranstva, nie je vhodné umiestňovať predsadené vstupné schodiská, rampy ani zvýšené pódia k bankomatom a pod..

10. Súčasné požiadavky na bezbariérové vstupy je potrebné riešiť s ohľadom na zachovanie a prezentáciu pamiatkových hodnôt jednotlivých fasád a územia PZ. Nevyhnutné je presadzovať tzv. „smart“ riešenia - pohyblivé plošiny, sklopné rampy - podľa charakteru jednotlivých kolíznych situácií. Autentické vstupné stupne a schodiská (v prechodoch a pod.) sú súčasťou pamiatkovej hodnoty objektov a nemajú byť odstraňované.

G.7.3. Požiadavky pre umiestnenie reklamy, informačných, reklamných a propagačných zariadení

1. Informačné, reklamné a propagačné zariadenie, reklama a označenie prevádzky (ďalej len súborne „REKLAMA“) umiestnené na NKP a nehnuteľnosti v PZ SpV musí rešpektovať architektonický a estetický výraz objektu – základné členenie a tvaroslovné detaily – najmä vstupné portály, rímsy, pilastre, kazety na drevených bránach, a pod..
2. REKLAMU riešiť na vysokej umelecko-remeselnej a výtvarnej, resp. dizajnerskej úrovni s uprednostnením originálnych stvárnení, pričom je potrebné dbať na kultivovanú typológiu písma.
3. Je žiaduce, aby každý objekt na ploche PZ, v ktorom je umiestnených **tri a viac prevádzok**, mal pred osadením nového reklamného prvku na uličnej fasáde vypracovanú **celkovú koncepciu označení** jednotlivých prevádzok, ktoré budú umiestnené na jej uličnej fasáde.
4. Umiestnenie REKLAMY v pamiatkovom území je neprípustné:
 - a. na strechách objektov,
 - b. na technických zariadeniach v uličnom interiéri,
 - c. na výtvarných dielach, drobnej architektúre a na zeleni,
 - d. vo vyšších poschodiach nad úrovňou parteru (výška parteru je obvykle vymedzená kordónovou rímsou nad prízemím - prípadne parapetom okna poschodia) - s výnimkou primerane umiestnených a navrhnutých vývesných štítov.
5. Na stĺpoch verejného osvetlenia je umiestnenie REKLAMY prípustné iba v obmedzenom rozsahu a podľa jednotnej koncepcie, ktorú pripraví mesto Spišské Vlachy.
6. Minimalizovať umiestnenie REKLAMY na plochách výplní okenných a dverných otvorov a výkladov. Celoplošné farebné výlepy zo samolepiacich fólií na presklených plochách výkladov, okien a brán sú neprípustné.
7. Reklamné nápisy a logá, maľované priamo na hlavnú fasádu alebo štítový múr objektov (technológiou paropriepustnej maľby na omietke), sú prípustné len v individuálne posúdených a opodstatnených prípadoch. Takéto reklamy musia byť navrhnuté na vysokej umeleckej úrovni s vhodnou typológiou písma a nesmú narúšať architektonickú kompozíciu fasád.
8. Označenie prevádzok realizovať **formou nápisov zo samostatných písmien**, resp. v odôvodnených prípadoch **plošnými tabuľovými reklamami** (s tradičným rámom v rovine fasády). Vhodné sú predovšetkým priestorové reklamy, situované vo výkladoch, tradičné sú **konzolové vývesné štíty** s konzolou kolmo k fasáde (s možnosťou nasvetlenia malými reflektormi) a **vývesné tabule** v tradičnom vyhotovení. Tieto REKLAMY musia rešpektovať kompozíciu a proporcie fasády, majú uprednostniť trvanlivé a ušľachtilé materiály a uplatniť kvalitný individuálny výtvarný, resp. dizajnerský návrh.
9. Svetelné typy reklamných zariadení je potrebné minimalizovať a uplatniť formou vývesných štítov, orientovaných do ulice, s možnosťou primeraného osvetlenia.
10. Plošné REKLAMY krabicového typu (typizované, sériovo vyrábané, resp. s hliníkovými

eloxovanými rámami) alebo neónové (trubicové i „škatuľové“) svetelné reklamy, ktorých tvarový účinok potláča plasticitu a architektonické členenie fasád, sú na historických objektoch neprípustné, na ostatných objektoch nežiaduce.

11. REKLAMY, na ktorých nie je prioritne propagovaná individuálna prevádzka, nachádzajúca sa v objekte, ale predávaný tovar či sortiment, sú nevhodné. **REKLAMY, na ktorých je propagovaná iná prevádzka alebo obchodná značka, nesúvisiaca s prevádzkou v danom objekte, sú v PZ neprípustné.**
12. **Veľkoplošné REKLAMY** (billboardy, bigboardy, vystužené bannery, markízy, svetelné obrazovky a pod.) **sú v pamiatkovom území neprípustné.**
13. Propagačné, plagátovacie panely a podobné informačné plochy a pútače je možné v pamiatkovom území situovať iba na základe celkového návrhu (riešenej plochy a okolia spolu s riešením jej prípadného umelého osvetlenia) a na primeranej estetickú úrovni. Tieto prvky nie je prípustné prehustovať (spájať do väčších plôch) a je nutné ich situovať mimo polôh definovaných významných chránených uličných pohľadov v interiéri PZ
14. REKLAMA nesmie vizuálne rušivo zasahovať do chránených pohľadov v interiéri PZ, do pohľadových osí a diaľkových pohľadov na PZ, alebo zakrývať významné historické budovy a dominanty, a to nielen vo vnútri PZ, ale v adekvátnej miere aj všeobecne v rámci sídla.
15. Krátkodobé (časovo jasne vymedzené) reklamné plochy, prezentujúce kultúrno – spoločenské podujatia (výstava, trhy, vernisáž, divadelná hra a pod.), odohrávajúce sa v území PZ, resp. v meste budú v obmedzenom rozsahu prípustné nad rámec stanovených požiadaviek. Osadenie takýchto zariadení nesmie ohroziť zachovanie pamiatkových hodnôt územia.
16. Novozriadené prevádzky v PZ bude individuálne prípustné **dočasne propagovať reklamou v úrovni poschodia** (nad úrovňou parteru), maximálne však po dobu troch mesiacov – napr. formou závesného banneru, umiestneného v medziokennom páse. Osadenie takejto dočasnej reklamy nesmie ohroziť zachovanie pamiatkových hodnôt územia alebo objektu.
17. **Viacnásobná REKLAMA v rámci fasády je nežiaduca.**

Vysvetlivka k bodu 17: Pre dosiahnutie vyváženého pomeru REKLAMY na uličných fasádach sa KPÚ riadi zásadou, že jedna prevádzka je prezentovaná na fasáde max. 2 reklamnými označeniami, a to v kombinácii napríklad týchto typov označení: nápis nad vstupom, vývesný štít (konzola), tabuľka na fasáde alebo v spoločnej výveske. Ak je v danom objekte mnoho prevádzok alebo iba jedna prevádzka, KPÚ posúdi počet reklamných prvkov individuálne, podľa charakteru fasády. Typy a počty jednotlivých označení navrhuje vlastník predovšetkým v celkovej koncepcii označení – podľa bodu 3.

G.7.4. Požiadavky pre letné sedenia a terasy na verejných priestranstvách

- 1 Letné i akékoľvek iné terasy, pozostávajúce z pevných konštrukcií s pódium, stĺpmi a strechou, sú v PZ neprípustné: na verejných priestranstvách a uliciach PZ Spišské Vlachy nie sú v tradícii letné terasy (prestrešené plochy sedenia, sedenia na dočasných pódiiach, a pod.), a pre tento typ konštrukcií nie sú ani utvorené priestorovo-funkčné možnosti na potenciálne atraktívnych plochách PZ.
- 2 Letné sedenie je na verejných priestranstvách PZ možné umiestňovať vo forme voľného sedenia na povrchu komunikácií z tradičného mobiláru (stoly so stoličkami a príp. samostatnými slnečníkmi). Umiestňovaný mobilár musí byť subtílny konštrukcie, z ušľachtitého materiálu (drevo, kov, sklo) v tradičnom alebo súdobom výraze, avšak na optimálnej dizajnerskej úrovni korešpondujúcej s malomestským charakterom uličného

interiéru PZ. Nevhodný je najmä mobiliár sezónneho „plážového charakteru“, nadrozmerné stoly, jednoduché „pivárske“ lavice z veľkoobchodov, masívne drevené konštrukcie / prvky (z guľatiny), vhodné k ľudovej architektúre, a pod..

G.7.5. Požiadavky pre umiestnenie zariadení technickej infraštruktúry

1. Odstrániť nefunkčné technické zariadenia, rozvody a sieťové pripojenia z fasád objektov – s výnimkou hodnotných historických technických zariadení alebo ich reliktov či torz (viď kap. G.6.13).
2. Pri obnove alebo úprave objektu preriešiť existujúce esteticky rušivé trasovania rozvodov (najmä plynových prípojok) na uličných fasádach. Pri významnejších rekonštrukciách odstrániť, resp. premiestniť aj rušivo osadené technické zariadenia – rozvodné / prípojkové / meracie skrine z uličných fasád objektov (najmä neprimeraných rozmerov a v rušivých polohách) – vhodné je ich koncepčné premiestnenie do priestoru dvora, prejazdu či do prechodu v objekte.
3. Nové nevyhnutné zariadenia technickej infraštruktúry (plynomery, elektrorozvodné skrinky, trafostanice, satelitné a telekomunikačné zariadenia a i.) je potrebné riešiť tak, aby neboli viditeľné z verejného priestoru, a neznehodnocovali pamiatkové hodnoty územia a jednotlivých pamiatok. **Skrinky rôznych inžinierskych sietí nie je žiaduce umiestňovať na hlavnej (uličnej) fasáde objektov PZ.** V odôvodnených prípadoch bude individuálne posúdená možnosť umiestnenia spoločných skriniek sieťových vedení (napr. RIS elektro-skriniek) v kompozične neutrálnych polohách na hladkých fasádach objektov kat. B a C - ich rozmery je nutné vždy minimalizovať, a povrchovo farebne zjednotiť s fasádou.
4. Na technické zariadenia (el. rozvádzače, plynomery a pod.) aplikovať farebnú úpravu, ktorá nebude pôsobiť rušivo, kontrastne, ani nebude vytvárať farebné akcenty na príslušných fasádach. Na rozvody inštalácií (plynu, ústredného kúrenia) je potrebné aplikovať zhodnú (totožnú) farebnú úpravu s konštrukciou, popri ktorej sú vedené – príp. mierne farebne odlišenú od podkladu (metóda „tón v tóne“).
5. Umiestňovať technické skrinky / zariadenia sieťových vedení v priestore ulice či námestia, na chodníkoch či v zelených pásoch je nežiaduce – v línii chránených charakteristických pohľadov interiéru PZ a na historických chodníkoch je to zásadne neprípustné. Je žiaduce takéto zariadenia umiestňovať pod terénom, a v minimálnom počte. Perspektívne je žiaduce uvažovať preriešenie trasovania plynového vedenia v priestore námestia s nutnosťou odstránenia plynových skriniek z plôch zelených pásov a chodníkov pri domoradiach.
6. Umiestňovať veľkorozmerné technické zariadenia telekomunikačných a iných spoločností (vysielače, vykrývače, zosilňovacie stanice, veľkokapacitné antény a satelitné zariadenia a pod.) alebo veľkokapacitné energetické zariadenia (fotovoltické elektrárne, veterné turbíny a pod.) na objekty, technické nosiče a na priestranstva v PZ je neprípustné.
7. Individuálne technické zariadenia (slnečné kolektory, fotovoltické články, satelitné a iné antény a pod.), je možné osadzovať na objekty v území PZ iba v plošne malom rozsahu a iba v polohách, pohľadovo neprístupných z verejných priestranstiev. **Umiestniť slnečný kolektor, fotovoltický článok, satelit a pod. v polohe, orientovanej do námestia alebo priestoru ulice v území PZ, je neprípustné.**

Pre umiestňovanie fotovoltických zariadení platí **Metodická inštrukcia PÚ SR**, účinná od 15.10.2012, ktorá je v adekvátnej miere a rozsahu smerná aj pre posudzovanie zariadení, podobných fotovoltickým článkom.

8. **Umiestňovanie exteriérových súčastí vzduchotechnických zariadení (napr. skrinky klimatizácie) je nežiaduce.** Súčasti týchto systémov je potrebné prednostne umiestňovať v budove a riešiť ich ako súčasť ich konštrukcie. V odôvodnených prípadoch je možné exteriérové umiestnenie týchto zariadení v polohách, pohľadovo neprístupných z verejných priestranstiev.
9. Je potrebné odstraňovať / premiestňovať jestvujúce **satelitné či anténne zariadenia**, osadené na uličných fasádach či uličných častiach striech objektov v PZ, ktoré v súčasnosti devalvujú uličný interiér námestia aj ulíc Hviezdoslavovej, Mlynskej a Jilemnického.

G.7.6. Požiadavky pre oplotenia

Oplotenia sú funkčno-účelovými prvkami pamiatkového územia a ich hmotovo - objemové, tvarové, materiálové a farebné riešenie, rovnako ako priebeh a umiestnenie musí rešpektovať pamiatkové hodnoty PZ.

1. Nové oplotenia realizovať s ohľadom na miesto ich situovania s preferovaním ľahkých konštrukcií z tradičných materiálov (drevené doskované alebo latkové, kovové, kované) s možnosťou ich primeranej kombinácie so súčasnými ušľachtilými, tvarovo a farebne neutrálnymi stavebnými materiálmi, prípadne s uplatnením plotových výplní na nízkej podmurovke.
2. Nové oplotenia nerealizovať z katalógových výrobkov pseudo-historických tvarov a foriem, ktoré „falšujú“ pamiatkové hodnoty PZ. Taktiež sú neprípustné oplotenia z katalógových betónových pohľadových tvaroviek (aj rôzne rustikalizovaných) v režnej, teda neomietanej úprave. Ploty z gabiónov v polohe uličných priestorov a námestia neprípustné. Oplotenia z betónových a obdobných tvaroviek je nutné povrchovo upravovať jadrovou, hrubo hladenou, najvhodnejšie len zatieranou omietkou bez farebných náterov.
3. Odstrániť, nahradiť, resp. napraviť existujúce nevhodné oplotenia na území PZ (najmä oplotenia z plechových dielcov či neomietaných betónových tvaroviek).
4. Oplotenie z drôteného pletiva a stĺpikov (drevených či betónových) sa považuje za akceptovateľné, ale vhodné viacmenej IBA pre záhradné časti PZ.
5. Murované oplotenie realizovať v adekvátnej výške a iba v historicky opodstatnených polohách – spravidla v polohe medziparcelačných línií.
6. Medziparcelačné múry zachovať, udržiavať a podľa možností regenerovať. Zachované historické medziparcelačné múry nie je prípustné nahrádzať novým oplotením.

G.7.7. Prvky drobnej architektúry a ostatné vybavenie

Prvky drobnej architektúry a ostatného vybavenia (napríklad stánky, telefónne búdky, picie fontánky, svietidlá, lavičky, koše, informačné zariadenia, stojany na bicykle, nádoby mobilnej zelene ...) uplatňovať ako dotvárajúce prvky uličného interiéru.

1. Pri návrhu prvkov drobnej architektúry vychádzať z tradičných tvarov, foriem, materiálov a ich farebnosti (najmä kameň, drevo, kov, sklo ...). Prvky navrhovať vo forme kontextuálneho alebo neutrálneho novotvaru, prípadne ako kópie miestnych historických predlôh.
2. Prvky drobnej architektúry a ostatného vybavenia najmä na ploche šošovky majú svojím významom a formou aktívne umocňovať uličný interiér, bez porušenia jeho mierky a väzieb na pamiatkové hodnoty PZ – nesmú predstavovať rušivý (dominantný, kontroverzný alebo príliš akcentujúci) prvok v historickom prostredí.

3. Pri situovaní prvkov drobnej architektúry v uličnom interiéri prihliadať na ich funkčnosť a ich počet minimalizovať.
4. Existujúci mestský mobiliár (lavičky, odpadkové koše a ostatné prvky mobiliáru) udržiavať v dobrom prevádzkovom a estetickom stave.
5. V pamiatkovom území nemajú byť umiestňované mobilné objekty cudzorodej povahy, napr. chladiarenské boxy, chladničky prevádzok, typizované garáže, sezónne prístrešky, katalógové typizované kiosky a bunky. Umiestnenie technicky nevyhnutných mobilných zariadení je možné pripustiť mimo verejne prístupných priestorov a chránených charakteristických pohľadov interiéru PZ.

G.7.8. Požiadavky pre umiestnenie nových umeleckých diel a artefaktov

1. Prípadné nové umelecké diela a artefakty uplatniť ako dotvárajúce prvky uličného interiéru, a len v minimálnom rozsahu, ktorý nenaruší pamiatkové hodnoty PZ ani významovo-priestorové väzby medzi týmito umeleckými a výtvarnými prvkami navzájom.
2. V uličnom interiéri PZ neumiestňovať umelecké diela a artefakty, ktoré sú pre toto kultúrne prostredie svojím charakterom alebo povahou nevhodné (diela nízkej umeleckej úrovne, cudzoroďé či porporčne nevhodné) – s výnimkou krátkodobých výstav, happeningov a pod..
3. **Nakoľko územie PZ je dnes už pomerne saturované** vyšším počtom umeleckých diel a pamätníkov, bude v prípade zvýšeného počtu navrhovaných nových umeleckých diel a artefaktov v priestore PZ **potrebné, aby Mesto vopred vypracovalo „Generel umiestňovania výtvarných diel a drobnej architektúry“**, ktorý koncepcne zhodnotí možnosti umiestňovania nových trvalých umeleckých diel a artefaktov - a to minimálne v rozsahu šošovkovitého námestia. Účelom generelu je zadefinovať vhodné miesta pre nové diela a prvky, rámcovo určiť ich parametre tak, aby nedochádzalo ku konfúzii priestorových a významových vzťahov medzi novým prvkami navzájom, ako aj v kontexte s kvalitami a pamiatkovými hodnotami historického prostredia PZ.
4. Historické umelecké diela, artefakty a pamätné tabule sú súčasťou autentického obrazu sídla a sú predmetom ochrany pamiatkového územia.

G.7.9. Požiadavky pre osvetlenie verejných priestorov, iluminácia objektov

1. Osvetlenie uličných interiérov je primárne funkčno-účelovým prvkom a svojím stvárnením je aj výrazným estetickým architektonickým doplnkom ulice.
2. Pri novom riešení verejného osvetlenia je vhodné vychádzať z archívnej obrazovej dokumentácie (**tanierové konzolové svietidlá** na nástrešníkoch a drevených stĺpoch), nadviazať na miestne historické formy a použiť ich kópiu, revokáciu alebo parafrázu. Druhou možnosťou je navrhnutie, resp. použitie novodobého typu svietidla – vo forme neutrálneho novotvaru v striedanej forme / dizajne.
3. Realizáciu prvkov verejného osvetlenia – druh, typ, veľkosť, tvar, materiál a iné podstatné charakteristiky - prispôbiť danostiam jednotlivých ulíc či priestranstiev a umiestňovať ich v tradičných polohách.
4. Na vybraných úsekoch prízemných domoradií (Požiarnická ul., Jilemnického ul., ul. SNP 35-54), je **možné a žiaduce** regenerovať systém konzolového osvetlenia na fasádnych konzolách vzdušného káblového vedenia s typológiou osvetľovacieho telesa, ktorá je pre mesto tradičnou - oblúková subtílna konzola s tanierovým osvetľovacím telesom.

5. Jestvujúce stožiarové osvetlenie námestia a Hviezdoslavovej ulice - strohého priemyselného dizajnu - je neadekvátne v kontexte pamiatkových hodnôt PZ a cieľovej kvality obrazu uličných interiérov PZ. V budúcnosti preto bude vhodné revidovať typológiu a výraz tohto osvetlenia, v zmysle bodov 2. a 3..
6. V pamiatkovom území je prípustná **večerná iluminácia len najvýznamnejších verejných objektov**, jednotlivé meštianske domy nie je prípustné osobitne svetlom zvýrazňovať. Iluminácia musí byť rovnomerná, primeranej nerušivej intenzity a musí prezentovať fasádu koncepčne ako jeden celok, resp. zohľadniť jej architektonickú kompozíciu – bez vytvárania zbytočných farebných a svetelných akcentov.

G.7.10. Požiadavky pre regeneráciu povrchov komunikácií a verejných priestranstiev

1. Úprava verejných plôch, priestranstiev a komunikácií má zodpovedať historickej povahe PZ.
2. Zachovať a regenerovať vyvinutý pozdĺžny a priečny profil jednotlivých ulíc. Zároveň rešpektovať nivelety existujúcich historických vstupov do objektov.
3. Návrhy nových dláždených plôch musia mať svoje historické opodstatnenie a musia sa opierať o výsledky poznania územia.
4. **Pri dláždených plochách uplatňovať prírodné materiály, tradičné spôsoby kladenia, raster, tvar, veľkosť a pod..** Pri nových dlažbách uprednostňovať neutrálnu farebnosť a vyhýbať sa neopodstatneným geometrickým vzorom v kladení. Betónovú skladanú (zámkovú) dlažbu nie je žiaduce používať na úpravy povrchov verejných priestranstiev, v odôvodnených prípadoch je však akceptovateľná vo dvoroch a nádvořiach - ako finančne menej náročná alternatíva prírodného kameňa.
5. Každá historická dlažba (nachádzajúca sa na teréne i pod terénom) je pamiatkovou hodnotou pamiatkového územia a je potrebné ju zachovávať prioritne „in situ“. Predovšetkým v prípade zachovanej **typickej historickej dlažby z masívnych travertínových platní** (pred domoradiami na ul. SNP, Kostolnej a v okolí farského kostola) je nutné dbať na jej zachovanie a kvalitnú údržbu i obnovovanie. Mierne poškodené platne tejto dlažby je nutné tmeliť, resp. repasovať kameno-sochárskymi technológiami, nadmieru poškodené platne sa odporúča nahrádzať predovšetkým kusmi pôvodnej travertínovej dlažby, ktoré budú deponované Mestom z ulíc mimo územia PZ. **Každá nahradená historická travertínová dlažba verejných priestorov na území mesta musí byť Mestom bezpečne deponovaná a následne opätovne použitá na vhodnom tradičnom mieste – prioritne na ploche PZ.**
6. Pre chodníky uličných domoradií je nutné používať pre Spišské Vlasy charakteristickú dlažbu z masívnych travertínových platní, v tradičnom spôsobe kladenia, rozmerov a povrchovej štruktúry. Je žiaduce - za účelom zachovania tradičného obrazu uličných interiérov – uplatňovať túto dlažbu aj na historických uliciach mimo územie PZ.
7. Povrch vozoviek, určených pre motorovú a cyklistickú dopravu, je alternatívne možné s ohľadom na osobitné nároky realizovať aj z iných ako tradičných materiálov (napr. živичný povrch, minerálny betón), prípadne riešiť ako tradičný mlatový povrch – t. j. zhutnené vrstvy štrku, kalené sprašou / ílom.
8. Uličku, sprístupňujúcu zadné dvory na parc. č. 29, je potrebné ponechať v nespevnenej zatravnenej úprave - v prípade nevyhnutnosti jej povrch spevniť iba mlatovou úpravou. Nespevnenu, mlatovú, eventuálne kamennú štetovanú úpravu povrchov uprednostňovať aj na uličkách a priestranstvách po obvode PZ - ulička za ul. SNP 2-10, 35-54, severná časť Cintorínskej, a pod..

9. Ostatné konštrukcie v rovine dlažby, najmä: kryty kanálov, mriežky kanalizačných vpustí, kovové mreže okolo stromov a pod. sa považujú za rovnocennú súčasť úpravy povrchov PZ. V prípade individuálnej pamiatkovej hodnoty týchto prvkov je potrebná ich ochrana a regenerácia. Nové doplnky dlažby – vpuste, kovové mreže okolo stromov a pod. majú byť riešené ako kovové, tvarované na základe historických analógií. Použitie nevhodných prefabrikovaných alebo typizovaných prvkov z cudzorodých materiálov alebo v prvkov cudzorodých tvarových riešení (historizujúci tvar z iného územia či regiónu) sa na ploche PZ nemajú uplatňovať.
10. Minimalizovať situovanie a rozsah technickej infraštruktúry v spevnených povrchoch a v zeleni - v nevyhnutných prípadoch ich vizuálne eliminovať, ale prioritne umiestniť pod terén. Osádzanie skriniek inžinierskych sietí a obdobných zariadení na chodníkoch pri domoradiach je v PZ **neprípustné**.
11. Reziduálne (zbytkové) plochy trávnikových pásoch pri cestách a na uličkách mimo ústredného námestia, ktoré dotvárajú tradičný obraz priestorov PZ a v kontakte s ním, je potrebné zachovávať.

G.7.11. Požiadavky pre revitalizáciu, obnovu a údržbu mestského cintorína

1. Je žiaduce spracovať komplexnú koncepciu revitalizácie a údržby cintorína, rešpektujúc jeho pamiatkové hodnoty, v rozsahu: sadové úpravy, spôsob rozšírenia cintorína na jeho rezervnej ploche, režim ochrany a obnovy historických umelecky hodnotných náhrobkov, náhrobníkov, oplotenia, kaplnky a bývalej márnice (skladu). Súčasťou koncepcie revitalizácie a údržby cintorína môže byť aj zoznam pamätných hrobov, ktoré sú Mestom vyhlásené za miestne pamätihodnosti podľa § 14 odseku 4 pamiatkového zákona, vrátane režimu nakladania s týmito hrobmi.
2. Pôvodné cintorínskej uličky zachovávať v ich autentickom, nespevnenom charaktere.
3. Pri úpravách a vzniku nových hrobových miest je nutné **rešpektovať umelecko-historicky najhodnotnejšie staré hroby, náhrobky a náhrobníky**.
4. Je nutná obnova a priebežná údržba historického murovaného oplotenia v jeho tradičnej skladbe a technológii murovania. Betónovú, resp. plechovú ochranu koruny oplotenia je ideálne nahradiť tradičnou strieškou z keramickej maloformátovej krytiny (bobrovkou / viedenskou taškou kladenou do maltového lôžka) alebo strieškou zo štiepaných šindľov.
5. Výsadbu vzrastených cintorínskych tují je možné akceptovať, dotvárajú prostredie cintorína. Po dožití je ich potrebné nahrádzať vhodnejšími domácimi druhmi, napríklad tis červený stĺpovitý (*Taxus baccata* 'Fastigiata'). Kde to priestor dovoľuje vzhľadom ku hrobovým miestam, môžu sa uplatniť väčšie listnáče (lipy, javory, duby).
6. Je potrebné otvoriť chránený pohľad P20 z cintorína na dominanty PZ, a to prebierkou vzrastených jedincov tují, nachádzajúcich sa v smere tohto pohľadu.

G.8 Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu historickej zelene

G.8.1. Všeobecné požiadavky pre celé pamiatkové územie

1. **Zachovanie historickej zelene je rovnocennou súčasťou pamiatkovej ochrany územia.**
2. Pri realizácii náhradných výsadiieb je potrebné regenerovať historicky autentické plochy zelene, voliť sadovnícky vhodné druhy drevín a dbať o priebežné odborné ošetrovanie a údržbu jestvujúcej hodnotnej zelene.
3. Priznať zeleni pri zásahoch do urbanistickej štruktúry PZ vývojom získané miesto a postavenie.
4. Udržiavať a uplatňovať zeleň ako doplnkový prvok vyvinutej urbanistickej štruktúry a pri obnove rešpektovať jej hmotovú podriadenosť architektúre.
5. Rešpektovať tie vývojové vstupy do systému zelene, ktoré doň priniesli pozitívny estetický efekt, a negatívne sekundárne zásahy eliminovať.
6. Považovať plošnú aj priestorovú porastovú štruktúru za špecifický kompozičný prvok živej podstaty, narastajúci a odumierajúci, ale obnoviteľný, a to v súlade s Florentskou chartou. Zohľadniť pri obnove zelene základný fakt, že plnohodnotné uplatnenie jednotlivých drevín v ploche aj v priestore je dosiahnuteľné len v časovo dlhodobom horizonte.
7. Uprednostniť pri výsadbách v pamiatkovom území **dreviny domáceho pôvodu** a z cudzokrajných drevín len tie, ktorých vzhľad a tvar je domácim druhom podobný. V sadovníckych úpravách uprednostňovať **listnaté dreviny** pred ihličnatými drevinami, ihličnaté dreviny uplatniť len výberovo, a aj to len ako doplnkové.
8. Udržiavať proporčné pomery porastovej štruktúry a architektúry a trvalo ich zabezpečiť výberom vhodných rastlinných druhov do výsadiieb pri obnove pravidelnou údržbou a starostlivosťou.
9. Zvýšiť a trvalo zabezpečiť systematickú údržbu všetkých parkovo upravených plôch a prezentovať okrem iných funkcií aj estetické pôsobenie zelene v zastavanom území.
10. Pre identifikovaných deväť plôch komponovanej historickej zelene platia podmienky a odporúčania, uvedené v prílohe **TAB.5.2.8 - Tabuľka: historická komponovaná zeleň** (v grafickej časti Zásad).
11. Perspektívne sa odporúča **regenerovať lipovú alej** (pôv. druh lipy malolistej, pravidelne rezanej „na hlavu“) v trávnikovom páse pred domoradím na južnej časti ul. SNP spolu s preriešením plynového rozvodu, a event. aj ďalších podzemných sieťových vedení v danej trase - vid' bod. 9 v TAB.5.2.8.
12. **Reziduálne plochy trávnikových pásov** pri cestách a na uličkách mimo ústredného námestia, ktoré dotvárajú tradičný obraz priestorov PZ a v kontakte s ním, je žiaduce ponechať a neodôvodnene nespevňovať ich povrch.

G.8.2. Požiadavky pre zeleň dvorov a záhrad pri meštianskych domoch

1. Vychádzať pri úprave dvorov a záhrad z historického vývoja a funkčno-účelového princípu uplatnenia zelene.
2. Rešpektovať v dvoroch a záhradách voľne priame pokračovanie prechodových alebo prejazdových chodieb, resp. traktov objektov.

3. Prispôsobovať a v primeraných pomeroch udržiavať istú premenlivosť úprav dvorov a záhrad vo väzbe na ich konkrétne aktuálne využívanie.
4. **Nenahrádzať plochy dvorov a záhrad zástavbou** (s výnimkou definovaných možnosti regenerácie zástavby v polohe historických stodôl a historických dvorových krídel a okrem výstavby drobných stavieb - podľa kap.G.4.4. bod 5) a udržiavať plošné a priestorové zastúpenie zelene v urbanistickej štruktúre pamiatkového územia.
5. Pri sadovníckych úpravách uplatňovať dreviny s prirodzeným habitom korún, vo voľných tvaroch, v prevažnom zastúpení drevín domáceho pôvodu. Zakrpatené kultivary a prísne tvary korún sú nežiaduce. Prevažné zastúpenie majú tvoriť listnaté, ovocné (úžitkové) a okrasné dreviny.
6. Pri sadovníckych úpravách uplatňovať dreviny s prirodzeným habitom korún, vo voľných tvaroch, v prevažnom zastúpení drevín domáceho pôvodu. **Zakrpatené kultivary a prísne tvary korún sú nežiaduce, rovnako ako líniové výsadby ihličnanov (tují a pod.).** Prevažné zastúpenie majú tvoriť listnaté, ovocné (úžitkové) a okrasné dreviny. Za nevhodné sadovnícke úpravy treba považovať aj okrasné skalky a im podobné populárne sadovnícke formy cudzorodej a povahy a neprimeraných rozmerov.
7. Menej estetické drobné stavby či iné utilitárne stavby hospodárskeho charakteru a provízorne oplotenia je možné prekryť popínavou zeleňou (brečtan, pavinič).
8. Pre zachovanie a rehabilitáciu charakteru záhradných plôch na celom území PZ je vhodné cielene zachovávať alebo obnoviť vzrastenú zeleň. Paušálne sa dá optimálne stanoviť **cieľový minimálny počet štyroch jedincov listnatej vzrastenej dreviny** na voľnej ploche typickej záhrady o výmere cca 250 m² - v druhovom zložení podľa [kap.G.8.3. bod 5](#), najvhodnejšie ovocnej. Táto požiadavka bude sledovaná najmä pri komplexnejších úpravách dvorov a záhrad a konkrétne upravená podľa výmery a charakteru individuálnej záhrady / dvora.

G.8.3. Všeobecné požiadavky pre realizáciu výsadiieb a ošetrovanie zelene

1. **Náhradné výsadby** je potrebné realizovať vzrastenejšími stromami s obvodmi kmeňov minimálne 14 – 16 cm kvôli rýchlemu sadovníckemu efektu a skorej náhrady porastovej hmoty. V uličných stromoradiach by mali byť vysádzané stromy s obvodmi kmeňov minimálne 16 – 18 cm, s korunkou, založenou vo výške 2,5 m kvôli zabezpečeniu pochôdnosti pod korunami.
2. Zelené voľné trávnaté pásy, v ktorých sa nachádzajú stromoradia, nie je žiaduce spevňovať, zhutňovať a ani ináč zmenšovať ich plochu (zástavba, vedenie IS, nové komunikácie, chodníky či odstavné plochy), aby bol zabezpečený dostatočný priestor pre rast a vývin stromov. Zároveň **pri pokládkach inžierskych sietí** je nevyhnutné výkopy podzemných vedení realizovať mimo ochranný koreňový priestor stromov (min. 2,5 m od päty kmeňa) a dbať na ochranu koreňového systému stromov (ručné kopanie).
3. Pri zásahoch do porastov a zelených plôch dodržiavať podmienky v zmysle normy **STN 83 70 10 – Ochrana prírody: ošetrovanie, udržiavanie a ochrana stromovej vegetácie**. Stromovú zeleň je potrebné odborne arboristicky ošetrovať, rešpektovať ochranný koreňový priestor stromov, kde sa musia plochy zachovať bez zásahov do terénu. **Nie je prípustné** bezdôvodne zosadzovať koruny vzrastených stromov – orez hlavných kostrových konárov (priemer väčší ako 10 cm) na kmeň (tzv. dekapitácia stromov), čím by sa stromy výrazne poškodili a skrátila ich životnosť.

4. Je potrebné pri novej výsadbe **používať drevisy domáceho pôvodu (autochtónne)** – regionálne typické a ich farebné a tvarové kultivary, prípadne také cudzokrajné (introdukované) drevisy, ktoré sú habituálne podobné domácim drevinám. Prevažné zastúpenie vo výsadbách majú tvoriť listnáče (min. 75 %) a doplnkovo môžu byť doplnené o ihličnany (max. 25 %), a to s výnimkou smrekov a tují, ktoré sú pre územie PZ sadovnícky nevhodné / cudzorodé.
5. V rámci novej výsadby sú vhodné napríklad tieto druhy: ako **kostrové drevisy**: lipa, javor, hrab, orech vlašský, pagaštan konský; ako **doplnkové drevisy**: jaseň, vrba, breza, borovica (čierna, lesna, hladká), jedľa (nordmannova, srienistá); ako **úžitkové drevisy do záhrad**: jablň, hruška, čerešňa, slivka, moruša, mišpuľa, oskoruša, jarabina – a ich kultivary ako okrasné drevisy.

G.9. Požiadavky a odporúčania na ochranu obrazu mesta

- silueta, panorámy, pohľady, dominanty -

CHRÁNENÉ DIAĽKOVÉ POHĽADY a PRIEHĽADY: V rámci sídla je definovaných 6 chránených pohľadov, 4 chránené priehľady na PZ a 2 špeciálne diaľkové krajinné priehľady na Spišský hrad (viď výkres A – širšie vzťahy, a prílohu 5.2.4):

P1: panoramatický chránený diaľkový pohľad na PZ z lúky nad záhradami domov Vajanského ulice;

P2: chránený diaľkový pohľad na PZ od židovského cintorína;

P3: chránený súvislý diaľkový pohľad zo železničnej trate;

P4: chránený diaľkový pohľad na siluetu PZ od cesty do Bystrian;

P5: chránený diaľkový pohľad na PZ od severu - od cesty na Dobrú Vôľu;

P6: chránený diaľkový pohľad na PZ z cesty východne od železničnej stanice (identický s pSH2);

pA: chránený diaľkový krajinný priehľad na mesto a dolinu Hornádu od cesty pred Kolinovcami;

pB: chránený uličný priehľad na PZ z Vajanského ulice;

pC: chránený uličný priehľad na PZ zo Železničnej ulice;

pD: chránený uličný priehľad na PZ z Jarnej ulice;

pSH1: špeciálny chránený krajinný priehľad na Spišský hrad zo železničnej trate pred obcou Olcna;

pSH2: špeciálny chránený krajinný priehľad na Spišský hrad z cesty východne od železničnej stanice (identický s P6).

DOMINANTY - Na území PZ je definovaných 6 architektonicko-historických dominant, určujúcich autentický obraz mesta v krajine, ale aj vnútorný obraz uličného interiéru PZ (viď výkresy A, C, D):

1. Farský kostol sv. Jána Krstiteľa - jeho veža je zároveň hlavnou výškovou dominantou PZ;

2. Malý kostol - jeho veža je zároveň výškovou dominantou s potenciálne verejnou vyhlídkou na PZ;

3. Evanjelický kostol - jeho veža je zároveň výškovou dominantou PZ;

4. Budova mestského úradu - architektonicko-historická priestorová dominanta stredu námestia;

5. Kultúrny dom - architektonicko-historická priestorová dominanta východného záveru PZ;

6. Požiarna zbrojnica - jej veža je mladším výškovým akcentom severnej časti PZ.

POHĽADY Z INTERIÉRU PZ NA KRAJINNÝ OBRAZ - Na území PZ sú definované 3 chránené pohľady z interiéru PZ na okolitý krajinný obraz (viď výkresy C a D, a prílohu 5.2.5):

- K1:** pohľad z Kostolnej / Železničnej ulice južným smerom na krajinné zázemie, tvorené Volovskými vrchmi, podcelkom zvaným Galmus;
- K2:** pohľad Jilemnickou ulicou východným smerom na blízky kopec Patria a masív pohoria Branisko v druhom pláne;
- K3:** pohľad Mlynskou ulicou spreď budovy liehovaru južným smerom na kopec Kobyla vo vrchoch Galmus.
-

CHARAKTERISTICKÉ POHLÁDY V INTERIÉRI PZ - Na ploche PZ je definovaných 27 charakteristických chránených vnútorných pohľadov (**P1 – P27**) a špeciálny panoramatický 360-stupňový pohľad z veže Malého kostola (**PV**) na územie a strešnú krajinu PZ (viď výkresy **C a D**, a prílohu **5.2.5**).

- Zachovať, chrániť a regenerovať charakteristické pohľady, siluetu, panorámu a vnútorný obraz pamiatkového územia, ktoré sú prezentované:**
 - v chránených diaľkových pohľadoch **P1 - P6** na pamiatkové územie;
 - v chránených krajinných a uličných priehľadoch **pA-pD** na pamiatkové územie;
 - v chránených pohľadoch z interiéru PZ na krajinný obraz **K1 – K3**;
 - v chránených charakteristických pohľadoch v interiéru PZ **P1 – P27 a Pv**.
- Nenarušiť siluetu a panorámu pamiatkového územia, a ani vizuálny obraz historických dominant, prioritne v chránených diaľkových pohľadoch P1 - P6 výstavbou nových výškových a objemových dominant, nadstavbami jestvujúcich objektov, umiestňovaním veľkoplošnej reklamy, vzdušnými vedeniami, nevhodnými výsadbami a pod..
- V predpolí diaľkových pohľadov sa navrhuje v prípade novej výstavby regulovať absolútnu výšku stavieb a ich umiestnenie tak, aby ostal zachovaný neprerušovaný súvislý pohľad na zástavbu PZ - alebo minimálne na jej výškové dominanty.
- V chránených pohľadoch z interiéru PZ na krajinný obraz (K1 – K3) zachovať voľné priehľady do krajiny, neúmerne nezvyšovať výškovú hladinu zástavby v línii týchto pohľadov, a zároveň v ich línii obmedziť negatívne pôsobenie reklamných zariadení a zariadení technickej infraštruktúry.
- Na ploche PZ **nevytvárať nové priestorové a výškové dominanty**.
- Pri návrhoch novostavieb a úprav objektov mimo územia PZ, predovšetkým v polohách, ktoré sa aktívne uplatňujú na obraze mesta v krajine, je žiaduce tvorivým spôsobom využívať regionálne urbanistické i architektonické princípy a tvaroslovie, a vždy je nutné harmonicky osadiť stavbu do existujúceho kontextu sídla. **Nová stavba sa nesmie svojím pôsobením negatívne alebo dominantne presadzovať na úkor prostredia a charakteristík pamiatkovej zóny.**
- Mimo územia PZ je dôležité **regulovať farebnosť bytových domov** pri ich očakávanom komplexnom zatepľovaní - a to s nutnosťou jednotnej farebnosti susediach bytoviek, v tlmenej neutrálnej farebnosti bez vytvárania nekontextuálnych farebných aj kompozičných akcentov - a to vo všetkých relevantných pohľadoch na územie PZ a pohľadoch z PZ (z veže *Malého kostola*) do krajiny. Obdobne je žiaduce konať aj pri úpravách rodinných a historických domov vo vizuálnom kontakte s priestormi PZ. **Zároveň je žiaduce pri zatepľovaní a opravách neosekávať súdržné historické tvaroslovie fasád** (rímsy, šambrány a pod.) na všetkých historických objektoch na území Mesta.
- Návrhy umiestňovania veľkoobjemových alebo výškových objektov v priestore definovaných chránených pohľadov a priehľadov je nevyhnutné overovať na podklade priestorovo

exaktných vizualizácií - a to minimálne v rámci vytýčených chránených pohľadov, resp. priehľadov.

9. Odporúča sa podporovať vizuálnu atraktivitu krajinného obrazu sídla na evidovaných diaľkových pohľadoch a priehľadoch.
10. Je potrebné zachovať vizuálne prepojenie historického jadra mesta s jeho krajinárskym (neurbanizovaným) zázemím. V tejto súvislosti sa odporúča chrániť a **podporovať brehovú zeleň v okolí vodných tokov** - najmä koryta Hornádu i Žehrice. Prírodzene meandrujúce vodné toky nie je žiaduce výraznejšie meniť či regulovať. Zároveň je v rámci územného plánovania nežiaduce zastavovať alebo dopravnými či technickými stavbami narušovať svahy vo vizuálnom kontakte s historickým jadrom - menovite na svahoch *Patrie, Omsbergu* na lokalite *Farskej dolky a Sommerovej lúky*.
11. Odporúča sa chrániť a podporovať ostatné hodnotné štruktúry sídelnej a krajinej zelene v katastri mesta - v jeho strede predovšetkým sady a remízky na svahoch Dreľušskej doliny a parkovú úpravu (vzrastlú zeleň) na otvorenej ploche pri križovatke Záhradne a Včelnej ulice.
12. Zachovávať a obnovovať historické uličné a prístenné stromové aleje - a to aj mimo územia PZ.
13. Výhľadovo sa odporúča **rušivé vzdušné VN vedenia** v okolí mesta, vstupujúce do viacerých z chránených diaľkových pohľadov, optimálne preriešiť, pretrasovať, najvhodnejšie uložiť pod zem.
14. V línii chráneného diaľkového krajinného priehľadu **pSH1 na Spišský hrad** sa v záujme podpory jeho vizuálnej atraktivity odporúča:
 - a. udržiavať priehľad na Spišský hrad voľný v celej jeho šírke od zástavby a cloniacej zelene;
 - b. rušivé pôsobenie stavieb poľnohospodárskeho družstva eliminovať cieleným vysadením porastového venca vzrastlej zelene - v optimálnej polohe v popredí areálu družstva;
 - c. výhľadovo sa odporúča zmeniť vzdušné trasovanie diaľkového VN vedenia, ktoré rušivo vstupuje do priehľadu na hrad - pri lokalite *Nad Hroblou* – severo-severovýchodne od stredu obce Bystrany.

Podľa možností obdobné krajnotvorné úpravy sa odporúča realizovať aj v línii druhého diaľkového krajinného priehľadu na Spišský hrad - **pSH2** - východne od železničnej stanice.

G.10. Požiadavky na zachovanie a prezentáciu archeologických nálezísk

1. **Na území PZ Spišské Vlchy sa predpokladajú hnutelné a nehnuteľné archeologické nálezy.** Na základe poznania vývoja mesta možno opodstatnene na danom území predpokladať výskyt archeologických nálezov predovšetkým z doby bronzovej, veľkomoravskej, stredoveku a novoveku. Z toho dôvodu je možné celé územie PZ považovať za potenciálne archeologické nálezisko, prípadne náleziská. Preto akékoľvek zásahy do terénu s hĺbkou viac ako 25 cm - s predpokladaným výskytom archeologických nálezov, či už stavebnou činnosťou, terénnymi úpravami alebo hospodárskou činnosťou, vyžadujúcou si zemné práce - sú podmienené nevyhnutnosťou vykonať pamiatkový archeologický výskum, ktorého podmienky určí KPÚ v osobitnom rozhodnutí.
2. Navrhovateľ stavebnej alebo hospodárskej činnosti, vyžadujúcej si zemné práce, predloží svoj zámer KPÚ, ktorý na jeho základe posúdi možnosť, prípadne ohrozenie archeologických

nálezov a nálezísk. Pokiaľ bude zámer vyhodnotený ako potenciálny zásah do archeologického náleziska, platí postup podľa bodu 1.

3. **V prípade komplexnej obnovy** kultúrnej pamiatky vykonať pamiatkový archeologický výskum pred začatím spracovania projektovej dokumentácie. Archeologickým výskumom sa zisťujú nové poznatky o vzniku, stavebnom vývoji a charaktere kultúrnej pamiatky, ktoré možno zahrnúť do projektovej dokumentácie a výslednej prezentácie obnovovanej kultúrnej pamiatky.
4. **V prípade výstavby inžinierskych sietí** v dotyku s nehnuteľnými archeologickými nálezmi je nutné postupovať pri výstavbe tak, aby došlo k čo najmenšiemu úbytku hmoty z torza historickej konštrukcie. Primárne sa odporúča pokládka mimo nehnuteľného nálezu, prípadne ponad zachovanú „korunu“ muriva alebo pretlak popod základovú škáru - v prípade, že je to technicky vykonateľné. V inom prípade je možné urobiť minimálny prieraz do konštrukcie muriva, avšak až po posúdení situácie zodpovedným pracovníkom KPÚ.
5. **Spôsob, rozsah a forma prezentácie** archeologických nálezov, objavených pamiatkovým archeologickým výskumom, sa určí individuálne, na základe výsledkov výskumu, povahy a stavu zachovania nálezu.
6. **V prípade nepredvídaného nálezu** je stavebník povinný postupovať v zmysle § 127 stavebného zákona, nález ihneď ohlásiť a urobiť nevyhnutné opatrenia na jeho ochranu, pokiaľ o ňom nerozhodne stavebný úrad po dohode s orgánom štátnej správy na ochranu pamiatkového fondu alebo Archeologickým ústavom SAV. Podľa § 40 odseku 11 pamiatkového zákona Pamiatkový úrad SR rozhodne o poskytnutí nálezného a poskytne nálezcovi nálezné až do výšky 100% hodnoty nálezu. Hodnota nálezu sa určí znaleckým posudkom.

G.11. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu ďalších kultúrnych a prírodných hodnôt

1. Zachovať kultúrne hodnoty nehmotnej povahy, viažuce sa na historické osobnosti a dejinné dochované historické topografické názvoslovie a dejinné udalosti i tradície Mesta. Je žiaduce vytvárať podmienky pre ich vhodnú prezentáciu a popularizáciu.
2. Je žiaduce, aby Mesto Spišské Vlachy **utvorilo zoznam pamätihodností** obce (podľa § 14 odseku 4 pamiatkového zákona) a vytváralo vhodné podmienky pre ich ochranu, poznávanie, obnovu a prezentáciu.
3. Je žiaduce, aby Mesto Spišské Vlachy zriadilo **mestský depozit** pre uchovávanie hodnotných architektonických, umelecko-remeselných a iných hodnotných historických prvkov, detailov a artefaktov z prostredia mesta.
4. KPÚ odporúča Mestu zriadiť finančný **fond na podporu umelecko-remeselnej obnovy, resp. opravy historických okien, dverí a brán** na území mesta, a to za účelom aktívnej podpory zachovania svojho ohrozeného kultúrneho dedičstva.
5. **Historické budovy mimo PZ**, ktorých úprava je v kompetencii stavebného úradu – je žiaduce podrobne **dokumentovať pred asanáciou a výraznými prestavbami**. Mimo PZ je dôležité dbať na nerušivú farebnosť pri zatepľovaní bytových domov v susedstve s PZ, ako aj na tradičnú farebnosť menších autentických historických domov. Najhodnotnejšie z objektov na Vajanského a Jilemnického ul. (časti mimo PZ) je žiaduce navrhnúť za NKP. Pri týchto snahách a aktivitách **KPÚ Košice na žiadosť Mesta, miestnych občianskych združení**

alebo konkrétnych vlastníkov domov poskytuje bezplatnú ODBORNO - METODICKÚ POMOC.

G.11.1. Pamätihodnosti mesta

Podľa § 14 odseku 4 pamiatkového zákona: *Obec môže rozhodnúť o utvorení a odbornom vedení evidencie pamätihodností obce. Do evidencie pamätihodností obce možno zaradiť okrem hnuteľných vecí a nehnuteľných vecí aj kombinované diela prírody a človeka, historické udalosti, názvy ulíc, zemepisné a katastrálne názvy, ktoré sa viažu k histórii a osobnostiam obce. Zoznam evidovaných pamätihodností obce predloží obec na odborné a dokumentačné účely KPÚ; ak ide o nehnuteľné veci, predloží zoznam aj stavebnému úradu.*

Objekty, ktoré zatiaľ nie sú evidované v ÚZPF ako národné kultúrne pamiatky, môžu byť tiež potenciálnymi nositeľmi pamiatkových hodnôt, zhodnocovaných v rámci možností a kritérií miestnych, resp. regionálnych. Ide často o objekty s historickými, kultúrnymi, spoločenskými, umelecko-remeselnými, architektonickými a inými hodnotami, späté s dejinami lokality, často aj v širšom regionálnom, príp. nadregionálnom význame. Sú späté predovšetkým s historickou pamäťou lokality a prepojené s historickými osobnými väzbami na konkrétne rody, rodiny a jednotlivcov, udalosti, tradície a miesta v lokalite, často v úzkej spätosti s individuálnymi osudmi celých generácií miestnych obyvateľov, pre ktorých predstavujú jedinečné a osobitné hodnoty. Kvôli perspektívnemu zabezpečeniu ich právnej a praktickej ochrany je možné ich v budúcnosti vo vybraných prípadoch zapisovať aj ako národné kultúrne pamiatky do ÚZPF. Ako alternatívna a promptná možnosť istej právnej ochrany na úrovni obce sa považuje a osvedčuje zapisovanie takýchto neevidovaných hodnotných objektov do tzv. **zoznamu pamätihodností obce**, čo umožňuje citovaný § 14 odsek 4 pamiatkového zákona. Je však potrebné na úrovni samosprávy stanoviť konkrétne podmienky ich ochrany a prezentácie vo všeobecne záväznom nariadení obce, schválenom obecným zastupiteľstvom, za možnej a predpokladanej odbornej spolupráce KPÚ. Pri uvedenom postupe sa predpokladá tiež pozitívna spolupráca Mesta s vlastníkami objektov a angažovanosť obyvateľov Mesta.

KPÚ navrhuje v stave súčasného poznania do evidencie pamätihodností mesta Spišské Vlachy zaradiť prioritne viaceré vytypované objekty a areály, spĺňajúce uvedené kritériá pamätihodností, ktorých zoznam je uvedený v tabuľkovej prílohe TAB.5.2.9 (Navrhované pamätihodnosti - v grafickej prílohe Zásad) spolu s ich stručnou charakteristikou.

Všeobecné odporúčania a požiadavky na ochranu objektov navrhnutých do evidencie pamätihodností Mesta

- Konkrétne odporúčania a požiadavky pre jednotlivé pamätihodnosti budú stanovené v aktuálnom čase a pre konkrétny typ vecí, objektu, resp. pri spracovaní a predkladaní *Návrhu* na ich zaradenie do evidencie pamätihodností.
- Všetky navrhované objekty a areály **sa odporúča dôsledne chrániť - t. j. dôsledne dbať na fyzickú ochranu ich materiálnej podstaty**. Vlastníkom uvedených objektov sa odporúča, aby v prípade vzniknutej potreby ich obnovy, reštaurovania či iných stavebno-technických a potrebných zásahov **postupovali rovnakými alebo obdobnými postupmi, ako v prípade pamiatkovo evidovaných objektov**.
- Pri navrhovaní alebo posudzovaní stavebnej činnosti prihliadať na blízkosť navrhnutých pamätihodností, a teda v závislosti od ich charakteru a osadenia v území / teréne **obmedziť stavebnú činnosť v blízkosti pamätihodností** tak, aby nedošlo k negatívnej zmene ich

hmotového vyznenia v krajine či uličnom priestore nad mieru, ktorá by bola považovaná za rušivú.

- **KPÚ poskytuje** obci a podľa potreby aj vlastníkom a dotknutým občianskym združeniam **bezplatnú ODBORNO-METODICKÚ POMOC** vo veciach nakladania, obnovy či stavebných úprav pamätihodností - v zmysle § 11 odseku 2 písmeno g) pamiatkového zákona.
- Databázu pamätihodností možno spoločným úsilím obce, jej obyvateľov a rozmanitých odborných organizácií a spolupracovníkov perspektívne ďalej budovať a rozširovať v rámci jednotlivých zastúpených kategórií (druhov), kde patria pamätihodnosti nehnuteľné, hnutelné, nehmotné, pričom osobitne možno evidovať a chrániť významné hroby a cintoríny.

G.12. Prezentácia pamiatkového fondu PZ

1. Súčasťou komplexnej ochrany pamiatkového fondu PZ je aj vhodná prezentácia pamiatkového fondu „*in situ*“, ale tiež formou propagácie v printových, audiovizuálnych a iných médiách.
2. Je potrebné propagovať pamiatkový fond PZ, ale aj pamiatkového hodnoty celého územia mesta ako jedinečné nenahraditeľné kultúrne dedičstvo, ktorého zachovanie nie je len zákonnou, kultúrnou, ale aj morálnou povinnosťou občanov a zástupcov Mesta. Je potrebné poukazovať na skutočnosť, že v prípade poškodenia alebo zničenia pamiatkového fondu nie je možné zabezpečiť jeho primeranú náhradu – pamiatkový fond predstavuje jedinečné kultúrne bohatstvo, ktoré je poškodením alebo zničením neobnoviteľné.

G.13. Všeobecné doplňujúce požiadavky na ochranu pamiatkových hodnôt

Ak na základe aplikácie pamiatkového zákona dôjde k nejasnosti o metodickom postupe ochrany pamiatkového fondu alebo pamiatkových hodnôt v PZ z dôvodu, že tieto Zásady explicitne neurčujú konkrétny metodický postup, alebo nastane kontradiktórna interpretácia metodického postupu, v takých prípadoch o metodickom postupe rozhodne Krajský pamiatkový úrad Košice formou individuálneho správneho aktu.

H. ZÁVEREČNÉ USTANOVENIA

Povinnosť chrániť kultúrne dedičstvo vo všeobecnosti vyplýva aj z nasledovných základných dokumentov:

1. Listina základných práv a slobôd v Čl. 11 Ústavného zákona z 9. januára 1991 uvádza: (3) Vlastníctvo zaväzuje. Nemožno ho zneužiť na ujmu práv iných alebo v rozpore so všeobecnými záujmami, chránenými zákonom.
Čl. 35 uvádza: (3) Nikto nesmie pri výkone svojich práv ohrozovať ani poškodzovať životné prostredie, prírodné zdroje, druhové bohatstvo prírody a kultúrne pamiatky nad mieru ustanovenú zákonom.
2. Podobne vyplýva aj z Ústavy SR z 1. septembra 1992 z Čl. 20:
(3) Vlastníctvo zaväzuje. Nemožno ho zneužiť na ujmu práv iných alebo v rozpore so všeobecnými záujmami chránenými zákonom. Výkon vlastníckeho práva nesmie poškodzovať ľudské zdravie, prírodu, kultúrne pamiatky a životné prostredie nad mieru ustanovenú zákonom.
Čl. 44 uvádza: (2) Každý je povinný chrániť a zveľaďovať životné prostredie a kultúrne dedičstvo. (3) Nikto nesmie nad mieru ustanovenú zákonom ohrozovať ani poškodzovať životné prostredie, prírodné zdroje a kultúrne pamiatky.
3. Podmienky ochrany kultúrnych pamiatok, pamiatkových území a archeologického dedičstva v súlade s vedeckými poznatkami určujú medzinárodné zmluvy v oblasti európskeho a svetového kultúrneho dedičstva a ďalšie právne normy, ktorými je Slovenská republika viazaná, najmä:
 - Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva (oznámenie č. 159/1991 Zb.);
 - Vyhláška ministerstva zahraničných vecí č. 15/1980 Zb. o Dohovore o opatreniach na zákaz a zamedzenie nedovoleného dovozu, vývozu a prevodu vlastníctva kultúrnych statkov;
 - Európsky dohovor o ochrane archeologického dedičstva (revidovaný – oznámenie č. 344/2001 Z. z.) a Dohovor o ochrane architektonického dedičstva Európy (oznámenie č. 369/2001 Z. z., čiastka 148/2001).

H.1. Spolupráca a účasť orgánov, organizácií a samosprávy na regenerácii pamiatkového územia

1. Na zachovanie, regeneráciu a prezentáciu pamiatkovej zóny je potrebná komplexná spolupráca a súčinnosť orgánov štátnej správy, obecnej samosprávy a verejnej správy, legislatívne podchytená v pamiatkovom zákone a zákone o obciach a miestnej samospráve, spolu a s inými odbornými organizáciami a občianskymi združeniami.
2. V zmysle § 4 zákona č. 369/1990 Z. z. obec pri výkone samosprávnych funkcií najmä:
 - f) Zabezpečuje výstavbu a údržbu a vykonáva správu miestnych komunikácií, verejných priestranstiev, obecného cintorína, kultúrnych, športových a ďalších obecných zariadení, **kultúrnych pamiatok, pamiatkových území a pamätihodností obce;***

o) zabezpečuje ochranu kultúrnych pamiatok v rozsahu podľa osobitných predpisov a dbá o zachovanie prírodných hodnôt.

3. Základným predpokladom zachovania a regenerácie pamiatkového fondu na území PZ je spolupráca vlastníkov NKP a ostatných subjektov v pamiatkovom území – fyzických, resp. právnických osôb s príslušnými štátnymi orgánmi, organizáciami a samosprávou.
4. Úlohy Krajského pamiatkového úradu Košice („KPÚ“) pri zabezpečovaní ochrany a regenerácie PZ určuje Zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov („pamiatkový zákon“). KPÚ je podľa § 11 ods. 1 pamiatkového zákona v prvom stupni vecne príslušným správnym orgánom, ktorý rozhoduje o právach a povinnostiach právnických osôb a fyzických osôb na úseku ochrany pamiatkového fondu, archeologických nálezov a archeologických nálezísk.

Ako prvostupňový orgán štátnej správy KPÚ ďalej:

- vykonáva štátny dohľad nad stavom, využívaním a zabezpečením ochrany pamiatkového fondu, archeologických nálezov a archeologických nálezísk;
- vypracúva a vydáva zásady ochrany pamiatkového územia, vypracúva podklady súvisiace s obstarávaním územnoplánovacej dokumentácie pre príslušné orgány štátnej správy a územnej samosprávy, spolupracuje s nimi v procese spracovania prípravnej, projektovej a reštaurátorskej dokumentácie na záchranu, obnovu a využitie kultúrnych pamiatok, pamiatkových území a archeologických nálezov a archeologických nálezísk;
- usmerňuje činnosti právnických osôb a fyzických osôb pri záchrane, obnove a využívaní pamiatkového fondu, archeologických nálezov a archeologických nálezísk a poskytuje im odbornú a metodickú pomoc;
- vydáva rozhodnutia a záväzné stanoviská vlastníčkovi stavby, ktorý má zámer realizovať stavbu, jej zmenu, stavebné úpravy alebo údržbu na objekte, ktorý sa nachádza v pamiatkovom území alebo je vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku;
- v rozhodnutí alebo záväznom stanovisku KPÚ uvedie, či je navrhovaný zámer z hľadiska záujmov pamiatkovej ochrany prípustný a určí podmienky, za ktorých je možné tieto práce pripravovať a vykonávať; toto rozhodnutie alebo záväzné stanovisko slúži ako podklad pre rozhodovanie stavebného úradu;
- spolupracuje pri zabezpečovaní osobitnej ochrany kultúrnej pamiatky s orgánmi štátnej správy a orgánmi územnej samosprávy v období krízovej situácie alebo mimoriadnej situácie pri príprave opatrení na uvedené situácie;
- zabezpečuje v období krízovej situácie, alebo mimoriadnej situácie dočasnú odbornú úschovu hnutelných kultúrnych pamiatok;
- poskytuje obci metodickú a odbornú pomoc pri evidovaní miestnych pamätihodností;
- dohliada na dodržiavanie pamiatkového zákona a prijíma opatrenia na odstránenie nedostatkov pri ochrane pamiatkového fondu, archeologických nálezov a archeologických nálezísk;
- ukladá pokuty podľa § 42 a 43 pamiatkového zákona.

5. Úlohy a spoluprácu samosprávneho kraja a obce so štátnymi orgánmi pri zabezpečení podmienok na zachovanie, ochranu, obnovu a využívanie pamiatkového fondu určuje vo svojich ustanoveniach pamiatkový zákon.

Samosprávny kraj podľa § 13 pamiatkového zákona utvára vo svojom územnom obvode podmienky na ochranu pamiatkového fondu, vyjadruje sa o návrhoch na vyhlásenie a zrušenie pamiatkových území a spolupracuje s orgánmi štátnej správy na ochranu pamiatkového fondu pri záchrane, obnove a využívaní kultúrnych pamiatok a pamiatkových území.

Podľa § 14 ods. 1 pamiatkového zákona obec utvára všetky podmienky potrebné na zachovanie, ochranu, obnovu a využívanie pamiatkového fondu na území obce. Podľa § 14 ods. 2 pamiatkového zákona obec:

- a. dbá, aby vlastníci kultúrnych pamiatok konali v súlade s pamiatkovým zákonom;
- b. koordinuje budovanie technickej infraštruktúry sídel s pamiatkovým územím;
- c. spolupôsobí pri zabezpečovaní úprav uličného interiéru a uličného parteru, drobnej architektúry, historickej zelene, verejného osvetlenia a reklamných zariadení tak, aby boli v súlade so zámermi na zachovanie a uplatnenie hodnôt pamiatkového územia;
- d. podporuje iniciatívy občanov a občianskych združení pri ochrane pamiatkového fondu;
- e. na základe výpisov z ústredného zoznamu vedie evidenciu pamiatkového fondu na území obce.

Obec ďalej môže, podľa § 14 ods. 3 pamiatkového zákona, utvárať zdroje na príspevky vlastníkom na záchranu a obnovu kultúrnych pamiatok, nachádzajúcich sa na území obce.

Podľa § 14 ods. 4 pamiatkového zákona obec môže rozhodnúť o vytvorení a odbornom vedení evidencie pamätihodností obce. Do evidencie pamätihodností obce možno zaradiť okrem hnutelných vecí a nehnuteľných vecí aj kombinované diela prírody a človeka, historické udalosti, názvy ulíc, zemepisné a katastrálne názvy, ktoré sa viažu k histórii a osobnostiam obce. Zoznam evidovaných pamätihodností obce predloží obec na odborné a dokumentačné účely krajskému pamiatkovému úradu; ak ide o nehnuteľné veci, predloží zoznam aj stavebnému úradu.

H.2. Aktualizácia Zásad ochrany pamiatkového územia

Zásady ochrany pamiatkového územia Pamiatková zóna Spišské Vlchy budú aktualizované:

- v prípade, ak v praxi dôjde k nejasnostiam v zásadných metodických prístupoch k ochrane pamiatkového fondu na území pamiatkovej zóny;
- v prípade, že zásady neurčujú metodický prístup k zásadným okruhom ochrany, obnovy a prezentácie pamiatkových hodnôt pamiatkovej zóny;
- na základe zásadného rozšírenia poznania a zvýšenia úrovne vedeckých disciplín, týkajúcich sa ochrany pamiatkového fondu;
- v prípade zásadných urbanistických, architektonických, funkčných a iných zmien územia.

Zásady ochrany Pamiatkovej zóny Spišské Vlchy je potrebné aktualizovať s optimálnou periodicitou a v potrebnom rozsahu. Spracúvajú sa zvyčajne na obdobie 10 – 15 rokov.

H.3. Záver

Zásady ochrany pamiatkového územia Pamiatkovej zóny Spišské Vlachy boli spracované na základe Usmernenia Pamiatkového úradu SR k spracovaniu výskumnej dokumentácie pamiatkových území transformovaného na dlhodobu uplatňovaný a zaužívaný osobitný prístup orgánu ochrany pamiatkového fondu v PZ Spišské Vlachy.

Zásady ochrany pamiatkového územia Pamiatkovej zóny Spišské Vlachy sú podľa § 29 pamiatkového zákona súčasťou priemetu ochrany kultúrnych hodnôt územia, ktorý je podkladom pre spracovanie územno-plánovacej dokumentácie podľa osobitného predpisu.

Zásady ochrany pamiatkového územia sú odborným dokumentom na vykonávanie základnej ochrany pamiatkového územia, ktorým orgány štátnej správy a orgány územnej samosprávy v spolupráci s vlastníkami nehnuteľností zabezpečujú zachovanie pamiatkových hodnôt v území, ich dobrý technický, prevádzkový a estetický stav, ako aj vhodný spôsob využitia jednotlivých stavieb, skupín stavieb a urbanistických súborov a vhodné technické vybavenie pamiatkového územia.

I. PRÁVNE NORMY

Platné právne predpisy:

1. DEKLARÁCIA Národnej rady Slovenskej republiky o ochrane kultúrneho dedičstva, Zbierka zákonov SR č. 91 / 2001, čiastka 39 z 20. marca 2001;
2. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov - PAMIATKOVÝ ZÁKON;
3. Vyhláška Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. 231/2014, ktorou sa mení vyhláška MK SR č. 253/2010 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov;
4. Zákon č. 200/1994 Z. z. o Komore reštaurátorov a o výkone reštaurátorskej činnosti jej členov v znení neskorších predpisov;
5. Zákon č. 138/1992 Z. z. o autorizovaných architektoch a autorizovaných stavebných inžinieroch v znení zákona č. 236/2000 Z. z.;
6. Zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku v znení neskorších predpisov - STAVEBNÝ ZÁKON
7. Zákon č. 479/2005 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov;
8. Vyhláška Ministerstva životného prostredia SR č. 55/2001 Z. z. o územnoplánovacích podkladoch a územnoplánovacej dokumentácii.

Medzinárodné dohovory a charty:

1. Dohovor o ochrane architektonického dedičstva Európy (oznámenie č. 369/2001 Z. z.);
2. Európsky dohovor o krajine č. 515/2005 Z. z.;
3. Aténska charta o reštaurovaní historických pamiatok (Atény 1931);
4. Benátska charta o ochrane a obnove pamiatok a pamiatkových sídiel (Benátky 1964);
5. Florentská charta - Historické záhrady (Florenca 1982);
6. Washingtonská charta - Ochrana historických miest (Washington 1987);
7. Medzinárodná charta o zabezpečení ochrany archeologického dedičstva (Lausanne 1990);

8. Narský dokumento o autenticite (Nara 1994);
9. Kultúrne dedičstvo pod vodou (Sofia 1996);
10. Kultúrny turizmus (Mexiko 1999);
11. Ľudové stavebné dedičstvo (Mexiko 1999).

KRAJSKÝ PAMIATKOVÝ ÚRAD KOŠICE

PAMIATKOVÁ ZÓNA MESTA
SPIŠSKÉ VLACHY

~ ~ ~

ZÁSADY OCHRANY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

**GRAFICKÁ ČASŤ
A PRÍLOHY ZÁSAD**

KOŠICE 2016

OBSAH:

5.2.1 - Mapy záväznej časti:

- Výkres **A** - Širšie vzťahy
- Výkres **B** - Právny stav
- Výkres **C** - Rozbor pamiatkových hodnôt
- Výkres **D** - Územný priemet zásad ochrany
- Výkres **E** - Územný vývoj mesta
- Výkres **F** - Katastrálna mapa z r. 1869

5.2.2 - Historické mapové podklady

5.2.3 - Historická fotodokumentácia mesta Spišské Vlachy

5.2.4 - Chránené diaľkové pohľady a priehľady na PZ Spišské Vlachy

5.2.5 - Chránené charakteristické pohľady v interiéri PZ a chránené pohľady z interiéru PZ na krajinný obraz

5.2.6 - Tabuľka: Národné kultúrne pamiatky

5.2.7 - Tabuľka: Objekty s rušivými atribútmi

5.2.8 - Tabuľka: Historická komponovaná zeleň

5.2.9 - Tabuľka: Navrhované pamätihodnosti

5.2.10 - Prílohy:

- a. Fotokópia rozhodnutia MK SR o vyhlásení zmeny vymedzenia pamiatkovej zóny Spišské Vlachy, č.: MK-2188/2015-221-11116, vydané 16.7.2015, právoplatné 6.8.2015;
- b. Mapa navrhovaného vymedzenia PZ, podľa: *Návrh na zmenu vyhlásenia pamiatkovej zóny Spišské Vlachy, Bratislava, december 2014*, reg. zn. PÚSR-2014/20-1/81-KOWALSKI;
- c. Tabuľka národných kultúrnych pamiatok na území mesta a PZ (aktuálne k 1.1.2016)
Neverejné prílohy ----- iba na DVD nosiči:
- d. Stanovisko Odborno-metodickej komisie PÚ SR k schváleným Zásadám PZ SpV, zo dňa 27.11.2015 (reg. zn. PÚSR-2015/19199-5/84439/POR);
- e. Návrh na zmenu vyhlásenia pamiatkovej zóny Spišské Vlachy, Bratislava 2014;
- f. Vyhláška OÚ v Spišskej Novej Vsi č. 3 / 1992 o vyhlásení PZ Spišské Vlachy, z 23.10.1992;
- g. Pamiatkový urbanisticko-historický výskum časti PZ Spišské Vlachy, PhDr. Norma Urbanová, 2010 - textová časť;
- h. Výkres Gx: smerný návrh revokovaných / regenerovaných stodôl (neverejný koncept);
- i. Pripomienky Mesta k predloženým Zásadám Pz SpV, zo dňa 11.8.2016;
- j. Súhrnná fotodokumentácia priestorov a objektov v PZ SpV, vyhotovená v r. 2014 až 2016 - na samostatnom DVD nosiči;
- k. rôzne poklady Zásad: vybrané použité archívne pramene, prieskumy a výskumy + historická fotodokumentácia v archíve KPÚ Košice + vybrané podklady a použitá odborná literatúra + excerpt platného Územného plánu z roku 2008 - na samostatnom DVD nosiči.

